

**Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»**

На правах рукопису

КОЦУР ЛЕСЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 94:323.15(477)«198/199»

**НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ
В ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ
НАПРИКІНЦІ 1980-Х – У 1990-Х РР.**

07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

Науковий керівник:
Ніколаєць Юрій Олексійович,
доктор історичних наук, професор

Переяслав-Хмельницький – 2015

ПЛАН

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія проблеми.....	11
1.2. Джерельна база дослідження.....	30
1.3. Методологія наукового пошуку.....	36
РОЗДІЛ II. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1980-Х – У 1990-І РР.	
2.1. Модернізація законодавства у сфері етнополітичних відносин наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років	42
2.2. Формування правового статусу національних меншин у першій половині 1990-х років.....	57
2.3. Нормативно-правове регулювання громадсько-політичної діяльності національних меншин у другій половині 1990-х рр.	69
РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1980-Х – У 1990-І РР.	
3.1. Національні меншини у суспільно-політичних рухах.....	82
3.2. Виборчі права національних меншин і формування складу Верховної Ради України.....	99
3.3. Електоральні вподобання національних меншин під час виборів Президента України.....	120
РОЗДІЛ IV. НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ НАПРИКІНЦІ 1980-Х – У 1990-І РР.	
4.1. Діяльність представників національних меншин у Верховній Раді.....	129

4.2. Робота представників національних меншин у складі Кабінету Міністрів та співпраця із органами виконавчої влади.....	139
4.3. Представництво національних меншин в органах місцевої влади та самоврядування.....	159
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	182
ДОДАТКИ	300

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР – Академія наук Української Радянської Соціалістичної Республіки;

АПУ – Адміністрація Президента України;

АРК – Автономна Республіка Крим;

ВВП – Валовий внутрішній продукт;

ВСК – Всесвітній єврейський конгрес;

ВР АРК – Верховна Рада Автономної Республіки Крим;

ВРУ – Верховна Рада України;

ВСО – Всесвітня сіоністська організація;

ГКУ – Громадянський конгрес України;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

КПУ – Комуністична партія України;

МБР – Міжрегіональний блок реформ;

МВС СРСР – Міністерство внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік;

НАН України – Національна академія наук України;

НБУ – Національний Банк України;

НДП – Народно-демократична партія;

НРКТ – Національний рух кримських татар;

НРУ – Народний Рух України;

ОКНР – Організація кримськотатарського народного руху;

ПЗУ – Партія зелених України;

ПРП – Партія реформи і порядок;

ПСПУ – Прогресивна соціалістична партія України;

ПУ – Президент України;

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка;

РФ – Російська Федерація;

СБУ – Служба безпеки України;

СДПУ (о) – Соціал-демократична партія України об'єднана;

СНД – Союз незалежних держав;

СПУ-СелПУ – Соціалістична партія України–Селянська партія України;

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних республік;

США – Сполучені Штати Америки;

ЦК КПРС – Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу;

ЦК КПУ – Центральний комітет Комуністичної партії України;

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України;

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України;

ТУКЗ – Товариство угорської культури Закарпаття;

УНФ – Українсько-німецький фонд;

ФУОЗ – Форум угорських організацій Закарпаття.

ВСТУП

Актуальність теми. Багатонаціональний склад українського соціуму визначає потребу у виваженій, по-новому вибудованій етнополітиці для упередження або успішного подолання міжетнічних протиріч в умовах викликів ХХІ століття.

Досвід етнополітичного менеджменту 1990-х років важливий як для виокремлення певних конструкцій та механізмів вироблення й прийняття політичних рішень, так і визначення причин і наслідків характерних прорахунків держави, а отже запобігання помилок у майбутньому.

Важливим видається участь організацій національних меншин у модернізації суспільних відносин на теренах України в умовах прискорення євроінтеграції, посилення російсько-українського протистояння, а також подальшому розвитку сформованої в 1990-і роки конструктивної співпраці між представниками різних етнічних груп, що в українському поліетнічному суспільстві є запорукою збереження цілісності держави.

Актуальність обраної теми зумовлюється викликами «нової наукової революції ХХІ ст.» (за І. Колесник), яка посилює інтерес до соціогуманітаристики, формує новий тип наукового мислення, прогнозування явищ і подій, спонукає до протистояння деструктивним силам, які активізувалися в умовах гібридної війни. Особливо на часі запропонована проблематика на тлі російсько-українських протиріч, коли в напрацюваннях деяких учених-русофілів проводиться думка про «істинно російську сутність» південно-східної України.

З'ясування домінуючих мотивацій участі національних меншин у державотворчих і законотворчих процесах наприкінці 1980-х – у 1990-і рр. актуальні сьогодні під кутом зору цивілізованого задоволення їхніх базових інтересів на новому етапі історичного розвитку України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах планової теми кафедри історії і культури

України та політології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: «Соціальні зміни та політичні процеси в Україні XX – початок XXI століття» (номер державної реєстрації 0112U005220); «Політична система України: сучасний стан та перспективи розвитку (номер державної реєстрації 0112U005216)».

Мета дослідження полягає у вивченні місця і ролі національних меншин України в етнополітичних процесах наприкінці 1980-х – 1990-і рр., комплексному аналізі процесу інтеграції національних меншин України в політичну націю, оцінці ефективності української етнополітики досліджуваного періоду та виробленні практичних рекомендацій владним структурам у сфері етнополітичного менеджменту.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких **завдань**:

- визначити ступінь розробленості теми у вітчизняній та зарубіжній історіографії;
- прослідкувати вплив суспільно-політичного та економічного життя України наприкінці 1980-х – у 1990-х роках на політизацію національних меншин;
- з’ясувати зовнішньополітичні чинники впливу на формування пріоритетів української етнополітики;
- оцінити обґрунтованість і ефективність заходів держави у сфері етнополітичного менеджменту;
- охарактеризувати головні напрямки співпраці організацій національних меншин різних регіонів України із владними структурами;
- виявити специфіку реформування державних органів, орієнтованих на втілення в життя рішень у сфері етнополітики;
- пояснити вплив національної та регіональної ідентичності населення різних областей України на характер його участі в етнополітичних процесах;

– сформулювати практичні рекомендації для владних органів з метою вдосконалення етнополітичного менеджменту та протидії сепаратистським виступам.

Об’єкт дослідження – національні меншини України в громадсько-політичному, нормативно-правовому полі наприкінці 1980-х – у 1990-х рр.

Предмет дослідження – процес інтеграції національних меншин України в українську політичну націю, в умовах політизації етнічності та вироблення основних пріоритетів етнополітики, їх культурно-просвітницька та громадсько-політична діяльність.

Хронологічні рамки охоплюють кінець 1980-х – час активізації етнополітичних процесів на теренах України і 1990-і роки, коли було відновлено Українську державу, прийнято низку важливих законодавчих актів, які сприяли формуванню української політичної нації, налагодженню міжетнічного діалогу та співпраці, суттєво розширено мережу культурно-просвітницьких організацій національних меншин, визначено нормативно-правову базу етнополітики та основні засади і принципи політичного менеджменту у цій сфері.

Територіальні межі дослідження окреслені кордонами України кінця 1980-х – 1990-х років.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи склали принципи історизму, об’єктивності, аксіологічності, всебічності та багатфакторності. Для забезпечення неупередженого аналізу досліджуваної проблематики використовувалися наступні методи наукового пізнання: аналізу та синтезу (в історичному та історіографічному контексті), системно-структурного аналізу, дедукції, індукції, біхевіористичний, культурологічний, антропологічний та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному дослідженні на засадах міждисциплінарного підходу, участі організацій національних меншин України в етнополітичних процесах на тлі викликів

кінця XX ст. економічних, політичних, соціокультурних та міжнародних чинників.

Уперше:

- з'ясовано результативність заходів державних органів у сфері етнополітики та виявлено шляхи вдосконалення механізму прийняття рішень у цій галузі;
- показано роль організацій національних меншин у активізації співробітництва із державними установами в сфері етнополітики;
- висвітлено ставлення представників окремих етнічних груп до соціокультурних зрушень в етнополітичному менеджменті;

уточнено:

- етнічний склад депутатів Верховної Ради України та місцевих рад;
- основні напрямки роботи організацій національних меншин у етнополітичному контексті;
- сутнісну характеристику виборчих процесів за участі представників національних меншин;
- *набули подальшого розвитку:* на основі введених до наукового обігу нових документів і матеріалів оціночні положення про причини появи осередків сепаратизму в Закарпатті, Криму та Східних областях України з визначенням пріоритетів державної етнополітики у сфері протидії сепаратизму.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони сприяють поглибленому викладанню нормативних курсів з історії та історіографії історії України на історичних факультетах. Водночас результати наукового пошуку можуть бути використані в нових дослідницьких практиках з історії національних меншин на теренах України кінця XX – початку XXI ст. У навчально-методичній площині висновки й узагальнення, фактичний матеріал можуть бути залучені до лекційних курсів

і спецкурсів з політології, історичної регіоналістики, історичного краєзнавства та ін.

Сформульовані рекомендації стануть у нагоді державним органам у сфері вдосконалення етнополітичного менеджменту з метою уникнення міжетнічної ворожнечі, проявів сепаратизму та прискорення формування української політичної нації.

Окрім того, основні теоретичні, фактичні положення дослідження і висновки покликані сприяти розробці базових моделей суспільної поведінки у сфері етнонаціональної політики та в рамках підготовки її концептуальних засад.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, узагальнення, висновки та рекомендації здобуті автором самостійно. Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданні кафедри історії і культури України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», були оприлюднені на Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: виклики і сьогодення» 1-2 серпня 2014 р. в м. Одесі та Міжнародному Інноваційному семінарі «Еволюція науково-освітніх програм для національних меншин» 14-16 квітня 2015 р. у м. Київ та Переяслав-Хмельницький.

Публікації. Результати дослідження викладені у 8 публікаціях, із яких 5 у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України за спеціальністю, 1 – у закордонному виданні і 2 публікації апробаційного характеру.

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (1268 позицій), 1 додатку та 103 таблиць. Повний обсяг дисертації становить 423 сторінки, з яких 181 – основного тексту.

РОЗДІЛ І

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Україна є державою із поліетнічною структурою населення, географічно розташованою на перехресті культур і релігій, зі складною та суперечливою історією. Формування поселенської структури населення тривалий час відбувалося за відсутності Української державності, що неминуче наклало свій відбиток на формування політичної свідомості представників різних етнічних груп, які проживали на українських землях. Проте вже під час так званої «перебудови» відбувся своєрідний національний ренесанс, який призвів до політизації етнічних груп, що значно посилилася після відновлення Української державності. Поруч з цим, відбувалося як усвідомлення обумовленості українізації із одночасним забезпеченням прав національних меншин, так і поширення відцентрових течій, ініційованих передусім, представниками російської та кримськотатарської національностей. І саме процес політизації етнічності обумовив те, що етнополітичні процеси в Україні досліджуваного періоду привернули увагу низки дослідників: істориків, політологів, правників, соціологів та економістів, що сприяло формуванню широкого спектру історіографічних джерел.

Досить масштабним за обсягами контенту став дискурс, пов'язаний із висвітленням нормативно-правового регулювання громадсько-політичної діяльності національних меншин в Україні, що обумовлювалося специфікою поступової відмови від надмірної етатизації суспільства і формуванням правового поля, яке виходило за рамки радянського законодавства, а також особливостями етнополітичної ситуації. У контексті висвітлення проблем державотворення, мова йшла про формування української політичної нації,

до якої входили б представники всіх етнічних груп, які проживали на території України. При цьому громадська і політична діяльність представників національних меншин досить часто висвітлювалася з протилежних точок зору: якщо громадська діяльність розглядалася як один із засобів інтеграції представників національних меншин в новітнє українське суспільство, то політична діяльність нерідко пов'язувалася у першу чергу із відцентровими діями кримських татар, російського населення Криму та розвитком політичного русинства на Закарпатті.

У дослідженні Л. П. Польового «Державотворення і сучасні етнічні процеси в Україні» особлива увага приділялася забезпеченню політичних прав національних меншин України у контексті аналізу виборчого законодавства. Саме наслідком розширення політичних прав національних меншин Л. П. Польовий вбачав надмірну політизацію національних товариств, зокрема проросійських у Криму, Донбасі та Закарпатті, які стояли на засадах сепаратизму [1233].

Процес реорганізації системи державної влади впродовж 1991–1996 рр. висвітлено у дослідженні В. Шевчука та М. Тараненка, де автори вказували, що наростання відцентрових течій в українському суспільстві на початку 1990-х років за участі представників національних меншин пов'язувалося із незавершеністю розподілу повноважень між гілками влади, що давало змогу різноманітним «групам тиску» використовувати політизацію етнічності у своїх вузькокорисливих цілях [1153]. У цьому контексті також варто виділити монографію «Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи» та наукові збірники «Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення», в яких на основі аналізу широкої джерельної бази висвітлено процес формування та розвитку політичних інститутів в Україні, правового поля у сфері міжетнічної взаємодії [1141; 1181].

Аналіз трансформації посттоталітарного суспільства на теренах України та особливостей державної політики, в тому числі й у сфері взаємодії

державних органів із організаціями національних меншин, містили публікації С. Кульчицького, О. Валевського, С. Яніцької, І. Гаха, де вказувалося, що після відновлення Української державності представники національних меншин отримали широкі можливості для свого культурного розвитку [1149; 1200; 1241; 1139]. Водночас наголошувалося, що набуття де-факто росіянами статусу національної меншини певною мірою болісно сприймалося у їхньому середовищі. У зв'язку з цим у дослідженні С. В. Кульчицького та Б. О. Парахонського «Україна і Росія в історичній ретроспективі» відзначалося, що «ціла низка проросійських організацій, за підтримки іноземних структур», вимагала визнання за росіянами в Україні статусу державотворчої нації, вважаючи статус національної меншини за принизливий та дискримінаційний для росіян [1150].

Посилення уваги до вивчення становища російської національної меншини в Україні спостерігалось наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років. З позиції сьогодення такі інтереси російських дослідників можна пояснити в тому числі й розгортанням інформаційної війни в рамках гібридної війни, сценарій якої реалізується Російською Федерацією. А залучення українських та західноєвропейських науковців до створення контенту у рамках відповідного дискурсу можна розглядати як втягнення їх у протистояння на полі формування політичної свідомості населення України. Наголос у студіях українських вчених робився на тому, що попри певні недоліки українського законодавства в цілому воно забезпечувало досить високий рівень самореалізації для представників національних меншин. Так, наголошувалося, що задля консолідації українського суспільства навколо ідеї відновлення та розбудови Української державності саме в 1989–1991 рр. були прийняті найважливіші правові документи, які надавали національним меншинам максимум прав – Закон «Про мови в Українській РСР» та Декларація прав національностей України [1193]. Дослідники особливу увагу звертали на нормативні документи, що забезпечували національним меншинам політичні права. Зокрема, Ю. І. Гузинець підкреслював, що

Україна приєднавшись до Лундських рекомендацій (вересень 1999 р.) гарантувала національним меншинам ефективну участь у громадсько-політичному житті держави. Проте національне законодавство, на думку дослідника, не було адаптованим до міжнародних норм і потребувало подальшого вдосконалення з урахуванням законодавства та практики іноземних держав, що вимагало від владних структур та громадських організацій системного моніторингу стану міжнаціональних відносин та обов'язкового впровадження дієвих практичних заходів [1209].

Питання нормативно-правового забезпечення участі національних меншин у суспільно-політичних процесах України в своїх дослідженнях розглядали О. Бажан, А. Василечко, М. Громовчук, В. Євтух, М. Задорожна, Л. Квітковська, Н. Макаренко, Т. Пилипенко, А. Подольський, Б. Чирко, Я. Ленгер, В. Надольська [1201; 1208; 1179; 1219; 1228]. У статті Н. Шипкої «Легітимація політичної суб'єктності національних меншин в Україні» досліджено еволюцію українського законодавства у питанні легітимації політичної суб'єктності національних меншин в Україні [1240]. Г. Луцишин доводила, що до участі в політичному житті країни представників національних меншин спонукала політична та економічна нестабільність, а політизація етнічності часто виливалася у вимоги щодо пропорційного розподілу влади між представниками усіх національностей які проживають в державі [1222]. Українські дослідники поступово прийшли до висновку, що саме прогресивність українського законодавства у сфері забезпечення політичних прав національних меншин спричинила політизацію етнічності в Україні [1221]. А участь представників окремих національних меншин у дестабілізації міжетнічних відносин у державі була обумовлена демократичністю законодавства та відсутністю практики покарання за сепаратизм [1148, с. 184–199].

Найбільш конструктивна критика українського законодавства стосовно національних меншин стосувалася відсутності єдиної Концепції етнополітики в Україні. З цього приводу стверджувалося, що з одного боку,

такий стан речей обумовлювався прагненням владних структур якомога довше не акцентувати увагу на міжетнічних відносинах для уникнення конфліктних ситуацій в умовах економічної кризи, а з іншого – відсутністю необхідного досвіду та практики правотворення у цій сфері в умовах політизації етнічності.

Поруч із конструктивною критикою українського законодавства у сфері правового регулювання становища національних меншин поступово помітним ставав акцент на «неврегульованості» міжетнічних відносин в Україні. Подібні висловлювання часто лунали з боку дослідників із Закарпаття (нерідко у контексті обговорення прав «русинів»), а також тих, хто обґрунтовував необхідність «розширення прав» передусім росіян та кримських татар в Україні. Так, у матеріалах міжнародного круглого столу, який був проведений в Ужгороді у 2012 р., недосконалістю українського законодавства В. В. Лемак та Ю. М. Бисага вважали відсутність гарантій для представників національних меншин бути обраними до органів влади [1220; 1197]. На суперечливість деяких нормативно-правових документів, що забезпечують права національних меншин вказував С. Асланов, підкреслюючи, що у Конституції України права національних меншин обмежувалися закріпленням лише освітньо-культурних та мовних прав, а політичні права, по суті, ігнорувалися [1194]. М. Говрат та Є. Навроцька аналізуючи правовий статус ромів на Закарпатті відзначали, що в Україні не запроваджено жодних державних ініціатив, які забезпечували б участь національних меншин у процесах державотворення і прийнятті державних рішень [1203, с. 136]. Суперечливість законодавства дослідники вбачали в п. 2 ст. 5 Закону України «Про національні меншини в Україні» де вказано, що Верховна Рада має заснувати «Комітет національних меншин», а місцеві громади можуть створювати філії цього комітету. Дослідники наголошували на відсутності гарантій належності членів цих комітетів до громад національних меншин [1203, с. 136]. Ю. О. Остапець та І. І. Скиба вказували, що відсутність у законодавстві про вибори привілеїв для національних меншин на політичну

діяльність обмежені й Законом України «Про політичні партії в Україні», в якому прописано, що політичні партії в Україні можуть створюватися і діяти тільки з всеукраїнським статусом, що унеможливлювало створення політичних партій за етнічною ознакою [1229, с. 60].

Окремі аспекти етнополітичних процесів в Україні отримало висвітлення у рамках аналізу так званого «політичного русинства». Етнополітична специфіка Закарпаття виявилася серед іншого у наявності в області досить серйозних автономістських прагнень. Головним провідником автономістських ідей стали русинські організації, діяльність яких певний час вивчалася у контексті діяльності компартії України, проявів регіональної ідентичності, периферійного націоналізму, а згодом – як вияви сепаратизму, що підігрівалися Російською Федерацією. Дослідники наголошували, що комуністи, втрачаючи владу та прагнучи попередити розпад СРСР, створювали контрольовані ними організації, в результаті чого політичне русинство стало головним інструментом боротьби в руках ЦК КПРС проти українського національно-визвольного руху наприкінці 80-х років ХХ ст.

Є. Жупан вказував, що до участі в політичних процесах України русинів спонукала потреба визнання їх «національності» та утворення русинського автономного краю. Русинська спільнота час від часу активізувала свою діяльність саме з питань національної самоідентифікації та їх визнання на державному рівні [1211]. Проте серед основних причин політичної діяльності русинів Н. Кічера називала політичні амбіції, владні ресурси та важелі впливу, до яких завжди прагнуло людство [1217]. Додамо, що позиція самого Є. Жупана, який ініціював прийняття 7 березня 2007 р. сесією Закарпатської обласної ради рішення про внесення національності «русин» до переліку національностей Закарпатської області, не виглядає виключно науковим дослідженням, а покликана у першу чергу «обґрунтувати» владні амбіції.

Особливості політичного русинства та політизації етнічних русинських груп відображено у дослідженні О. Ляшенка «Русинський партикуляризм в сучасній Україні: витоки, ідеологія, прояв». На думку автора, воно зумовлене

економічними проблемами, які згодом набули політичного сепаратистського характеру. Політизацію русинських організацій автор пов'язував у першу чергу з діяльністю КПУ, яка намагалася протидіяти НРУ, а через деякий час вона спиралася вже на підтримку Російської Федерації [1225].

У контексті вивчення політичного русинства, звертає на себе увагу інформаційно-аналітичний доробок О. Майбороди «Політичне русинство». Закарпатська версія периферійного націоналізму», а також матеріали довідково-інформаційного видання «Парламент України: вибори 98 (документи, статистика, бібліографія)» [1185; 1136]; Довідник «Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.)» за редакцією М. Кармазіної, який містить аналітичні інформаційні матеріали про створення та діяльність політичних партій на основі російських та інших національно-культурних товариств [1191]; Етнічний довідник: Етнополітика в Україні у III частинах [1179] та ін. Так, О. Майборода справедливо вважав ініціативу карпатських русинів політичною спекуляцією, наголошуючи, що русини – це субетнос.

Комплексний аналіз політичного русинства здійснений у колективній монографії «Закарпаття в етнополітичному вимірі», підготовленій відділом національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. У ній доводиться, що дії представників політичного русинства спрямовувалися на створення поясу нестабільності на території України, зокрема, в інтересах Російської Федерації [1144]. Загалом, дослідження політичного русинства виявило залежність його активізації від певних зовнішньополітичних впливів, передусім Російської Федерації, яка неодноразово використовувала загострення внутрішньополітичних проблем в Україні для дестабілізації ситуації на українських теренах.

Використовуючи етнографічну своєрідність Закарпаття, локальні особливості народної культури та історичний етнонім «русини» у політичних цілях, прибічники ідеї «політичного русинства» тяжіли і тяжіють до розпалювання сепаратистських настроїв, проголошення національно-

культурної окремішності русинів від українського народу. Закликають до створення власного державного утворення, звертаючись зокрема, до досвіду проголошення 15 березня 1939 р. незалежної Карпатської України, або ж до виходу Закарпаття зі складу України і входження його до інших держав – Словаччини чи Угорщини [1143].

У дослідженнях багатьох українських науковців визначалися зовнішні чинники, зокрема вплив Російської Федерації на процес політизації етнічності в Україні. Наголошувалося на сепаратистському характері автономістських тенденцій у діяльності частини організацій національних меншин, які активно підтримувалися російською стороною [1231; 1223; 1151, с. 284–300], на використанні мовного питання для дестабілізації обстановки в Україні поруч із вимогами визнання росіян поряд з українцями державотворчою нацією, запровадження подвійного громадянства, збереження спільного інформаційного простору РФ та України, збереження російської освіти в Україні та розширення підтримки Української православної церкви МП [1227; 1199]. Зокрема, В. Нагірний у статті «Політизація російської етнічності в Україні: спроба організаційного оформлення» наголосив на тому, що саме проголошення росіян України національною меншиною після розпаду СРСР стало об'єктивною причиною їх політизації, яка мала ланцюгову реакцію впливу на інші групи меншин [1227, с. 166]. Як відмічає дослідник, важливу роль у цьому сенсі відіграла значна русифікація як українського населення, так і деяких інших груп національних меншин та цілеспрямований зовнішньополітичний курс РФ, що забезпечило можливість експлуатації «російської карти» в політичному житті України, зокрема у виборчих кампаніях, де постійно піднімалося питання розширення стосунків з РФ та зміни статусу російської мови в Україні тощо [1227, с. 167].

Науковому осмисленню кримськотатарської проблеми, значно посприяли проведені Українським незалежним центром політичних досліджень конференції (листопад 1998 року), з проблем політичної та

соціальної інтеграції кримських татар в українське суспільство, і чотири «круглі столи» присвячені різним аспектам адаптації кримських татар та забезпечення їхніх прав [1183; 1184; 1192; 1180; 1182]. Участь в їх роботі науковців, політиків, працівників державних установ, представників громадських організацій, національно-культурних товариств дала змогу оцінити перспективи і форми поєднання теоретичних дослідницьких підходів з потребами політичної і державної практики.

Акцент на необхідності законодавчого відновлення політичних прав кримських татар був зроблений у дослідженні Г. Й. Удовенка. Він наголошував, що через недостатнє усвідомлення частиною народних депутатів України, органів державної влади важливості відродження кримськотатарського народу та через брак політичної волі протягом 1990-х рр., так і не вдалося прийняти Закон «Про статус кримськотатарського народу» [1234]. На думку Р. А. Чубарова, саме через обмеженість доступу кримських татар до реальних важелів впливу на державному та регіональному рівні ускладнювалися взаємовідносини з Українською державою [1239, с. 34].

Поруч з цим, посилювався вплив Росії на загострення соціальної напруженості на території Криму, із використанням організацій національних меншин для дестабілізації ситуації на півострові. З метою приєднання Криму до РФ на сторінках українських наукових видань дедалі гостріше висвітлювалися події, зокрема, у контексті висвітлення особливостей кримськотатарського національного руху, політизації російської національної меншини, поширення регіоналізму на теренах України, формування правового поля у сфері міжетнічних відносин та аналізу виборчих кампаній. Р. М. Фірсов в публікації «Формування цілей та завдань Кримськотатарського національного руху. Україна, 1990-91 рр.» наголошував, що основними передумовами політичної активності кримських татар в Криму було саме посилення російського впливу, спрямованого на приєднання Криму до РРФСР, що призвело до поширення руху за

відновлення автономії Криму. Водночас автор відзначав відсутність повної підтримки автономістських амбіцій серед населення півострова [1237]. В. Котигоренко визначив роль і місце РФ та проросійських організацій Криму у ескалації конфлікту на півострові. Окрім того, автор назвав ряд недоліків, пов'язаних із реалізацією кримськими татарами політичних прав, до яких він відніс недосконалість нормативно-правової бази, зокрема у сфері набуття громадянства, відсутність постійного місця проживання та працевлаштування [1147].

Окремі аспекти залучення національних меншин до політичної діяльності проаналізовані також у публікаціях О. Калакури, О. Ляшенка, А. Демартино, Б. Бабіна. Аналізуючи процес створення у другій половині 1990-х рр. національних партій на основі громадських організацій та національно-культурних товариств для представлення інтересів у Верховній Раді України тієї чи іншої національної меншини О. Калакура наголошував, що поодинокі приклади створення політичних партій на етнічній основі не виправдали себе [1215]. Спроба визначити необхідність прийняття виборчого законодавства з передбаченням національних квот була зроблена Б. Бабіним [1195]. Водночас А. Демартино зазначав, що специфіка поселенської структури населення України цілком логічно призводила до процесу розмивання політичних течій сформованих за національною ознакою [1210].

О. Ляшенко, аналізуючи перебіг парламентських виборів 1994 та 1998 рр. визначив, що серед причин відносно невеликого представлення кримських татар у ВР України та ВР Автономної Республіки Крим були недосконалість виборчого законодавства, відсутність єдності в кримськотатарському середовищі та підбурювання слов'янської частини населення півострова проти кримських татар, які поверталися на Батьківщину [1224, С. 225–230]. У статті О. Ляшенка «Участь етнополітичних партій у політичному процесі в Україні» проаналізовано діяльність партій етноцентричного характеру, що представляли інтереси росіян, кримських татар, угорців та румун. Зокрема, автором особливу увагу

приділено політичній діяльності кримськотатарського Меджлісу, який фактично виконував функції політичної партії кримських татар [1226, с. 124–133]. Водночас В. М. Устименко відзначав, що політичні амбіції кримських татар певний час стояли на перешкоді узгодження інтересів різних прошарків населення у Криму [1235, с. 361-362].

Певною мірою у працях українських науковців представлено участь національних меншин у роботі місцевих органів влади та місцевого самоврядування. У статті «Розселення й облаштування депортованих національних меншин – важлива складова етнонаціональної політики держави» В. Зінич наголошував, що поряд з територіальним розміщенням депортованих народів важливе місце відводилося реалізації ідеї створення регіональних органів самоуправління та соціальної інфраструктури для облаштування кримськотатарського населення [1212, с. 167].

У дослідженні О. Павлова «Структуризація сільських територій за етнічною ознакою» [1230, с. 266], поряд із територіальним чинником чимало уваги приділено політизації національних меншин у місцях їх компактного проживання. Автор стверджував, що найбільш політизованими на території Кримського півострова були кримські татари, а на Одещині найменш політизованими – молдовани [1230, с. 268–269]. Також О. Павлов наголошує, що на півдні Одещини фактично існує юридично не закріплене гагаузьке та болгарське місцеве самоврядування [1230, с. 271]. Участь представників національних меншин у діяльності органів місцевого самоврядування досліджували Ю. О. Остапець та І. І. Скиба. Автори на прикладі виборів до обласної, міських, районних, селищних і сільських рад Закарпатської області 1998 року доводили, що депутатські мандати до органів місцевої влади представники національних меншин отримували лише за результатами виборів у мажоритарних округах як лідери національно-культурних товариств або пройшовши до органів влади по списках політичних партій [1229, с. 61, 60].

Участь польської етнічної групи у громадсько-політичному житті України висвітлювалася у публікаціях О. Калакури, де він наголошував, що польська меншина відіграла важливу роль у формуванні незалежної Української держави виступаючи на боці НРУ у боротьбі з комунізмом та виступила значним чинником для налагодження двосторонніх українсько-польських відносин, а основною формою участі поляків та інших національних меншин у громадському житті є діяльність національно-культурних товариств [1214; 1216].

Грунтовний аналіз процесу політизації етнічності протягом 1990-х років міститься у колективній монографії працівників Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України «Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект» [1151].

Окремі аспекти етнополітичних процесів в Україні через призму поширення національного руху були представлені у наукових студіях з історії Народного Руху України. У них містився аналіз взаємодії організацій Руху із представниками різних етнічних груп на місцях, особливості формування політичної свідомості представників національних меншин в окремих регіонах України та засоби посилення впливу НРУ на цей процес задля поглиблення формування української політичної нації [1247]. У праці О. Бураковського «Рада Національностей Народного Руху України (1989 – 1999)» детально розглянуто діяльність Ради Національностей Народного Руху України [1198, с. 84]. Відзначалося, що незважаючи на суперечливі процеси в розвитку Народного Руху України, його діяльність в цілому сприяла вирішенню проблем розвитку етнічних груп в Україні на державному рівні, стимулювала створення багатопартійності, заповнення політичного спектру, головним чином партіями, опозиційними до компартії України, які також пропонували шляхи досягнення міжнаціонального порозуміння, створення умов вільного культурного розвитку етнонаціональних груп [1151, с. 279].

Звертають на себе увагу публікації вітчизняних вчених, присвячені різноманітним питанням організації етнополітичного менеджменту в Україні на основі врахування інтересів різних частин поліетнічного українського суспільства. У рамках цієї тематики розглянуто функціонування інституцій етнополітичного менеджменту в Україні та його вплив на політичну активність національно-культурних товариств [1202; 1196]. Тут варто відзначити дослідження В. Котигоренка «Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні», де автор наголосив на необхідності активного залучення національних меншин до процесу ухвалення політичних рішень, що торкалися їх інтересів [1218]. Подібне твердження також міститься й у роботі Г. Луцишин [1222]. У дослідженні В. Колісника «Співвідношення політики і права у процесі формування сучасної державної етнополітики України» доводиться непослідовність реалізації державної етнонаціональної політики в умовах поширення спекуляції етнічним фактором під час виборчих кампаній в Україні [1212].

Участь національних меншин у етнополітичних процесах також досліджувалася українськими вченими у контексті визначення чинників, які впливали на формування громадянського суспільства в Україні. При цьому представники політичної науки наголошували, що головну роль у консолідації українського соціуму навколо ідеї євроінтеграції відіграла держава. Водночас дослідники досить часто констатували, що попри наявність окремих важливих кроків на шляху до формування українського громадянського суспільства рівень політичної культури та громадянської свідомості частини українського населення, і не в останню чергу представників окремих національних меншин, навіть у другій половині 1990-х років не відповідав уявленням громадян більшості країн Європи щодо власної ідентичності як у першу чергу громадян країни із другорядністю усвідомлення себе жителем певної території чи регіону [1242, с. 14; 1206; 1205; 1207].

Певною мірою питання міжетнічної взаємодії на землях України були представлені на сторінках зарубіжних видань. Проте характер публікацій західних авторів і дослідників з Російської Федерації у цій сфері помітно відрізнявся. Нерідко політичні діячі і державні органи Російської Федерації своїми заявами та діями втручалися у внутрішні справи України, сподіваючись таким чином блокувати її євроінтеграційні прагнення і навіть спровокувати етноросійську і російськомовну громаду України до конфлікту з Українською державою і більшістю її населення іншої національності і переважаючої мовної орієнтації. Політизація характерних для наукового, освітнього і медійного дискурсів Росії та України відмінностей в оцінці низки історичних подій і процесів містила серйозний етноконфліктний потенціал. Така політизація актуалізувала в суспільній свідомості проблематику реальної та міфологізованої етнічної історії, етнічні стереотипи і упередженість, впливаючи на поведінку соціальних суб'єктів [1143, с. 12].

Так, порівняльний аналіз парламентських процесів в Україні і Російській Федерації із виділенням аналізу ролі громадян у формуванні підтримки провідних політичних партій присутній у дослідженні В. Кувалдіна [1160], який наголошував на відмінних рисах патогенезу в силу різниці геополітичного становища Росії і України. Його робота містить аналіз становища росіян в Україні та їх представлення у парламенті, а також окремі оцінки перспектив створення в Україні партій за етнічною ознакою або таких, які б підтримували зовнішньополітичний курс Російської Федерації. У роботі Т. Гузенкової [1158] подано авторське визначення ефективності роботи Верховної Ради України у сфері консолідації поліетнічного українського соціуму, в тому числі й засобами «тіньової» та публічної політики з висвітленням участі етнічних груп окремих регіонів України у політичній діяльності. Дисертаційне дослідження М. С'єдіна [1162] містить аналіз впливу соціокультурного середовища та етнічної належності громадян України на їх включення у політичний процес. О. Аміантовим було здійснено

порівняльний аналіз законодавства України та Російської Федерації з точки зору виявлення можливостей політичних партій, які вибороли перемогу на парламентських виборах, втілювати у життя свої передвиборні обіцянки, в тому числі й ті, що стосувалися політизації етнічності в Україні з окресленням впливу виконання обіцянок представникам певних етнічних груп, на електоральну поведінку виборців [1157, с. 15].

Власне сам процес політизації етнічності в Україні розглядався багатьма російськими дослідниками як закономірний результат в поліетнічній державі зі слабкою центральною владою. Проте деякі дослідники акцентували увагу на тому, що процес формування території України супроводжувався «насильницьким» включенням до її складу неукраїнського населення (передусім російського), яке не вважало Україну своєю Батьківщиною. При цьому аналіз процесу політизації етнічності супроводжувався висвітленням різноманітних моментів, пов'язаних із протистоянням українського і російського населення, або ж акцентуванням уваги на відмінностях у світосприйнятті, професійній та соціально-культурній активності українців та росіян [1161]. Навіть провідні російські вчені висловлювали сумнів у можливості збереження соборності українських земель в умовах поширення регіоналізму та посилення політизації етнічності за «суттєвих відмінностей» в оцінці перспектив зовнішньополітичної орієнтації представниками різних етнічних груп в Україні [1163]. З іншого боку, дослідники Московського державного інституту міжнародних відносин ще в 2009 р. відзначали, що численні соціологічні опитування та досвід «помаранчевої революції» свідчили про те, що українська політична ідентичність досить сильна, щоб виключити реальний ризик розколу країни [1159].

Проте вже з другої половини 90-х років ХХ ст. одним із напрямів «досліджень» частини російських науковців стало нав'язування думки про державність України як «тимчасове непорозуміння», «невиважений крок такої собі провінції Росії», що відзначається певною своєрідністю думок та поглядів, але завжди перебувала у руслі загальноросійських інтересів попри

необдумані «прояви місцевого націоналізму». «Штучність української державності» намагалися довести на фактах політизації етнічності в Україні, формування образів політичної поведінки російського, російськомовного населення, підкреслення історичної обумовленості політичного русинства, відцентрових процесів в Криму. При цьому досить часто спроби вирішення «суперечливих моментів» між представниками різних етнічних груп в Україні подавалися як «примусова українізація», а у деяких випадках – як «русофобія», яка «поглинула» Україну. А відмінності у оцінках населенням різних регіонів окремих історичних подій та перспектив євроінтеграції подавалися як «цивілізаційний розкол» України. Серед іншого з цього «виводилася» необхідність «захисту» росіян, які не можуть реалізувати свої мовні та культурні прагнення поза межами Російської Федерації, що «обґрунтовувало» імперські, експансіоністські амбіції вищого російського керівництва, особливо після приходу до влади В. Путіна.

Вивчення участі представників національних меншин України в етнополітичних процесах європейськими та американськими дослідниками здійснювалося не лише у контексті оцінок процесу демократизації в Україні, а й з огляду на реалії геополітики, виходячи з необхідності визначення перспектив передусім російського впливу на українських теренах, збереження цілісності України та визначення конкурентоздатності української економіки на світовому ринку.

Вивчалися особливості проведення виборчих кампаній в Україні із визначенням можливостей здійснення впливу на український електорат різних регіонів держави в умовах посилення політизації етнічності з визначенням впливу цього фактору на перспективи збереження територіальної цілісності України. Крім того, зверталася увага на визначення здатності українського політикуму, враховуючи інтереси різних частин поліетнічного українського суспільства, уникнути міжетнічних конфліктів на теренах України. У цьому ж контексті обговорювалося й питання

«цивілізаційного розколу» на теренах України, яке, на жаль, часто було представленим цілком відірваним від українських реалій.

У дослідженні В. Рейзінгера, А. Міллера, В. Леслі та К. Хілла висвітлювалися особливості проведення парламентських виборів в Україні, визначалися особливості електорату різних українських регіонів, в тому числі й з аналізом участі представників національних меншин у політичній діяльності [1175]. Вплив політизації етнічності на перебіг процесів демократизації українського суспільства та прояви авторитарних тенденцій досліджувався колективом вчених, залучених до роботи Кембріджським університетом [1165]. У цьому контексті зарубіжними дослідниками зверталася увага на висвітлення процесу взаємодії чи визначення причин її відсутності у процесі прийняття політичних рішень між організаціями громадянського суспільства, в тому числі й організаціями національних меншин, та державними структурами [1171; 1166; 1178; 1170]. При цьому часто вказувалося, що український соціум поступово вливався саме до загальноєвропейського політичного і культурного простору [1178, с. 284]. У працях зарубіжних дослідників також висвітлювалася участь представників національних меншин у русі за відновлення Української державності із визначенням ролі населення різних регіонів України у цьому процесі [1154; 1155; 1156; 1169; 1174; 1167].

У контексті характеристики етнополітичних процесів та їх впливу на відновлення Української держави слід відзначити дослідження британського науковця Е. Вільсона [1167; 1177]. Свого часу про нього досить критично відгукнувся М. Рябчук, який про роботу цього автора «*Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith*» написав: «Деконструюючи націоналістичні міфи, Ендрю Вілсон непомітно витворює міфи нові, професійно загорнуті в ліберальну фразеологію та поважний академічний об'єктивізм. Подеколи спостереження й висновки англійського вченого надто вже вподібнюються до вузькопартійних, тенденційно-пропагандистських концепцій певного середовища російськомовних консерваторів в Україні, котрі радше через

непорозуміння, ніж з об'єктивної сутності називають себе «лібералами». Вибудовуючи свій контент Е. Вільсон досить часто зосереджувався виключно на російсько-українському протистоянні і, відповідно зводячи до нього проблему русифікації східноукраїнського населення, уникав вести мову про громадсько-політичну активність представників численних етнічних груп цієї території, тим самим автоматично розмежовуючи їх лише на прихильників російсько-українського протистояння. Тим більше, що за свідченнями сучасних українських дослідників економічні важелі впливу на значній частині східноукраїнських територій опинилися протягом 1990-х років в руках татар, євреїв, греків [1142, с. 221–260]. Тому можна стверджувати, що проблематика націоналізму, якої торкається Е. Вільсон, а тим паче головні чинники, що впливають на колективні орієнтації суспільств постколоніального простору, які територіально знаходяться не просто на державному прикордонні, а на геополітичному, набагато більш складні й суперечливі, аніж прагнув представити британський науковець.

Так само спрощено виглядають твердження С. Хангтінгтона, який стверджував, що лінія розлому між цивілізаціями в Європі лежить у площині релігії і проходить по лінії «католицький Захід» та «православний Схід» України. До речі, подібні висловлювання часто використовувалися у російських та підконтрольних російським мас-медіа Донбасу протягом 2014 – на початку 2015 рр. як засіб мобілізації «православного населення Донбасу» на боротьбу проти «наступу католицизму» і мали виправдати дії терористичних організацій ДНР та ЛНР і Російської Федерації, що ініціювала їх створення та всіляко підтримувала. Як виявилось, на відміну від суджень С. Хангтінгтона, який стверджував, що «жорстокий конфлікт між Україною та Росією є малоімовірним внаслідок близькості слов'янських народів, спільної історії» геополітичні інтереси вищого керівництва Російської Федерації та уявлення про перспективи реалізації Росією власного квазіцивілізаційного проекту спричинили російсько-українську війну,

інформаційна підготовка якої включала в себе, поміж іншого й протиставлення російського та українського населення на теренах України.

Поруч з цим, на думку М. Татур, демократизація українського соціуму, в умовах якої представники національних меншин отримали широкі права на реалізацію своїх соціально-культурних проектів, цілком слушно пов'язувалися із негативним зовнішнім впливом насамперед Російської Федерації, зумовленим не виваженістю економічних реформ ініційованих українськими урядами, що сприяло поширенню регіоналізму заснованому, серед іншого, на етнокультурних особливостях населення певних територій [1172]. Подібні твердження висловлювалися також західними науковцями у контексті визначення перспектив євроінтеграції з окресленням готовності громадян різних регіонів України, в тому числі й представників національних меншин, до сприйняття європейських політичних, економічних та соціальних цінностей [1244; 1213; 1253; 1173; 1168].

Таким чином, вивчення участі національних меншин в етнополітичних процесах України наприкінці 1980-х – у 1990-х роках представлене в масиві досліджень міждисциплінарного характеру: історико-правових, економіко-соціальних, етико-правових, соціально-політичних та багатьох інших, пов'язаних в основному з питаннями висвітлення політизації етнічності та оцінки перспектив поведінки як окремих електоральних груп, так і населення певних регіонів стосовно зовнішньополітичної орієнтації України.

Найбільшої гостроти набирала суперечка навколо проблеми політизації етнічності в Україні. Значна частина науковців вказували, що вона виникла в умовах розпаду СРСР і зумовлювалася прагненням національних меншин до набуття суб'єктності у політичних процесах, а з часом – спробою реалізації Російською Федерацією власного квазіцивілізаційного проекту. Особливістю значної кількості досліджень є аналіз етполітичних процесів у контексті діяльності головним чином державних органів та суб'єктів міжнародної політики.

Отже, науковий дискурс про участь національних меншин в

етнополітичних процесах України наприкінці 1980-х – у 1990-х роках охоплює великий масив як міждисциплінарних досліджень: історико-правових, економіко-соціальних, етико-правових, соціально-політичних, так і спеціальних історичних. Водночас не знайшло належного відображення в науковій літературі питання політизації етнічності в ракурсі оцінки перспектив поведінки як окремих електоральних груп, так і населення певних регіонів у зіставленні із зовнішньополітичною орієнтацією України.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження представлена документами Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО), Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО). Окрім того, для висвітлення досліджуваної проблеми було використано опубліковані документи та матеріали, розміщені у збірниках документів, пресі, на веб-сайтах відповідних міністерств і відомств, у мережі ІНТЕРНЕТ.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України опрацьовано матеріали Ф. 1, де представлені матеріали роботи ЦК компартії України та Ф. 270, де зберігаються матеріали пов'язані із діяльністю Народного Руху України. Серед матеріалів Ф. 270 було опрацьовано документи про історію створення та діяльність Народного Руху України (НРУ) та її структурного органу – Ради національностей НРУ, звернення та пропозиції від трудових колективів, громадських організацій та окремих громадян, у тому числі й представників національних меншин з доповненнями та змінами до проекту Програми НРУ, «Звернення Ради національностей Народного Руху України до національно-культурних товариств України, до національних меншин України, до осередків і прихильників Руху, до всіх громадян України». Окрім того, проаналізовано проект програмових засад НРУ від 13 листопада 1993 р. «Про національну політику Руху», та документи щодо скликання позачергової сесії Ради

національностей НРУ. У документах фонду міститься інформація щодо оцінок зовнішньополітичного впливу у сфері політизації етнічності в Україні, оцінки провідних діячів Руху, дій Російської Федерації в цьому напрямі, в тому числі по відношенню до «політичного русинства» та населення Криму, а також пропозиції та рекомендації щодо обмеження подібного негативного зовнішнього впливу. Проаналізовано також прогнози В. Чорновола щодо перспектив спрямування та особливостей російських імперських амбіцій і ролі України у планах Кремля по відродженню СРСР. Висвітлено також позиції частини організацій національних меншин у справі взаємодії з Народним Рухом та їх роль у процесі суверенізації України.

Матеріали Ф. 1, Оп. 32 містять інформацію про напрямки політичної діяльності комуністичної партії України, у тому числі й у галузі національної політики та міжнаціональних відносин. Тут також представлено матеріали про діяльність Верховної Ради України у 1989 році, зокрема, питань пов'язаних з прийняттям закону про мови та діяльність комісій Верховної Ради з питань міжнаціональних відносин. Серед матеріалів вказаного опису міститься інформація про організацію акцій протесту кримськими татарами та євреями. У справі 2558 зібрані записки, довідки, інформації ЦК компартії України до ЦК КПРС, відділів ЦК КП України, партій і радянських органів, АН УРСР, Інституту національних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР, громадських організацій, трудових колективів про вдосконалення міжнаціональних відносин в СРСР, про проект платформи КПРС «Національна політика партії в сучасних умовах», роботу з національними меншинами в ряді областей, регіонів населення УРСР, інших питань міжнаціональних відносин та інтернаціонального виховання. У справах опису також представлено матеріали звітно-виборних зборів і конференцій, з питань компетенції КПРС, зокрема у сфері міжнаціональної політики у січні 1989 р. Матеріали фонду також забезпечують можливість відслідкувати динаміку змін етнічного складу комуністичної партії України станом наприкінці 1890-х – на початку 1990-х років.

Матеріали про громадсько-політичну діяльність окремих національно-культурних товариств на початку 1990-х рр. зібрані у справі 2770, зокрема, єврейських, румунських, молдавських, кримськотатарських та угорських. У справі 2921 зібрано записки, довідки, інформації Постійної комісії ЦК КПРС, відділів ЦК компартії України, МЗС СРСР про державний суверенітет республік і забезпечення прав людини; практику роботи Одеського обкому партії у сфері національної політики і загострення суспільно-політичної ситуації на румунсько-українському кордоні у повіті Марамуреш та про Курултай кримськотатарського народу.

Водночас варто відмітити, що найбільший арсенал джерел для дослідження вміщено у фондах 5252, 5225, Р-1 Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВО). Матеріали фондів дають змогу проаналізувати особливості громадсько-політичної діяльності національно-культурних товариств у державно-управлінській сфері; відстежити участь представників національних меншин у роботі комітетів Кабінету Міністрів, зокрема, Комітеті з питань національностей; участь у виборах Президента, Верховної Ради та органів місцевої влади і місцевого самоврядування України. У матеріалах Ф. 5252 у одиниці зберігання (од. зб.) 2 опису 1 вміщена інформація про листування Комітету у справах національностей з Кабінетом Міністрів України з питань основної діяльності комітету. Важливими є документи про питання, які піднімало Республіканське товариство греків України у 1991 р. перед органами державної влади у сфері соціально-культурного забезпечення та їх пропозиції по вирішенню цих питань; заходи по створенню Центру національних культур; про процес розробки проекту закону «Про національні меншини в Україні» та зауваження до нього від національних меншин; пропозиції представників Українського республіканського товариства радянських німців «Відродження» (Відергебурт). Серед матеріалів архіву міститься інформація про фактичне співробітництво Комітету з національно-культурними товариствами України та фондами і комісіями, які були створені для

вирішення проблем національних меншин. Особливо важливими є пропозиції від національних меншин у сфері розробки законопроектів та інших нормативно-правових документів. Аналізуючи згадані справи документів можна простежити зміну риторики та потреб національних меншин, у зв'язку з такими політичними подіями як: вибори Президента України, ВРУ та органів місцевого самоврядування.

Для висвітлення етнічного національного складу кандидатів у народні депутати України важливе значення мають матеріали Фонду Р-1, де містяться відповідні списки. Також серед матеріалів фонду виділено документи про вибори Президента України, які забезпечили можливість охарактеризувати електоральні очікування, вплив етнічного та географічного факторів на підсумки виборчої кампанії. Для дослідження парламентських виборів було проаналізовано матеріали Ф. 5225, де містяться відомості про політичні партії та блоки, а також облікові картки народних депутатів України.

Важливими джерелами дослідження стали нормативно-правові документи у сфері регулювання відносин, пов'язаних з участю національних меншин у етнополітичних процесах. Іншу групу джерел, яка має важливе значення для дослідження, складають збірники документів. Зокрема, змістовним є збірник документів «Держава, влада та громадянське суспільство в документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 рр.)». У збірнику опубліковано значну кількість витягів із документів українських політичних партій, які було створено наприкінці 80-х – протягом 90-х рр. ХХ століття. Це дало можливість проаналізувати програмні документи Української республіканської партії (УРП), Української народно-демократичної партії (УНДП), Партії слов'янського відродження, Демократичної партії України (ДемПУ), Комуністичної партії України (КПУ), Народної партії України (НПУ), Об'єднаної соціал-демократичної партії України ОСДПУ, Соціалістичної партії України (СПУ), Української консервативної республіканської партії (УКРП), Української національної консервативної партії (УНКП), Партії праці, Народного Руху України (НРУ)

та Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України» (ВПО «ДСУ»). У програмних документах порушувалося питання статусу етнічних груп, їх політичних, культурних, мовних та соціально-економічних прав.

Не менш важливим є збірник документів «Національні відносини в Україні у XX ст.» за редакцією І. Ф. Кураса, М. І. Панчука, Р. Я. Пирога, Л. П. Польового та ін. До збірника включено документи і матеріали, які висвітлюють програмні цілі і завдання політичних партій і громадських об'єднань з національного питання та діяльність державних і партійних органів по втіленню їх в життя. Зокрема, для дослідження у збірнику актуальними є закони, декларації, постанови, резолюції, акти, укази, звернення та матеріали сучасних політичних партій, які висвітлюють національне питання в Україні першої половини 1990-х рр. [1137].

Також заслуговує на увагу багатотомний збірник нормативних документів – «Закони України», підготовлений Інститутом законодавства Верховної Ради України, де вміщені закони та підзаконні акти, прийняті для регулювання сфери міжетнічних відносин.

Важливим джерелом для дослідження громадсько-політичної діяльності кримських татар є документи Меджлісу кримськотатарського народу, які опубліковані на офіційному сайті Меджлісу. Зокрема, актуальними є документи та інформаційний огляд сесій Курултаю кримськотатарського народу. Особливу увагу приділено саме 1-й (26-30 червня 1991 р.), 2-й (27-31 липня 1993 р.), 3-й (27-29 листопада) сесіям II Курултаю та 1-й і 2-й сесії III Курултаю кримськотатарського народу, які проходили 26-29 червня 1996 р. та 19-21 грудня 1997 року. Також важливе значення мають документи регіональних конференцій II та III Курултаю, які проходили 24 листопада 1991 р. та 21 листопада 1998 р. Крім того, для аналізу діяльності кримських татар було опрацьовано електронний архів газети «Авдет» – періодичного видання Організації кримськотатарського національного руху (ОКНР). Поряд

з інформаційними функціями газета мала слугувати для більш чіткої координації різноманітних сил у національному русі кримських татар.

Перебіг поточних подій з досліджуваної проблеми в часовому і географічному вимірах відображено в тогочасній журнальній і газетній публіцистиці. Зокрема, динаміку політичних процесів, пов'язаних з демократизацією суспільства відбивали центральні журнали «Політична думка», «Віче», «Політика і час», «Слово і час» та газети «Молода гвардія», «Літературна Україна, на сторінках якої активно обговорювалася програма НРУ за перебудову (від 16 лютого 1989 р.; 16 березня 1989 р. та 1 березня 1990 р. та ін.). Водночас деякі центральні видання негативно відображали суспільно-політичні процеси в Україні. Так, 7 лютого 1989 р. редакція газети «Радянська Україна» різко розкритикувала програму НРУ за перебудову. Редакція газети «Правда Украины» під час обговорення Закону про мови у травні 1989 р. неодноразово друкувала принизливі дописи про українську мову, а також звинувачувала українські видавництва («Веселка») у «затискуванні» російської мови. Також 3 березня 1990 р. в газеті «Правда України» було розміщено статтю «Тень на плетень», де газета «Літературна Україна» звинувачувалася в русофобії. Подібні тенденції відображали також газети: «Правда», «Робітнича газета», «Прапор комунізму», «Комсомольське знам'я» та ін. Окрім того, з 1 жовтня 1990 р. у практиці газет «Радянська Україна», «Правда України» та журналі «Україна» започатковувалися рубрики угорською мовою.

Важливе значення також має стаття «Спільно діяти і творити», яку подано у тижневику «Культура і життя» від 12 лютого 1989 р., де відображено громадсько-культурне становище національних меншин Закарпаття. На сторінках газети «Аргументи и факти» № 6, 1989 р. висвітлено основні напрямки діяльності єврейського руху в УРСР. Також єврейське питання знайшло відображення на шпальтах газети «The Christian Science Monitor» від 25 вересня 1990 р., під назвою «Нова Україна». Зокрема, йдеться про зустріч Г. Удовенка з групою єврейських лідерів у Нью-Йорку,

де висловлювалася готовність України розвивати зв'язки з єврейськими організаціями.

Регіональними та місцевими виданнями, які висвітлювали тенденції у громадсько-політичному житті національних меншин України є: «Роден край», «Лучаферул», «Кримська світлиця», «Авдет», «Шолом», «Русский мир», «Вечерний Донецк», «Ворошиловградская правда», «Социалистический Донбасс» та ін.

Отже, використаний комплекс джерел дає змогу всебічно і об'єктивно відобразити обрану тему наукового дослідження.

1.3. Методологія наукового пошуку

У роботі також використано матеріали моніторингових досліджень проведених співробітниками Інституту соціології НАН України, оскільки соціологічний моніторинг як різновид порівняльного діяхронного дослідження залишається одним із найбільш популярних методів вивчення характеру та спрямованості соціальних змін. При цьому використовувалися шкали аномії (Anomy Scale, McClosky & Schaar) та цинізму. Шкала аномії забезпечила можливість визначити індекс аномійної деморалізованості, що є психічною реакцією людей на соціальну ситуацію, коли одну систему норм і цінностей, що об'єднує людей у спільноту, зруйновано, а іншу ще не сформовано. Шкала цинізму є додатковою шкалою Міннесотського багатопрофільного особистісного опитування (MMPI), а індекс цинізму відтворює міру зневажливого ставлення до загальноприйнятих цінностей.

Дослідження ролі національних меншин в етнополітичних процесах в Україні здійснювалося на основі **принципів** історизму, об'єктивності, аксіологічності та всебічності (багатофакторності).

Принцип історизму передбачає врахування дослідником відмінностей між явищами та подіями, що становлять їхню сутність, а також врахування зв'язків між подіями та їх впливу на подальші явища та події історичного розвитку. Дотримання принципу історизму дозволило здійснити

максимально об'єктивний аналіз етнополітичних процесів в Україні у контексті участі в них національних меншин.

Принцип системності забезпечив можливість врахування багатофакторності історичних процесів. Додержання принципу об'єктивності під час здійснення наукового пошуку забезпечувалося шляхом використання джерел, що дозволили неупереджено розглянути діяльність державних органів та організацій національних меншин із високим рівнем достовірності.

Дотримання принципу всебічності передбачало аналіз різнобічних історичних джерел та врахування різного роду суб'єктивних впливів на процес підготовки і зберігання документальної інформації.

Використання принципу аксіологічності передбачає розуміння дослідником цінності отриманих результатів для сучасної науки та усвідомлення їх місця в системі гуманітарних знань загалом.

Використання принципу багатофакторності забезпечило можливість аналізу сукупності факторів, що впливали на утворення різноманітних організацій національних меншин, включення їх до суб'єктів політики різного рівня, організацію їхньої діяльності із виокремленням найбільш вагомих з цих факторів, серед яких варто виділити соціальні, економічні, політичні, особистісні чинники як загальнодержавного, так і регіонального рівня.

Методи дослідження. Суспільні явища традиційно аналізуються за соціальними, економічними, демографічними, політичними, екологічними та іншими критеріями, що визначають доцільність застосування міждисциплінарного підходу у справі аналізу формування громадянського суспільства в Україні. Для аналізу національної політики використано теорію ігор Джона Форбса Неша (у сфері прийняття рішень, пов'язаних з ризиком), у тому числі й відповідно до концепції корелюючої рівноваги Ізраеля (Роберта Джона) Аумана для аналізу конфліктів і зіткнень з точки зору їх раціональності, а також його розробки у сфері врегулювання конфліктних ситуацій викладені у лекції «Війна і мир» з висновком, що періодичні загрози

і впевненість у взаємних втратах в разі початку конфлікту при правильному застосуванні практично зводять ймовірність його максимального загострення до нуля. Це дозволило оцінити ефективність української етнонаціональної політики у сфері регулювання відносин із організаціями національних меншин та формування політичної свідомості їх представників. Крім того, використано результати досліджень Данієла Канемана у сфері «афективного прогнозування» з метою часткового пояснення помилок, які роблять люди при оцінці наслідків різних сценаріїв свого майбутнього. Цей підхід дозволив визначити причини і характер поширення проросійських настроїв в українському суспільстві із визначенням їх регіональних особливостей.

Для аналізу процесу взаємодії суб'єктів етнополітики у сфері прийняття політичних рішень використовувався метод аналізу ієрархій, який забезпечує можливість визначити «точку компромісу» у прийнятті рішень за кореляції даних відповідно кількох шкал залежно від кількості учасників політичного процесу. Крім того, метод аналізу ієрархій дозволяє визначити «ступінь черговості прийняття» політичних рішень залежно від важливості впливу кожного з них на об'єкти політики відповідно до кінцевої мети конкретного проекту.

Використання міждисциплінарного підходу при написанні роботи дозволило залучити до здійснення аналізів ряд методів історії, історіографії, політичної науки, політекономії, в тому числі й нобелеології, а також соціології, соціальної психології та статистики.

Аналітична частина дисертації забезпечена за рахунок використання загальнонаукових методів аналізу та синтезу, що у поєднанні із методом дедукції дозволило окреслити причини певних явищ етнополітики, а використання методу системно-структурного аналізу забезпечило можливість розглянути сферу етнополітики як певну цілісну систему дій суб'єктів цього процесу, дії яких обумовлювалися бажанням досягнути максимально можливого бажаного результату. Це прагнення, проаналізоване

в рамках теорії ігор, дозволило сформулювати певні висновки стосовно впливу зовнішніх факторів на спрямування української етнополітики та її ефективності в умовах поширення процесу глобалізації.

Важливу роль для дослідження громадсько-політичної діяльності національних меншин відіграє метод аналогії, який використовувався під час аналізу діяльності громадсько-політичних організацій національних меншин, які прагнули набути статусу представницьких органів при апараті державного управління, а подекуди навіть прагнули створити власні законодавчі та виконавчі органи (наприклад, Меджліс кримськотатарського народу, Фольксрат та Фолькстаг німців, Федерація організацій польських та представники окремих російських товариств).

Порівняльно-історичний метод – науковий метод, за допомогою якого шляхом порівняння виявляється загальне і особливе в історичних явищах, досягається пізнання різних історичних рівнів розвитку одного і того ж явища або двох різних явищ. У дослідженні порівняльно-історичний метод використовувався для встановлення причинно-наслідкових зв'язків різних суспільно-політичних процесів і явищ. Значну роль порівняння відіграло для дослідження особливостей суспільно-політичних рухів серед різних національних груп. Також порівнюючи громадсько-політичну активність національно-культурних товариств та організацій можна простежити рівень їх представництва у вищих органах державної влади та місцевого самоврядування, а також з'ясувати чи мали вони визначальне значення на прийняття окремих державно-управлінських рішень. Так, порівнюючи парламентські виборчі кампанії 1990, 1994 та 1998 рр. можна проаналізувати наскільки впливовим є національний фактор під час окремої виборчої кампанії; простежити, які саме інтереси меншин намагалися прописати у своїх передвиборчих програмах різні політичні сили; які саме проблеми перед виборами намагалися вирішити лідери окремих національних товариств з представниками влади. Також важливу роль відіграв порівняльний аналіз президентських передвиборчих кампаній.

Важливе значення для проведення комплексного аналізу у межах використання міждисциплінарного підходу мало використання низки методів політичної науки. Використання культурологічного методу дозволило виявити залежність спрямованості діяльності громадсько-політичних організацій національних меншин відповідно до рівня політичної культури громадян.

Важливим виявилось й використання біхевіористського підходу до вивчення суспільних явищ і процесів, суть якого полягає в дослідженні поведінки індивідів і соціальних груп. Цей метод відіграв важливу роль при дослідженні суспільно-політичних рухів національних меншин України наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. За допомогою цього методу визначався рівень суперництва між лідерами окремих національно-культурних товариств за представництво у органах державної влади.

Метод контент-аналізу використовувався для аналізу передвиборчих програм як партій, так і окремих кандидатів під час виборчих кампаній на протязі 1990-х рр. У такий спосіб вдалося з'ясувати, яку роль, місце і значення мало національне питання у тій чи іншій передвиборчій програмі. Також контент-аналіз використовувався для аналізу матеріалів публічної преси та контенту дискурсу про політизацію етнічності.

Крім того, для визначення впливу економічних чинників на формування громадянського суспільства в Україні були задіяні окремі специфічні методи, що використовуються в економічній науці: історико-еволюційний (для аналізу змін суспільної парадигми, що впливала на самореалізацію громадян); діалектичний (для аналізу зв'язків між розвитком підприємництва, ринкових відносин із спрямованістю громадсько-політичної діяльності національних меншин); абстрактно-логічний (при визначенні теоретико-методологічних засад реформування економіки для консолідації поліетнічного українського суспільства); теоретичного порівняння і узагальнення (при визначенні позитивних і негативних наслідків

запровадження ринкових механізмів та монополізації економічної діяльності для формування української політичної нації).

З метою визначення стану дослідження проблеми у роботі використано ряд методів історіографічного пізнання, серед яких можна назвати методи історіографічного аналізу та синтезу, системно-структурного і проблемного підходу, логічний, історико-хронологічний, історико-ситуаційний, порівняльний, ретроспективний, біографічний, методи типологізації, класифікації, періодизації та інші.

Отже, використання окреслених принципів і методів наукового пошуку сприяло отриманню достовірних результатів, що відповідають предмету, меті та завданням дослідження.

РОЗДІЛ II

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1980-Х – У 1990-І РР.

2.1. Модернізація законодавства у сфері етнополітичних відносин наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років

Реформування радянського суспільства у другій половині 1980-х років виявило та загостило багато проблем у всіх сферах суспільного життя, і можливо, найбільш гострими виявилися протиріччя у сфері міжнаціональних відносин. «Перебудова» призвела до поширення виявів національної свідомості, а також відцентрових течій у суспільно-політичній діяльності на теренах СРСР. Прагнення до збереження цілісності Радянського Союзу, небажання йти на поступки національним прагненням, серед іншого спричинили те, що найменший вияв національної свідомості українцями, кримськими татарами, німцями, греками, євреями чи іншими народами все ще наштовхувався на спротив офіційної влади. «Перебудова» та гласність спричинили пробудження національних рухів, а відсутність динамічних дій в реформуванні національного життя, вичікувальна позиція партійно-державного апарату лише посилювали ці рухи. Друга половина 1980-х років ознаменувалася тенденцією до виявлення ідентичності кожного етносу, етнічної групи, що посилювало у представників національних меншин почуття нігілізму щодо культури титульного та панівного (російського) етносу, а також загостило у останнього прагнення зберегти пріоритет по відношенню до меншин.

Можливість громадян неукраїнської національності стати громадянами незалежної України обумовлювала спроби ряду етнічних груп протистояти оформленню статусу національних меншин. Особливо це стосувалося росіян, кримських татар, угорців та румун Закарпаття, молдаван та румун Буковини,

поляків Поділля та Прикарпаття, білорусів Полісся, чиє коріння було глибоко пов'язане з історією українських земель. Загальносоюзне керівництво не змогло прийняти виважених і адекватних ситуації рішень. Водночас український національний рух не мав достатньої єдності, був послаблений регіонально-політичними чинниками. А керівники України та законодавці на зламі 1980-х – 1990-х років не мали досвіду законотворення з національних питань поза межами утворення так званої нової історичної спільності – радянського народу та не володіли основами політичного менеджменту, необхідними для вирішення питань у поліетнічній державі [1151, с. 276].

Тому правовою основою громадсько-політичної діяльності національних меншин стала нормативна база, основи якої розроблялися в СРСР для збереження його цілісності за умови фактичного пріоритету у прийнятті значної частини рішень на користь денаціоналізації та русифікації. Значна частина положень Конституції УРСР, що регулювала міжнаціональні відносини, була декларативною. У ст. 32 Конституції УРСР 1978 р. зазначалося, що «громадяни Української РСР є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. Рівноправність громадян Української РСР забезпечується в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя». А ст. 34 проголошувала, що «громадяни Української РСР різних рас і національностей мають рівні права. Здійснення цих прав забезпечується політикою всебічного розвитку і зближення всіх націй і народностей СРСР, вихованням громадян у дусі радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, можливістю користуватися рідною мовою та мовами інших народів СРСР». Також у Конституції наголошувалося, що «будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян за расовими і національними ознаками, так само як і всяка проповідь расової або національної винятковості, ворожнечі або зневаги – караються за законом»

[1106]. Проте в умовах панування комуністичної ідеології та утворення міфічного «єдиного» радянського народу реалізація багатьох прав і свобод громадян не могла бути повною, а вияви національної свідомості каралися у рамках «боротьби з буржуазним націоналізмом». Однак, саме положення Основного закону під час горбачовської «перебудови» виступили нормативно-правовою основою захисту прав національних меншин та основою подальшого реформування законодавства у цій сфері.

З розвитком демократичних процесів ідеологи комуністичного режиму намагалися пристосувати існуюче законодавство до вимог часу, тим самим прагнучи зняти гостроту проблем у сфері міжнаціональних відносин на теренах СРСР, де у багатьох республіках відбулися збройні конфлікти, що стали наслідком неврегульованості певних аспектів міжетнічних стосунків. Цей процес відбувався в умовах внесення змін до Конституції УРСР. Стверджувалося, що «прагнучи забезпечити невід'ємні права і свободи особи, її суверенність, ми вважаємо за необхідне передбачити в Основному законі такі правові норми, які б дозволили максимально демократизувати суспільство, подолати відчуження людини від структур влади, активно залучаючи її до громадського життя» [1068, арк. 57]. «Ми вважаємо неприпустимим закріплення в Конституції переважання прав, якоїсь однієї нації, бо це перетворило б представників інших національностей та етнічних груп, по суті, на громадян другого сорту, що суперечить міжнародним документам» [1068, арк. 58]. В умовах розвитку багатопартійності нові політичні партії у своїх статутних документах вели мову про міжетнічну взаємодію на теренах України. І одним із наболілих питань в умовах тотальної русифікації радянського зразка стало так зване «мовне питання», яке дедалі більше політизувалося й досить часто використовувалося для дестабілізації обстановки на українських землях та з метою мобілізації електорату.

Досить неоднозначну реакцію в українському суспільстві викликало прийняття Закону «Про мови в Українській РСР» 1989 р. [1193]. На захист

української мови активно виступали прихильники Народного Руху України, до складу якого входила велика кількість представників національних меншин [1204, с. 6–10]. У процесі всенародного обговорення цього закону до вищих органів влади, організацій, товариств та редакцій газет надходило ряд пропозицій по врегулюванню мовного питання, у тому числі й від національних меншин [1086, арк. 14–15; 1094, арк. 20–23; 1084, арк. 35–38; 1082, арк. 60–64; 1083, арк. 66; 1101, арк. 94; 1090, арк. 135–137; 1092, арк. 154–157]. Закон «Про мови в Українській УРСР», який було прийнято 28 жовтня 1989 року, був досить демократичним і передбачав визнання життєдайності та суспільної цінності усіх національних мов і беззастережно гарантував своїм громадянам національно-культурні та мовні права задля зміцнення дружби народів. Водночас почали створюватися необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей в роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, розташованих у місцях проживання більшості громадян інших національностей (міста, райони, сільські і селищні Ради, сільські населені пункти, їх сукупність). Запроваджено вільний вибір мови в освіті, культурі, а головне в засобах масової інформації, які виступали провідниками гласності [1138]. Поряд з цим, згідно з постановою Ради міністрів УРСР № 302 від 7 грудня 1989 р. була розроблена «Державна програма розвитку української мови і інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року», яка сприяла масовому поширенню мов меншин у закладах освіти, ЗМІ, громадських організаціях та товариствах [1151, с. 283]. Проте частиною росіян, що проживали в Україні, ці дії сприймалися як насильницька українізація, що проявилось під час шахтарських страйків у відповідних гаслах та відвертих відмовах спілкуватися українською мовою. У мас-медіа Донбасу висловлювалися твердження про необхідність протидії українізації, оскільки вона «загрожуватиме» російському та російськомовному населенню краю, висловлювалася занепокоєність подальшою долею краю [1248; 1261; 1258; 1252; 1250; 1255; 1246].

Критика на адресу провладних кандидатів на виборах 1989 р. сприяла поширенню дискурсу, темою якого стала перспектива збереження СРСР у незмінному вигляді. Як правило, авторами висловлювалися полярні точки зору: збереження СРСР мотивувалося «глибокою спорідненістю народів країни» [1263], а ліквідація – перспективами економічних і соціальних здобутків [1257]. Водночас лунала й критика на адресу учасників мітингів, які звинувачувалися у нерозумінні стану справ у державі та піддавалися на провокації політичних спекулянтів [1251]. Автори публікацій замислювалися над загальним станом справ у Радянській країні, висловлюючи думки щодо перспектив побудови демократичної правової держави у СРСР. Висловлюючи незадоволення затягуванням страйків, ці автори наголошували, що проблеми регіону можуть бути розв'язані тільки у комплексі із загальносоюзними [1264]. Поряд із цим, висловлювалися й думки про можливість збереження СРСР за умови відновлення суверенітету України [1259].

Загалом по республіці включно з українцями рівень знання української мови становив 71,8 %. Тобто 28,2 % усього населення України або 14,6 млн. осіб, по суті, не володіли українською мовою, причому 12,4 млн. з них – це понад 90 % неукраїнського в етнонаціональному відношенні населення [1151, с. 276]. На той час, не було забезпечено економічного підґрунтя для оволодіння українською мовою більшістю населення республіки поза межами адміністративного примусу, як це було в економічно розвинутих країнах, де однією з умов еміграції було володіння відповідною мовою спілкування. Це сприяло поширенню численних спекуляцій у «мовному питанні». При цьому частина російського населення України принципово висловилася проти оволодіння українською мовою, по суті, визначивши своє ставлення до українського національного руху і подальшого відновлення Української державності з точки зору російського великодержавного шовінізму, який поширювався в рамках колоніальної політики.

Водночас значний вплив на громадсько-політичну активність національних меншин мав Закон УРСР «Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР» прийнятий 27 жовтня 1989 р. Зокрема, у ст. 2 цього закону наголошувалося, що «будь-які прямі або непрямі обмеження виборчих прав громадян Української РСР залежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, часу проживання в даній місцевості, роду і характеру занять забороняються». Також статтею 10 було передбачено, що «право висування кандидатів у депутати місцевих Рад належить трудовим колективам, громадським організаціям, колективам професійно-технічних, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зборам виборців за місцем проживання і військовослужбовців по військових частинах» [1114].

Схожі засади містилися і в Законі УРСР «Про вибори народних депутатів Української РСР» від 27 жовтня 1989 року за № 8304-XI. Зокрема, ідентичною у цих законах була ст. 2. Водночас ст. 8 згаданого закону під назвою «Гласність при підготовці і проведенні виборів народних депутатів Української РСР» передбачала сповіщення виборчими комісіями в даних про висунутих кандидатів у народні депутати, доведення до їх відома підсумків реєстрації кандидатів у депутати, біографічні дані про зареєстрованих кандидатів, результати голосування по кожному кандидату і підсумки виборів. Також у ст. 8 вказувалося, що «засоби масової інформації висвітлюють хід підготовки і проведення виборів народних депутатів Української РСР українською, російською та іншими мовами, якими користується населення». Водночас кандидатом у народні депутати можна було висуватися одноосібно і рішеннями колективних органів та організацій. Згідно ст. 40 «програма кандидата в депутати не повинна містити закликів до повалення або насильницької зміни радянського державного і суспільного ладу, закріпленого Конституцією СРСР і Конституцією Української РСР, до розпалювання національної, расової ворожнечі або розбрату» [1115].

Під тиском значної частини громадян України та із врахуванням певних можливих економічних переваг 16 липня 1990 року було прийнято Декларацію про державний суверенітет України. У ній зазначалося, що «Верховна Рада Української РСР, виражаючи волю народу України, прагнучи створити демократичне суспільство, шануючи права всіх народів, дбаючи про повноцінний політичний, соціальний і духовний розвиток народу України, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України, проголошує державний суверенітет як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах». Проте для національних меншин та їх діяльності найбільш цінним є 8-й розділ Декларації, в якому гарантовано «всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку» [1151, с. 282–283].

Важливою передумовою виникнення та діяльності нових політичних і громадських об'єднань було прийняття 24 жовтня 1990 року Закону «Про зміни і доповнення до Конституції Української РСР». Відповідно до нього скасовувалася ст. 6 про керівну роль комуністичної партії та закріплювалися правові основи діяльності політичних партій України. Водночас заборонялося утворення таких організацій, що ставлять за мету шляхом насильства повалення конституційного ладу, територіальної цілісності держави, розпалювання релігійної та національної ворожнечі. При цьому зміна ст. 72 проголосила верховенство законів республіки на території України [1151, с. 279]. Цей процес позначився на розвитку багатопартійності та політизації організацій та об'єднань, у тому числі й національно-культурних товариств. Оскільки в умовах діючого законодавства через заборону створення партій, що не мали загальноукраїнського масштабу діяльності, національні меншини за існуючої поселенської структури населення не мали реальної можливості створення власних регіональних партійних структур, вони почали активно входити до найбільш прогресивних

та рейтингових політичних сил. Серед таких, у першу чергу, слід виділити Народний Рух України та Комуністичну партію України, у складі якої була найбільша кількість представників російської національної меншини.

Відносини, пов'язані із громадсько-політичною діяльністю національних меншин, також регулювалися Законом України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 7 грудня 1990 р. Для громадсько-політичної діяльності національних меншин важливим стало те, що ст. 2 закону до системи місцевого самоврядування включала сільські, селищні, міські Ради народних депутатів та їх органи, інші форми територіальної самоорганізації громадян (громадські комітети і ради мікрорайонів, житлових комплексів, домові, вуличні, квартальні, дільничні, селищні, сільські комітети і форми безпосереднього волевиявлення населення – місцеві референдуми, загальні збори (сходи) громадян). А ст. 3, серед основних принципів місцевого та регіонального самоврядування передбачала взаємодію органів місцевого та регіонального самоврядування з трудовими колективами та громадськими організаціями і рухами [1127, с. 73]. Це дозволяло підняти питання про необхідність пропорційного представництва меншин у органах влади, відповідно кількості їх представників у регіоні компактного проживання. Ця проблема через деякий час перетворилася на одне із основних гасел політичної діяльності національних меншин, а для окремих з них вона стала однією з причин поширення відцентрових течій, оскільки українські реалії не завжди гарантували представникам національних меншин забезпечення їх пропорційного представництва у органах влади.

Особливо гостро питання участі національних меншин у діяльності владних структур стояло у Криму через надмірну політизованість кримськотатарського населення та його прагнення наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років до забезпечення максимального власного панування на території півострова.

Першим кроком у напрямку відновлення політичних прав кримських татар, болгар, вірмен, греків та німців, які поверталися у місця свого історичного проживання було прийняття 12 лютого 1991 р. Закону УРСР «Про відновлення Кримської Радянської Соціалістичної Республіки». Поряд з цим 12 лютого 1991 р. було прийнято Постанову Верховної Ради УРСР «Про введення в дію Закону Української РСР «Про відновлення Кримської Радянської Соціалістичної Республіки» та про поновлення складу Верховної Ради Кримської АРСР». У п. 2 цієї постанови зазначалося, що «як виняток, додатково обрати таємним голосуванням у місячний строк відповідну кількість народних депутатів Кримської АРСР від організацій національно-культурних товариств та інших громадських об'єднань депортованих народів Криму на обласних зібраннях цих організацій і відповідну кількість народних депутатів Кримської АРСР до Верховної Ради Кримської АРСР на сесії Севастопольської міської Ради народних депутатів з числа народних депутатів Севастопольської міської Ради» [1112, с. 202–203]. Така позиція обумовлювалася прагненням послабити домінування російської спільноти на території Криму задля збереження територіальної цілісності України.

Подальша демократизація українського суспільства сприяла прийняттю нових нормативно-правових документів, які значно вплинули на посилення політизації етнічності. Так, 3 липня 1991 р. було прийнято Закон України «Про Всеукраїнський та місцеві референдуми». У ст. 7 закону серед основних принципів зазначалося, що «будь-яке пряме чи непряме обмеження прав громадян України на участь у референдумі залежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, політичних поглядів, роду і характеру занять забороняються» [1122, с. 94]. Проте окремими політичними силами прямий характер волевиявлення на референдумі використовувався для посилення регіоналізації та формування сепаратистських настроїв серед населення. Водночас можливість проведення місцевого референдуму пояснювалося прагненням вирішити окремі питання поза межами правового

поля України. Подібні дії спостерігалися, наприклад, у рамках так званого «політичного русинства» та нагнітання напруженості у Криму.

Також важливе значення мала Постанова Верховної Ради УРСР, N 1299-XII «Про вибори Президента Української РСР» від 5 липня 1991 р. Згідно з цим документом вибори Президента України призначалися на 1 грудня 1991 р. Окрім того, постановою передбачалося «розглянути на сесії Верховної Ради Української РСР до кінця вересня 1991 року проект закону про громадянство Української РСР» [1119]. Це рішення було важливим з огляду на те, що на початок 1991 р. до України повернулася значна частка депортованих кримських татар, вірмен, греків, болгар та німців, які не мали українського громадянства, що обмежувало їх політичні права. Тому прийняття закону України про громадянство було надзвичайно важливим для інтеграції депортованих в українське суспільство.

При цьому загальносоюзне керівництво вже наприкінці 1980-х років практично втратило можливість перешкодити поверненню кримських татар. У 1988 р. їх кількість у Кримській області зросла у понад 2,5 рази (з 13748 до 35076 чоловік). У 1989 році переселилися ще понад 2,8 тисяч чоловік [1071, арк. 22–25]. За результатами всесоюзного перепису населення у січні 1989 року в Криму вже проживало понад 38 тисяч кримських татар і щомісячно їх чисельність збільшувалася на декілька тисяч осіб, то у 1990 році до Криму повернулись вже 83 тисячі кримських татар [1238]. Повернення депортованих народів мало певну політичну підтримку в Україні, де набирали силу відцентрові течії, що сприяло прийняттю 16 липня 1990 року Верховною Радою Української РСР Декларації про державний суверенітет України. В таких умовах загальносоюзне керівництво віддало перевагу формуванню у Криму джерела потенційного конфлікту, який би забезпечував можливості політичного тиску на Україну у майбутньому. У такий спосіб розраховувалося виключити можливість відновлення кримськотатарської автономії в процесі повернення кримськотатарського

народу, а також зберегти Україну у складі СРСР [1238]. Подібний стан речей зумовив відповідне правове реагування України.

Першими документами на шляху вирішення цієї проблеми стала Декларація Верховної Ради СРСР «Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, підданих насильницькому переселенню і забезпеченню їх прав» від 14 листопада 1989 р. [1151, с. 284], Постанова Ради міністрів СРСР «Про першочергові заходи по вирішенню питань, пов'язаних з поверненням кримських татар у Кримську область» від 11 липня 1990 року [1179, с. 54]. Ця постанова базувалася на основі постанов Верховної Ради СРСР «Про висновки та пропозиції комісії з проблем радянських німців та кримськотатарського народу» від 28 листопада 1989 р. та «Про утворення Державної комісії з проблем кримськотатарського народу» [1179, с. 55], від 29 січня 1990 року, приводом до створення якої стали безпрецедентні за своїми масштабами демонстрації кримських татар влітку 1987 року на Червоній площі в Москві [1238].

Комісія, зокрема, розглянула ряд практичних заходів, пов'язаних з поверненням прав кримськотатарському народу та повернення їх у Кримську область. Вже у постанові від 11 липня 1990 року наголошувалось, що повернення кримських татар у місця їх постійного мешкання у Кримській області має здійснюватися добровільно, організовано і у встановлені терміни, передбачені програмою. Відповідно до цього порушувалося питання видачі земельних ділянок для будівництва житла та ресурсів на їх облаштування. Для полегшення виконання цього завдання на Державний комітет статистики покладалося завдання уточнення чисельності кримських татар, які прагнули повернутися у місця попереднього проживання [1179, с. 55]. Окрім того, комісія відмовила у створенні кримської автономії, аргументуючи це тим, що «існуючий адміністративно-територіальний поділ країни, який склався впродовж багатьох десятиріч і закріплений Конституцією СРСР дозволяє успішно вирішувати завдання економічного і соціального розвитку всіх націй та народностей країни» [1238; 1190, с. 9]. Повернення кримських татар на

історичну Батьківщину, зокрема, негативно сприйняла російська національна меншина. Як наголошував В. Семко, «російська етнічна більшість сформувалась у Криму у порівняно короткий термін і переважно штучним шляхом, не маючи місцевих коренів в історичному минулому, почувала себе не впевнено у чужих будинках та селищах, опустілих після депортації місцевих жителів. Радянська пропаганда виховувала в них страх перед можливим поверненням попередніх господарів і переконувала їх в «історичній провині» покараних народів, вселяла їм надію, що тільки радянська влада гарантує їм безпеку» [1236].

Доповненням до вище вказаних документів стала Постанова Ради Національностей Верховної Ради СРСР від 1 листопада 1990 року «Про хід здійснення першочергових заходів, пов'язаних з поверненням кримських татар у Кримську область», Закон УРСР «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» та відновлення складу Верховної Ради Кримської АРСР від 12 лютого 1991 р., а також Постанова Кабінету Міністрів СРСР «Про організоване повернення кримських татар у Кримську АРСР та гарантії щодо їх влаштування» від 24 липня 1991 року [1151, с. 284].

Послаблення адміністративних обмежень у репатріації кримськотатарського населення та половинчастість рішень, що приймалися владними структурами СРСР та УРСР, привели до помітного піднесення кримськотатарського національного руху. Цей рух очолили дві політичні організації кримських татар – Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР) та Національний рух кримських татар (НРКТ), які з одного боку орієнтувалися на нову масову репатріацію кримських татар та відтворення кримської національної державності [1151, с. 285]. З іншого боку, комуністи тоді намагалися встигнути, спираючись на залякане ними ж населення Криму, протистояти відновленню прав кримськотатарського народу і втримати Україну від проголошення нею своєї повної незалежності від Москви. А для цього їм вкрай був необхідний референдум. Єдиною

політичною силою на півострові, яка категорично виступила проти проведення кримського референдуму, виявилася Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР). В спеціальній заяві ОКНР від 8 листопада 1990 року підкреслювалося: «Визначення державного статусу Криму або сесією Кримської обласної Ради народних депутатів, склад якої не може представляти інтереси кримськотатарського народу, або референдумом російськомовного населення, переселеного в Крим після депортації кримських татар, буде грубим зневаженням прав кримськотатарського народу і розглядатиметься як таке, що не має юридичної сили» [1238].

Самовизначитися в новому суспільстві, відроджувати традиції, звичаї, обряди, мову, історію та культуру, об'єднуватися в громадські організації національним меншинам сприяла ухвала цілої низки законодавчих актів, серед яких і Закон «Про освіту» від 23 травня 1991 року [1228]. Зокрема, у ст. 3 проголошувалося, що «громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин». А мова освіти визначалася ст. 20 Закону України «Про засади державної мовної політики» [1130]. Завдяки цьому етнічні меншини одержали право реалізувати власний потенціал як специфічні громади [1228, с. 117].

Документом, який стосувався безпосередньої участі національних меншин у процесі прийняття державно-управлінських рішень стала Постанова Президії Верховної Ради Української РСР про інформацію Комісії Верховної Ради Української РСР з питань культури та національного відродження «Про стан роботи органів державного управління по створенню умов для розвитку культур національних меншин України». При цьому кожен документ, який стосувався національних меншин, завжди мав бути попередньо узгоджений з більшістю національно-культурних товариств.

У зв'язку з розширенням прав національних меншин виникло питання утворення центрального органу державного управління, що регулював би сферу міжнаціональних відносин та напрацював єдину модель етнополітики держави з урахуванням традицій, особливостей і потреб кожної національності. З цією метою 9 липня 1991 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів УРСР «Про утворення комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів УРСР» [1179, с. 56]. Комітет мав забезпечувати управління національними процесами у республіці; регулювати міжнаціональні відносини; брати участь у розробці та реалізації всіх законопроектів, що стосуються національних груп республіки; розробляти та забезпечувати контроль за здійсненням державних програм для національних груп; вивчати та забезпечувати інтереси національних груп у сфері мови, освіти, традицій; координувати діяльність міністерств, відомств і громадських організацій по забезпеченню соціально-культурних запитів національностей, що проживають в УРСР [1074, арк. 76–77]. Одним із найважливіших завдань Комітету було сприяння проведенню кадрової політики, спрямованої на забезпечення представництва громадян України різних національностей з урахуванням їхніх ділових і професійних якостей в органах державного і господарського управління [1047, арк. 1].

На місцях утворювались і діяли обласні управління у справах національностей. Наприклад, вже у травні 1990 р. відповідну структуру було створено на Закарпатті на чолі з Г. Вегешом [1151, с. 297]. Саме через діяльність громадських організацій, національні меншини могли висвітлювати й відстоювати актуальні для них проблеми побутового, релігійного, міжнаціонального та загальнодержавного характеру. Крім того, більшість організацій кінця 1980-х – початку 1990-х рр. мали політизований характер, про що свідчить їх активна участь у суспільно-політичних рухах.

Більше того, Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України (КМУ) активно співпрацював з міністерствами юстиції і закордонних справ та Академією наук України. В результаті спільної праці, з

урахуванням пропозицій, що надійшли від місцевих державних органів, а також національно-культурних товариств вже на середину 1991 р. було підготовлено проект Закону України «Про національні меншини в Україні», який значно розширював політичні права національних меншин [983, арк. 57]. Зокрема, у ст. 5 проекту вказувалося, що у Верховній Раді України в разі необхідності – в місцевих Радах народних депутатів діють постійні комісії з питань міжнаціональних відносин. А в місцевих органах державної виконавчої влади можуть створюватися відповідні структурні підрозділи. При місцевих Радах народних депутатів могли утворюватися і функціонувати на громадських засадах дорадчі органи з представників національних меншин. Порядок формування цих органів мав визначатися відповідними радами народних депутатів. Водночас центральним органом державної виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин мало стати Міністерство у справах національностей України, при якому мала функціонувати як дорадчий орган Рада представників громадських об'єднань національних меншин України [945, арк. 263]. Крім того, ст. 9 передбачалося, що громадяни України, які належать до національних меншин, мають право відповідно обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого і регіонального самоврядування, в армії, на підприємствах, установах і організаціях [945, арк. 264]. Прийняття цього закону та прописаних у ньому норм значно активізувало громадсько-політичну діяльність національних меншин.

Одним із результатів законотворчої діяльності наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років стала політизація етнічності в Україні. З одного боку, у місцях компактного проживання національних меншин їх представники вперше за довгий проміжок часу в результаті проведення вільних виборів потрапили до владних органів. Так, румуни у Чернівецькій області, які становили понад 10% від загальної кількості населення до 1990 року взагалі не обирались до органів місцевого самоврядування, а на виборах до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування УРСР 1990 року вони

здобули 1196 місць, або близько 10,4% представників у місцевих Радах народних депутатів [1064, арк. 42–49].

Отже, низка прийнятих наприкінці 80-х – початку 90-х рр. XX ст. документів формувала нормативно-правове поле для національно-культурної та громадсько-політичної діяльності національних меншин, що сприяло також поверненню кримських татар на історичну Батьківщину. Водночас демократизація суспільства і перші кроки на шляху створення громадянського суспільства в Україні на ґрунті політичної нації періодично використовувалися внутрішніми й зовнішніми деструктивними силами для ескалації напруженості в суспільстві й перешкоджання процесу суверенізації України.

2.2 Формування правового статусу національних меншин у першій половині 1990-х років

Події серпня 1991 р. у Москві, створення Державного комітету надзвичайного стану та загроза поширення збройного протистояння на теренах СРСР між прихильниками збереження Союзу та його противниками із виведенням значної частини військових підрозділів за межі постійної дислокації згідно з наказом вищого військового командування СРСР стимулювали прийняття Верховною Радою України Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р., який започаткував принципово новий період громадсько-політичної діяльності національних меншин на теренах України.

Після відновлення Української державності, реалізація й узгодження потреб етнічних спільнот стали обов'язком вже української держави, інтереси якої, порівняно з інтересами України як колишньої радянської республіки, набули принципово нових вимірів і цільових пріоритетів. Налагодження відповідного вимогам часу етнополітичного менеджменту стало завданням першорядного значення. Етнополітичний менеджмент як

система управління тенденціями і процесами у сфері етнополітичних відносин має своєю метою запобігання руйнівним конфліктам і цивілізоване вирішення тих протистоянь на етнічному ґрунті, які вже існують. Керуючись необхідністю гармонізації міжетнічних відносин в Україні, удосконалення та зміцнення їхньої політико-правової бази, держава та її система управління у сфері етнонаціональних процесів і регулювання етнічних стосунків здійснювала пошук необхідних ресурсів і напружувала найбільш дієві методи діяльності. Здійснення єдиної державної політики у зазначеній соціальній галузі покладалося на відповідні центральні та місцеві органи виконавчої влади. Практика свідчить, що всі негативні процеси в етнонаціональній сфері (загострення конфліктних ситуацій, протистояння, силові прояви впливу і т. ін.), спричинені не стільки процесами політизації етносів, скільки неврегульованістю їх функціонування та розвитку на державному рівні, а інколи й спробами їх гальмування шляхом адміністративного тиску. При цьому новий етап соціально-економічного і політичного розвитку країни вимагав поглиблення і вдосконалення взаємодії та подальшої конструктивної співпраці органів державної влади і громадських організацій національних меншин у подоланні проблем у сфері забезпечення їхніх прав і свобод [1232, с. 335–336].

З метою уникнення міжетнічних сутичок у новоствореній поліетнічній державі Верховна Рада України оприлюднила звернення до громадян України всіх національностей. Мова йшла про надання гарантій, що проголошення незалежності України не призведе до порушення прав людини будь-якої національності, а держава забезпечить повну свободу розвитку всіх національних мов та культур. Це звернення свідчило про надзвичайну важливість налагодження міжетнічних стосунків у новоствореній державі для збереження її територіальної цілісності.

А вже 1 листопада 1991 року було прийнято Декларацію прав національностей України, ст. 1 якої проголошувала, що «Українська держава

гарантує всім народам, національним групам, громадянам, які проживають на її території рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права». У цьому документі йшлося також про те, що представники народів та національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, займають будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях, а «дискримінація за національною ознакою забороняється й карається за законом». Крім того, ст. 7 гарантувала право на створення «національних, культурних центрів і товариств» представниками національних меншин [1104].

8 жовтня 1991 р. було прийнято Закон «Про громадянство України», згідно з яким особи, які не були громадянами інших країн і не заперечували проти набуття громадянства України, незалежно від їх походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять отримали статус громадян України [1151, с. 297]. До складу громадян України було включено за їхнім бажанням чимало представників національних меншин, які стали повноправними громадянами держави та отримали доступ до участі у державотворчих процесах. Проте ці події змінювали статус та й самоідентифікацію російського населення республіки, яке перетворилося на національну меншину. Це та перспективи політичного, економічного та соціального розвитку Української держави неоднозначно сприймалися частиною росіян. Деякі з них віддали перевагу переїзду до Російської Федерації, але й серед тих, хто залишився в силу певних (насамперед економічних) причин не було єдності у питанні підтримки Української державності. Ситуацію ускладнював юридичний процес оформлення громадянства, який затягнувся у часі та мав складну бюрократичну процедуру, що викликало невдоволення у осіб, які поверталися з місць депортації.

Для самореалізації представників національних меншин та розширення сфер їх громадсько-політичної діяльності мали статті 1, 6 і 7 Декларації прав

національностей України від 1 листопада 1991 року, в яких вказано, що Українська держава гарантує всім національностям право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання, які можуть здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури, проводити в установленому законом порядку масові заходи, сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій. А в 1-й статті Декларації вказано, що представники народів та національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, займають будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях [1104]. Як відзначає А. Василечко, намітилась позитивна тенденція до зростання громадсько-політичної активності представників різних національностей та створення ними національно-культурних товариств. Зокрема, конкретно утворились громадські організації, які представляли і відстоювали перед органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування права та інтереси своїх національностей [1201, с. 314]. Водночас національні меншини здобули право брати участь у органах виконавчої і законодавчої влади та місцевого самоуправління, що дало їм змогу розширити спектр своїх вимог на загальнодержавному рівні.

22 листопада 1991 р. ВР Кримської АРСР прийняла Постанову «Про практичні заходи по організованому поверненню депортованих вірмен, болгар, греків і німців в Кримську АРСР». Цією постановою Верховна Рада Кримської АРСР звернулася до Верховної Ради України (пункт 1) з проханням «при формуванні бюджету республіки передбачити виокремлення цільових коштів для фінансування програми по організованому поверненню в Крим депортованих вірмен, болгар, греків і німців» [1007, арк. 39].

Неодноразово піднімалось питання захисту прав угорців на теренах України. У цьому контексті важливе значення мала угорсько-українська Декларація про принципи співробітництва по забезпеченню прав національних меншин 1991 р. та Договір про основи добросусідства та

співробітництва між Україною й Угорською республікою від 6 грудня 1991 року. Зокрема, важливим пунктом Декларації є зобов'язання України і Угорщини створити для національних меншин умови їх ефективної участі у державних справах [1229, с. 52]. Така широка нормативно-правова база створила юридичні підстави для Берегівської районної ради у вересні 1991 року прийняти рішення «Про проведення референдуму про утворення угорського автономного округу в адміністративних межах Берегівського району», а також розробити законопроект «Про Угорський автономний територіальний округ», що ґрунтується на національно-територіальному та культурному самоврядуванні, господарсько-економічній самостійності тощо [1229, с. 52]. Проте законопроект втілити в життя не вдалося, оскільки депутати Берегівської Ради не винесли законопроект на обговорення до Верховної Ради УРСР.

Як зазначалося вище, важливу роль почали відігравати двосторонні угоди вирішення міжнаціональних питань на пострадянських територіях. У цьому сенсі важливим є Звернення Верховної Ради РРФСР від 9 жовтня 1991 року, до колишніх республік з проблемою захисту прав і свобод національних меншин, що утворилися в молодих суверенних державах. Зокрема, пропонувалося прискорити розробку і укладення спеціальних двосторонніх угод гарантії прав і свобод національних меншин [1219, с. 222].

Перш за все слід відмітити, що невирішеною залишалася проблема депортованих народів, які поверталися на Батьківщину. Оскільки процес повернення, зокрема, кримських татар набув неконтрольованого характеру це значно загостило ситуацію на Кримському півострові. Тому, 28 січня 1992 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про деякі питання, пов'язані з поверненням кримських татар у Кримську АРСР», якою передбачалося утворити Республіканську комісію у справах депортованих народів Криму, поклавши на неї функції по координації роботи державних органів України та Кримської АРСР з питань, пов'язаних із життєзабезпеченням депортованих із Криму народів [1137, с. 483]. Варто

відмітити, що до складу цієї комісії увійшла значна частина голів національно-культурних товариств Криму і представників кримськотатарського національного руху. Варто наголосити, що залучення лідерів кримськотатарського руху до участі у органах державної влади допомогло пов'язати Крим з материковою Україною.

Водночас для активнішого розв'язання кримськотатарської проблеми 14 березня 1992 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову №132 «Про утворення Фонду депортованих народів Криму» [991, арк. 7]. Окрім того, що до його складу увійшла значна кількість від депортованих народів, вони отримали право на контроль за використанням фінансів виділених для потреб меншин.

Також, 13 лютого 1992 р. Наказом №1 Комітету у справах національностей при КМУ «Про Державний дослідницький та культурологічний центр національних культур» було створено та затверджено Положення цього центру [986, арк. 1-а; 948, арк. 1]. Хоча Центр мав займатися суто культурними питаннями вагомим є те, що до його складу входили представники від національних меншин. Також вони мали працювати над розробкою стратегії розвитку культур національних меншин.

Відповідно до цього, Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України від 15 квітня 1992 р. видав Наказ №3 «Про створення творчої групи по підготовці концепції розвитку культур національних меншин України» [989, арк. 6].

Проте, для реалізації стратегії розвитку культур національних меншин необхідно було створити інституцію, яка контролювала б видатки на ці потреби. Зокрема, для цього 29 квітня 1992 року було видано Указ Президента №279 «Про Фонд розвитку культур національних меншин України» [992, арк. 9]. Після створення фонду до нього мали входити й представники від Ради національних товариств України.

Слід відмітити, що найбільш активними учасниками громадсько-політичного життя України, окрім кримських татар були німці, які

поверталися з місць депортації. Переважна їх більшість поверталася у південно-східні області України, де вимагала від держави створити їм сприятливе соціально-економічне та політичне підґрунтя для облаштування. Окрім того, для вирішення цієї проблеми німецька спільнота активно залучала уряд Німеччини, який чинив значний тиск на органи української влади. Наслідком громадсько-політичної діяльності німецької меншини 23 січня 1992 р. було видано Указ Президента України №51 «Про утворення Українсько-німецького Фонду». Окрім того, Наказом №5 від 6 липня 1992 р. «Про членів Правління Українсько-німецького Фонду» було обрано його склад, до якого увійшла значна частина представників німецької меншини [1041, арк. 233–234; 990, арк. 8].

Зауважимо, що прийняття 25 червня 1992 р. Закону «Про національні меншини України», в якому передбачалося створення Міністерства у справах національностей призвело до реорганізації Комітету у справах національностей. Так, відповідно до Указу Президента України від 26 квітня 1993 р. №45/93 Наказом голови комітету від 17 травня 1993 р. №5 Комітет у справах національностей був ліквідований, а 17 липня 1993 р. було утворено Міністерство України у справах національностей та міграції [1047, арк. 1–2]. Слід відзначити, що до складу Комітету також входили представники від національних меншин. Зокрема, комісію по ліквідації Комітету очолив заступник Голови Комітету [987, арк. 24], грузин за національністю – Р. Ш. Чілачава [902, арк. 54].

Проте напередодні реорганізації Комітету у справах національностей його головою було затверджено Наказ №1 від 16 лютого 1993 р. «Про Раду представників громадських об'єднань національних меншин України». Ним передбачалося створити новий дорадчий орган з національних меншин при Комітеті у справах національностей, до складу якого увійшли голови 53 національно-культурних товариств України [988, арк. 1-5].

Також, 26 червня 1993 р. Постановою Кабінету Міністрів України №487 «Питання Міністерства України у справах національностей та міграції» було

затверджене Положення «Про Міністерство України у справах національностей та міграції». В окремих пунктах цього Положення більш детально були охарактеризовані особливості співпраці органів державної влади з національно-культурними товариствами. Так, у п. 7 зазначалося, що Міністерство «розробляє разом з іншими органами державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування, національними громадськими об'єднаннями, науковими установами комплексні програми соціально-економічного, культурного, освітнього та духовного розвитку національних меншин в Україні» [1109].

Ще одним законом першої половини 90-х рр. XX століття, який спонукав національних меншин до активної участі у виборах було прийняття Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 року. У статті 1 Закону сказано, що виборчий процес здійснюється на засадах: вільного і рівноправного висування кандидатів у депутати, гласності і відкритості, рівності можливостей для всіх кандидатів для проведення виборчої кампанії; неупередженості до кандидатів з боку державних органів, установ і організацій, органів місцевого самоврядування. Також, стаття 2 гарантує, що будь-які прямі чи непрямі пільги або обмеження щодо виборчих прав громадян України, залежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі освіти мови тощо, не передбачені цим Законом, забороняються [1116, с. 80].

Важливим є також Закон України «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних рад» прийнятий 24 лютого 1994 р., який також забороняє обмеження за національною ознакою на участь у виборах [1113, с. 154]. Зауважимо, що загальні закони про вибори, як народних депутатів, так і депутатів місцевих рад не викликало аншлагу серед національних меншин. Проте будь-яка виборча кампанія завжди супроводжувалася активною участю у ній національних меншин, особливо росіян.

Вибори нового Президента України у 1994 р. значно вплинули на структуру Міністерства України у справах національностей та міграції. Відповідно до Указу Президента від 25 липня 1994 р. №408/94 і розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1994 р. №11 Міністерство України у справах національностей та міграції було ліквідовано, а 3 жовтня 1994 р. на його місці було утворено Міністерство України у справах національностей, міграції і культур [1047, арк. 4]. Водночас, якщо порівнювати, реорганізацію та зміну назв Міністерства, то варто зауважити, що значна кількість представників національних меншин була незадоволена тим, що міністерство доповнилося такими словами та функціями як «культур». Зокрема, на їх думку, реорганізація відволікала увагу представників міністерства від вирішення проблем, пов'язаних з потребами національних меншин.

Помітну роль у громадсько-політичній діяльності національних меншин України відіграв Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про вибори Президента Української РСР» від 24 лютого 1994 р. Згідно цього закону «будь-які прямі або непрямі пільги або обмеження виборчих прав громадян України залежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, політичних переконань, роду і характеру занять, не передбачені цим законом, забороняються». Також, важливою є глава 4, яка передбачає реєстрацію і висування кандидатів у Президенти України. А, статті 21, 22, 23, 24, та 25 цього закону передбачають висування кандидатів від партій, виборчих блоків, одноосібних претендентів на кандидата у Президенти України та кандидатів висунутих зборами виборців (не менш як від 500 громадян) та їх ініціативними групами. Також, у статті 23 «Збори виборців» наголошується, що «збори виборців можуть проводитися за місцем проживання або на підприємствах, в установах, організаціях» [1121]. Фактично більшість національно-культурних товариств України мали змогу висувати своїх кандидатів на пост Президента України.

Більше того, на практиці організації національних меншин неодноразово делегували своїх представників до участі у президентських виборах, зокрема, російське національно-культурне товариство «Русь» висувало кандидатом у на посаду Президента України В. Єрмолову – голову цього товариства.

Слід відмітити, що окремі нормативно-правові документи у сфері забезпечення прав національних меншин приймалися виключно під окремі події, переважно пов'язані з суспільно-політичною ситуацією в окремих регіонах. Зокрема, проблема полягала у жеврінні страйкових настроїв на Донбасі та утвердженні новообраної парламентської та президентської влади, які супроводжувалися соціально-економічною кризою. Тому, щоб не напружувати обстановку у міжнаціональному середовищі 7 грудня 1994 р. було затверджено Наказ №5 Міністерства України у справах національностей та міграції «Про проведення у Донецьку Регіонального семінару голів громадських об'єднань національних меншин, працівників облвиконкомів» [996, арк. 6]. Вже 15-16 грудня 1994 року в Донецьку відбувся згаданий семінар. У його роботі взяли участь делегації від Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Полтавської, Сумської, Харківської областей, а також представники Міністерства України у справах національностей, міграції та культів. На семінарі було всебічно обговорено актуальні проблеми міжетнічних відносин в тій суспільній ситуації, яка склалася. Також було зроблено наголос на важливості участі громадських об'єднань національних меншин у розбудові незалежної України. Поряд з цим, на семінарі виступили заступник міністра Р.Ш. Чілачава та заступник голови Донецької обласної Ради народних депутатів А.П. Ключев. Окрім того, у дискусії взяли участь близько 30 представників від національно-культурних товариств та працівники облвиконкомів [893, арк. 65].

Важливе значення має і Постанова Колегії Міністерства України у справах національностей, міграції та культів від 9 червня 1995 р. №4/1 «Про роботу Управління у справах національних меншин». У ній з-поміж іншого вказано, що на регіональних семінарах у Донецьку та Ужгороді, в яких брали

участь керівники національно-культурних товариств у грудні 1994 р. було підготовлено ряд документів з актуальних питань національної політики, які надіслано до Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, а також подано на розгляд керівництва Міністерства України у справах національностей, міграції та культів [1002, арк. 46].

Також варто зауважити, що дострокові парламентські та президентські вибори 1994 р. зробили органи влади значно пильнішими в усіх напрямках здійснення державної політики, у тому числі й у сфері міжнаціональних відносин. Насамперед, слід звернути увагу на Постанову Кабінету Міністрів України № 9-262/2 від 31 березня 1995 року «Про стан виконання Закону України «Про національні меншини в Україні» в Одеській області». Вивчаючи це питання працівники Міністерства значну увагу приділили саме налагодженню ділових контактів місцевих органів влади із керівниками національно-культурних товариств, а також участі національних меншин у органах місцевої влади [1001, арк. 229–231].

Поряд з цим, 6 квітня 1995 р. було прийнято Закон України «Про особливості участі громадян України з числа депортованих з Криму у виборах депутатів місцевих Рад в Автономній Республіці Крим». Цим законом було визначено спеціальний порядок забезпечення представництва громадян України з числа депортованих у 1941 та 1944 рр. з Криму, їх нащадків та членів їх сімей, які повернулися з місць депортації, у місцевих Радах в Автономній Республіці Крим. Зокрема, у законі йдеться про утворення додаткових виборчих округів для виборів депутатів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах Рад із числа депортованих громадян кримськотатарської, болгарської, вірменської, грецької та німецької національностей. Також у статті 1 закону сказано, що у випадках, коли на території місцевої Ради кількість депортованих громадян становить більшість від загальної кількості населення, додаткові виборчі округи для них не утворюються [1131, с. 238].

Складна суспільно-політична ситуація в Криму призвела до бойкотування значною частиною кримських татар виборів у березні 1994 р. Навіть прийняття вищезгаданого закону не задовольнило політичних вимог кримських татар. Водночас зменшення їх кількості у органах місцевої влади та управління негативно позначилося на відносинах з материковою Україною. Це пов'язано з тим, що на початок 1995 р. в Криму міцно вкорінилася проросійська більшість, яка характеризувалася сепаратистськими тенденціями та активно підігрувала російській стороні у веденні її політики по захисту прав російськомовного населення, яке нібито почало утискатися в Україні. Тому український уряд повинен був врегулювати питання, пов'язане з повноправною участю кримських татар у політичному житті країни та Криму. Вагомим кроком, який мав принести зміни у політичні прагнення кримських татар, стала Постанова Кабінету Міністрів України №636 від 11 серпня 1995 р. «Про заходи по вирішенню політико-правових, соціально-економічних і етнічних проблем в Автономній Республіці Крим». Згідно цієї постанови Міністерством юстиції України було створено робочу групу для розробки пропозицій по законодавчому врегулюванню статусу Меджлісу кримськотатарського народу і його входження в політико-правове поле України [1042, арк. 110]. Проте це питання вирішено не було, з одного боку, через те, що визнання Меджлісу кримськотатарського народу політичним гравцем могло спричинити прецедент до створення подібних політичних утворень у середовищі інших організацій національних меншин, зокрема, таких як росіян, німців, угорців, румун та русин, з іншого боку, органам влади було вигідно тримати політичні вимоги татар на помірному рівні та підвищувати їх у вигідний для політиків час.

Отже, в першій половині 1990-х рр. зроблено важливий крок у формуванні правового статусу національних меншин. Водночас через відсутність основного Закону України – Конституції складно було визначити

статус кримськотатарського народу як «корінного» або «національної меншини», юридичний статус Меджлісу та ін.

2.3. Нормативно-правове регулювання громадсько-політичної діяльності національних меншин у другій половині 1990-х рр.

Подальший розвиток нормативно-правового регулювання громадсько-політичної діяльності національних меншин у другій половині 1990-х років пов'язаний із прийняттям нової Конституції. Власне сам факт прийняття нового Основного закону свідчив про повне оформлення і закріплення Української державності, а відповідно й провал спроб противників України зірвати конституційний процес за допомогою лівих сил та сприяння політизації етнічності в Україні. Для планів противників України національні меншини на території республіки являли собою лише засоби дестабілізації ситуації на українських землях, а вирішувати складні питання, що виникали у процесі міжетнічної взаємодії на українських землях доводилося українському керівництву. Прийняття Конституції України 28 червня 1996 року гарантувало право національних меншин на громадсько-політичну діяльність та вільний розвиток в умовах розбудови української політичної нації. У ст. 10 та 11 Основного закону були закріплені мовні, культурні, права етнічної та релігійної самобутності корінних народів і національних меншин України [1107, с. 8]; ст. 24 гарантувала рівність прав усіх громадян України незалежно від національної приналежності [1107, с. 8]; ст. 36 гарантувала право на свободу об'єднань. Водночас у ст. 38 проголошувалося, що громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [1107, с. 10–11].

Проте у Конституції не було чіткого визначення поняття «корінні народи», що провокувало невизначеність щодо позиції кримськотатарського народу, який претендував на відповідний статус поруч із українцями. Крім того, на статус «корінних народів», окрім українців, претендувала також

російська національна меншина, вважаючи себе автохтонним населенням східних та південних областей України [884, арк. 90]. При цьому представники російської національної меншини вважали неприйнятним терміну «національна меншина» стосовно росіян, що проживали в Україні [894, арк. 3].

Важливим для визначення стосунків між представниками національних меншин та державними органами було прийняття 2 жовтня 1996 року Закону України «Про звернення громадян» [1133], який був покликаний регулювати питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів. Закон також мав забезпечити громадянам України можливість участі в управлінні державними і громадськими справами, вплив на роботу органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення. У ст. 7 цього Закону під назвою «Заборона відмови в прийнятті та розгляді звернення» було заборонено відмову у прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина, незнання мови звернення». Окрім того, у ст. 26 «Відповідальність громадян за подання звернень протиправного характеру» наголошувалося, що «подання громадянином звернення, яке містить наклеп і образи, дискредитацію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та їхніх посадових осіб, керівників та інших посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, заклики до розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі та інших дій, тягне за собою відповідальність передбачену чинним законодавством» [1125].

Важливим для правового регулювання участі національних меншин в етнополітичних процесах в Україні було прийняття 21 травня 1997 р. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», де у п. 2 ст. 3 вказувалося, що «будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються» [1128; 1129, с. 182].

Прийняття нової Конституції обумовило необхідність приведення у відповідність до її положень цілого ряду нормативно-правових актів. Вже 16 квітня 1997 року було прийнято оновлений Закон України «Про громадянство України», де вказувалося, що громадянами України є: «усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; особи, які на момент набрання чинності Закону України «Про громадянство України» від 13 листопада 1991 року постійно проживали в Україні, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, і які не є громадянами інших держав та особи, які набули громадянства України відповідно до цього Закону» [1120]. Проте прийнятий закон у основних положеннях залишався ідентичним до попереднього і передбачав, що для набуття громадянства України потрібно щоб особа вибула із складу громадян іншої держави. У цьому зв'язку для кримських татар, які бажали отримати громадянство України, проблемою залишалося представлення довідки про вибуття із складу громадян, оскільки в деяких країнах за це доводилося сплачувати значні кошти. У свою чергу, складнощі із отриманням громадянства тягнули за собою проблеми із пропискою та працевлаштуванням, що спричиняло геттоїзацію кримськотатарського народу та посилення протестних настроїв у середовищі кримських татар.

У зв'язку з цим 3 червня 1997 р. М. Джемілев звернувся з листом до Президента України Л. Кучми, де відзначав про необхідність створення спеціальної робочої групи при Президенті України для врегулювання питань, пов'язаних із облаштуванням і поновленням прав кримськотатарського народу. Керівником створеної групи було призначено Главу Адміністрації Президента України Є. Кушнарєва. У складі групи діяло три підгрупи: з підготовки пропозицій щодо вирішення питань, пов'язаних із поверненням депортованих кримських татар у політико-правовій сфері; з підготовки пропозицій щодо вирішення питань, пов'язаних із поверненням депортованих кримських татар у соціально-економічній сфері; з підготовки пропозицій щодо вирішення питань, пов'язаних із поверненням депортованих кримських татар у гуманітарній сфері. До компетенції робочої групи відносилися: аналіз чинників, що об'єктивно дають підстави для протестів кримських татар, які сприяють нагнітання ситуації; вироблення пропозиції щодо методів ефективного протистояння радикалізації кримськотатарського руху; забезпечення координації центральних органів влади, що здійснювалася з метою запобігання наслідків чеченського конфлікту в Україні; удосконалення механізму постійного діалогу між державними органами та лідерами кримських татар, а також солідарної відповідальності за ситуацію, що виникає; координація роботи щодо розроблення Концепції етнополітики України.

Одним із результатів роботи групи став Указ Президента України Л. Кучми «Про Раду представників кримськотатарського народу» від 18 травня 1999 р. Перед Радою були поставлені завдання аналізу і прогнозування політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших питань, пов'язаних із поверненням, облаштуванням, адаптацією депортованого кримськотатарського народу та його інтеграцією в українське суспільство; підготовка та внесення пропозицій Президентові України щодо вирішення цих проблем, а також із питань фінансування державних та республіканських програм, пов'язаних із поверненням в Україну, визначення

пріоритетних напрямів використання коштів на такі цілі. Участь у розробленні проектів законодавства України та державних програм із питань, пов'язаних із поверненням, облаштуванням, адаптацією депортованого кримськотатарського народу та його інтеграцією в українське суспільство і збереження його етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Крім того, передбачалося здійснення аналізу стану виконання законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, а також нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим і рішень Ради міністрів Автономної Республіки Крим з питань, пов'язаних з поверненням, адаптацією депортованого кримськотатарського народу та його інтеграцією в українське суспільство.

Рада у процесі виконання покладених на неї завдань мала взаємодіяти з центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, робочою групою з підготовки пропозицій щодо вирішення питань, пов'язаних з поверненням депортованих кримських татар, іншими консультативно-дорадчими органами при Президентові України, але її рішення мали рекомендаційний характер. Однак її засідання відбувалися 3-4 рази на рік за участю Президента України Л. Кучми, керівників Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств [1110].

Результатом роботи Ради представників кримськотатарського народу та зазначеної вище робочої групи стала підготовка Указу Президента України «Про заходи щодо соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим та міста Севастополя», який був найбільш системним документом прийнятим стосовно АР Крим. При його виконанні було досягнуто суттєвих позитивних зрушень у всіх сферах життєдіяльності півострова, у т.ч. й щодо розв'язання проблем депортованих кримських татар [1124].

4 квітня 1997 р. було прийнято Постанову Верховної Ради Криму «Про результати I з'їзду (Фолькстагу) німців Криму», де Раді Міністрів АРК доручалося прийняти необхідні рішення для забезпечення представницьких і організаційних повноважень Народної Ради (Фолькспарламенту) німців

Криму, а Постійній Комісії ВР Криму з національної політики і проблем депортованих громадян, Правовій службі Секретаріату Верховної Ради Криму – розробити і внести на розгляд Президії ВР Криму Положення про консультативну раду з питань національностей при ВР Криму [1003, арк. 67]. Проте виконання цієї постанови створювало прецедент утворення представниками національних меншин представницьких органів у системі центральних органів державної влади України. Тому утворення Фолькстагу, як представницького органу німців, отримало негативну оцінку з боку Міністерства Юстиції України та не набуло належного юридичного оформлення, оскільки суперечило Конституції та Законам України. Негативне ставлення з боку вищих органів України змусило Верховну Раду АРК 16 вересня 1998 р. прийняти Постанову «Про відміну Постанови Верховної Ради Криму від 9 квітня 1997 року «Про результати I з'їзду (Фолькстагу) німців Криму» [1108].

Певний вплив на участь організацій національних меншин у політичній діяльності справило прийняття 24 вересня 1997 р. нового Закону України «Про вибори народних депутатів України», яким запроваджувалася змішана система обрання депутатів [1117]. Це дозволило скоротити час проведення виборів за рахунок забезпечення можливості визначення результатів волевиявлення вже у першому турі голосування, але провокувало поширення порушень законодавства про вибори, особливо на мажоритарних округах. Однак представники національних меншин фактично отримали можливість обирати своїх представників до парламенту вже поза межами списків «прохідних» партій, а поселенська структура населення певних регіонів дозволяла забезпечити успішну участь у виборчих перегонах кандидатів у депутати з представників національних меншин. А 5 березня 1999 р. вступив в дію новий Закон України «Про вибори Президента України», де була прописана система виборів абсолютної більшості. Також п. 3, ст. 2 передбачалася заборона обмеження виборчих прав громадян України за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань,

статі, етнічного та соціального походження», що забезпечувало право бути обраним у Президенти України для представників усіх націй України [1118, с. 69].

Напередодні виборів Президента України 9 квітня 1999 р. було прийнято Закон України «Про місцеві державні адміністрації». Серед основних завдань місцевих державних адміністрацій визначалося також забезпечення втілення у життя державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку. Поруч з цим, у ст. 12 підкреслювалося, що до місцевих державних адміністрацій призначаються громадяни України, які мають відповідну освіту і професійну підготовку, володіють державною мовою, регіональними мовами або мовами меншин в обсягах, достатніх для виконання службових обов’язків відповідно до вимог статті 11 Закону України «Про засади державної мовної політики» [1126; 944, арк. 196–210]. Це положення передбачало відсутність мовного бар’єру для працівників місцевих державних адміністрацій у місцях компактного проживання представників національних меншин. Проте всі основні документи оформлялися українською мовою, що зумовлювалося потребами та особливостями судової практики та виконавчо-розпорядчої діяльності. Особливо це стосувалося фіксації та встановлення особи, а також операцій, пов’язаних із володінням, користуванням чи розпорядженням власністю, які здійснювалися від імені фізичних осіб і вимагали чіткого визначення особи громадянина за відсутності необхідності додаткового перекладу на державну мову його прізвища, ім’я та по-батькові. Проте у середовищі російської національної меншини подібні правила оформлення документів нерідко сприймалися негативно, оскільки частина росіян не лише не бажали спілкуватися українською мовою, а й оформляти відповідні юридичні документи.

Наприкінці 1990-х років вже в умовах фактичного початку передвиборних перегонів на виборах Президента України було прийнято ряд документів, покликаних послабити соціальну напруженість в Криму і сформувати відповідні настрої місцевого електорату. 23 травня 1999 року Радою Міністрів АРК прийнято Постанову №182 «Про заходи щодо вирішення проблем кримськотатарського народу». Постановою передбачається: вирішення комплексу питань, порушених представниками кримських татар. Зокрема, створення кадрового резерву з числа спеціалістів – кримських татар – для заміщення вакантних посад в республіканських та інших органах державної влади АРК, виділення земельних ділянок, виділення довгострокових кредитів для індивідуального будівництва; виділення інноваційних кредитів для створення робочих місць для кримських татар, створення національних шкіл тощо [940, арк. 59].

З метою прискорення забезпечення депортованих народів житлом було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення депортованих осіб та членів їх сімей, які повернулися в Україну, житлом, збудованим або придбаним за рахунок цільових державних капіталовкладень» від 15 березня 1999 р., якою передбачалася окрім будівництва нового житла й можливість придбання для депортованих народів помешкань за рахунок державних капіталовкладень [1134, с. 78]. Також Постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1999 р. затверджувався «Порядок надання довготермінового безвідсоткового державного кредиту на індивідуальне житлове будівництво для депортованих осіб, які повернулися в Україну на постійне проживання» [1123]. Популістська спрямованість цих заходів визначалася відсутністю достатніх обсягів державного фінансування для придбання житла та недосконалістю багатьох сфер соціальної політики у сфері житлового будівництва, коли спорудження житла поступово переходило у відання приватних компаній, які за неефективної антимонопольної політики сприяли неадекватному підвищенню цін на житлові помешкання.

Поруч з цим, впродовж другої половини 1990-х років було продовжено практику реорганізації вищих органів влади, які забезпечували вирішення проблем національних меншин. Невиваженою видається чергова реорганізація Міністерства України у справах національностей, міграції і культів: Указом Президента України від 25 грудня 1995 р. №1176/95, було утворено Державний комітет України у справах релігій, Міністерство України у справах національностей, міграції і культів було ліквідовано, а 18 березня 1996 р. Указом №15-к на його базі утворювалося Міністерство у справах національностей та міграції [1047, арк. 4]. Проте функціонування цієї структури було нетривалим, оскільки Указом Президента України від 26 липня 1996 р. №596/96 «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» Міністерство України у справах національностей та міграції було ліквідовано, а на його базі утворено Комітет України у справах національностей та міграції [1047, арк. 6]. Проте вже Постановою Кабінету Міністрів України від 31 березня 1997 р., №234 та Наказом голови Держкомітету від 8 квітня 1997 р. №9 в структурі Державного комітету України у справах національностей та міграції був утворений Департамент мовної політики [1047, арк. 4]. Слід відзначити, що утворення згаданого департаменту було здійснене під тиском Російської Федерації, яка звинувачувала українське керівництво в утисках російськомовного населення. Вперше офіційно претензії російської сторони щодо порушення прав росіян в Україні були висунуті в Пам'ятній записці МЗС РФ від 5 червня 1997 року, Листі Президента РФ Б. Єльцина Президентові України Л. Кучмі (листопад 1997 р.). Подібні безпідставні звинувачення поступово увійшли у практику більшості двосторонніх переговорів, консультацій на рівні державних, дипломатичних та громадських контактів. А у щорічній доповіді, яку підготувала в березні 1998 року Комісія з прав людини при президентові РФ «Про дотримання прав і свобод людини в 1997 році», була зроблена перша спроба змістити акцент з внутрішньоросійських проблем на процеси порушення прав людини на пострадянському просторі, у тому числі

й Україні [941, арк. 45]. Фактично подібні дії були елементами підготовки та початку гібридної війни проти України з боку Російської Федерації. У російських ЗМІ почалося поширення інформації про «розколотість» України на східну і західну частини у зв'язку із «цивілізаційним розломом», східноукраїнське православне населення протиставлялося західноукраїнському католицькому. Але подібні деструктивні дії російської сторони практично не зустрічали опору з боку української влади.

А вже відповідно до Указів Президента України від 15 грудня 1999 р. «Про систему центральних органів виконавчої влади» та «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» Держаний комітет у справах національностей та міграції був ліквідований. Наказом голови Держдепартаменту від 23 січня 2000 р. був ліквідований Регіональний пункт тимчасового розміщення біженців в с. Ободівка, Тростянецького району, Вінницької області [1047, арк. 8].

Часта реорганізація інституцій, покликаних регулювати стосунки з національними меншинами, свідчила як про відсутність системного підходу в її функціонуванні, так і про відсутність політичної волі українського керівництва під тиском Російської Федерації. Поступово в Україні національно-культурні товариства, особливо російські, стали використовуватися як засіб тиску на владу, а також для формування проросійської орієнтації політичної свідомості, в тому числі й у сфері зовнішньополітичної орієнтації України. Не вирішеним залишалося й питання статусу «корінних народів» щодо кримських татар та росіян. Попри закиди російської сторони щодо утисків російської мови в Україні більшість українського населення спілкувалося саме російською. Поруч з цим попри значні зусилля Української держави щодо наповнення етнонаціональної політики економічним змістом, вимоги Меджлісу щодо визнання офіційного статусу кримських татар як корінного народу України, визнання Меджлісу як представницького органу кримськотатарського народу, встановлення квоти представництва кримських татар у Верховній Раді АР Крим, визнання

кримськотатарської мови як офіційної мови автономії не були зняті з порядку денного і залишалися пріоритетними у взаємовідносинах офіційного Києва та кримськотатарської еліти. За таких обставин був необхідний діалог, віднайдення точок дотику між владою та кримськотатарським рухом, знаходження компромісних рішень, щоб не допустити загострення ситуації. Однак Верховна Рада Криму обрала політику демонстративного ігнорування Меджлісу і принципово відмовилася від діалогу з кримськотатарськими лідерами. Вона доручила правоохоронним органам «покласти край» антиконституційній діяльності Меджлісу та ОКНР [1134, с. 79]. Зі свого боку Меджліс відреагував звинуваченням кримської влади у провокуванні міжнаціонального конфлікту. Обопільні закиди лише загострили ситуацію в Криму, спричинили проведення кримськими татарами низки несанкціонованих мітингів, блокування роботи районних державних адміністрацій, судових засідань тощо [1147, с. 163].

Загалом, протягом 1990-х років вдавалося уникати масштабних конфліктів за участі національних меншин завдяки відносно виваженій етнонаціональній політиці, в основі якої лежало міжетнічне співробітництво на шляху розбудови української політичної нації. Проте для України, яка успадкувала тоталітарну модель організації взаємодії політичного керівництва та державного управління, формування політико-адміністративних відносин демократичного типу залишалося актуальною проблемою, що тягнула за собою певні ускладнення у сфері етнонаціональної політики. Розв'язання проблеми збалансованості політичного керівництва і державного управління, в тому числі й у сфері міжетнічних відносин на основі правового регулювання відповідних стосунків стало не просто способом підвищення ефективності державного управління, але й основним стратегічним напрямом формування політичної системи взагалі — із соціально орієнтованим політичним керівництвом і функціонально самостійною державною службою. В Україні існувала хибна практика розвитку законодавства методом проб і помилок, хаотичної розробки

кодифікаційних актів, що зумовлювало знецінення кодексу як інтегрального закону в системі вітчизняного законодавства.

Водночас саме демократизація відносин у сфері національної політики була одним із чинників сприяння поширенню політизації етнічності. Іншим чинником стало поступове зростання іноземного впливу, у першу чергу з боку Російської Федерації, керівництво якої неодноразово висловлювалося щодо необхідності захисту інтересів росіян поза межами Російської Федерації. У зв'язку з цим підходом поступово збільшувався тиск на Україну, яку безпідставно звинувачували в утисках російського та російськомовного населення, що, певною мірою відбивалося й на порядку прийняття та спрямуванні нормативно-правових актів у сфері регулювання міжнаціональних відносин.

Найбільшими проблемами, які не були врегульовані в рамках права впродовж 1990-х років, постали визнання статусу корінного народу за кримськотатарським та російським населенням України, а також визначення органів, які б безпосередньо займалися питаннями міжетнічної інтеграції та їх повноважень із врахуванням як інтересів та прагнень національних меншин, так і інтересів національної безпеки держави у сфері протидії сепаратизму. Радянський підхід до формування законодавства у цій сфері виявився невідповідним існуючим умовам і вимагав термінового перегляду. Міжнаціональна злагода, поза сумнівом, стала запорукою подолання економічної кризи, успішного розв'язання соціально-економічних проблем, гарантом незалежності й цілісності України та подолання наслідків радянської тотальної денаціоналізації. Консолідація українського суспільства видається найбільш доцільною на основі статичної теорії нації, за якою нація ототожнюється з населенням відповідної держави. Саме таке спрямування етнополітики пропонувалося Народним Рухом України. При цьому практика підготовки й обговорення законопроектів Верховною Радою України, розробка нової Конституції поставили на порядок денний необхідність однозначного тлумачення фундаментальних понять із сфери

етнополітики, особливо у сфері правових відносин, з метою уникнення політичних спекуляцій на цій основі, спрямованих на дестабілізацію ситуації в Україні.

Отже, завдяки нормативно-правовому регулюванню упродовж 1990-х років удалося уникнути масштабних конфліктів за участі національних меншин, а виважена етнонаціональна політика сприяла формуванню української політичної нації.

РОЗДІЛ III

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ 1980-Х – У 1990-І РР.

3.1. Національні меншини в суспільно-політичних рухах

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років в умовах послаблення і подальшого розпаду СРСР політизація етнічності сприяла поширенню участі національних меншин в суспільно-політичних рухах та групах тиску, що мали на меті забезпечити реалізацію їх політичних та економічних вимог. Проте цей процес також пов'язувався із зміною тактики Компартії стосовно національних меншин. Прагнучи сформувати конфліктні зони на теренах України, які б перешкоджали процесам суверенізації, представники компартійної верхівки сприяли політизації етнічності із штучним протиставленням інтересів ряду національних меншин, насамперед кримських татар та росіян, прагненням українців. Спекуляція на національних та мовних питаннях повинна була сприяти загостренню міжетнічних конфліктів, можливе вирішення яких за рахунок втручання загальносоюзних органів мало б сприяти піднесенню авторитету СРСР як гаранту збереження миру. Водночас діяльність національно-демократичних сил також сприяла залученню представників національних меншин до політичної діяльності.

Провідником етнічного розкріпачення в УРСР виступила творча інтелігенція (М. Горинь, Л. Лук'яненко, І. Драч, В. Чорновіл, Д. Павличко, І. Дзюба та ін.), за сприяння якої виник Народний Рух України (НРУ) [1151, с. 278]. Народний Рух України за перебудову на початку свого існування являв собою добровільну організацію, що базувалася на патріотичній ініціативі громадян УРСР усіх націй, які жили на території українських земель. Провідними принципами Руху стали рішуча протидія

будь-яким спробам асимілювати національні меншини в Україні, сприяння розвитку культури й освіти кожного з них, а в місцях їх компактного проживання утворення адміністративно-господарського самоврядування [1092, арк. 154]. Водночас вищий орган Народного Руху України – Всеукраїнські Збори Руху – мали розглядати клопотання представників національних меншин у питаннях задоволення національно-культурних потреб та представляти їх на загальнодержавному рівні [1099, арк. 24]. Усвідомлюючи прагнення компартії шляхом штучного загострення міжнаціональних відносин перешкоджати суверенізації України, НРУ виступав за залучення національно-культурних товариств до активної громадсько-політичної діяльності у складі Руху [1091, арк. 1–2].

Вже на Установчому з'їзді НРУ, який відбувся 7–11 вересня 1989 року, були присутні представники від 12 національностей. Серед 1970 делегатів українці становили 94,82%, росіяни – 3,81%, євреї – 0,3%, поляки – 0,2%, угорці – 0,15%, білоруси – 0,15%, греки – 0,1%, румуни – 0,1%. Крім того, на з'їзді були присутні по одному представникові вірмен, татар, китаєць, грузин [1098, арк. 4]. У з'їзді взяли участь представники російських, польських, угорських, кримськотатарських, вірменських, молдавських, грецьких [1088, арк. 10], німецьких, болгарських, гагаузьких, асирійських, азербайджанських, чехословацьких, литовських, таджицьких, кримчацьких, ятв'язьких національно-культурних товариств. Всього було представлено 36 товариств [1088, арк. 10–11]. Лише через крайові організації було запрошено 27 товариств, зокрема, ятв'язьке (Київ), таджицьке (Київ), кримчацьке (Сімферополь), литовське (Київ), болгарське і гагаузьке (Одеса), грецькі (Донецьк, Маріуполь), молдавське (Чернівці), вірменські (Львів, Київ), кримськотатарське (Сімферополь), угорське (Ужгород), польські (Київ, Житомир, Львів), єврейські (Одеса, Львів, Київ, Чернівці); російські (Львів, Київ), німецьке (Київ), азербайджанське (Київ) та чехословацькі (Київ, Ужгород) товариства [1088, арк. 11]. Загалом у з'їзді взяли участь більш ніж

44 громадські і політичні організації, серед яких зокрема, і культурне Товариство Закарпатських угорців та Товариство «Русинів» [1103, арк. 3].

Представництво національних меншин у складі Руху забезпечило можливість утворення потужної «групи впливу», яка стала ініціатором обговорення низки міжнаціональних проблем. На Установчому з'їзді було представлено ряд проблемних доповідей, зокрема, «Права людини, народу, нації» (М. Горинь); «Роль росіян у Народному Русі України» (Д. Павличко); «Відродження української нації та проблема міжнаціональних стосунків» (І. Дзюба), «Євреї в Народному Русі України» (О. Бураковський) [1093, арк. 29]. В. Крижанівський при обговоренні програми Руху висловився з приводу міжнаціональних проблем [1078, арк. 48], а Т. Аршавська, заступник голови Латвійського товариства російської культури, звернулася до росіян України із закликом до єднання в Українській незалежній державі [1078, арк. 47].

Рух підтримали й окремі представники вищих органів державної влади. Зокрема, в роботі Установчого з'їзду НРУ взяли участь 66 представників від депутатських Рад: від СРСР – 1 (1,52%); від України 2 (3,03%); від міських рад 39 (59,09%) представників; від обласних Рад 22 (33,33%) представники; від районних Рад 9 осіб (13,64%) і 1 представник від сільської Ради (1,52%) [1080, арк. 7]. Особливо активним учасником З'їзду був народний депутат СРСР, вірмен за походженням Г. Мартиросян, який виступав від імені національних груп [1093, арк. 28]. Одним із результатів участі представників національних меншин та дієвого дотримання Рухом вимог щодо забезпечення прав національних меншин було прийняття окремої Резолюції щодо забезпечення прав національних меншин в Україні. Це спричинило розширення соціальної бази Руху за рахунок приєднання до нього частини поляків, євреїв, татар [1145, с. 393], німців, болгар, росіян і представників інших етнічних груп. Частина з них долучилися до діяльності місцевих осередків Руху, вони брали участь у низці суспільно-політичних акцій, підтримували процес трансформації Руху в політичну організацію та її

лідуючу роль у боротьбі за суверенітет і вихід України зі складу СРСР [1145, с. 394].

Активна діяльність вище названої «групи впливу» представників національних меншин на Установчому з'їзді НРУ призвела до утворення особливого органу, який відповідав за представництво національних громад у складі Руху – Ради Національностей, до якої увійшли представники різних національностей (росіяни, поляки, корейці, болгари, євреї та вірмени), зокрема, М. Сергеев, С. Лі, І. Голобородько, Л. Мазепа, Й. Зісельс, Г. Алтунян [1095, арк. 81]. Одними з перших дій Ради Національностей стала розробка в межах Координаційного комітету Положення про Раду Національностей та її платформу [1089, арк. 88]. У Положенні мова йшла про визначення дорадчих повноважень представників національних меншин у Раді націй, зокрема, узагальнювати, опрацьовувати та подавати пропозиції та проекти ухвал з питань розвитку національно-культурних автономій; опрацьовувати свої робочі програми і плани; готувати проекти нормативних документів та законів, що стосувалися національного життя, культури, мови тощо. Крім того, до обов'язків членів Ради Національностей належало оперативне реагування на екстремальні ситуації в міжнаціональних стосунках [1096, арк. 2].

Вирішувати проблемні питання представники національних меншин могли через Раду колегій, яка формувалася за проблемно-галузевим принципом і складалася з обраних Всеукраїнськими зборами осіб, висунутих делегатами Всеукраїнських зборів [1100, арк. 27]. Від росіян до її складу було висунуто М. Сергеева та В. Паламарчука, від євреїв – Й. Зісельса та О. Бураковського, від поляків – Л. Мазепу та В. Пайонка, від корейців – С. Д. Лі, від болгар – І. Голобородька, від вірмен – Г. Алтуняна. Крім цих представників, до складу Ради колегій мали увійти білоруси, німці, греки, угорці, чехи, литовці, які не були присутні на зборах [1081, арк. 90].

У процесі організаційного оформлення Руху значну увагу було приділено мовному питанню, що пов'язувалося із пануванням білінгвізму в

Україні. З цією метою, на всенародне обговорення виносився проект програми НРУ. У одному з розділів програми «Національне питання. Мова. Культура» в п. 6 зазначалося, що Рух «...виступає проти ігнорування національних інтересів росіян та інших національностей». Проте у ході обговорення надійшло багато прохань не виокремлювати з-поміж інших національних меншин – росіян, оскільки це підкреслювало їх виняткове положення [1085, арк. 64].

Про прагнення НРУ відповідати інтересам і запитам етнічних груп, що проживали на території України, свідчила ініціатива створення громадських органів, до яких поряд із представниками Руху увійшли б представники інших громадських організацій та спілок [1091, арк. 3]. З перших днів свого існування принципами діяльності Руху було проголошено курс за подальшу демократизацію порядку створення корпусу кандидатів у народні депутати всіх рівнів. Перш за все, це стосувалося висування і самовисування кандидатів, заручення їх підтримкою певного числа виборців, відміни окружних зборів по обговоренню кандидатів у депутати, проведення виборів тільки по виборчих округах тощо. Члени Руху зобов'язувалися організовувати кампанії по відкликанню депутатів, що скомпрометували себе бездіяльністю або діями, які завдали шкоди народові [1091, арк. 1–20]. Усвідомлюючи необхідність національно-культурного розвитку українського народу, Рух виступив проти ігнорування національних інтересів росіян та представників національних меншин, які компактно (болгари, молдовани, угорці, поляки, кримські татари, гагаузи, греки та інші) чи розселено (євреї, німці, білоруси, цигани та ін.) проживали на території республіки [1091, арк. 17].

Усвідомлення поліетнічного характеру українського суспільства та необхідність налагодження і цивілізованого розширення міжетнічного діалогу як важливої умови суверенізації України, сприяло розширенню числа представників Руху за рахунок національно-культурних товариств. Натомість компартія України змушена була констатувати скорочення кількості своїх

членів. При цьому особливо цей процес був поширений серед росіян. Станом на 1 січня 1989 р. в лавах КПУ нараховувалося 2215957 українців, 899706 росіян, 38092 білорусів, 685 узбеків, 10671 молдован, 2170 грузин, 5021 вірмен, 11671 болгар, 3866 угорців, 1027 гагаузів, 63362 євреїв, 12498 поляків, 6973 татар та більше 31 тис. осіб інших національностей. Порівняно з 1986 роком у 1989 р. найбільше вийшло зі складу КПУ росіян (на 1 січня 1986 р. – 3188854; 1988 р. – 89427; 1989 р. – 899706) та євреїв (на 1 січня 1986 р. – 69943; 1988 р. – 65617; 1989 р. – 63362). Кількість представників інших національностей, у тому числі й українців, лише зростала [1060, арк. 62–64], (Табл. 98).

Відновлення Української державності сприяло піднесенню громадсько-політичної діяльності національних меншин, що зумовлювалося специфікою налагодження міжетнічного діалогу з метою розбудови політичної нації. 22 лютого 1991 року Президія Верховної Ради УРСР ухвалила Постанову про інформацію Комісії Верховної Ради УРСР з питань культури та духовного відродження «Про стан роботи органів державного управління по створенню умов для розвитку культур національних меншин України». В документі відзначалася тенденція до збільшення кількості об'єднань етнічних груп: на час розгляду питання в країні вже діяло 87 національно-культурних товариств, в тому числі 22 єврейських, 8 російських, 8 польських, 6 болгарських, 5 вірменських, 4 грецьких, 3 німецьких, по 2 кримськотатарських, караїмських, молдовських і румунських. Найбільших успіхів громадсько-політична діяльність національно-культурних товариств національних меншин, які працювали в рамках Руху, досягла на I Всеукраїнському Міжнаціональному Конгресі (I ВМК), що відбувся в Одесі 16 листопада 1991 року. На ньому були присутні більше 100 представників національно-культурних організацій, які висловилися за повну підтримку Акту проголошення незалежності України та Декларації прав національностей України. На Конгресі було ухвалено Резолюцію, де наголошувалось, що саме через своє представництво в державно-

управлінських структурах національні меншини, що проживають на території України, зможуть у незалежній Україні набути рівних політичних, економічних, соціальних та культурних прав. Звертаючись до Верховної Ради України, учасники конгресу пропонували внести відповідні норми до нової Конституції України, відповідно до яких у структурі українського парламенту було б створено Палату націй чи Комітет у справах національностей. Аналогічні структури мали також існувати у структурі органів виконавчої влади [1097, арк. 25].

Поряд з цим, делегати I Всеукраїнського Міжнаціонального Конгресу доручили національно-культурним товариствам до 15 грудня 1991 року подати до Верховної Ради України конкретні поправки до Конституції України у частині, що стосувалася забезпечення прав національних меншин [1097, арк. 25–26]. Пропонувалося також прийняти закон, який передбачав би гарантоване право представників національних меншин брати участь у роботі громадської консультативної Ради Національностей при Верховній Раді України [1097, арк. 25], в тому числі й у сфері законотворчої діяльності. Також, Конгрес звернувся до Верховної Ради із пропозицією прийняти закон про реабілітацію репресованих народів та прийняти рішення про передачу частини майна КПРС-КПУ (приміщень і коштів), що буде націоналізоване, на потреби відродження національних культур. Перед Кабінетом Міністрів України було поставлено вимогу розробити державну програму повернення в країну депортованих тоталітарним режимом національностей та етносів, зокрема кримських татар [1097, арк. 25–26].

Водночас I Всеукраїнський Міжнаціональний Конгрес наполегливо радив Верховній Раді України в грудні 1991 року прийняти закон про національні меншини, який пропонувалося назвати Закон «Про вільний розвиток національних і етнічних груп та їхнє право на адміністративно-територіальну та культурну автономію»; прийняти закон, який би включав рекомендації Верховної Ради Кримської АРСР про організоване і планомірне повернення в Україну кримських татар, німців, греків, вірмен, болгар та

інших етносів, вивезених силоміць тоталітарним режимом; передбачити у цьому законі поширення правових норм на Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» на репресованих національностей України, які були депортовані під час Другої світової війни до трудових таборів; законодавчо забезпечити порядок повернення на Батьківщину депортованих українців; спростити процедуру поїздок для громадян на свої історичні Батьківщини; у місцях компактного проживання національних і етнічних груп створити школи-інтернати, а найбільш обдарованих випускників направляти на навчання на історичну Батьківщину [1097, арк. 26].

На Конгресі виступили представники з усіх регіонів України: росіяни, українці, євреї, поляки, угорці, словаки, корейці, татари, болгари, цигани, німці, які заперечили інформацію про переслідування російськомовного населення в Україні та існування загрози єврейських погромів [1097, арк. 26]. Водночас у діяльності Конгресу були помітними й наслідки штучної політизації етнічності з метою дестабілізації ситуації в Україні. Так, під час промови представника закарпатських русинів Володимира Фединишинця, який стверджував, що 800 тис. закарпатських русинів вимагали надання Закарпаттю статусу автономії, деякі делегати з Закарпаття та західного регіону звинуватили його в неправдивій інформації [1097, арк. 26].

Провокаційний виступ русинів на I Всеукраїнському Міжнаціональному Конгресі спонукав керівництво Руху виступити категорично проти «політичного русинства», деяких угорських національно-культурних товариств та їх друкованих органів [999, арк. 6]. Зокрема, газети «Підкарпатська Русь» та «Республіка», по-суті, пропагували сепаратистські настрої, насамперед: утворення самостійної держави русинської республіки або ж автономної у складі України, Угорщини чи Чехословаччини [999, арк. 7].

Поруч з цим, вже на початку 1990-х років в Україні за активної підтримки компартії, а пізніше – Російської Федерації активізували свою

діяльність шовіністичні проімперські сили, які акцентували увагу на начебто існуючій загрозі повальної українізації, утисків російського і російськомовного населення. У Криму за вихід з УРСР виступали члени Севастопольського товариства російської культури імені О. С. Пушкіна та Кримське відділення Демократичної партії Росії. На Закарпатті за створення автономії агітувало товариство Карпатських русинів, на півдні – «Демократичний союз Новоросії», що проголосив своєю метою створення в межах Одеської, Миколаївської, Херсонської, Дніпропетровської областей та ряду придністровських територій Молдови «Новоросійського демократичного державного утворення Української федерації» [1204, с. 9]. Крім того, вже у 1992 році на Півдні і Сході України активізували свою діяльність Республіканський Рух Криму та осередки донського козацтва [891, арк. 45]. На початок 1992 р. більшість організацій донських козаків Луганської та Донецької областей присягли на вірність Росії. У свою чергу відповідні державні органи української влади не надали особливого значення діяльності цих організацій, пов'язуючи таку поведінку з правовою необізнаністю, та політичною амбіційністю лідерів відповідних організацій [1009, арк. 52]. Однак діяльність частини товариств вже на початку 1990-х років набувала відвертого антиукраїнського характеру. В Україні було утворено три великих осередки, діяльність яких мала сепаратистський характер: рух русинів, діяльність частини російських товариств на Сході і Півдні України та окремі осередки кримськотатарського руху.

З самого початку формування русинського руху в ньому стала проявлятися, набираючи все більшої динаміки, його політична складова привнесена ззовні. Ознакою цього привнесення стало утворення, поряд з Товариством підкарпатських русинів у Закарпатті (лютий 1990 р.), русинських організацій в ряді інших країн, процеси демонтажу комуністичних режимів в яких не були синхронними. Це, зокрема, Русинська Оброда у Меджилаборцях, Чехословаччина (березень 1990 р.); Стотаришіння лемків у Легниці, Польща (квітень 1990 р.); Об'єднання

приятелів Підкарпатської Русі у Празі, Чехословаччина (жовтень 1990 р.); Руська матка у Воєводині, колишня Югославія (грудень 1990 р.); Русинська організація Угорщини з'явилася у Будапешті у березні 1991 р. Тоді ж відбувся і Перший світовий конгрес русинів. Головою Світового конгресу русинів був обраний канадський професор Павло Магочій. При цьому одним з головних векторів політичного русинства з часу розпаду СРСР став москвофільський. В Росії він знайшов підтримку передовсім з боку шовіністично налаштованих осіб і груп з властивим їм агресивним неприйняттям суверенізації та унезалежнення України. Ці представники російського соціуму брали активну участь у пропагандистських кампаніях з реанімації москвофільства серед закарпатців. Зокрема, з використанням і популяризацією «карпатознавчих досліджень», в яких «обґрунтовувалося» «право русинства на самовизначення». Помітними учасниками таких політико-русинських кампаній в регіоні стали також окремі православні священники Московського патріархату. При цьому 92,6 % закарпатців 1 грудня 1991 р. підтримали Акт проголошення незалежності України, але водночас 78,0 % з них висловилися за надання Закарпаттю статусу спеціальної самоврядної території у складі України. Результати обласного референдуму не могли не позначитися на діяльності русинських об'єднань краю, кількість яких стрімко зростала. Більшість з майже 20 офіційно зареєстрованих в області організацій працювали в руслі збереження русинської самобутності, традицій автохтонів краю [1232, арк. 317–318].

Утворена у березні 1992 р. Підкарпатська республіканська партія своєю «народною програмою» поставила серед іншого за мету: «1) утворити незалежну, нейтральну Республіку Підкарпатську Русь за типом Швейцарії... 2) отримати повну політичну і економічну незалежність... 10) щоб наш русинський народ був визнаний повноправним народом серед інших народів». Голова партії В. Заяць зазначав, що стратегія і тактика досягнення поставленої мети визначатимуться ситуативними розрахунками – геополітичними змінами, орієнтацією на

панславізм і координацією дій з проросійськими силами в СНД, апеляцією до міжнародного правозахисного руху та до іноземних урядів. У руслі такої стратегії виступав і утворений активістами ТПР та Підкарпатської республіканської партії «уряд» Республіки Підкарпатська Русь (РПР). Зокрема, у грудні 1994 р. «міністр закордонних справ» цього уряду Т. Ондик звернувся до Б. Єльцина із закликом скасувати договір 1945 р. між СРСР і Чехословаччиною про Закарпатську Україну. Ціною підтримки Б. Єльцина міг стати вступ РПР до СНД. Тоді ж «прем'єр – міністр» уряду І. Туряниця звертався до президентів США та Угорщини з меморандумом «Волю і демократію Закарпаттю», у якому звинуватив український уряд у політиці асиміляції і нищення русинів і угорців [1256].

Ситуація в Криму загострювалася у зв'язку із масовим самозахопленням землі кримськими татарами. З цього приводу у серпні 1990 р. у Сімферополі відбулося виїзне засідання державної комісії. Її члени зустрічалися з громадськістю кримських татар. Проте це не зняло напруги, самовільне захоплення земель у міській зоні і селах не припинилося [1065, арк. 156]. При цьому поширення набули й протиправні дії з проведенням різноманітних акцій непокори [1075, арк. 53; 1055, арк. 94; 1056, арк. 106–109; 1054, арк. 192], а фактична безкарність подібних дій призводила до їх поширення і в російському середовищі Криму [1053, арк. 133].

Вже 26-29 червня 1991 р. в м. Сімферополі відбувся Курултай кримськотатарського народу, в роботі якого брали участь близько 300 делегатів з Криму та республік Середньої Азії, активісти Руху, УРП. Серед гостей також були народні депутати СРСР В. П. Грищук, та народний депутат УРСР, Г. О. Алтунян [1072, арк. 25]. Формально Курултай мав розглянути питання, пов'язані з поверненням кримських татар на постійне місце проживання до Криму. Однак, фактично він перетворився на партійний з'їзд Організації кримськотатарського національного руху (ОКНР), діяльність якої мала неабияку народну підтримку. Поміркована частина татар, об'єднаних в Національний рух кримських татар (НРКТ) намагалася

бойкотували з'їзд, але залишалися у явній меншості. Курултай прийняв Декларацію про національний суверенітет кримськотатарського народу, сформував Меджліс (парламент) як «вищий, єдиний повноважений представницький орган кримськотатарського народу», головою якого було обрано лідера ОКНР Мустафу Джемілева [1072, арк. 26].

Меджліс був уповноважений створювати виконавчі органи на місцях, укладати договори й угоди. Передбачалося, що він матиме власні підприємства, фонди й рахунки у банках, ЗМІ та апарат штатних працівників. По суті йшлося про створення в Кримській АРСР паралельних структур влади. Причому статут Меджлісу вирішено було реєструвати не в державних органах автономної республіки, а в ООН. Основною метою кримськотатарського народу проголошувалася побудова суверенної національної держави та невизнання Кримської АРСР. Крим розглядався як національна територія татар, земля і природні ресурси півострова – як основа національного багатства кримськотатарського народу [1072, арк. 25–27]. На випадок протидії з боку органів державної влади Кримської АРСР Курултай доручив Меджлісу «добитися визнання за кримськими татарами статусу народу, який веде боротьбу за своє національне визволення». Рішення з'їзду, обнародовані на ньому програма, принципи та цілі ОКНР викликали негативну реакцію з боку населення автономної республіки і призвели до загострення міжнаціональної напруги в регіоні [1072, арк. 27].

Не менш активними учасниками суспільно-політичної та громадської діяльності наприкінці 1980-х років були поляки. Незважаючи на посилення тиску з боку владних органів вже у липні 1988 р. в Україні організаційно оформилося Культурно-освітнє товариство поляків України, яке очолив С. Шалацький. На першому конгресі поляків, що відбувся в 1990 р. у Києві було утворено Спілку поляків України на чолі з С. Костецьким, метою діяльності якої було задоволення культурно-національних прав поляків. Виникнення організаційних структур польської меншини стало дієвим чинником національно-культурного відродження української полонії,

розгортання практичної роботи щодо її консолідації, розвитку польського шкільництва, національної преси. Саме шляхом залучення до діяльності цих осередків у центрі та на місцях польська людність долучалася до громадсько-політичного життя республіки на винятково важливому етапі її розвитку, пов'язаного з відстоюванням державного суверенітету України. Маючи відомості про розгортання демократизації та декомунізації в Польщі, найактивніша частина української полонії виявила моральну підтримку прагненню творчої інтелігенції України надати перебудовному процесу в республіці національно-демократичної забарвленості, створити широку мережу неформальних [1145, с. 392–393] організацій, альтернативних до діяльності Комуністичної партії, комсомолу, профспілок. Громадські об'єднання діючи під впливом народної ініціативи, намагалися визначити своє місце в реформуванні суспільства на засадах демократії та народовладдя, в боротьбі з номенклатурною бюрократією та командно-адміністративним центром. Загалом на середину 1989 р. в республіці нараховувалося понад 47 тис. неформальних самодіяльних організацій, у житті багатьох із яких брали участь представники національних меншин, включаючи й польську [1145, с. 393].

Поруч з цим набував поширення й єврейський рух, представниками якого вже на грудень 1989 р. планувалося проведення у Москві З'їзду єврейських організацій з метою створення «незалежного єврейського руху» в СРСР, який знаходився б під впливом потужної міжнародної сіоністської організації – Всесвітнього єврейського конгресу (ВЄК). Важливо, що у цьому З'їзді мали брати участь єврейські товариства й організації з Дніпропетровська, Донецька, Запоріжжя, Києва, Львова, Одеси, Харкова, Чернігова, Чернівців та Чорнобиля [1048, арк. 2].

На єврейський рух великий вплив мав той факт, що на кінець 80-х рр. ХХ ст. у сфері діяльності з розвитку єврейської культури в СРСР простежувалося дві ідейні тенденції. Перша з них характеризувалася зростанням активності євреїв у сфері збереження культурної своєрідності і

самобутності свого народу. Друга тенденція – це спроби легалізації націоналістичної просіоністської діяльності як у межах створюваних єврейських культурних товариств, так і на базі самостійних організаційних структур, що спираються на підтримку зарубіжних сіоністських центрів. Першу тенденцію підтримував Всесвітній єврейський конгрес (ВЄК), а другу – Всесвітня сіоністська організація (ВСО), яка водночас домагалася посилення темпів репатріації радянських євреїв до Ізраїлю [1050, арк. 3].

Розуміючи всю складність проблеми представники Руху неодноразово зверталися до парламенту і уряду України з вимогою забезпечити юридичні і матеріальні гарантії повернення до Криму кримських татар, а також підтримували його право на створення татарської автономії у складі незалежної України, виступаючи при цьому гарантом національно-культурного розвитку усіх національних груп в Криму [1079, арк. 33]. Проте мітинги кримських татар тривали протягом усіх 1990-х років. Виступи мали переважно соціально-побутовий характер, але на них нерідко висловлювалися й політичні вимоги. Зокрема, 16 червня 1995 р. у м. Сімферополі відбувся черговий мітинг кримських татар, присвячений тяжкому становищу кримськотатарського народу, в якому взяло участь понад 5000 осіб. Основними вимогами мітингарів було вирішення соціально-економічних та побутових проблем кримських татар. Водночас лунали вимоги визнати Меджліс кримськотатарського народу, в якості вищого представницького органу народу і забезпечити його участь у вирішенні всіх проблем кримськотатарського народу та забезпечити рівність кримських татар у всіх сферах державного, політичного, економічного і культурного життя України і Криму [1031, арк. 171].

18 липня 1997 року проходило пікетування будинку Кіровської райдержадміністрації (АРК) групою кримських татар [979, арк. 69]. Основною причиною була надзвичайна ситуація, викликана різким підвищенням в ряді населених пунктів Кіровського району, де компактно проживають раніше депортовані кримські татари та особи інших

національностей, рівня ґрунтових вод. Внаслідок чого значна частина будинків виявилася підтопленими [915, арк. 70]. Ці дії вимагали негайного втручання владних органів, а також впорядкування багатьох практичних питань житлового будівництва, пов'язаних із розміщенням будівель житлового призначення, що у багатьох випадках владними органами робилося із великим запізненням.

На початку 1998 року деякі керівники кримськотатарського руху піддали гострій критиці дії державних органів влади України, звинувачуючи їх при цьому у пасивності щодо розв'язання нагальних соціально-економічних та політико-правових проблем кримських татар та набуття депортованими громадянства України. Виступаючи 16 лютого 1998 р. на прес-конференції Р. Чубаров заявив, що «Меджліс, в разі не вирішення питання надання громадянства всім кримським татарам, які повернулися в Україну, а також представництва кримських татар у Верховній Раді Автономної Республіки Крим, в обсягах не менше ніж це було до цього, починаючи з 18 лютого 1998 р., вирішив розпочати серію постійно діючих акцій протесту, кінцевою метою яких може стати блокування майбутніх виборів» [910, арк. 142].

Загостренню етнополітичного конфлікту в Криму сприяло розігрування певними політичними силами кримськотатарської карти, а причини протистояння у регіоні «слов'янсько-християнської» більшості й мусульманської меншості знаходилися не в площині загрози ісламського фундаменталізму, екстремізму, тероризму чи ваххабізму, а переважно в соціально-економічній і політичній сферах. «Ісламський чинник» виявився лише найзручнішим для маніпулювання з метою дестабілізації нестійкої міжетнічної злагоди на півострові.

На характер участі представників національних меншин досліджуваного періоду в суспільно-політичних рухах та групах тиску суттєво вплинула самоідентифікація населення різних регіонів України. Так, протягом 1992-2001 років незалежність України як основну цінність соціуму визнавали від

56 % до 72 % респондентів. Та водночас згідно з тими ж дослідженнями, 10 % респондентів ідентифікували себе як радянських людей, а серед громадян старших за 60 років таких виявилось більш ніж 20 %. Дуже показові й відповіді респондентів на запитання «Що для вас є Батьківщина: Україна, колишній СРСР чи, можливо, своя область?». Своєю Батьківщиною Україну назвали 63 % опитаних на Правобережжі (в Галичині – 84 %), тоді як на Лівобережжі – лише 35 %. СРСР вважали своєю Батьківщиною 36 % опитаних на Лівобережжі і 17 % – на Правобережжі (в Галичині – 3 %). Близько 15 % респондентів висловилися за регіональну ідентичність. Що стосується релігійної ідентичності українського соціуму, то, наприклад, до певної конфесії віднесли себе тільки 41,2 % опитаних православних. Причому кожен п'ятий з них (21,8%) ідентифікував себе з Українською православною церквою Київського патріархату, кожен шостий (16,4 %) – з Українською православною церквою Московського патріархату і 3 % – з Українською автокефальною православною церквою. При цьому далеко не всі етнічні групи, віднесені до категорії національних меншин, сприймали цю лексичну номенклатуру без застережень і серйозних заперечень. Тоді як одних влаштовував статус національної меншини, інші віддавали перевагу статусу автохтонів, а треті відносили себе до корінних народів. Однак у правовому полі України ці питання не були врегульовані. До того ж громадській думці нав'язувалася ідея пошуку етнічної самоідентифікації на шляхах конструювання або окремого кримського народу, або окремих націй [1232, с. 59]. Це призводило до посилення політизації етнічності й, відповідно, до поширення конфліктогенності в українському соціумі на підставі етнічної належності, володіння чи спілкування певною мовою, або ж навіть проживання у певному регіоні.

У програмах громадсько-політичних організацій національних меншин найбільша увага приділялася контактам з виконавчою владою. Так, статuti громадських об'єднань національних меншин в основному передбачали

співучасть у підготовці тих рішень, що приймалися на офіційному (державному) рівні. Те ж саме стосувалося відстоювання етнічних інтересів у різних формах перед центральними та місцевими органами виконавчої влади і державного управління. Крім того, йшлося про підтримання зовнішньоекономічного співробітництва, перш за все – з країнами, які є історико-етнічними батьківщинами національних меншин. Цілком закономірно, що на чільне місце були поставлені етнокультурні завдання, наступними йшли економічні, політико-ідеологічні, пропагандистські, інформаційно-освітні та інші. Пропорційне співвідношення цих питань у статутах деяких національних об'єднань часто видозмінювалося, особливо щодо конкретних політико-економічних і етнокультурних завдань.

Народний Рух відстоюючи національні вимоги українців ставав, водночас, і каталізатором громадсько-політичної діяльності представників національних меншин, що проживали на українських землях. А активна діяльність компартії по сприянню політизації етнічності лише загострювала суспільно-політичну ситуацію в Україні. При цьому звинувачення українських національних сил у здійсненні єврейських погромів та здійсненні насильницької українізації явно мали на меті формування відповідних образів історичної пам'яті та стереотипів політичної поведінки жителів України. Тому вже наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років мали ознаки протиставлення східноукраїнського та західноукраїнського населення на основі пріоритетів у виборі мови спілкування. Політизація мовного питання в умовах пануючого в Україні білінгвізму виглядала лише засобом посилення соціальної напруги, а не способом захисту інтересів російського чи російськомовного населення, що створювало небезпечні прецеденти для майбутнього, що й було підтверджено досвідом російсько-української війни і створення зони замороженого конфлікту на Донбасі після провалу реалізації проекту «Новоросія». При цьому населення певних регіонів України виступало по-суті, заручником втілення у життя імперських амбіцій російського керівництва.

Використання методу аналізу ієрархій дозволяє стверджувати, що рішення влади спрямовані на вирішення спірних питань по розміщенню та облаштуванню репатріантів породжували не лише політизацію цих питань, а й загострення міжетнічних конфліктів. Затримки з прийняттям важливих політичних рішень сприяли розширенню конфліктів з регіонального рівня на загальнодержавний. При цьому найбільш виграшним підходом у цій ситуації видається підхід до організації взаємовідносин між територіальними громадами й органами управління, запропонований Е. Остром, який полягає у делегуванні частини повноважень державних органів територіальним громадам у справі вирішення економічних питань місцевого значення за відповідної кодифікації законодавства.

Отже, характер участі представників національних меншин досліджуваного періоду в суспільно-політичних рухах кінця 1980-х рр. визначався насамперед процесами самоідентифікації населення різних регіонів УРСР. Водночас політизація етнічності, яка проводилася правлячою компартією штучно загострювала суспільно-політичну ситуацію в країні. Реалізація компартією сепаратистських проектів, пов'язаних із діяльністю національних меншин, мала на меті перешкодити процесам суверенізації України, а у разі його невідворотності – створити вогнища конфліктів, які планувалося використати в майбутньому для дестабілізації обстановки в Україні і втягнення її в орбіту колишнього союзного центру. Актуалізація мовного питання в Україні, де панував білінгвізм, використовувалася політичними силами як засіб політичного тиску та посилення соціальної напруги.

3.2. Вибірчі права національних меншин і формування складу Верховної Ради України

У сфері етнонаціональних відносин та спрямування етнополітики важливе значення для перебігу етнонаціональних процесів мала участь

національних меншин у виборчих процесах, пов'язаних із формуванням складу Верховної Ради України. У ході виборчих кампаній визначалися пріоритети електорату, у тому числі й у питаннях, пов'язаних із вирішенням нагальних проблем національних меншин.

У зв'язку із змінами партійної системи України, яка на початку 1990-х років за класифікацією Дж. Сарторі мала ознаки атомізованої, а з часом дрейфувала до системи поляризованого плюралізму, і зрештою – до системи двоблокової опозиції, змінювалася й виборча система. До 1998 р. вибори проходили за мажоритарною системою, що певною мірою, обмежувало можливості партійного впливу. З посиленням українських партій вже у 1998 р. в Україні було запроваджено змішану виборчу систему, відповідно до якої половина складу Верховної Ради обиралася в одномандатних мажоритарних округах, а інша – за пропорційною системою.

На початку 1990-х років крайній плюралізм у поглядах кандидатів у народні депутати нерідко виливався у запеклі протистояння, що обумовлювало необхідність проведення другого туру виборів. На той час найбільше серед кандидатів були представлені так звані «червоні директори», тобто керівники підприємств, установ та організацій, які мали фінансові можливості для організації та проведення виборів за мажоритарною системою. Пізніше, з приходом до влади так званих «фінансистів» у середині 1990-х років партії поступово стали перетворюватися на бізнес-проекти, спрямовані на лобювання інтересів у сфері економіки. Але остаточне перетворення партій на засіб політичної боротьби насамперед провідних фінансово-промислових груп відбулося наприкінці 1990-х років.

Такі метаморфози партійної системи і ролі партій в українському суспільстві зумовлювали специфіку участі представників національних меншин у виборчих перегонах. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років компартія, прагнучи зберегти своє панівне становище, під час модернізації програмних принципів діяльності зробила акцент на національному питанні,

відзначаючи, що «КПУ надає виняткового значення відродженню і розвитку української національної культури, культур національних груп, які проживають на території України» [294, арк. 42]. «Ми послідовно проводитимемо курс на утвердження статусу української мови як державної, задоволення мовно-культурних потреб всіх національностей. Оволодіння поряд з мовою своєї національності російською мовою розглянемо як важливий засіб прилучення населення республіки до досягнень науки, техніки тощо...[294, арк. 43], розраховуємо на співпрацю у вирішенні міжнаціональних питань з національно-культурними товариствами... ми рішуче проти поділу громадян на «корінне» і «некорінне» населення, нав'язування ідеології «пріоритетності прав української нації», прийняття будь-яких законодавчих актів, що обмежують права і національні інтереси росіян, євреїв, білорусів, молдован, поляків, болгар, угорців, румунів, греків, кримських татар, гагаузів, людей інших національностей, що проживають в республіці» [294, арк. 45].

При цьому наголос робився на можливості всіх громадян балотуватися шляхом самовисування [1066, арк. 282]. Практика поширення самовисування призвела до різкого зростання кількості кандидатів [1076, арк. 136; 1077, арк. 149]. Проте для забезпечення успіху у виборчих перегонях використовувалися й політичні та громадсько-політичні об'єднання, які мали відповідні ресурси. Найбільш активно представники національно-культурних об'єднань, співпрацювали з членами Народного Руху України (НРУ) та іншими демократичними осередками. Так, на території Криму вони об'єднувались під гаслом «незалежних клубів виборців» [1070, арк. 80]. Такі клуби існували в Сімферополі, Євпаторії та Феодосії. Основу їх діяльності складала участь у мітингах, на яких висувались вимоги відставки обкому партії, облвиконкому і правоохоронних органів [1070, арк. 81]. Зокрема, кримських татар до співпраці з НРУ стимулювали негаразди у сфері вирішення матеріально-технічних проблем, пов'язаних з переселенням, і надія, що після відновлення Української державності такі проблеми можна

було б швидше подолати без згубного втручання загальносоюзного керівництва. При цьому практично у всіх регіонах України кількість зареєстрованих кандидатів у депутати поступово зростала аж до моменту затвердження остаточних списків, що свідчило про високий рівень політичної активності і прагнення позитивних змін. Серед найбільш важливих питань було питання доцільності збереження СРСР та суверенізації України, що й обумовлювало специфіку участі представників національних меншин у виборах залежно від регіональної ідентичності. Кількість зареєстрованих кандидатами у депутати росіян зростала із Заходу на Схід України. При цьому метою частини з них було саме збереження тісних зв'язків із Росією та протидія процесам суверенізації. Це не видається дивним з огляду на те, що значна частина висуванців із середовищі національних меншин належала на той час до компартії.

Незважаючи на етнічну строкатість Закарпатської області, представники національних меншин тут балотувалися лише по 6 виборчих округах. По них балотувалося 18 представників від національних меншин, зокрема, 9 росіян, 8 угорців та 1 єврей (Табл. 8). В Івано-Франківській області представники національних меншин балотувалися лише в одному виборчому окрузі, 1 осетин (Табл. 10). У Тернопільській області національні меншини були представлені лише у 1 виборчому окрузі, 1 росіянин (Табл. 11). У Волинській області представники меншин були представлені в п'яти округах. До виборчих списків було включено 7 росіян, 1 поляка та 1 білоруса (Табл. 3). У Рівненській області лише у 6 виборчих округах були представлені національні меншини. Зокрема, 11 росіян та 1 вірмен (Табл. 20). Із Західного регіону списки кандидатів вирізнялися лише у Львівській області, що зумовлювалося специфікою її поселенської структури за відносно великого числа росіян. У Львівській області національні меншини були представлені у 11 виборчих округах, де балотувалося 15 росіян та 1 грузин (Табл. 16). Специфіка поселенської структури також позначилася на складі кандидатів у Чернівецькій області, де представники національних меншин балотувалися

по 4 виборчих округах. Серед них найбільше було румунів – 4, а також 3 росіян та 1 єврей (Табл. 26). У Чернігівській області по 7 округах балотувалися 10 представників російської національності (Табл. 27).

У Вінницькій області представники національних меншин балотувалися по 4 виборчих округах. Зокрема, до списків було включено 5 росіян (Табл. 2). У Житомирській області по 8 округах балотувався 21 представник від національних меншин. З них 14 росіян, 4 білорусів, 1 узбек, 1 німець та 1 поляк (Табл. 7). У Хмельницькій області кандидати від національних меншин балотувалися по 7 округах, в яких до виборчих списків було включено 8 росіян, 1 поляка, 1 чеченця, 1 татарина та 1 грузина (Табл. 24). Згідно виборчих списків одномандатних округів м. Києва представники національних меншин балотувалися по 17 виборчих округах, зокрема, серед 229 кандидатів 49 росіян та 6 представників іншої національності (Табл. 1). У Київській області представники національних меншин були більш активними учасниками виборчого процесу. Під час парламентських виборів 1990 р. вони балотувалися по 13 виборчих округах. Проте загальна їх кількість складала 20 осіб, серед яких 16 росіян, 1 полька, 1 вірмен, і болгарин та 1 білорус (Табл. 12). У Кіровоградській області лише у 7 виборчих округах були представлені кандидати від різних національностей. З них 12 росіян та 1 болгарин (Табл. 13). У Полтавській області національні меншини балотувалися у 7 виборчих округах. Водночас їх частка у виборчих списках була незначною, всього 11 осіб, з яких 10 росіян та 1 білорус (Табл. 19). Значно колоритнішим етнічний склад виборчих списків був у Сумській області. Тут представники від національних меншин балотувалися по 10 виборчих округах, серед них 18 росіян, 2 поляки, 1 єврей, 1 вірмен та 1 болгарин (Табл. 21). У Херсонській області у 9 виборчих округах були зареєстровані представники національних меншин. Серед них 11 росіян, 3 євреїв та 1 білорус (Табл. 23). У Черкаській області національні меншини балотувалися по 4 виборчих округах. Всього балотувалося 9 росіян, 2 білорусів та 1 болгарин (Табл. 25).

Високий показник представників від національних меншин зафіксовано у Ворошиловградській області, зокрема, у 23 виборчих округах. В цілому до виборчих списків було включено 67 осіб від національних меншин. Серед яких 59 росіян, 4 білоруси, 2 вірмен, 1 єврей та 1 литовець (Табл. 4). В Харківській області у 21 виборчому окрузі були представлені особи з числа національних меншин. В цілому до списків було включено 49 росіян, 4 білорусів, 2 вірмен та 2 євреїв (Табл. 22). У Дніпропетровській області представники від національних меншин балотувалися по 25 виборчих округах. Зокрема, у виборчих списках було зафіксовано 64 особи неукраїнської національності. Переважну більшість, з яких складали росіяни – 58 осіб, білоруси – 3, а також 1 поляк, 1 болгарин та 1 єврей (Табл. 5). У Донецькій області представники національних меншин балотувалися аж по 44 виборчих округах. Так, серед 273 зареєстрованих кандидатів у народні депутати 130 представників від національних меншин. З них 116 росіян, 6 євреїв, 3 білорусів, 2 греків, 1 болгарин, 1 вірмен та 1 німець (Табл. 6). У Запорізькій області представники меншин балотувалися по 12 виборчих округах. Всього від Запорізької області на вибори йшло 30 кандидатів від національних меншин. Серед них 29 росіян та 1 болгарин (Табл. 9). У Миколаївській області на виборах 1990 р. представники національних меншин балотувалися по 9 виборчих округах. З них 20 представників від національних меншин: 19 росіян та 1 болгарин (Табл. 17). В Одеській області до Верховної Ради у 1990 р. балотувалися представники національних меншин по 18 виборчих округах. Окрім українців до виборчих списків було внесено 54 особи не української національності. З них 42 росіян, 6 болгар, 3 білорусів, 2 євреї та 1 гагауз (Табл. 18).

У м. Севастополь найбільше національних меншин було представлено у 4 округах, з 22 кандидатів – 21 росіянин та 1 єврей (Табл. 14). У Кримській області в 17 виборчих округах балотувалися представники національних меншин, при цьому найбільше кандидатів було із середовища росіян 65. Також, зареєстровано 4 білорусів, 2 поляків, та по 1 болгарину, татарину,

адигейцю, вірмену, єврею та чеху (Табл. 15). Хоча на початок 1990 р. до Криму повернулася значна кількість кримських татар, але вони не взяли активної участі у висуненні кандидатів із свого середовища, оскільки не мали достатнього рівня організації та фінансування й зосереджувалися на вирішенні матеріально-побутових проблем, пов'язаних із переселенням.

У підсумку, станом на 4 березня 1990 р. до виборчих списків було включено 37 млн. виборців, а на 450 мандатів народних депутатів УРСР претендували 2900 кандидатів [1073, арк. 2]. Поряд з цим, до списків на парламентських виборах 1990 р. було включено 776 кандидатів від національних меншин, всі з яких були членами комуністичної партії (Табл. 28). Абсолютну більшість з них становили росіяни, що свідчило про відсутність утисків росіян в Україні та відповідну специфіку поселенської структури населення республіки. Представники російської національної меншини найбільше представлені у виборчих округах південно-східних областей України, зокрема, у Донецькій та Луганській (Ворошиловградській) області. Водночас найменше їх зафіксовано на Західній Україні, особливо у Тернопільській та Івано-Франківській областях.

Політизація етнічності позначилася на програмних документах політичних сил, що взяли участь у виборах. Різні аспекти життєдіяльності представників національних меншин були представлені у програмних положеннях Української республіканської партії (УРП) [1135, с. 25–27], Української народно-демократичної партії (УНДП), [1135, с. 39], Партії слов'янського відродження, яка не була легалізована [1135, с. 49], у програмових принципах Демократичної партії України (ДемПУ) [1135, с. 48–49], комуністичної партії України (КПУ) [1135, с. 54–55], Народної партії України (НПУ) [1135, с. 55–56], Об'єднаної соціал-демократичної партії України (ОСДПУ) [1135, с. 68–69], Народного Руху України [1135, с. 98–101], а також Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України» (ВПО «ДСУ») [1135, с. 118–121] (Табл. 87). Проте переважно відповідні документи містили велику кількість популістських

гасел та вимог, значна частина яких не могла бути реалізованою в тогочасних реаліях, передусім в силу фінансово-економічних проблем. Тому досить швидко потреби представників національних меншин стали предметом політичних спекуляцій. А найбільш політизованим і далеким від конкретики виявилось так зване мовне питання. Вже під час першого туру голосування у багатьох регіонах України біля обкомів проводилися політичні голодування, виступи виборців за активної участі так званих груп тиску, що зумовило певне зниження активності виборців в силу розчарування відмінностями у програмах та реальних діях кандидатів. По завершенню підрахунків результатів виборів всього було обрано 100 депутатів УРСР із 450 [1052, арк. 140]. Серед них 24 представники від національних меншин, зокрема, 22 росіян, 1 єврей, та 1 білорус. У першому турі голосування найбільше депутатів було обрано від Львівської області, по 8 виборчих округах [462, арк. 63–68], всі українці. Також, переможців серед національних меншин не зафіксовано у Миколаївській [465, арк. 69–70], Полтавській [469, арк. 75–78], Сумській [682, арк. 109; 472, арк. 84], Тернопільській [474, арк. 85; 693, арк. 121; 475, арк. 134], Хмельницькій [479, арк. 96], Черкаській [481, арк. 99] та Чернігівській областях [484, арк. 103–104].

У західних регіонах України більшість депутатів було обрано у першому турі. Незважаючи на те, що національний склад депутатів був досить строкатим до парламенту потрапили переважно представники української національності, які виступали за демократичні перетворення. Водночас у південних та східних областях України, де була сконцентрована переважна більшість виборчих округів, результати волевиявлення у першому турі голосування встановлені не були, що свідчило про строкатість та невизначеність вподобань електорату.

За результатами повторного голосування по виборах народних депутатів Української РСР 10-18 березня 1990 року представники від національних меншин були обрані по наступних виборчих округах: у м. Києві – 2 росіян (Табл. 29), 9 росіян від Ворошиловградської області (Табл. 30), 8

представників російської національності від Дніпропетровської області (Табл. 31), 12 росіян, 1 єврей та 1 німець від Донецької області (Табл. 32), 2 білоруси та 1 росіянин від Житомирської області (Табл. 33), 4 росіянина від Запорізької області (Табл. 34), 3 росіянина від Кіровоградської області (Табл. 35), 4 росіян від м. Севастополя (Табл. 36). За результатами другого туру виборів у Кримській області до парламенту були обрані 6 росіян, 1 єврей та 1 білорус (Табл. 37), в Одеській області – 5 росіян та 1 єврей (Табл. 38), від Сумської області – 4 росіянина (Табл. 39), в Харківській області – 5 росіян та 1 вірмен та 1 білорус (Табл. 40). В інших областях від національних меншин було обрано також по 1-2 представники, серед яких було 10 росіян (Табл. 41).

Загалом внаслідок двох турів голосування під час парламентських виборів 1990 року до Верховної Ради України потрапило 338 (або 75,1%) українців, 100 (або 22,2%) росіян, 5 (1,1%) білорусів, 1 (0,2%) болгарин, 1 (0,2%) вірмен, 4 (0,9%) євреїв та 1 (0,2%) німець (Табл. 42).

У зв'язку із посиленням уваги до національного питання в ході передвиборчої кампанії неодноразово пропонувалося створення двопалатної Верховної Ради в СРСР у складі палати Республік і палати Національностей. У складі ж обласних Рад народних депутатів УРСР пропонувалося створити комісії з міжнаціональних відносин [1049, арк. 4]. Участь значної кількості представників національних меншин у виборах до Верховної Ради України у 1990 р. свідчила як про накопичення невирішених питань у сфері міжетнічних відносин, так і про успішність реалізації компартією курсу на політизацію етнічності в Україні задля протидії процесам суверенізації. При цьому значна частина кандидатів від росіян не лише виступала за запровадження білінгвізму, а й якщо не активно пропагувала, то принаймні не заперечувала необхідності збереження СРСР і засудження процесу суверенізації України. При цьому діяльність НРУ у сфері протидії КПУ видається суттєво менш успішною, оскільки всі депутати, які належали до національних меншин були членами комуністичної партії. Попри зусилля

НРУ на шляху представлення власного проекту як поліетнічного і такого, що представляв інтереси всіх етносів України «прохідними» кандидатами від цієї політичної сили виявилися не представники національних меншин, що у майбутньому сприяло відповідним настроям електорату і обмеженню впливу НРУ за рахунок успішності його позиціонування політичними противниками як перш за все українського не дивлячись на представлення в його складі представників громадсько-політичних організацій ряду національних меншин. Крім того, відповідний склад Верховної Ради України, до якої увійшов ряд відверто проросійських депутатів та сформувалася велика група депутатів-комуністів певною мірою полегшував здійснення вигідної для Російської Федерації політики в Україні, в тому числі й у забезпеченні перебування на території України Збройних сил РФ, зокрема у Севастополі.

Розпад СРСР і подальше відновлення Української держави спричинили поступове погіршення стосунків між Україною та Російською Федерацією. Одним із наслідків цього стало протистояння у визначенні статусу Севастополя, цін на енергоносії, а також відмова РФ від розподілу активів СРСР, що не лише поглиблювало економічну кризу в Україні, а й створювало суттєві перешкоди на шляху запровадження власної грошової одиниці – гривні. Кризові явища в українській політиці й економіці зумовили проведення дострокових парламентських виборів у 1994 р. Їх особливістю стала неможливість встановлення волевиявлення громадян у частині округів внаслідок низького рівня явки громадян, значна частина яких розчарувалася у перспективності проведення результативних економічних реформ. Це призводило до затягування виборчого процесу.

В умовах загострення економічної кризи політизація етнічності в Україні набувала дедалі більшого розмаху, що позначилося на участі представників національних меншин у виборах 1994 р. У цій ситуації різко зросла кількість кандидатів-росіян, які брали участь у виборчих перегонах.

Так, по м. Київ балотувалося 98 кандидатів від національних меншин, переважно росіяни (Табл. 43). У Кримській області – 58 представників від

національних меншин, переважно росіян і лише 4 кримські татари (Табл. 44). По м. Севастополь було 18 кандидатів від меншин, переважно росіян (Табл. 45). У Вінницькій області зареєстровано 15 представників від національних меншин різних національностей (Табл. 46), у Волинській – 4 росіянина та 1 єврей (Табл. 47), у Дніпропетровській – 55 кандидатів від національних меншин (Табл. 48), у Донецькій – 244 кандидати від національних меншин, переважна більшість з яких росіяни (Табл. 49). Від Житомирської області балотувалося 19 представників від національних меншин, переважну більшість з яких становили росіяни та поляки [664, арк. 161–174], (Табл. 50). У Закарпатській області серед 13 кандидатів було найбільше угорців та росіян [664, арк. 183], (Табл. 51). У Запорізькій області було зареєстровано 72 кандидати від національних меншин, здебільшого росіян [664, арк. 199], (Табл. 52). В Івано-Франківській області лише по 3 округах балотувалися 3 представники від російської національної меншини [664, арк. 209], (Табл. 53). В Київській області балотувалося 26 представників від російської, білоруської та польської національної меншин [664, арк. 212–229], (Табл. 54). У Кіровоградській області – 16 кандидатів від національних меншин, з яких 15 росіян [664, арк. 239], (Табл. 55). Від Луганської області представники від національних меншин балотувалися по 25 виборчих округах: всього 126 представників від національних меншин, переважно росіян, білорусів та євреїв [655, арк. 22], (Табл. 56). У Львівській області на виборах було представлено 11 кандидатів від національних меншин, з них 10 росіян та 1 поляк [611, арк. 44], (Табл. 57). Від Миколаївської області 32 кандидатів від національних меншин, більшість яких становили росіяни та євреї [614, арк. 46–56], (Табл. 58). В Одеській області представники національних меншин балотувалися по 22 округах: з 106 кандидатів головним чином були представлені росіяни, болгары, євреї, білоруси та молдовани [565, арк. 57; 661, арк. 76], (Табл. 59). В Полтавській області з 18 представників національних меншин переважали росіяни та білоруси [582, арк. 77–78; 668, арк. 90], (Табл. 60). У Рівненській області балотувалося 11 росіян, а також 1

поляк, 1 чуваш та 1 білорус [544, арк. 91–92; 640, арк. 100], (Табл. 61). В Сумській області – 19 представників російської та єврейської національності [570, арк. 102; 681, арк. 112], (Табл. 62). У Тернопільській області по Галицькому виборчому округу №356 серед 17 кандидатів у народні депутати балотувався росіянин [552, арк. 113], а по Подільському виборчому округу №357, серед 15 кандидатів у народні депутати був представлений білорус [635, арк. 114]. У Харківській області представники національних меншин балотувалися по 24 округах: з 143 осіб найбільше було росіян, євреїв та білорусів [550, арк. 121–122; 666, арк. 149–145], (Табл. 63). У Херсонській області – 26 кандидатів від національних меншин, переважно росіян, білорусів, євреїв та болгар [562, арк. 151; 672, арк. 160], (Табл. 64). У Хмельницькій області серед 17 кандидатів від національних меншин було найбільше росіян, поляків та білорусів. Також були представлені грузин та болгарин [568, арк. 161; 673, арк. 170], (Табл. 65). У Черкаській області балотувалося 15 представників від національних меншин [636, арк. 171; 676, арк. 180], (Табл. 66). У Чернівецькій – 18 (в основному румуни, росіяни та молдовани) [606, 182–183; 623, арк. 190], (Табл. 67). У Чернігівській області – 17 (переважно росіяни) [559, арк. 190–191; 560, арк. 199–200], (Табл. 68).

В цілому до виборчих списків для участі у виборах до ВРУ 1994 р. було внесено 5608 осіб, серед них українців – 4350; росіян – 1063 [1, арк. 1]; білорусів – 43; казахів – 1; грузинів – 3; азербайджанців – 1; молдован – 5; латишів – 3; вірмен – 5; естонців – 1; бурятів – 1; мордовців – 3; осетин – 2; татар – 10; чувашів – 4; адигейців – 1; євреїв – 33; румун – 13; угорців – 6; болгар – 17; поляків – 19; німців – 1; корейців – 1; караїмів – 1 та інші національності – 18 [1, арк. 2]. Всього 1255 кандидатів від національних меншин, з яких переважну більшість становили росіяни. Відзначимо також, що у виборах порівняно з попередніми перегами 1990 р. брали участь й представники кримських татар, збільшилася кількість білорусів, у виборчих списках з'явилися представники караїмів, німців, корейців, чувашів, адигейців тощо.

При цьому слід наголосити, що найбільше представників від національних меншин було зафіксовано у Донецькій (244), Харківській (143), Луганській (126) та Одеській (106) областях. Значно менше їх балотувалися у Дніпропетровській області (99), м. Києві (98), Запорізькій (72), Кримській (59) та Миколаївській (32) областях. Водночас у Київській та Херсонській областях балотувалося по 26 кандидатів від національних меншин; м. Севастополь, Житомирська та Сумська область зафіксували по 19 кандидатів від меншин; Полтавська й Чернівецька області – по 18 осіб; Чернігівська й Хмельницька – по 17. Менше кандидатів від меншин було зафіксовано у Кіровоградській (16), Черкаській (15), Вінницькій (15), Закарпатській (13), Львівській та Рівненській областях – по 11. А найменше кандидатів у депутати – представників національних меншин – було у Волинській (5), Івано-Франківській (3) та Тернопільській (2) областях.

Варто відмітити, що результати виборів 27 березня 1994 року остаточно були встановлені лише у 1997 році. За результатами голосування 27 березня 1994 року до ВРУ по 19 областях було обрано 84 депутати – представники національних меншин (Табл. 69). Повторні вибори відбувалися 24 липня 1994 року, 20 листопада 1994 року, 10 грудня 1995 року та 7 квітня 1996 року. Повторні вибори народних депутатів України 24 липня 1994 року проводились по 112 округах [489, арк. 141–143]. Для участі у виборах було зареєстровано 880 кандидатів. Серед них 694 українці, 152 росіяни, 7 білорусів, 1 казах, 1 грузин, 1 молдован, 1 вірмен [5, арк. 144], 1 чуваш, 7 євреїв, 2 румуни, 3 болгар, 3 греків, 1 кримський татарин, 5 поляків та 1 німець [5, арк. 145]. В результаті липневого голосування 1994 р. до парламенту було обрано вже 88 представників національних меншин (Табл. 88). Для участі у виборах 20 листопада 1994 року, по 54 округах [488, арк. 91] було зареєстровано 288 кандидатів, серед яких українців – 213 (73,96%), 64 росіян (22,22%), 3 євреї (1,04%), 1 вірмен (0,35%), 2 болгарин (0,69%), 1 грек (0,35%) та 3 поляки (1,04%) [4, арк. 92]. 10 грудня 1995 року відбулися повторні вибори до ВРУ по 45 округах [486, арк. 32], де було зареєстровано

336 кандидатів, серед яких українців – 241 (71,73%); росіян – 82 (24,40%); євреїв – 5 (1,49%); 1 молдован (0,30%); 1 вірмен (0,30%); 1 угорець (0,30%); 1 болгарин (0,30%); 1 грек (0,30%); 1 поляк (0,30%) та кримський татарин 1 (0,30%) [2, арк. 33]. А 7 квітня 1996 року перевибори було призначено по 31 виборчому округу [98, арк. 3], кандидатами зареєстровано 153 громадяни, серед яких 114 українців (74,51%); 34 росіянина (22,22%); 2 євреї (1,31%); 1 грузин (0,65 %); 1 литовець (0,65%); татарин 1 (0,65 %) [3, арк. 4], (Табл. 70).

Загалом станом на 25 квітня 1997 року до Верховної Ради України було обрано 416 народних депутатів, з яких 315 (75,72 %) українців; 82 (19,71%) росіян; 6 (1,44%) євреїв [6, арк. 5]; 2 (0,48%) білоруси; 2 (0,48%) болгар; 2 (0,48%) поляки; 1 (0,24%) молдован; 1 (0,24%) чуваш; 1 (0,24%) адигеєць; 1 (0,24%) румун; 1 (0,24%) угорець; 1 (0,24%) німець та 1 (0,24%) караїм [6, арк. 6]. В цілому до складу Верховної Ради увійшов 101 (24,28 %) представник національних меншин (Табл. 71). При цьому майже у кожній їх перевиборчій програмі піднімалося мовне питання (Табл. 72). Водночас інші питання, пов'язані із розвитком національних меншин залишалися майже не представленими: в основному мова йшла про інтереси депортованих. Найбільш активно питання задоволення прав національних меншин піднімали у своїх передвиборчих програмах І. Попеску [8, арк. 58] та М. Товт [7, арк. 186], (Табл. 73).

Спостерігались випадки, коли у облікових документах про кандидатів у депутати у графі національність вказувалася одна національність, а у передвиборчих програмах – інша. Особливо така ситуація властива для представників російської та української національностей [409, арк. 116; 36, арк. 125; 48, арк. 126; 414, арк. 80; 260, арк. 89; 413, арк. 24; 10, арк. 34]. Навіть Л. Д. Кучма, який під час парламентських виборів 1990 р. позиціонував себе як росіянин [150, арк. 96], на виборах 1994 р. ідентифікував себе як українець [412, арк. 242].

Аналіз передвиборних програм кандидатів від національних меншин свідчить, що антиукраїнська спрямованість частини з них не пов'язувалася з

етнічною належністю, а була результатом членства у КПУ. Водночас безпартійні кандидати притримувалися проукраїнської позиції та демократичного розвитку держави. Проте були випадки, коли представники національних меншин, передусім росіяни, у своїх передвиборчих перегонах демонстрували яскраво виражену антиукраїнську позицію. Так, В. Гриньов, який балотувався 9 вересня 1994 р. по Радянському виборчому округу №376 Харківської області, виступав за «...розширення політичних та економічних прав регіонів, створення передумов переходу до земельно-федеративного устрою; ліквідацію кордонів між Україною та РФ, відновлення економічних і культурних зв'язків». Також він вважав, що сучасна Україна створена російським і українським народом, відзначаючи, що «народ України один і ми не дозволимо ділити його на громадян 1 і 2 сорту за національною і мовною ознакою» [434, арк. 7]. При цьому під час передвиборчої кампанії В. Гриньова було зафіксовано багато порушень, в тому числі сфальсифіковані підписи, голосування іноземних громадян [134, арк. 21]; порушення порядку голосування на дому [134, арк. 22]; перевищення витрат з власного виборчого фонду, надмірне використання ефірного часу державних ЗМІ, агітація в день виборів, тощо [134, арк. 23; 162, арк. 20]. І хоча на повторних виборах він отримав 75,64% голосів, але після тривалих дебатів Верховна Рада України 12 травня відмовила йому у визнанні повноважень. У передвиборчій кампанії В. Гриньова велику роль відіграв Міжрегіональний блок реформ (МБР) створений за ініціативою В. Гриньова та Л. Кучми на першій установчій конференції 21 січня 1994 р. у м. Харкові, який виступав за стратегічне партнерство з РФ та іншими країнами СНД [375, арк. 110]. Більше того, на першій установчій конференції 21 січня 1994 р. МБР чітко висловився, що основною їх ціллю є «не допустити ні повернення до комунізму, ні до того, щоб Україна занурилася у тьму націоналізму, опинилася ізольованою від Росії, від СНД» [375, арк. 112].

На питаннях розвитку міжетнічного діалогу найбільше спекуляцій спостерігалось у Криму, Донецькій, Луганській, Чернівецькій та

Закарпатській областях, де нав'язувалася думка про «примусову українізацію», порушення прав етнічних росіян. Поширювалися вимоги щодо впровадження в Україні федеративно-територіального устрою. Лідери Російської партії Криму виступали за передачу Чорноморського флоту Росії, а також висловлювали надії щодо «повзучої» інтеграції Криму до РФ або ж очікування, що вся Україна разом із Кримом піде «білоруським» шляхом [929, арк. 111].

Контент-аналіз передвиборчих програм партій і виборчих блоків, а також порівняльний аналіз результатів голосування попри збільшення числа кандидатів у депутати зі складу національних меншин засвідчили, що етнічний фактор не відіграв визначальної ролі у перебігу виборчої кампанії. Симпатії виборців обумовлювалися уявленнями про перспективи зовнішньополітичного курсу України, ставленням до діючих представників влади та розрахунками на здійснення економічних перетворень. Виважена етнополітика сприяла налагодженню і поширенню міжетнічного діалогу. Так, у зверненні керівників організацій білоруської, болгарської, вірменської, грецької, єврейської, корейської, польської, румунської, російської, угорської, фінської та чеської національних громад України містився заклик щодо вирішення долі держави за рахунок участі у виборах і голосування так, «як підказують сумління, досвід і переконання». Тут стверджувалося, що у випадку масової участі у виборах «парламент адекватно відтворюватиме структуру суспільства інтереси і цілі громадян країни» [889, арк. 75].

Виборчі блоки, які намагалися спекулювати на етнічних почуттях та інтересах населення, не отримали в цілому підтримки виборців. Показовим у цьому розумінні був повний провал, з одного боку Соціально-ліберального об'єднання (СЛОн) і партії «Союз», головними передвиборчими гаслами яких був захист російськомовного населення, а з іншого боку – виборчих блоків «Національний фронт» і «Менше слів», які акцентували увагу на проблемах української етнонації. Так, передвиборча агітація СЛОна зосереджувалася на питаннях особливого статусу російської мови в Україні.

Серед пріоритетів партії «Союз» – визнання росіян поряд з українцями державоутворюючою нацією в Україні, надання російській мові статусу другої державної мови, а також вступ України до міждержавного союзу з РФ і Білоруссю. Найбільш ефективним механізмом приєднання України до цього союзу партія вважала проведення загальнонародного референдуму. В ході передвиборчої кампанії партія «Союз», СЛОН та Партія регіонального відродження України приступили до збору підписів на підтримку його проведення. В результаті кожна із цих трьох партій набрала менше 1% голосів виборців [889, арк. 75]. Показово, що навіть в АРК партія «Союз» отримала лише 9,7 % голосів виборців, провівши тільки одного депутата до ВРУ і чотирьох до ВР Криму. На думку більшості політичних оглядачів, це свідчило про повну поразку об'єднавчих тенденцій білоруського зразка в Україні, а також про те, що «російська ідея» в чистому вигляді вже не спрацьовувала в Україні. Спроби провести лінію розподілу між українцями і росіянами в українській політичній нації, яка формувалася як явно не російська, але й не «чисто» українська, виявилися приреченими на невдачу [889, арк. 75]. Водночас результати виборів підтвердили певне «зміщення» електорату КПУ до переважно російськомовного та південно-східного регіону, в якому проживала більшість етнічних росіян України, а електорату Руху в більш українські за складом населення і мовою спілкування західні області [889, арк. 76], (Табл. 74).

Важливими для визначення електоральних симпатій представників національних меншин та їх роль у етнополітичних процесах виявилися вибори 1998 р. Але визначити національну приналежність того чи іншого кандидата, який балотувався шляхом самовисування досить складно, оскільки в облікових картках кандидатів у народні депутати графу «національність» на цих виборах було замінено на «громадянство» [880, 881]. Подібною була ситуація й з визначенням етнічного складу, деяких політичних партій. Так, у матеріалах з відомостями про кандидатів у народні

депутати Народного Руху України, не має даних про етнічну приналежність того, чи іншого кандидата [879].

Для участі у виборах 1998 р. були зареєстровані 30 політичних партій і блоків (Табл. 75). За підсумками голосування парламентських виборів 1998 р. в усіх 225 округах, 4-% бар'єр подолали лише 8 партій. КПУ набрала – 24,65% голосів, Рух – 9,40%, СПУ-СелПУ – 8,55%, ПЗУ – 5,44%, НДП – 5,01%, Громада – 4,67%, ПСПУ – 4,04% та СДПУ(о) – 4,01 % [889, арк. 75]. При цьому етнічний склад більшості партій та блоків був досить різноманітним. Яскравим прикладом поліетнічності був склад виборчих списків Всеукраїнського об'єднання «Громада», Комуністичної партії України та Народно-демократичної партії. Зокрема, від Всеукраїнського об'єднання «Громада» на парламентські вибори 1998 р. в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі було зареєстровано 225 кандидатів [874]. Серед них 66 осіб представники національних меншин України: 55 росіян, 3 білоруси, 2 євреї, 1 молдованин, 1 поляк, 1 осетин, 1 болгар та 2 вірмен (Табл. 76). У списку кандидатів у народні депутати від Народно-демократичної партії було внесено всього 189 кандидатів у народні депутати [875]. Серед них за національною ознакою 43 росіян, 1 бурят, 1 кореянка, 1 німець та 1 єврей (Табл. 78). Для участі у виборах по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу від Комуністичної партії України було зареєстровано також 225 кандидатів [871, арк. 4–32], серед яких 82 – представники національних меншин. Зокрема, 72 росіян, 4 білорусів та по 1 греку, молдаванину, поляку, болгарину, адигейцю та гагаузу (Табл. 77). Однак комуністи намагалися виокремити східноукраїнські області із загальноукраїнського контексту. У програмі КПУ зазначалося, що «українська мова одержить свій природний розвиток, буде очищена від насадженої мови діаспори. Російська мова, як рідна мова половини населення України, нарівні з українською буде мати статус державної мови» [878, арк. 224].

Окремі відомості про етнічний склад кандидатів у народні депутати можна відслідкувати по деяких областях та виборчих округах. Наприклад, від представників національних меншин Криму на виборах 1998 р. до ВРУ балотувалися М. Джемілев, голова Меджлісу кримськотатарського народу [753, арк. 81]; Р. Чубаров – заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу; Н. Бекіров, голова Фонду по натуралізації і правах людини «Содействие»; Ю. Коген – Голова Асоціації кримських караїмів «Кримкарайлар» та Ю. Міллер – голова земляцтва депортованих німців Криму [985, арк. 79], (Табл. 101). Проте за списками Руху до ВРУ був обраний лише голова Меджлісу кримських татар М. Джемілев, а по одномандатному округу в Криму – його заступник Р. Чубаров. Найбільш вірогідно, що саме за підтримки кримських татар в Криму Рух отримав 6,75% голосів виборців на відміну від 0,01% на попередніх виборах. Однак наслідки виборів розцінювалися як такі, що не забезпечили ефективного представництва кримських татар у ВРУ та ВР Криму [889, арк. 77]. Можливо цьому сприяло те, що у передвиборчій програмі НРУ акцент було зміщено на «відродження української нації та зміцнення її статусу як титульної. Дотримання національно-культурних прав усіх етнічних груп, що входять до українського народу. Відновлення прав кримськотатарського народу, порушених у зв'язку з його депортацією; забезпечення його громадської й політичної рівноправності; функціонування кримськотатарської мови на території Криму поруч із державною мовою. Також визнання Курултаю та Меджлісу як представницьких органів кримськотатарського народу, визначення правового статусу Криму в складі Української держави на основі природних прав його корінних народів» [876, арк. 108].

В результаті виборів до ВРУ та місцевих рад у 1998 р. на Закарпатті із 30 політичних партій до числа переможців увійшли СДПУ(о) – 31,18% голосів виборців, НРУ – 7,19%, КПУ – 6,64%, НДП – 6,28%; ПРП – 4,88%. До Верховної Ради України від Закарпаття було обрано 5 народних депутатів по мажоритарних округах і 3 – за партійними списками [930, арк. 181]. По

Берегівському виборчому округу, в якому компактно проживало угорське населення, до ВРУ було обрано голову Товариства угорської культури Закарпаття М. Ковача [889, арк. 78]. Окрім М. Ковача на Закарпатті до ВРУ балотувалися також голова Демократичної спілки угорців України М. М. Товт, голова Слов'янського собору «Російська община» О. П. Кривцов та голова культурно-просвітницького товариства ромів «Романі-Яг» А. Є. Адам [985, арк. 81]. По Новоселецькому виборчому округу Чернівецької області до ВРУ було повторно обрано румуна І. Попеску [889, арк. 78]. Водночас А. Опайць, голова румунських товариств культури ім. М. Емінеску, до ВРУ, не пройшов [985, арк. 83], (Табл. 102).

Відомо також, що у Дніпропетровській області балотувався голова обласного товариства вірменської культури ім. Г. Лусаворича Р. Г. Арутюнов [985, арк. 80], у Миколаївській області – голова Миколаївської обласної організації Українського товариства російської культури «Русь» В. В. Фролов [985, арк. 82], у Харківській області – голова обласного товариства «Україна-Вірменія» Г. П. Алтунян, у Києві – голова міжобласного Товариства «Русское собрание» А. В. Потапова. Проте жоден з них не виборов перемогу на виборах. У той же час у Львівській та Хмельницькій областях керівники національно-культурних товариств та об'єднань національних меншин взагалі не брали участі у виборах [985, арк. 83], (Табл. 103).

В результаті виборів 1998 р. до парламенту було обрано 442 депутати від політичних партій, блоків та мажоритарників (Табл. 79). Серед них 98 представників від національних меншин. Зокрема, 72 росіян, 3 греки, 3 молдован, 8 євреїв, по 2 поляки, кримські татари та білоруси, а також по одному угорцю, болгарину, вірмену, румуну, адигейцю та буряту.

Загалом участь національних меншин у виборах до Верховної Ради зумовлювалася динамікою політичної ситуації в країні. Якщо на початку 1990-х років за загального піднесення соціально-політичної активності в українському суспільстві кримські татари виявили відносно низьку

активність через необхідність вирішення проблем із розміщенням на новому місці проживання, то з часом суттєво змінили свою позицію і активно включилися у політичне життя країни. Натомість рівень політичної активності національних меншин на Закарпатті характеризувався певною мірою протилежними тенденціями. Політичне русинство, фактично не підтримане більшістю місцевого населення, виявилось провальним проектом.

Політизація етнічності, що на початку 1990-х років зумовлювалася не в останню чергу прагненням Компартії створити перепони на шляху суверенізації України, з часом все більше ставала наслідком втілення у життя глобальних проектів іноземних держав, і насамперед російського квазіцивілізаційного проекту, що зумовлювало спекуляцію на національних почуттях російського населення, політизації мовного питання.

Неможливість в силу специфіки поселенської структури населення створити загальноукраїнську партію представників певної національної меншини призводила до політизації вимог національно-культурних товариств, які, по-суті, поступово перетворилися на виразників саме політичних вимог національних меншин. Цей процес призвів до включення провідних лідерів цих товариств до «прохідних» списків політичних партій. Проте на виборах 1990 р. всі представники національних меншин були членами Компартії, втілюючи у життя відповідні установки «по партійній лінії». З часом залучення до прохідних списків політичних партій представників національних меншин стало широко використовуватися у практиці політичної діяльності так званих «партій влади» із розрахунком на подальшу підтримку. Певний корпоративізм у відносинах в середовищі національних меншин визначав їх підтримку тих політичних сил, які вирішено було підтримувати їхніми лідерами.

Відзначимо зростання політичної активності російської національної меншини, в тому числі й за рахунок участі у діяльності сепаратистських організацій. Проте подібна діяльність не знайшла широкої підтримки у російського населення України, що зумовлювалося відносно виваженою

етнополітикою і відсутністю дискримінації за національною ознакою в Україні та відносно високим рівнем толерантності українського суспільства. При цьому етнічна належність кандидатів у народні депутати в цілому по країні не відігравала вирішальної ролі у сфері визначення як симпатій виборців, так і їх антипатій в силу високого рівня толерантності українського населення.

Отже, у Верховній Раді України були представлені багатопланові інтереси національних меншин, водночас надмірна політизація в цій сфері відволікала законодавчі ініціативи від розв'язання нагальних проблем та штовхала політичні сили до спекуляцій у мовному питанні, неконструктивної популістської риторики. Такий підхід не сприяв консолідації українського суспільства, закладав передумови для реанімації сепаратистських настроїв у майбутньому.

3.3. Електоральні вподобання національних меншин під час виборів Президента України

Інститут глави держави, зокрема Президента, став порівняно новим явищем у політичному житті України, в українському державотворенні, державному будівництві. До його появи функції глави держави виконував голова Верховної Ради. Тому глава держави обирався фактично ступеневим голосуванням. Запровадження інституту президентства дозволило розширити процедури прямої демократії: громадяни отримали право вибору Президента і відповідальність за його результати чи абсентеїзм. Спочатку Президент за своїм статусом був найвищою посадовою особою в державі, потім одночасно главою держави і главою виконавчої влади. За новою Конституцією України, Президент України став главою держави. Становлення інституту Президента в Україні було ключовим у реформуванні державної влади, пов'язаному з відновленням незалежності України та зміною її конституційного ладу. Хоча зміст Основного Закону порівняно із проектом, який президентським указом

було призначено для передачі на всеукраїнський референдум, був більш демократичний, в результаті політичної боротьби за перерозподіл повноважень Президента і Верховної Ради у середині 1990-х років під час підготовки нової Конституції у вигравші опинився Президент, який отримав додаткові функції і великі повноваження, а отже й нові можливості впливу на політичні процеси: встановлено більш складний порядок подолання президентського вето (не більшістю як раніше, а двома третинами голосів).

Введення в структуру державного механізму України інституту Президента відкрило новий етап розвитку української державності. Потреба по-новому розглянути проблему взаємовідносин між гілками влади, суттєво вплинула на політико-правову практику, на реалізацію державної влади. Широкі повноваження зробили фігуру Президента центральною в державному механізмі. З одного боку, він став главою держави, а з іншого отримав значні повноваження у сфері виконавчої влади, суттєві важелі впливу на позицію парламенту в тому числі й через право відкладального вето. Проте процес протистояння Президента і парламенту, який спостерігався на пострадянському просторі, в Україні завершився без збройного протистояння, як це мало місце в Російській Федерації.

Президентські вибори в Україні 1991 р. відбувалися в умовах посилення громадсько-політичної активності, зумовленої значними суспільними трансформаціями. Найбільш активними учасниками виборчого процесу були кримські татари, які поверталися з місць депортації. Для кримських татар було створено територіальні виборчі дільниці, зокрема, в м. Євпаторії на території житлового району «Ісмаїл-Бей» [887, арк. 29]. Крім того, всім виборцям з числа кримських татар була надана можливість для голосування на будь-якій виборчій дільниці за пред'явленням паспорта [887, арк. 30]. Проте за свідченнями самих кримських татар, у листопаді 1991 р. місцеві органи влади їм неодноразово відмовляли в організації виборчих дільниць для участі у виборах Президента України (ПУ) та референдумі про незалежність України [993, арк. 33].

Поруч із пропозиціями щодо вирішення мовного питання звучали й обіцянки вирішення проблем депортованих народів та надання автономії окремим регіонам. Напередодні виборів 1991 р. Товариство угорської культури розпочало активну агітаційну кампанію за Л. Кравчука [1102, арк. 28]. Л. Кравчук, виступаючи перед депутатами обласної Ради народних депутатів Закарпаття у листопаді 1991 року заявляв, що він проти автономії, але не буде заперечувати проти надання Закарпаттю статусу «самоврядної території». Він також обіцяв, у разі обрання його Президентом перетворити Закарпаття на вільну економічну зону та спростити перехід кордону для мешканців області [1102, арк. 30].

Обіцянки щодо більш тісної інтеграції із Росією, створення багатонаціональної держави лише на основі земельно-федеративного устрою звучали з вуст члена партії демократичного відродження України В. Гриньова [71, арк. 73], який на початок 1991 року вже був обраний народним депутатом України та обіймав посаду заступника голови Верховної Ради України [499, арк. 1]. Крім росіянина В. Гриньова 29 серпня 1991 р. подала заявку на реєстрацію голова Українського республіканського товариства російської культури «Русь» В. І. Єрмолова [133, арк. 74]. Проте їй було відмовлено у реєстрації у зв'язку з тим, що товариство «Русь» було зареєстроване як громадська організація, а не політична партія [99, арк. 83; 695, арк. 75]. 19 вересня 1991 року трудовим колективом Полтавського консервного заводу «ОПС» росіянина І. Свєрчкова було висунуто кандидатом у Президенти України [500, арк. 173], який від подальшої участі у виборах претендент відмовився. Крім того, із 68 чоловік [135, арк. 1–5], які самі висунули себе кандидатами на посаду Президента, було 15 представників національних меншин, зокрема 11 росіян, 2 поляки, 1 грек та 1 єврей (Табл. 86).

Серед претендентів лише В. Гриньов спромігся взяти участь у виборчій кампанії, зібравши необхідну кількість підписів виборців, яка була достатньою для реєстрації. Однак його відверто проросійська позиція, яка на

його думку, мала гарантувати стабільний розвиток [718, арк. 124], не була підтримана більшістю електорату. На виборах Президента України 1 грудня 1991 р. за В. Гриньова проголосували 1 329 758 осіб; за Л. Кравчука – 19 643 481, за Л. Лук'яненка – 1 432 556, за Л. Табурянського – 182 713, за В. Чорновола – 7 420 727, за І. Юхновського – 554 719 [72, арк. 1]. І хоча не останню роль у забезпеченні такого результату відіграв адміністративний ресурс, українське суспільство віддало перевагу кандидату, який уникав радикалізму.

Однак вже президентська кампанія 1994 р. була позначена суперництвом між Л. Кравчуком та Л. Кучмою. Останній заручився підтримкою багатьох бізнес-структур, а також Міжрегіонального блоку реформ (МБР) (Табл. 80). При цьому Л. Кучма розраховував на підтримку населення Півдня та Сходу України виступаючи за прийняття нової Конституції, розширення прав місцевих органів влади, регіонів за рахунок участі у формуванні бюджету та розбудову ринкової економіки. Пріоритетним він вважав відновлення взаємовигідних господарських зв'язків з РФ та країнами колишнього СРСР, але водночас і налагодженні таких зв'язків з країнами Західної Європи та США. Обіцяючи підтримувати розвиток національних культур, він зобов'язувався підтримувати розвиток української мови як державної та надати російській мові статус офіційної при збереженні існуючого статусу української мови [240, арк. 15].

Л. Кравчук також робив наголос на необхідності прийняття нової Конституції, зміцненні незалежної судової влади; виступав за унітарно-децентралізовану державу; прискорення приватизаційних процесів; забезпечення умов культурного розвитку національних меншин; запровадження двох офіційних мов (української і російської) та розвиток рівноправних стосунків з усіма країнами, передусім з Росією». Водночас він відверто виступав проти федеративно-територіального устрою держави; надання виняткових пільг окремим підприємствам, адміністративного регулювання валютного ринку [239, арк. 12]. Попри схожість програмних

положень обох кандидатів і їх загравання із російським та російськомовним електоратом суттєвою відмінністю було ставлення до майбутнього державного устрою. Л. Кучма орієнтувався на підтримку великих промисловців Сходу України і офіційне закріплення білінгвізму. Статистичні дані свідчать, що фактичну перемогу Л. Кучмі забезпечили південно-східні області України (Табл. 82), але претенденти у підсумку набрали майже рівну кількість голосів.

Питання міжетнічної інтеграції та налагодження міжетнічного діалогу піднімали у своїх передвиборних програмах й інші кандидати на посаду Президента України. Так, В. Лановий обіцяв, що «для духовного відродження нації, розвитку національних культур бюджетні витрати будуть збільшені в 4-5 разів» [241, арк. 18; 237, арк. 17], (Табл. 83). О. Мороз виступав за «рівні права усіх громадян України незалежно від їх національності та віросповідання; зміцнення і розвиток братніх, добросусідських відносин з усіма країнами, насамперед з Росією» [238, арк. 22–23].

Загалом на середину 1990-х років певна частина керівників національно-культурних товариств була залучена до політичної діяльності у складі державних органів, що дозволяло досить успішно використовувати адміністративний ресурс під час проведення виборчих кампаній. Після виборів 1994 р. стала помітною тенденція до зміцнення владної вертикалі на чолі з Президентом України, в тому числі й за рахунок заміни виборів голів місцевих державних адміністрацій на їх призначення Президентом України. Для успішного використання адмінресурсу були розроблені схеми територіальних виборчих округів, де визначався кількісний та якісний склад виборців. Такий підхід дозволив забезпечувати відповідні результати голосування, особливо у густонаселених поліетнічних регіонах Сходу та Півдня України [752]. Національно-культурні товариства залучалися до участі у передвиборчій агітації. Для більш гарантованої підтримки провладних кандидатів у 1997 р. було створено Раду з питань мовної

політики при Президентові України, до складу якої пропонувалося включити лідерів найбільших національно-культурних товариств, зокрема Р. Чубарова, А. Потапову [883, арк. 29], І. Левітатса [883, арк. 30], які були лідерами найчисельніших національно-культурних товариств і обіймали високі посади у вищих органах державної влади.

Відповідно до Указу Президента України від 18 травня 1999 року було створено Раду представників кримськотатарського народу при Президентові України. Цьому передувало протокольне рішення виїзного засідання у м. Сімферополі Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму від 28-29 квітня 1999 року про хід виконання заходів щодо проблем депортованих у гуманітарній та політико-правовій сферах.

Інший вектор роботи з національними меншинами напередодні президентських виборів 1999 р. був спрямований на Закарпаття та Буковину. Зокрема, з 9 по 12 травня 1999 року на Закарпатті перебував начальник управління етнонаціональних процесів та у справах національних меншин В. Гажаман, який повинен був вивчити вподобання місцевого електорату. За час відрядження були проведені зустрічі з керівниками національно-культурних громадських організацій словаків, чехів, вірмен, циган – відповідно: Гайнішем Йосипом, Латко Іваном, Ольгою Буксар, Сергієм Нікогосяном, Адамом Алодаром, Адамом Йосипом, Омеляном Папом та представником Закарпатської Української народної Ради Олексою Борцем. Крім того, посадовець ознайомився з роботою управління у справах національностей та мовної політики Закарпатської облдержадміністрації, проаналізував діяльність політичних партій та ЗМІ в області [918, арк. 16]. Також напередодні виборів, 17 січня 1999 р., проходила зустріч керівників товариств Чернівецької області з метою об'єднання в Конфедерацію національних товариств західних областей України, в якій активну участь приймали народні депутати України, зокрема, І. Попеску (Табл. 97).

Напередодні виборів було затверджено графік виїздів в регіони керівників Держкомнацміграції. Зокрема, у період з 12 по 15 вересня 1999

року голова Комітету М. Рудько та його заступники В. Трощинський, О. Трибушний та Р. Чілачава перебували в Одеській області, де було проведено семінар з питань оптимізації міжнаціональних відносин, задоволення освітніх та мовних потреб національних меншин в Україні.

У період з 9 по 12 вересня 1999 року відбулися консультації з представниками («знаковими особами») національних меншин, на яких йшла мова про проведення II Всеукраїнської конференції національних меншин за участю Президента України 27-29 вересня 1999 р., де передбачалося прийняти звернення щодо підтримки кандидатури Л. Кучми на президентських виборах [974, арк. 52]. А вже 27-28 вересня 1999 року у Києві було проведено II Всеукраїнський конгрес національних товариств України, у якому взяли участь керівники та активісти національно-культурних товариств, науковці, працівники органів виконавчої влади – всього понад 250 чоловік. На цьому заході основна увага акцентувалася на реалістичності курсу вищого керівництва держави у сфері етнонаціональної політики, який розглядався як гарантія соціальної стабільності та міжнаціонального миру в Україні. Конгрес ухвалив резолюцію, де в конструктивному плані визначив пріоритетні завдання щодо подальшої оптимізації міжнаціональних відносин в країні. На Конгресі було вироблено текст Звернення керівників національно-культурних товариств України до всіх виборців – представників національних меншин на теренах України із закликом підтримати на президентських виборах кандидатуру Л. Кучми [975, арк. 127].

1-3 жовтня 1999 року у Сімферополі в приміщенні Українського музично-драматичного театру проходила 2 сесія III Курултаю кримськотатарського народу, де були присутні голова комітету у справах національностей та міграції України М. Рудько, його заступник Ю. Білуха. Заступник голови Ради Міністрів АРК С. Веліжанський, народні депутати Г. Удовенко, О. Ємець, Ю. Костенко, начальник управління у справах депортованих Держкомнацміграції України П. Плакс. Особливу увагу було приділено майбутнім виборам Президента України [958, арк. 243]. У своєму

виступі М. Джемільєв значну увагу приділив питанню створення Ради представників кримськотатарського народу при Президенті України. По завершенню обговорення доповідей Курултай прийняв Постанову «Про підсумки діяльності органів національного самоврядування кримськотатарського народу за період з грудня 1997 р. по жовтень 1999 року». Під час розгляду питання про вибори М. Джемільєв закликав взяти активну участь у виборах і підтримати лідера Народного Руху України Г. Удовенка [958, арк. 244]. У свою чергу Р. Чубаров звернувся до Курултаю з пропозицією не визначатися з кандидатурою підтримки на президентських виборах, а дати можливість кримським татарам зробити вибір самостійно, однак більшістю голосів Курултай прийняв пропозицію М. Джемільєва. Також Курултай прийняв ряд документів, серед яких і Звернення Курултаю кримськотатарського народу до Президента України «Про виконання повноважень Президента для забезпечення прав і законних інтересів кримськотатарського народу» [958, арк. 245].

Напередодні виборів Державним комітетом національностей та міграції було зроблено спробу спрогнозувати під час голосування позицію представників національних меншин у місцях їх компактного проживання. Вважалося, що в АРК вирішальне значення матиме те, як проголосує російське населення. Враховуючи стійкі проросійські настрої на півострові та позицію Л. Грача, передбачалося, що перевагу отримає лідер комуністів. Кримські татари та переважна більшість румунського населення у Чернівецькій області, на думку державних органів, мали підтримати Л. Кучму. Складніша ситуація, на їх думку, спостерігалася в Закарпатській області, де переважала конфронтаційна до нинішніх владних структур позиція Товариства угорської культури і її лідера – народного депутата України М. Ковача [943, арк. 105]. Водночас рейтинг кандидатів у Президенти України в розрізі регіонів за оцінкою Державного комітету національностей та міграції України напередодні виборів засвідчив, що в Автономній Республіці Крим, на Закарпатті та Чернівецькій області

кандидатуру Л. Кучми одностайно підтримували українці, угорці, румуни та кримські татари, у той час коли росіяни здебільшого підтримували П. Симоненка (Табл. 85) [1032, арк. 104].

Отже, участь представників національних меншин у виборчих президентських перегонах характеризувалася насамперед залученням керівників національно-культурних товариств у владні структури. Цей процес став особливо помітним з другої половини 1990-х років і обумовлювався посиленням впливу адміністративного ресурсу. Боротьба за симпатії електорату сприяла поділу у симпатіях виборців щодо того чи іншого кандидата і часто обумовлювалася прийняттям відповідних рішень очільниками провідних громадсько-культурних товариств тих чи інших регіонів України. При цьому етнічна належність самих кандидатів на посаду Президента не відігравала суттєвої ролі для визначення симпатій виборців.

РОЗДІЛ IV

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ НАПРИКІНЦІ 1980-Х – У 1990-І РР.

4.1. Діяльність представників національних меншин у Верховній Раді

У другій половині 1980-х рр. у процесі демократизації та розширення інформованості суспільства відбулися кардинальні зміни, що призвели до піднесення громадсько-політичної діяльності представників національних меншин. Водночас для створення певних перешкод на шляху суверенізації України наприкінці 1980-х рр., комуністична партія прагнула залучити провідних діячів національних меншин України до реалізації своїх проєктів. Вже під час обговорення проєкту платформи «Національна політика партії в сучасних умовах» у 1989 р. на черговому з'їзді народних депутатів пропонувалося делегувати до складу Ради національностей СРСР з правом вирішального голосу народних депутатів, які б представляли інтереси таких чисельних національностей як німці (близько 2 млн. чоловік), поляки (понад 1 млн. чол.), угорці (близько 300 тис. чол.), корейці (близько 400 тис. чол.) [1058, арк. 131]. Проте така позиція партії викликала низку суперечок у середовищі національних меншин, оскільки було незрозуміло, які саме національно-культурні товариства і земляцтва могли б мати в Радах народних депутатів своїх представників, та уточнювався їх статус [1057, арк. 146].

В умовах суспільно-політичного піднесення кінця 1980-х років активізувала свою роботу Міжрегіональна депутатська група народних депутатів СРСР, яка виступила у якості опозиції провладній більшості, відстоюючи необхідність скасування керівної ролі КПРС, безпосереднього і прямого втручання партійного апарату, Політбюро і ЦК КПРС у державні, економічні та інші сфери життя суспільства, які мали належати виключно

компетенції Рад і регулюватись лише законами. Важливим питанням, яке підняла Міжрегіональна депутатська група, було право народів на самовизначення аж до відокремлення [1051, арк. 18]. До складу Міжрегіональної депутатської групи, що діяла на території України, входило 32 особи, переважно українці, проте серед них були й представники інших національностей, зокрема, 10 росіян та 1 вірмен. Найбільш політично активним серед них був В. Мартиросян – народний депутат з Рівненщини, вірмен за походженням [1069, арк. 13–17].

Після сформування нового складу парламенту УРСР у 1990 р. основним завданням Компартії стало формування фракції. При цьому передбачалося, що комуністи-депутати зможуть входити і до інших депутатських груп, якщо їх характер не буде суперечити цілям і завданням КПРС [1067, арк. 195]. З метою збереження свого впливу передбачалася робота у в депутатських комісіях на постійній основі [1067, арк. 196]. Передбачалося створити ще одну комісію з питань національної політики та забезпечити керівництво новими комісіями депутатами-комуністами [1067, арк. 197–199]. Проте дії КПУ у багатьох регіонах не мали принципового успіху, не дивлячись на те, що всі представники національних меншин, які були обрані до складу Верховної Ради України належали до компартії. Так, поляки західних областей України долучилися до руху за усунення від влади комуністів, активно підтримали на виборах до місцевих рад і Верховної Ради 1990 р. представників НРУ, а відтак схвально поставилися до утворення в парламенті опозиційної фракції – Народної Ради і прийняття Декларації про державний суверенітет України [1145, с. 397]. Однак реально один із найбільш потужних потенціалів впливу на суспільний розвиток України мала російська етнічна спільнота та її організації [1146, с. 722].

Важливою передумовою становлення політичної суб'єктності етнічних спільнот України стало ухвалення 24 жовтня 1990 р. Закону про зміни і доповнення до Конституції Української РСР, яким скасовувалася стаття 6 Конституції про керівну роль Комуністичної партії, закріплювалися правові

основи діяльності різних об'єднань громадян України. Це сприяло активізації політичної діяльності представників національних меншин у Верховній Раді України. А відновлення Української державності вирішальним чином сприяло формуванню політичної суб'єктності організацій національних меншин і обумовлювало відповідні дії їх представників у сфері розробки українського законодавства. Зокрема, представники Товариства німців Криму (В. А. Кнелъзен), вірменського товариства (Ш. Х. Хубларян), Болгарського товариства (Д. К. Дучев) та Грецького товариства (С. Г. Фотіаді) поруч з працівниками Комітету з питань депортованих народів брали активну участь у розробці пропозицій до проекту Закону «Про реабілітацію та забезпечення прав національних меншин, яких було піддано насильницькому переселенню з території України» [946, арк. 118]. До розгляду цього законопроекту долучився і представник від кримських татар голова Комітету у справах національностей Кримської АРСР Р. І. Джемільєв [1045, арк. 120] та голова Товариства кримських німців В. К. Ренпенінг, народний депутат Криму [1006, арк. 191].

Важливим документом, який давав змогу національним меншинам долучитися до роботи Верховної Ради України, був проект концепції «Основи державної політики України в галузі міжнаціональних відносин» 1993 року, де наголошувалося, що у складі Верховної Ради мають діяти постійні депутатські комісії з питань міжнаціональних відносин, до складу яких мали входити і представники від національних меншин [1014, арк. 153].

Персоніфікація внеску депутатів, які належали до складу національних меншин дозволяє виокремити з їх числа тих, хто перебував на проросійських позиціях виступаючи з критикою українських національних героїв за тісну співпрацю з Росією, інтеграцію України у наддержавні структури на теренах СНД і більш поміркованих, які зосередилися на вирішенні регіональних, екологічних проблем та брали активну участь у розробці новітнього українського законодавства на основі світових досягнень у цій сфері.

Частина депутатів-росіян у складі Верховної Ради України по суті відстоювали антиукраїнську позицію. Зокрема, член КПУ В. Алексєєв виступав проти розпаду СРСР, правдивого висвітлення діяльності С. Бандери та воїнів СС «Галичина». У своїх промовах неодноразово піддавав сумніву доцільність існування Української держави, а перед грудневим 1991 р. референдумом виклав свою позицію у статті «О державе, Чорноволе и «врагах нации» [1245]. У 1992 р. він приймав участь у роботі по консолідації політичних організацій України, які виступали за зміцнення стосунків з СНД, внаслідок чого було утворено Громадянський конгрес України (ГКУ). Обираючись депутатом у 1994 та 1998 рр. відстоював проросійську позицію, але в умовах, коли антиукраїнські акції почали втрачати свій вплив, вже у 1998 р. В. Алексєєв вийшов зі складу ГКУ [257, арк. 46].

Привертає до себе увагу й громадсько-політична діяльність росіянина Є. В. Мармазова, який був членом КПУ і після заборони партії у 1991 році очолив боротьбу за її відновлення. На відновному з'їзді КП України він був обраний секретарем ЦК Компартії України. Ще у лютому 1988 р. обраний депутатом ВРУ по Олександрійському виборчому округу, а у березні 1990 р. його переобрали на новий термін. З 1991 р. Є. Мармазов працював на постійній роботі в Комісії у Закордонних справах ВРУ, де активно виступав за налагодження якомога більш тісних зв'язків з республіками колишнього СРСР [268, арк. 23].

Відзначимо також діяльність росіянина В. І. Суслова, який з 1992 р. обіймав посаду головного консультанта економічної служби Президента України, а з березня 1993 р. був радником прем'єр-міністра України Л. Кучми. Працюючи в Державній комісії з підготовки грошової реформи В. І. Суслов активно виступав проти виходу України з рубльової зони, відстоював необхідність тісного економічного співробітництва з Російською Федерацією [271, арк. 274].

Росіянин Ю. О. Болдирєв ще у 1992 р. в Донецькій обласній Раді виступав одним із ініціаторів розширення прав регіонального

самоуправління. Був ініціатором проведення місцевого референдуму, за результатами якого у регіоні планувалося запровадити офіційний білінгвізм. Поряд з референдумом виступив за відновлення трансляції програми «Маяк» і телепрограми «Останкіно». З цією метою Ю. О. Болдирев від імені Донецької обласної Ради підписав договір з російським телеканалом «Останкіно» про трансляцію його програм на території Донецької області у разі повного відключення трансляції Міністерством зв'язку України [333, арк. 88]. У 1998 р. Ю. Болдирева було обрано до складу Верховної Ради.

Ще у 1990 р. росіянин, член КПУ А. В. Пейгалайнен виступав проти заборони Компартії. У грудні 1993 р. з групою однодумців став засновником Харцизької міської організації «Народное движение за воссоздание обновленного Союза» [340, арк. 106]. Водночас вже у процесі депутатської діяльності (з 1994 по 1996 рр.) був членом Конституційної Комісії від ВР України [1268], а після виборів 1998 р. був членом Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування [1111].

Серед усіх представників від національних меншин у Верховній Раді чи не найактивнішим політичним діячем був росіянин В. Б. Гриньов, який у 1991 році був обраний народним депутатом України і обіймав посаду заступника голови ВРУ. Також виступив одним із ідеологів прямих договорів між Україною, Росією, Казахстаном та Білоруссю. Долучався до розробки програми допомоги розвитку малому і середньому бізнесу. За його ініціативою парламент прийняв рішення про мораторій на зміну форм власності до прийняття Закону про приватизацію. В парламенті відкрито виступав проти введення купонів, що на його думку, лише затримувало проведення радикальних економічних реформ. Більше того, наполягав на необхідності прийняття акта про незалежність одночасно з пакетом постанов про декомунізацію і демократизацію України. Голосував проти цього акта, коли його вимог парламент не прийняв. Водночас 19 серпня 1991 року виступив з різким публічним засудженням ГКЧП. В подальшому процесі становлення незалежної України у ВРУ займався переважно

зовнішньополітичними та зовнішньоекономічними питаннями. У липні 1993 року заявив про відставку та вимагав дострокових перевиборів усіх гілок влади, у тому числі й Президента. З 1993 р. почав формувати впливовий центристський блок політичних сил. З цією метою здійснив ряд поїздок у східні області України. Внаслідок чого на початку грудня 1993 року В. Гриньов та Л. Кучма утворили Міжрегіональний блок реформ (МБР), який підтримував не тільки висування кандидатів у депутати, а став постійно діючою політичною силою. На громадських засадах був обраний президентом міжнародного фонду «Ділова діаспора України» [434, арк. 7]. Окрім того, В. Б. Гриньов балотувався на пост Президента України у 1994 році. Також, голосував за законопроект про введення приватної власності на землю як гарантії стабільності в Україні [696, арк. 120]. Протягом усієї політичної кар'єри В. Гриньов виступав за розвиток контактів з Російською Федерацією.

Водночас зовсім інший вектор мала політична діяльність безпартійного росіянина В. В. Носова, який у 1990 р. був обраний народним депутатом УРСР. Його було включено до складу постійної комісії у ВРУ з питань законодавства і законності. На протязі своєї депутатської діяльності він брав участь у напрацюванні законопроектів, з питань державного будівництва і законодавчого забезпечення конституційних прав громадян, зокрема: про вибори народних депутатів України, про Конституційний суд, про статус суддів, про зібрання громадян, про державну таємницю, про СБУ, про оперативно-розшукову діяльність, про аудиторську діяльність. Також був ініціатором законопроектів про постійні комісії ВРУ, про детальний проект Регламенту ВРУ, вів підготовчу роботу для розробки Положення про порядок розробки законів та Положення про структуру, вклад, зміст і оформлення проектів законів. В якості секретаря Комісії ВРУ по розробці нової Конституції України брав участь у роботі цієї комісії та її робочої групи [267, арк. 95].

Інший росіянин О. Д. Шеховцов був обраний народним депутатом України 18 березня 1990 року і одночасно депутатом Краматорської міської Ради. 3 січня 1992 року працював на постійній роботі у ВРУ та входив до комісії по законодавству і законності [338, арк. 146]. У своїй діяльності особливу увагу приділяв розробці Закону про місцеві Ради народних депутатів та місцеве самоврядування, в якому значна роль відводилася формуванню місцевих податків і зборів. Зокрема, для утримання транспорту, заподіяння шкоди території та природному середовищу [1105]. Також О. Д. Шеховцов входив до депутатської робочої групи для розробки питань, пов'язаних з ратифікацією Верховною Радою України Договору про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь та набуттям Україною без'ядерного статусу [1132].

Важливу роль у політичній діяльності України відіграв позапартійний народний депутат України першого, другого, третього скликань росіянин В. І. Шишкін [29, арк. 168]. У 1990 р. після обрання його народним депутатом України, був заступником голови комісії Верховної Ради України по законодавству. З вересня 1991 р. по жовтень 1993 р. обіймав посаду Генерального прокурора України, а з другої половини 1990-х рр. був членом постійної комісії ВРУ з питань законодавства та заступником голови Конституційної комісії України. Активно виступав за розбудову правової держави в Україні [346, арк. 169].

Обраний депутатом у 1990 р., росіянин А. М. Ягоферов 15 грудня 1993 року виступив на пленарному засіданні сесії ВРУ з доповіддю, в якій запропонував ряд дієвих заходів, спрямованих на подолання економічної кризи. Його економічна програма у цій сфері була підтримана народними депутатами України, в результаті чого 17 грудня 1993 р. Верховною Радою було прийнято відповідну постанову, яка з часом була підтримана федерацією профспілок України, вченими-економістами та керівниками підприємств та організацій [343, арк. 102].

Депутат Верховної Ради з 1991 року росіянин, член КПУ [16, арк. 182] В. М. Яценко працював заступником голови постійної комісії ВРУ з питань Чорнобильської катастрофи. В процесі депутатської діяльності ініціював багато урядових постанов, регламентуючих розв'язання проблем людей, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Неодноразово виступав співавтором і доповідачем на засіданнях Верховної Ради з програмою Української національної концепції проживання людей на забруднених територіях. Він брав участь у розробці законопроектів та внесення до них понад 50 конкретних поправок і пропозицій. Також виступав з представленням концепції національної Програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи [264, арк. 183].

Серед інших представників від національних меншин, які були депутатами, слід відзначити білоруса О. С. Єльяшкевича, який брав активну участь у роботі українського парламенту [825, арк. 95]. Росіянин, член КПУ Б. М. Кожевніков з 1994 р. був обраний головою підкомітету по військово-промислому комплексу України [812, арк. 6], а росіянин, член КПУ В. А. Єськов з 1994 р. був членом Комітету з питань державного будівництва діяльності Рад і самоврядування [811, арк. 16]. Росіянин, член КПУ Є. В. Красняков з 1994 р. був членом Комісії ВРУ з питань науки та народної освіти [811, арк. 21]. Активною була й робота у ВРУ росіянина, члена КПУ В. М. Яценка, який після обрання його у 1991 р. народним депутатом України з 1991-1994 був заступником голови комісії ВРУ з питань Чорнобильської катастрофи. А з 1994 р. його було призначено головою цього комітету [811, арк. 36]. Росіянка, член КПУ Н. П. Штепа з 1994 р. очолювала підкомітет Комітету ВРУ з питань соціальної політики і праці [811, арк. 51]. Інший член КПУ, росіянин О. П. Черенков з 1994 р. був членом Комітету ВРУ з питань фінансів та банківської діяльності [811, арк. 61]. Водночас росіянин, член КПУ П. С. Кузнєцов з 1994 р. виконував обов'язки заступника голови бюджетного Комітету ВРУ [811, арк. 66]. Росіянин, член КПУ В. Г. Іванов з 1997 р. входив до складу Комітету ВРУ з питань оборони і

державної безпеки [811, арк. 90]. А росіянин, член КПУ В. І. Сікалов з 1994 р. входив до складу комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин [811, арк. 234]. Завідував сектором Рахункової палати ВРУ з 1997 р. росіянин, член КПУ І. Г. Щетинін [814, арк. 26]. Росіянин, член КПУ В. М. Уланов з 1994 р. був призначений секретарем Комітету ВРУ з питань законності і правопорядку [814, арк. 83].

Поряд із представниками російської національної меншини до Верховної Ради входили представники інших національностей. Серед них заслуговує на увагу політична діяльність А. І. Хунова, адигейця за національністю, члена КПУ. А. І. Хунов 22 листопада 1992 р. був обраний депутатом ВРУ. Його пропозиції були враховані під час прийняття законів «Про селянське (фермерське) господарство», «Про статус ветеранів війни», «Про вибори народних депутатів України». Будучи депутатом, працював над розробкою нормативно-правової бази по забезпеченню роботи залізничного транспорту, і в першу чергу, прийняття Закону України «Про залізничний транспорт» [334, арк. 161]. Паралельно входив до комітету закордонних справ і зв'язків з країнами СНД [810, арк. 219].

Варто відмітити, що окрім Верховної Ради чимало національних меншин було представлено в інших центральних органах державної влади. Зокрема, росіянин, член КПУ Ю. П. Соломатін з 1994 р. займав посаду начальника відділу радіоекологічного контролю і моніторингу Управління радіаційного захисту населення і поводження з радіоактивними відходами при Міністерстві України з питань надзвичайних ситуацій та захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи [811, арк. 101].

Також депутати представники від національних меншин брали активну участь у засіданні робочих груп різних структурних підрозділів ВРУ. Так, 5 червня 1998 року депутати представники від національних меншин – І. Попеску, М. Ковач, В. Хара та А. Хунов взяли участь у зустрічі з представниками Державного комітету у справах національностей та міграції. Було обговорено актуальні питання правового забезпечення розвитку

міжнаціональних процесів в Україні, задоволення етнокультурних потреб національних меншин, зокрема, розгляду ВРУ розроблених Держкомнацміграції законопроектів у цій сфері. Водночас такі народні депутати як С. Кіяшко, Р. Чубаров, В. Алексєєв, порушували питання щодо полегшення набуття громадянства України особами, які були депортовані за національною ознакою, насамперед кримськими татарами. Також 17-18 червня 1998 р. вони взяли участь у «круглому столі», який організувало Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців і Рада Європи спільно з Держкомнацміграції на тему: «Проблеми громадянства та реформування системи прописки» [924, арк. 167].

У лютому 1998 р. на адресу Віце-прем'єр-міністра України В. А. Смолія було направлено депутатський запит про дотримання вимог Закону про мови від народних депутатів України С. Анненкова та А. Сенченка із звинуваченнями владних структур України у порушенні прав російськомовного населення на користування російською мовою та виступали проти розширення навчальних програм по вивченню англійської мови. У запиті наголошувалося, що «російська мова є рідною більш ніж для половини населення України, а росіяни – це не національна меншина, а друга гілка єдиного українського народу» [909, арк. 89–90].

Загалом варто відзначити, що членство значної частини депутатів-росіян у КПУ справило вирішальний вплив на спрямування їх політичної діяльності. В рамках партійної дисципліни вони виступали з антиукраїнськими гаслами та пропозиціями, у деяких випадках відверто висловлюючись проти існування Української державності, захисту її національних інтересів і підтримували розширення економічних та політичних зв'язків із Російською Федерацією. У окремих випадках мова навіть йшла про утворення наддержавних органів у СНД із перетворенням цієї організації на конфедерацію з подальшими кроками по відновленню СРСР. Проте безпартійні депутати-росіяни як правило, віддавали перевагу підтримці курсу на розбудову Української держави, розробці її законодавства у руслі

формування правової держави та громадянського суспільства в рамках створення української політичної нації.

Отже, законотворча робота у складі Верховної Ради України представників національних меншин обумовлювалося насамперед потребою задоволення їхніх економічних, політичних, соціокультурних запитів у різних регіонах України. Депутати від національних меншин працювали в різних комісіях та робочих групах ВРУ, продукуючи відповідні законопроекти, відбивали політичні настрої своїх виборців та налагоджували співпрацю між організаціями національних меншин і владними структурами.

4.2. Робота представників національних меншин у складі Кабінету Міністрів та співпраця із органами виконавчої влади

Одним із виявів політичного функціонування представників національних меншин була їх робота у складі Кабінету Міністрів України або створених за його ініціативою комітетів, на спрямування якої впливала партійна приналежність та членство у відповідних громадсько-політичних товариствах чи об'єднаннях. Залучення до роботи у цих органах представників національних меншин диктувалося нагальною потребою не лише забезпечення фінансування і цільового використання коштів, а й визначенням пріоритетів у сфері етнонаціональної політики, продиктованих певними політичними подіями в умовах подальшої політизації етнічності.

Вже у квітні 1989 р. було утворено Раду національних товариств України, яка брала участь у підготовці пропозицій до проектів законодавчих актів щодо забезпечення прав національних меншин в Україні [995, арк. 54]. Проте наступного року діяльність цієї організації за підтримки виконавчої влади спровокувала загострення стосунків між представниками різних громадсько-політичних організацій національних меншин. Тому, 2 серпня 1990 р. було прийнято Постанову Ради Міністрів УРСР №168 «Про реєстрацію Статуту Ради національних товариств Української РСР», у якій

проголошувалося, що засновниками Ради стали національні товариства УРСР, але конкретного переліку цих товариств зазначено не було. У такий спосіб, частина національно-культурних товариств, яка увійшла до Ради, фактично отримувала виключне право на статус «єдиного органу громадськості на території УРСР», право на реєстрацію і створення товариств, що утворюються. При цьому до цієї Ради увійшли переважно ті товариства, які орієнтувалися на ЦК КПУ [942, арк. 100–101], що викликало негативну реакцію з боку Ради Національностей Народного Руху України. Посиленню невдоволення сприяв і той факт, що 4 вересня 1991 р. Л. Кравчук провів зустріч лише з представниками національно-культурних товариств, які співпрацювали з Радою національних товариств України, яку очолював І. Левітас. Це свідчило про намір зробити Раду альтернативою Раді національностей НРУ [998, арк. 96], але відновлення Української державності внесло суттєві корективи у роботу урядових установ.

19 вересня 1991 р. Л. Кравчук дав доручення Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України підготувати спільно з національно-культурними товариствами проект постанови Кабінету Міністрів України про створення Центру національних культур України у м. Києві [1011, арк. 48–49]. Центр став пріоритетним для громадсько-політичної діяльності більшості організацій національних меншин, оскільки загальне керівництво Центром мали здійснювати колеґія Комітету у справах національностей при КМУ спільно з національно-культурними товариствами [1011, арк. 49].

А вже 13 лютого 1992 р. при Комітеті у справах національностей при КМУ було створено Державний дослідницький та культурологічний центр національних культур [986, арк. 1-а], який мав проводити роботу спрямовану на задоволення соціально-економічних і духовних потреб, відродження й розвитку в Україні культур, мов і традицій національних громад. Представники Центру спільно із державними органами, громадськими організаціями, творчими спілками та асоціаціями, вітчизняними та

зарубіжними культурологічними й дослідницькими установами, фондами, закладами культури мали змогу розробляти та втілювати в життя спеціальні програми [948, арк. 2] з дослідницької, науково-методичної, творчої, матеріальної та організаційної підтримки заходів, покликаних сприяти розвитку національних громад України [948, арк. 3]. Першочерговим завданням Центру була необхідність розробки концепції розвитку культур національних меншин країни. З цією метою було створено науково-дослідну робочу групу, до складу якої увійшли І. Ляшенко, В. Наулко, С. Грица, О. Семашко, Б. Чирко [989, арк. 6].

29-30 січня 1993 р. Комітет у справах національностей провів нараду-семінар голів національно-культурних товариств і заступників голів обласних державних адміністрацій [1044, арк. 67]. А вже з квітня 1993 року Комітет спільно з представниками національних меншин розпочав роботу над проектом програми розвитку культур національних меншин в Україні на період до 2000 року [981, арк. 85]. Також підготовлено пропозиції до Державної програми відродження й розвитку національних меншин в Україні, до проекту положення «Про недільну школу національних меншин» [997, арк. 72]. Міністерством України у справах національностей та міграції спільно з Міністерством освіти України, за участю національно-культурних товариств у 1994 році підготовлено проект Державної програми відродження й розвитку освіти національних меншин в Україні на 1994-2000 рр. і подано його на розгляд КМУ [972, арк. 67].

12 лютого 1993 р. було затверджено положення про Раду представників громадських об'єднань національних меншин України, до складу якої увійшли 54 національно-культурні товариства [988, арк. 2–5]. Рада представників громадських об'єднань України увійшла до Правління Фонду розвитку національних культур національних меншин України. Першим наслідком спільної роботи Комітету з національно-культурними товариствами була розробка концепції «Основи державної політики в галузі міжнаціональних відносин» та Програма розвитку культур національних

меншин України [901, арк. 134; 980, арк. 21–22]. Зокрема, при підготовці концепції значну увагу було приділено представництву національностей в органах влади й управління. Зазначалося, що при Міністерстві у справах національностей України має бути утворений дорадчий орган – Рада представників національних громадських об'єднань [1014, арк. 153]. Окрім того, національностям, які проживали в Україні, передбачалося надання права на створення Національного конгресу України, який би здійснював пошук шляхів національного розвитку, гармонізації міжнаціональних відносин, зміцнення їх політично-правової бази [1014, арк. 154].

Після утворення 26 червня 1993 р. Міністерства України у справах національностей та міграції виявилися недоліки в роботі Фонду розвитку національних культур національних меншин України. У Положенні про діяльність Фонду були не чітко прописані контрольні функції Комітету та засобів його впливу на дирекцію Фонду. Також не було прописано, у який спосіб здійснюється розширення представництва громадських об'єднань національних меншин в його правлінні та визначення принципів формування ревізійної комісії Фонду [900, арк. 99]. Проте найбільше невдоволення у середовищі деяких національно-культурних товариств викликало прагнення Комітету у справах національностей збільшити контроль за діяльністю Фонду. Тому, на початку 1993 р. без участі більшості делегатів від національних меншин було сформовано нову Раду національних товариств України, яку очолив І. М. Левітас (Табл. 84), [903, арк. 195]. А вже у середину 1995 року ситуація навколо діяльності Фонду знову загострилася, внаслідок чого 22 листопада 1995 р. Міністерством у справах національностей, міграції і культур разом з Міносвіти України та Радою національно-культурних товариств України було вивчено стан діяльності Фонду розвитку національних культур національних меншин України [897, арк. 121]. Відзначалося, що Фонд практично не враховував динаміки тих процесів, які відбувалися у житті національних меншин та їх громадських об'єднань. А до кінця 1996 р. нераціональне використання

коштів та відсторонення від проблем національних меншин поставило питання про ліквідацію Фонду розвитку національних культур національних меншин України [921, арк. 19]. Тому 27 вересня 1996 року було видано Указ Президента України № 892/6 «Про ліквідацію Фонду розвитку культур національних меншин України» [1039, арк. 200].

Для розв'язання проблеми повернення депортованих народів у 1992 р. при Комітеті у справах національностей було створено Фонд депортованих народів України з зональними відділеннями в Кримській АРСР, Донецькій, Одеській, Львівській, Закарпатській областях [1013, арк. 13]. Метою Фонду було фінансування програм по розв'язанню проблем переселення і влаштування депортованих у 30-50-ті рр. ХХ ст. народів України, які повертаються на свою Батьківщину; розробка програм по створенню місць компактного проживання переселенців; інвестування коштів на будівництво і реконструкцію об'єктів соціальної інфраструктури [1025, арк. 15]. При цьому, до складу правління Фонду мали входити представники Комітету у справах національностей при КМУ, Міністерства праці та інших органів державного управління, культурологічних товариств і об'єднань, виконкомів обласних Рад народних депутатів, на території яких здійснюються програми соціально-економічного та культурного розвитку районів і розміщення депортованих народів, а також голова, заступники голови, генеральний директор, директори зональних відділень, представники підприємств, організацій і установ, що здійснюють фінансування Фонду [1025, арк. 17].

Окрім того, у структурі Фонду було створено Фонд депортованих народів Криму, на посаді Генерального директора якого було затверджено кримського татарина С. А. Ізидінова [1010, арк. 165; 982, арк. 75]. З метою ефективності діяльності Фонду у грудні 1992 р. було затверджено склад Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму з 28 осіб [1034, арк. 72–74]. На початок 1997 р. Республіканська комісія у справах депортованих народів Криму стала досить впливовою структурою на Кримському півострові. Зокрема, у 1997 році до її складу увійшла низка

впливових представників від національних меншин [953, арк. 173-175], (Табл. 89). Однак перевірки були виявлені факти нецільового використання коштів, призначених для облаштування кримських татар, що викликало підвищення рівня соціальної напруженості на півострові.

Державне фінансування процесу облаштування кримських татар мало два напрямки, зокрема, фінансування повернення й облаштування депортованих через капіталовкладення в будівництво й соціально-культурні заходи. Так, на фінансування й облаштування депортованих протягом 1990-1999 рр. було виділено 696,71 млн. грн. Водночас на капіталовкладення та соціально-культурні заходи було виділено 435,58 та 161,13 млн. гривень. Зауважимо, що дані фінансування за період 1991 – 1995 р. приведені в співставних цінах 1996 року (Табл. 91), [1046, арк. 173].

Протягом 1990-х рр. кримські татари активно співпрацювали з вищими органами державної влади. Найчастіше, питання з якими постійно зверталися представники Уряду Республіки Крим, держадміністрацій областей, Українсько-німецького фонду та громадських організацій до Міністерства у справах національностей з проханням прискорити фінансування житлового будівництва для кримських татар та депортованих національних меншин [890, арк. 58]. Більше того, задля ефективного вирішення цих проблем, ними розроблялися і подавалися на розгляд до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо практичного вирішення проблем правового врегулювання добровільного повернення в Україну кримськотатарського народу, осіб інших національностей та поновлення їх прав [978, арк. 134].

Повернення в Україну депортованих німців обумовлювало створення при Кабінеті Міністрів України комітету по організації повернення німців, надання дотацій, працевлаштування й облаштування німецького народу в Україні [1000, арк. 28]. Указом Президента України від 23 січня 1992 р. № 51 було підтримано пропозицію Комітету у справах національностей при КМУ і Товариства німців України «Відродження» (Відергебурт) і утворити при Комітеті у справах національностей Українсько-німецький фонд (УНФ)

[1041, арк. 233], до правління якого увійшли керівники 8 обласних осередків німецьких товариств (Табл. 90) [1035, арк. 90]. Основними питаннями, які порушував Фонд перед КМУ, були звільнення Фонду та приналежних йому підприємств і організацій від оподаткування доходів, які спрямовуватимуться на фінансування заходів щодо повернення депортованих німців, та надання Фонду фінансової допомоги [906, арк. 65]. Водночас Українсько-німецький фонд (УНФ) розпочав свою діяльність із запрошення до України на постійне місце проживання німецьких сімей з Казахстану, Узбекистану та інших країн СНД. В результаті в Україну прибуло понад 2 тис. осіб. Проте тільки приблизно 25% з них були свого часу депортовані з України. Фонд не провів необхідної підготовчої роботи, що зумовило хаотичний характер повернення і ускладнило становище переселенців, частина яких розміщувалася у тимчасових блок-контейнерах [923, арк. 89].

Із залученням центральних органів виконавчої влади протягом 1990-х рр. здійснювалися певні кроки на шляху забезпечення мовних і культурних прав єврейської національної меншини. Зокрема, для проведення масового паломництва брацлавських хасидів в м. Умані у 1995 році попередньо було проведено п'ять спільних засідань Міністерства України у справах національностей, міграції та культів і громадських єврейських організацій, на яких детально обговорювались механізми відпрацювання процедури проведення цього заходу [892, арк. 17].

Загострення соціально-економічних проблем і використання популізму у виборчій кампанії відбувалося на фоні використання мобілізаційних політичних технологій, орієнтованих, в тому числі й на подальшу політизацію етнічності. На Сході і Півдні України з метою забезпечення підтримки виборців часто використовувалися спекуляції на мовному питанні та проблемах «російського і російськомовного населення». Для врегулювання багатьох спірних питань, пов'язаних із вирішенням проблем національних меншин, працівники Кабінету Міністрів України часто

використовували проведення різного роду тематичних семінарів, які мали не лише позначити наявні проблеми, а й вгамувати пристрасі, що штучно розпалювалися на місцях.

15-16 грудня 1994 року у м. Донецьку було проведено і Регіональний семінар голів громадських об'єднань національних меншин та працівників облвиконкомів [996, арк. 6]. Паралельно відбулося й чергове засідання Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму [973, арк. 39]. В роботі семінару взяли участь делегації Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Полтавської, Сумської, Харківської областей та представники Міністерства України у справах національностей, міграції та культів. На семінарі всебічно було обговорено актуальні проблеми міжетнічних відносин та участь громадських об'єднань національних меншин у розбудові незалежної України. Поряд з цим, на семінарі виступили заступник міністра Р. Ш. Чілачава та заступник голови Донецької обласної Ради народних депутатів А. П. Ключев. У дискусії також брали участь близько 30 представників національно-культурних товариств та працівники облвиконкомів [893, арк. 65]. Відзначимо, що головним питанням, яке піднімалося на семінарі – це формування при Міністерстві нового складу дорадчого органу – Ради представників громадських об'єднань національних меншин. Також на урядовому рівні пропонувалося вирішити питання про створення в облвиконкомах на засадах подвійного підпорядкування підрозділів, працівники яких займалися б справами національностей [993, арк. 66].

Протягом 1994 року було утворено структурні підрозділи у справах національностей в органах виконавчої влади 10 областей України. Поряд з цим, було нагромаджено певний досвід робочих взаємин з національно-культурними товариствами (проводились семінари голів об'єднань) [957, арк. 2-а]. Зокрема, було розроблено проект Положення «Про управління обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації у справах національностей, міграції та культів» від 1995 року [1016, арк. 146],

де зазначалося, що адміністрації забезпечують роботу Ради представників громадських об'єднань області (міста) – дорадчого органу при управлінні [1016, арк. 157]. Також вказувалося, що для розгляду наукових рекомендацій і пропозицій щодо розвитку відповідної сфери діяльності та вирішення інших питань при управлінні можуть створюватися наукові ради і комісії, рада представників національних товариств [1016, арк. 160]. У 1997 р. в АР Крим та обласних держадміністраціях було утворено управління або відділи у справах національностей та міграції. Зокрема, до 1997 року в більшості областей налічувалося 79 відділів та управлінь, які займалися питаннями національностей (Табл. 94), [935, арк. 54]. Вони мали аналізувати стан забезпечення на місцях культурно-освітніх потреб національних меншин, відстежувати міжетнічні процеси, нові тенденції та явища в діяльності громадських об'єднань національних меншин, вживати необхідних заходів щодо активізації діяльності державних органів влади у цій сфері. Поряд з цим, місцеві органи державної влади мали вирішувати питання про надання приміщень громадським об'єднанням національних меншин, встановлення пільгового оподаткування за їх оренду, електроенергію та водопостачання, а також мали робити практичні кроки щодо повернення об'єктів общинної власності національно-культурним товариствам [1018, арк. 36].

Спекуляція на мовному, територіальному та подекуди на питаннях міжнаціональних відносин під час передвиборчої кампанії 1994 р. змусила керівництво Міністерства України у справах національностей, міграції та культів переосмислити процеси й тенденції у сфері національної політики на основі наукового аналізу. Для цього при Міністерстві України у справах національностей, міграції та культів у січні 1995 р. було організовано постійно діючий науково-методологічний семінар з проблем національних меншин. Вже у першому його засіданні брали участь провідні вчені, представники виконавчих структур та національно-культурних об'єднань громадян. Також, було створено три науково-консультативні ради з проблем національностей, міграції та релігієзнавства [1021, арк. 3–4]. За ініціативою

національно-культурних товариств [907, арк. 154], було запропоновано створити постійно діючу міжвідомчу комісію з представників Міністерства юстиції та Міністерства у справах національностей, міграції і культів, Міністерства преси та інформації, а також Генеральної прокуратури для протидії поширенню расизму та нетерпимості. Комісія, як консультативно-дорадчий орган при КМУ повинна була регулярно розглядати факти проявів екстремізму і нетерпимості у міжнаціональних відносинах і розробляти заходи для їх регулярного реагування [907, арк. 153].

Варто відмітити, що в процесі розвитку незалежної Української держави значно змінилися й ініціативи від представників національних меншин. Зокрема, 10 листопада 1995 року Асоціація національних товариств і общин Криму надіслала пропозиції до Президента України Л. Кучми. У цих пропозиціях пропонувалося залучати голів національних товариств і общин України для обговорення питань вступу України у міжнародні організації. Також пропонувалося включити до складу урядових делегацій України представників національних общин, зокрема, під час проведення переговорів з країнами їх історичними Батьківщинами [886, арк. 149]. Підтримуючи таку пропозицію національних меншин Міністерство національностей та міграції запропонувало долучити до своєї роботи як дорадчого органу Ради представників національних меншин, а також членів Асоціації національних товариств і громад Криму та Асоціації національно-культурних товариств м. Севастополя [1020, арк. 96]. Саме під тиском представників національних меншин Указом Президента України від 25 грудня 1995 р. №1176/95 у зв'язку з утворенням Державного комітету України у справах релігій, Міністерство України у справах національностей, міграції і культів було ліквідовано, а 18 березня 1996 р. Указом №15-к на його базі було утворено Міністерство у справах національностей та міграції [1047, арк. 4; 1040, арк. 59]. Реорганізації Міністерства сприяло те, що представники 12 найбільших національно-культурних товариств, які входили до Ради національностей України [1027, арк. 143–145] 31 липня 1995 року прийняли

Звернення до Президента України Л. Кучми та прем'єр-міністра України Є. Марчука, де наголосили, що додатки у вигляді «міграції» та «культів», значно зменшують авторитет міністерства, розпорошують його діяльність та зменшують обсяг роботи з національними меншинами. В свою чергу Рада національних товариств підготувала свою альтернативну програму розв'язання проблем, пов'язаних з національними меншинами. Також наголошувалося, що «не було б зайвим, щоб міністром у справах національностей був представник однієї з національних меншин України» [1027, арк. 143].

Важливою була адекватна реакція на подібні вимоги. Тому, 7 травня 1996 р. при Міністерстві України у справах національностей та міграції відбулося засідання Ради голів громадських об'єднань національних меншин. Зокрема, на засіданні були присутні 18 керівників національно-культурних товариств, 15 з яких мали всеукраїнський статус. На цьому засіданні внаслідок компромісних рішень було утворено Раду представників Всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин [962, арк. 208]. Основна мета діяльності Ради полягала у розробці проектів законів та інших нормативних актів з питань розвитку культур, мов і традицій національних меншин; наданні організаційної та практичної допомоги національно-культурним об'єднанням на місцях; участь у проведенні конференцій, нарад тощо [971, арк. 94]. До складу Ради також увійшли представники від всеукраїнського товариства месхетинських турок «Ватан», азербайджансько-культурного центру України та всеукраїнського татарського культурного центру «Туган Тел» [1036, арк. 153].

У день свого створення Рада висловила підтримку ходу конституційного процесу в Україні. Зокрема, під час обговорення більшість присутніх відзначали, що створення Ради мало значний вплив на підтримку конституційного процесу в Україні. Учасники засідання детально обговорювали ст. 11 нової Конституції України, внаслідок чого були висунуті пропозиції щодо чіткого визначення самого терміну «національна

меншина», механізму фінансування, гарантій на вільний розвиток культури, задоволення мовних потреб, представництва в державних органах. А голова Християнсько-демократичного альянсу України румун К. Олару запропонував додати до ст. 30 закону норму про те, що «об'єднання національних меншин мають гарантоване право на висування своїх кандидатів у депутати, поряд з політичними партіями». Більшістю голосів було прийнято заяву на підтримку конституційного процесу в Україні [960, арк. 35–36].

7 травня 1996 року на організаційному засіданні Ради представників Всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин було розглянуто проект «Державної програми розвитку культур національних меншин в Україні на період до 2000 року» [964, арк. 187; 899, арк. 28]. Головними важелями в реалізації цієї Програми мало стати ретельне виконання зазначених у програмі завдань відповідними міністерствами і відомствами, облдержадміністраціями, творчими спілками, національно-культурними товариствами та громадськими організаціями й науковими установами. Зокрема, їх завдання полягало у тому, щоб знайти оптимальний баланс інтересів між титульною українською нацією і національними меншинами [1004, арк. 42]; спрямувати зусилля на відродження духовного потенціалу; створити умови для всебічного розкриття самобутності усіх етнічних спільнот; утворення гуманних цінностей, високої моралі і державницького патріотизму громадян України різних національностей [1004, арк. 43].

28 травня 1996 року на засіданні Ради представників громадських об'єднань національних меншин при Міністерстві України у справах національностей та міграції представниками Федерації польських організацій в Україні була внесена пропозиція надати національним громадським об'єднанням право висувати своїх кандидатів у депутати на виборах до органів державної влади на рівні з політичними партіями. Її підтримала більшість присутніх, а від товариства російської культури «Русь» надійшла

пропозиція щодо пільгового оподаткування національно-культурних об'єднань [961, арк. 48].

Указом Президента України від 26 липня 1996 р. «Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України» Міністерство України у справах національностей та міграції було ліквідовано, а на його базі утворено Комітет України у справах національностей та міграції [913, арк. 172]. Протягом 1996 р. Комітетом додатково було розроблено проекти Указів Президента України «Про українсько-німецький фонд» та «Про консультативно-дорадчий орган кримських татар» [962, арк. 209].

1 грудня 1996 р. у приміщенні Федерації польських організацій України було проведене чергове засідання дорадчої Ради представників всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України при Держкомнацміграції. На ньому обговорювалися проект плану роботи Ради на 1997 р., узгодження остаточних варіантів змін і доповнень до Закону України «Про національні меншини в Україні» та «Державної програми розвитку культур національних меншин на період до 2000 року». Зокрема, при обговоренні доповнень до Закону України «Про національні меншини в Україні» їх було схвалено більшістю членів Ради. Дискусійним виявилось лише питання щодо виборчого права національно-громадських об'єднань, їх рівності в ньому з політичними партіями. Внаслідок чого було вирішено надіслати пропозиції до відповідної комісії ВРУ з метою врахування їх [895, арк. 113] у новому виборчому законі [895, арк. 114].

Протягом 1997 року як дорадчий орган при Комітеті Рада представників всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин провела 4 засідання [963, арк. 99]. Рада представників всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин фактично була однією із форм консультацій центральних та місцевих органів виконавчої влади з національними меншинами, що забезпечувало певну гнучкість у прийнятті рішень і їх відносну виваженість та відповідність існуючим умовам. Обговорення проблем національних меншин також відбувалося на круглих столах,

конференціях, семінарах, з'їздах, а з метою індивідуальних консультацій при Держкомнацміграції було створено відділ прийому листів громадян [969, арк. 130].

Підвищенню ефективності управлінської роботи сприяла також діяльність підсумкової колегії Державного комітету України у справах національностей та міграції, засідання якої відбувалися щорічно для аналізу особливостей співпраці органів влади з національними меншинами. Так, 5 лютого 1997 року на засіданні колегії М. М. Товт, С. Д. Лі, Л. А. Ніжинська та Й. С. Зісельс відзначили, що співпраця Комітету з національно-культурними товариствами протягом 1997 р. була значно конструктивнішою [1022, арк. 4–6]. На думку Г. Г. Гроута цього вдалося досягти завдяки науковцям, які прийшли в Держкомітет (Табл. 92), [1022, арк. 5].

Вагоме значення для громадсько-політичного життя національних меншин мало прийняття Кабінетом Міністрів України від 31 березня 1997 р., Постанови № 234 та Наказу голови Держкомітету від 8 квітня 1997 р. №9. Згідно цих документів в структурі Державного комітету України у справах національностей та міграції був утворений Департамент мовної політики [1047, арк. 7]. Зокрема, начальником Управління етнонаціональних процесів та методичного забезпечення розвитку мов в Україні згаданого департаменту було призначено корейанку С. Д. Лі [922, арк. 25; 935, арк. 8 б].

У 1998 р. тиск організацій національних меншин на владні органи з метою реалізації певних вимог посилювався в умовах проведення виборчої кампанії. Під час восьмого засідання Ради представників всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин, яке відбулося у квітні 1998 року, на порядок денний було винесено питання обговорення Концепції розвитку освіти національних меншин України [926, арк. 15]. Цього ж часу піднімалося питання розширення можливостей участі національно-культурних товариств у прийнятті управлінських рішень, зокрема тих, які стосуються діяльності та забезпечення тіснішого контакту з представниками громадських об'єднань національних меншин. Також пропонувалося

затвердити членами колегії Держкомнацміграції голову Ради національних товариств України І. М. Левітаса та голову Демократичної спілки угорців України М. М. Товта [994, арк. 118].

Розуміючи свою роль на чергових президентських виборах 1999 року 2 червня 1998 року Рада національних товариств провела свою 3 конференцію, на якій обговорювалися нагальні проблеми національних меншин [1029, арк. 218]. В результаті заходу Рада поставила вимогу розробити проект змін до Закону «Про національні меншини в Україні» з обов'язковим погодженням із Радою національних товариств, яка є єдиним представником національних меншин України. Також було поставлено вимогу залучати представників Ради до вирішення всіх справ, стосовно національних меншин, визнавши її консультативним громадським органом. Більше того, було запропоновано провести зустріч Президента та Прем'єр-міністра з Радою національних товариств [1029, арк. 219].

В результаті зустрічі Президента України з керівниками всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин 24 лютого 1999 року було вирішено прийняти постанову КМУ «Про створення при Кабінеті Міністрів України Міжвідомчої координаційної ради з питань етнополітики України» [912, арк. 6]. До складу Ради мали увійти за посадою: віце-прем'єр-міністр України (її голова), голова Держкомітету у справах національностей, провідні вчені з питань етнополітики, представники громадських об'єднань національних меншин та інші представники центральних органів виконавчої влади [1015, арк. 7]. Також Рада мала право залучати спеціалістів міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, наукових установ, громадських об'єднань за погодженням з їх керівниками до підготовки та участі в засіданнях Ради, проведення інших заходів, здійснюваних за її рекомендаціями [950, арк. 8].

Проте вже 4 березня 1999 року на черговому засіданні підсумкової колегії Державного комітету України у справах національностей та міграції представники від національних меншин визначили нове коло проблем, які

потребували негайного вирішення [1023, арк. 1–2]. Зокрема, під час обговорення питань активно виступив один з лідерів кримських тартар Р. А. Чубаров, який наголошував що «через недостатнє фінансування не задовольняються культурно-освітні потреби національних меншин. Питання їх освіти залишається нагальним як для Держкомнацміграції, так і для Міносвіти». Також виступав і представник угорської меншини М. М. Ковач, який наголосив, що Держкомітет повинен стати опосередковуючою ланкою між центральними органами виконавчої влади та національно-культурними товариствами. Як результат роботи засідання, колегія постановила продовжити формування нормативно-правової бази державної етнополітики та організувати постійний контроль за роботою структурних підрозділів Комітету на місцях тощо [925, арк. 7].

Задля цього у Державному комітеті України у справах національностей та міграції було розроблено проект Положення про визначення національно-культурної автономії. Проект цього Положення обговорено на засіданні Ради представників всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин, яке відбулося 18 березня 1999 р. [919, арк. 66]. Також на засіданні Радою національних товариств України було визначено Меджліс кримсько-татарського народу як дорадчий орган при Президентові України і схвалено кандидатуру представника кримськотатарського народу України. Цей крок трактувався представниками національних меншин як такий, що веде до фактичної національно-культурної автономії. Водночас цей прецедент викликав законне бажання серед більшості всеукраїнських національних товариств України (а їх майже 15) бути такими ж дорадчими органами при Президентові України і представниками своїх національностей, як і кримськотатарський Меджліс [1028, арк. 201]. Зокрема, з такою ініціативою також виступила Рада національних товариств на чолі з І. М. Левітасом. Вона пропонувала закріпити за Радою національних товариств статус дорадчого органу при Президенті України. Внаслідок чого Державним комітетом України у справах національностей та міграції було підготовлено проекти

Указу Президента України «Про Раду представників національних меншин при Президентові України» та складу Ради [955, арк. 227]. З часом із І. М. Левітасом було узгоджено проект Указу Президента України про Раду представників громадських організацій національних меншин України, пояснювальну записку до цього проекту та пропозиції щодо персонального складу Ради [916, арк. 221]. Загалом, до складу Ради повинні були увійти представники від 32 національних товариств (Табл. 93), [952, арк. 227]. Вже 25 серпня 1999 р. до АПУ було подано проект Указу Президента про створення Ради представників громадських організацій національних меншин України [947, арк. 215; 934, арк. 216–217]. Паралельно розроблялися й рекомендації щодо напрямів вирішення проблем рома (циган) в Україні (Табл. 100). Відповідні кроки спрямовувалися, в тому числі й на забезпечення підтримки Л. Кучми на президентських виборах, що зумовлювало вироблення компромісної позиції щодо вимог представників національних меншин та реалізації владними структурами мобілізаційних політичних технологій.

У зовнішньополітичній діяльності важливе значення для вирішення питань, пов'язаних із задоволенням потреб національних меншин, мало налагодження та розширення міжурядових зв'язків із створенням двосторонніх комісій. Так, у проекті Угоди про принципи співробітництва між Україною та Естонською республікою по забезпеченню прав національних меншин від 1992 р. передбачалося створити Змішану комісію із представників Комітету у справах національностей при КМУ та Міністерства національних питань Естонії [984, арк. 138–142]. Відповідно до Постанови КМУ від 14 травня 1992 року № 238 та Декларації про принципи співробітництва між Україною та Угорською республікою про забезпечення прав національних меншин було створено Українську частину Змішаної комісії [904, арк. 1]. У Положенні про Українську частину Змішаної українсько-угорської комісії, наголошувалося, що вона має взаємодіяти з комісією з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і

міжнаціональних відносин та іншими комісіями ВРУ, а також національно-культурними товариствами, іншими об'єднаннями громадян та релігійними організаціями по створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для збереження і розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин [949, арк. 3].

29 грудня 1994 р. було створено Українську частину двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури, метою діяльності декларувалася взаємодія з комісіями ВРУ з питань прав людини, науки та народної освіти, іншими комісіями ВРУ, а також з національно-культурними товариствами, об'єднаннями громадян і релігійними організаціями [951, арк. 95]. А 8-9 лютого 1995 року у Києві відбулося перше засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури [1024, арк. 7], де українською стороною наголошувалося на антиукраїнському характері діяльності прибічників так званого «політичного русинства». У відповідь словацька сторона наголосила на однозначному неприйнятті Урядом Словацької Республіки будь-яких намагань політизувати питання становища національних меншин, включаючи так зване «русинське питання», а також пов'язані з цим акції та заходи [1024, арк. 9].

У 1996 році передбачалося створити Двосторонню міжурядову українсько-польську комісію з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин [898, арк. 90]. На доцільності створення такої комісії наголошували й керівники польських національно-культурних товариств під час зустрічі у Держкомнацміграції 5 липня 1996 року. На їх думку, комісія мала сприяти розв'язанню багатьох питань для задоволення їхніх національно-культурних потреб [898, арк. 91]. В угоді між Департаментом національних відносин при уряді Республіки Молдова і Міністерством України у справах національностей та міграції про співробітництво з питань національних відносин [1038, арк. 174], також передбачалося створення молдавсько-української міжвідомчої дорадчої

комісії для підготовки і розгляду спільних програм і заходів з питань міжнаціональних відносин [1038, арк. 177]. Відповідне рішення було прийнято 27 квітня 1998 р., коли Президент України видав указ №38 «Про створення Української частини українсько-молдовської міжвідомчої дорадчої комісії», до складу якої увійшов голова Одеської обласної молдовської національно-культурної асоціації «Лучаферул» А. Ф. Фетеску [920, арк. 125]. 10-11 листопада 1998 року у Бухаресті відбулося перше засідання Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав національних меншин [954, арк. 244]. Загалом протягом 1990-1999 рр. було створено ряд двосторонніх міжурядових комісій по вирішенню міжнаціональних проблем. Проте реальний вплив мали комісії, що вирішували проблемні питання найбільш чисельних етнічних спільнот України, зокрема угорської, німецької, молдовської, російської та ін., хоча вже на середину 1999 року в Україні функціонувало понад 400 громадських об'єднань національних меншин, але лише 25 з них мали всеукраїнський статус.

Впродовж 1990-х років політизація національних меншин виявлялася у спробах створення політичних партій за етнічною ознакою, вимогах національно-територіальної автономії та введення представників від національних меншин до органів влади. А дієвість етнополітичного менеджменту найяскравіше виявлялася саме у діяльності органів виконавчої влади, і у першу чергу Кабінету Міністрів України, оскільки від швидкості та гнучкості прийнятих рішень залежало загострення стосунків у сфері міжетнічних відносин. Власне система державного управління у сфері етнополітики орієнтується й на те, щоб привести у дію всі її чинники: державні, політичні, культурно-інформаційні та наукові з метою створення оптимальних умов для нормальної життєдіяльності країни з поліетнічним складом населення. Йдеться про необхідність вертикальної підпорядкованості з цих питань органів виконавчої влади знизу догори, прийняття ефективних заходів щодо недопущення на своїй території

ущемлення громадян за етнічною, релігійною чи мовною ознаками, правової і адміністративної відповідальності органів виконавчої влади та їх посадових осіб за невиконання рішень з цієї проблематики [1232, с. 335].

Загалом впродовж 1990-х років на стратегічному рівні етнополітичного менеджменту за активної участі багатьох національних меншин у підготовці законопроектів та рішень виконавчої влади у сфері етнополітики вдалося уникнути масштабних міжетнічних конфліктів в Україні. Політизація етнічності частково спрямовувалася у конструктивне русло співпраці із владними органами задля розбудови української політичної нації. Проте посилення зовнішнього впливу на цей процес, особливо з боку Російської Федерації, відіграло негативну роль у налагодженні та розширенні конструктивності співпраці між органами виконавчої влади України та організаціями національних меншин. Реалізація РФ стратегії по розколу України у рамках «захисту інтересів російського та російськомовного населення» із зусиллями щодо політизації мовного питання відіграла деструктивну роль у налагодженні і розширенні міжетнічного діалогу.

Загальної позитивної оцінки заслуговує співпраця Кабінету Міністрів України із організаціями національних меншин у вирішенні питань культурного розвитку, набуття освіти, перешкоджання поширенню міжетнічної ворожнечі тощо. Крім того, доволі дієвим виявився механізм діагностики та запобігання руйнівних процесів, який становив загрозу для цілісності держави. Тривалий час вдавалося протистояти негативним тенденціям у сфері штучного посилення регіоналізму та екстремізму. Водночас негативної оцінки заслуговує діяльність, пов'язана із прийняттям державної концепції регулювання міжнаціональних відносин.

Отже, упродовж 1990-х років на стратегічному рівні етнополітичного менеджменту за активної участі національних меншин у підготовці законопроектів та рішень виконавчої влади у сфері етнополітики вдалося уникнути масштабних міжетнічних конфліктів в Україні і водночас

закласти нормативно-правові основи розвитку культури, освіти, науки національних меншин.

4.3. Представництво національних меншин в органах місцевої влади та самоврядування

Політичне функціонування представників національних меншин України наприкінці 1980-х – впродовж 1990-х років було представлене участю у роботі органів місцевої влади та самоврядування. Його характер визначався у першу чергу особливостями поселенської структури населення, а також специфікою суспільно-політичного розвитку та економічної діяльності певних регіонів. Політичне функціонування виступало одним із засобів захисту економічних та політичних інтересів національних меншин, а також засобом реалізації проектів у сфері їх культурного розвитку. Компактність розселення окремих національних меншин справляла суттєвий вплив на електоральні вподобання, що визначало етнічний склад місцевих рад, а діяльність груп тиску мала на меті, серед іншого, й забезпечення призначення на керівні посади у місцевих органах влади представників національних меншин. При цьому тиск на владу посилювався у період передвиборчих кампаній, особливо президентських, коли мало місце протистояння серед провідних політичних сил за вплив на електорат. Певна корпоративність інтересів представників національних меншин у місцях їх компактного розселення визначалася економічними інтересами, що слугувало засобом забезпечення мобілізації електорату. Однак політичне функціонування представників національних меншин радянського і пострадянського періоду мало певні відмінності, що визначалися загальним ставленням владних структур до проблем та потреб національних меншин.

З метою збереження свого впливу у регіонах та перешкоджання процесу суверенізації в Україні партійні органи загравали з національними меншинами, орієнтуючись одночасно на популізм та залякування

насильницькою українізацією. Вже під час обговорення проекту платформи КПРС «Національна політика партії в сучасних умовах» 1989 р., керівниками місцевих органів було внесено пропозицію надати можливість центральним комітетам і союзним республікам, райкомам і обкомам партії із врахуванням місцевих особливостей та інтересів, розробити власні програми по національній політиці [1058, арк. 130]. Пропонувалося у місцевих радах створити комісії з питань міжнаціональних відносин, а також розробити механізм виборів депутатів, що забезпечував би розширення представництва національних меншин у республіканських органах влади [1057, арк. 146]. Крім того, пропонувалося розглянути питання про утворення на території Криму єдиного Кримськотатарського округу з центром у Бахчисараї, а також створити національні райони і сільські ради у місцях компактного проживання окремих національних меншин (угорці – на Закарпатті, поляки у Волинській, Житомирській та Рівненській областях, молдован у – Чернівецькій та Одеській, болгар – у Одеській та інших областях) [1049, арк. 4].

Наприкінці 1980-х рр. обласні і місцеві республіканські органи почали піднімали питання про створення спеціальних органів, які б оперативно вивчали і аналізували громадську думку, у тому числі й у сфері міжетнічних відносин [1059, арк. 104]. До 1991 р. в Республіці Крим, Закарпатській, Одеській, Чернівецькій областях, у виконкомах обласних рад були створені відділи міжнаціональних відносин. А 1 серпня 1991 р. Постановою Кабінету Міністрів України №118 було рекомендовано виконкомам обласних, Київської та Севастопольської міських рад народних депутатів ввести в їх апарати посади висококваліфікованих спеціалістів з питань міжетнічної взаємодії.

Після відновлення Української державності процес налагодження співпраці між організаціями національних меншин і місцевими органами влади відбувався в рамках формування української політичної нації. Вже протягом перших років незалежності України було налагоджено

конструктивну співпрацю місцевих органів влади з громадськими об'єднаннями національних меншин, зокрема, в Одеській, Чернівецькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Дніпропетровській областях. На них покладалося завдання виконання консультативно-дорадчих функцій, залучення до розробки та реалізації програм національного розвитку, надання експертної оцінки документів, що зачіпають інтереси меншин, передовсім в районах їх компактного проживання [1008, арк. 34]. До середини 1993 року було удосконалено практику координації діяльності органів державної виконавчої влади, місцевого і регіонального самоврядування з питань створення умов для задоволення духовних потреб національних меншин, відродження, збереження і розвитку в Україні національних мов, культур та традицій. Більше того, було встановлено ділові стосунки з 192-ма національно-культурними товариствами. Також було завершено паспортизацію національно-культурних товариств у регіонах та областях. Проаналізована діяльність національних об'єднань в Республіці Крим, Одесі, Закарпатті та Івано-Франківській [905, арк. 180] області. Одночасно вносилися пропозиції до Кабінету Міністрів України з питань діяльності національно-культурних товариств в Україні [905, арк. 182].

Проте в умовах політизації етнічності політичне функціонування представників національних меншин в органах місцевої влади і самоврядування набувало й неконструктивних форм, які часто визначалися антиукраїнським зовнішнім впливом: почали висуватися ідеї створення політичних надбудов для оборони національних прав (Крим, Луганськ), загострювалися політичні пристрасті довкола «зневажених» прав румуномовних громадян (Буковина), насильницької «українізації» росіян (Донбас). Деякі товариства замість культурно-просвітницької роботи почали втягуватися у політичну діяльність та намагалися перебрати на себе функції органів влади, в тому числі й для участі у розподілі державних коштів. Між лідерами організацій національних меншин посилювалася боротьба за

лідерство, одноосібне представництво інтересів тієї чи іншої меншини [1008, арк. 35].

Політизація етнічності стала однією з причин посилення уваги до проблем національних меншин на місцевому рівні. Протягом 1994 року було утворено структурні підрозділи у справах національностей в органах виконавчої влади 10 областей України [957, арк. 2-а]. Крім того, було розроблено проект Положення «Про управління обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації у справах національностей, міграції та культів» від 1995 року [1016, арк. 146], де зазначалося, що адміністрації забезпечують роботу Ради представників громадських об'єднань області (міста) – дорадчого органу при управлінні [1016, арк. 157]. Вказувалося, що для розгляду наукових рекомендацій і пропозицій щодо розвитку відповідної сфери діяльності та вирішення інших питань при управлінні можуть створюватися наукові ради і комісії, рада представників національних товариств [1016, арк. 160]. До 1997 р. в АР Крим та обласних держадміністраціях було утворено управління або відділи у справах національностей та міграції [938, арк. 54]. Таким чином, задля вирішення своїх проблем національно-культурні товариства та представники від національних меншин стали поступово втягуватися у роботу органів місцевого самоврядування та регіональних владних структур. З іншого боку, цьому процесу сприяла етнополітика, спрямована на уникнення міжетнічної ворожнечі та протистояння.

Відділи та управління у справах національностей та міграції в обласних державних адміністраціях мали аналізувати стан забезпечення на місцях культурно-освітніх потреб національних меншин, відстежувати міжетнічні процеси, нові тенденції та явища в діяльності громадських об'єднань національних меншин, вживати необхідних заходів щодо активізації діяльності державних органів влади у цій сфері. Поряд з цим, місцеві органи державної влади мали вирішувати питання про надання приміщень громадським об'єднанням національних меншин, встановлення пільгового

оподаткування за їх оренду, електроенергію та водопостачання, а також мали робити практичні кроки щодо повернення об'єктів общинної власності національно-культурним товариствам. І там, де місцева виконавча влада та органи місцевого самоуправління конструктивно співпрацювали з громадськими об'єднаннями національних меншин, як це мало місце у Закарпатській, Донецькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Одеській, Чернівецькій областях та м. Києві, там створювалися національно-культурні центри, відкривалися школи і класи з вивченням мов національних меншин, музеї, бібліотеки, проводилися різні культурно-просвітницькі заходи [1018, арк. 36].

Водночас постало питання безпосередньої участі представників національних меншин у органах місцевої влади та самоуправління, оскільки в умовах політизації етнічності національні меншини все більше намагалися впливати на розподіл владних повноважень у структурі обласних, міських, районних, сільських та селищних державних адміністрацій. Цьому сприяв і той факт, що в органах державної влади УРСР наприкінці 1980-х рр. були представлені переважно росіяни та українці за прагнення партійного керівництва УРСР призначити на державні посади якомога більше етнічних росіян.

Польські організації стали активними учасниками політичних та державотворчих процесів в Україні. Вони активно співпрацювали з вищими органами державної влади України. Значне місце у громадсько-політичній діяльності України належало Федерації Організацій Польських в Україні, яка на початок 1993 року, нараховувала 26 організацій з 60 відділеннями у 15 областях України [1026, арк. 81]. Практична робота Федерації здійснювалася на основі проектних планів роботи узгоджених з Міністерством у справах національностей, міграції та культів, при тісній взаємодії з Міносвіти, Мінкультури України та їх органами на місцях [937, арк. 134].

Наприкінці 1980-х рр. виникло Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ) [1062, арк. 155], яке відразу було втягнуте у політичну

діяльність, виступивши у березні 1989 р. з ініціативою створення на базі Берегівського району угорського автономного округу на основі ст. 79, 88 Конституції СРСР [1061, арк. 156]. А вже 5 жовтня 1991 року було засновано Демократичну Спілку угорців України, головою якої було обрано народного депутата України М. М. Товта [928, арк. 154]. 4 лютого 1995 року відбулася установча конференція, на якій Закарпатські угорські організації: Товариство угорської інтелігенції, товариство угорської культури Берегівщини, Ужгородське товариство угорців, Свалявський угорський культурний союз, Печівське угорське культурне товариство та Мукачівський літературно-просвітницький клуб ім. Ференца Ракоці об'єдналися у Форум угорських організацій Закарпаття на чолі з Арпадом Далмаї. Представники угорської, румунської, словацької та інших національностей широко представлені в обласній, міських, районних, сільських радах народних депутатів. На середину 1990-х рр., серед 59 депутатів Закарпатської облради 9 депутатів – угорці, із 347 депутатів районних Рад – 49 угорців, з 50 депутатів міських рад – 3 депутати угорці, із 4304 депутатів сільських, селищних і міських рад районного підпорядкування – 611 депутатів – угорці [932, арк. 114]. Відповідне представництво посилювало політичну складову діяльності організацій угорців. Статут і політична платформа Форуму Угорських організацій Закарпаття (ФУОЗ) містили вимоги про надання автономії районам компактного проживання угорців в Закарпатті. Голова соціально-культурної асоціації закарпатських румун Васіле Маріне в інтерв'ю бухарестській газеті «Румунул» заявив, що влада України проводить політику денаціоналізації, а тому єдиним порятунком румунів може виступати створення територіально-адміністративного округу» [882, арк. 217]. При цьому, сепаратистські виступи окремих товариств національних меншин Закарпаття супроводжувалися значною моральною та матеріальною підтримкою з боку певних кіл Словаччини, Угорщини, Румунії, а також від представників крайніх «лівих» і «правих» інших областей України [908, арк. 221].

Поряд з угорськими організаціями вже наприкінці 1980-х рр. активну політичну діяльність розгорнули так звані русинські організації, які виступали за денонсацію договорів між Чехословаччиною і Радянським Союзом із наданням статусу автономії Закарпатській області, поверненням її історичної назви «Підкарпатська Русь» та юридичного закріплення за корінними закарпатцями національності «русин» [970, арк. 173]. Було засноване «Русинське науково-просвітницьке товариство», яке очолив директор інституту Карпатики при Ужгородському університеті доцент М. Макара. З ним тісно співпрацювало й православне «Товариство Кирила і Мефодія» (московського патріархату) на чолі із священником Д. Сидором [1043, арк. 239]. 4-7 вересня 1998 р. в Ужгороді відбувся міжнародний семінар «Міжетнічні відносини в Закарпатті», на якому представники Світової Координаційної Ради і так званого «Тимчасового уряду Подкарпатської Русі» виступали проти «насильницької українізації» [911, арк. 9]. На п'ятому Світовому конгресі русинів у 1999 році в Ужгороді, передбачалося проголосити декларацію про окремий русинський народ, про окрему русинську мову та про вимогу територіальної автономії [1019, арк. 6].

Ситуація на Закарпатті призвела до певного протистояння частини представницьких органів та органів місцевої державної адміністрації. Зокрема, начальник управління у справах національностей та міграції облдержадміністрації Закарпаття М. Черепаня відзначив, що проблема русинства штучно підігрівалася як в середині країни, так і ззовні [917, арк. 63].

Досить гострою була також ситуація в Криму, де представники національних меншин мали широке представництво у місцевих владних органах (особливо росіяни, хоча з часом збільшувалося й представництво кримських татар). На виборах 1990 року у Кримській області всього було висунуто в усі види Рад 19030 осіб, у тому числі 170 – у республіканські, 870 – у обласні, 3095 – до міських, 2037 – до районних, 2189 – поселенські та 8967 – у сільські Ради, в середньому 1,8 % по округу [1070, арк. 76]. При

цьому, національний склад висунутих і зареєстрованих кандидатів був близький до існуючого у області національного складу населення, у тому числі й серед кримських татар, яких зареєстровано кандидатами у народні депутати до місцевих Рад 492 осіб, або 2,9 % [1070, арк. 78].

Кримські татари також неодноразово виступали ініціаторами змін виборчого законодавства України. Зокрема, заступник голови Ради Міністрів Республіки Крим Л. Р. Безазієв декілька разів вносив пропозиції до КМУ, в яких передбачалося запровадити квотне представництво населення у діяльності парламенту Криму по 30% для росіян, українців, кримських татар [977, арк. 18] та 10% для інших етнічних груп півострова [888, арк. 28]. Проте ці пропозиції практичного втілення не мали. На травень 1996 р. кримські татари були представлені лише 14 депутатами з 96. Також по одному депутату було обрано від болгар, вірмен, греків і німців. На середину 1990-х рр. рівень представництва кримських татар у виконавчих структурах влади становив менш як 0,5 %. У місцевих органах самоуправління кримські татари були майже не представлені [968, арк. 50]. Варто відмітити, що частково низький рівень представництва кримських татар в органах державної влади пояснювався бойкотом місцевих виборів, який було підтримано Меджлісом кримських татар у 1995 році. Попри це кримські татари апелювали до того, що вони не займають керівних посад в різних адміністративних органах. Зокрема, лише 1 % кримських татар був представлений у органах уряду Криму; 0,1% їх служили у міліції та службі безпеки. Хоча згідно постанови, всі заступники керівників урядових органів в Криму мали бути кримськими татарами [1005, арк. 210].

Втративши фактичне представництво в органах державної влади Криму кримські татари 25 липня 1998 року у м. Сімферополі провели всекримську конференцію ветеранів і активістів Національного руху кримськотатарського народу за участю голів громадських організацій Криму. Було підготовлене звернення до керівництва АРК, в якому викладалися рекомендації та пропозиції під назвою «Інтеграція кримських татар в економіку Криму». У

зверненні пропонувалося створити із представників громадських організацій суспільно-державний контрольний орган при ВР АРК з функціями контролю затрат бюджетних коштів на капіталовкладення і соціальні потреби, а також ресурсів, що надходять по лінії гуманітарної допомоги і Червоного Хреста для кримських татар [1030, арк. 106]; створити Раду Старійшин при ВР АРК із представників кримських татар, караїмів, кримчаків та інших національних груп; забезпечити представництво кримських татар в усіх структурах державної влади та державного управління народним господарством пропорційно їх чисельності. Також Конференція постановила звернутися до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України прийняти закони: 1) про повну реабілітацію репресованого кримськотатарського народу і відновлення всіх його прав; 3) прийняти державну програму з облаштування нині проживаючих у Криму і по поверненні, тих що залишилися кримських татар з місць заслань та їх облаштування на Батьківщині; 4) про доповнення до Закону «Про громадянство України», що забезпечував би для депортованих кримських татар і їх нащадків громадянство України автоматично по приїзду їх на Батьківщину (Додаток А) [1030, арк. 107]. Проте згадані пропозиції до кінця 1990-х років не знайшли свого практичного втілення.

За підвищення політичного статусу своїх товариств виступила й німецька національна меншина. Представники національно-культурних товариств, не оминаючи проблем етнокультурного розвитку, робили наголос на масовому переселенню німців з РФ та Казахстану до України та необхідності формування місць компактного поселення за рахунок власних демографічних ресурсів, які є в Україні (Табл. 95). Головою товариства німців України було обрано Генріха Гроута, який одночасно став головою об'єднання німців країн СНД. Г. Гроут виступав за створення німецького представницького органу – Фолькстагу (на зразок Меджлісу кримськотатарського народу) [896, арк. 80]. Фолькстаг мав виконувати функції центрального органу, уповноваженого представляти німецьку

громаду у відносинах з органами державної влади України та Німеччини [976, арк. 41].

Напередодні I Всеукраїнського з'їзду німців 7-8 листопада 1996 в м. Сімферополі був проведений I з'їзд німецьких організацій Криму. На якому було обрано фолькспарламент німців Криму у складі 31 особи, а також делегатів на з'їзд німців України. В ряді областей України проведено конференції німців, обрано територіальні органи самоорганізації – ландсрати та делегатів на з'їзд [931, арк. 42]. Ідея створення представницького органу німецької меншини знову актуалізувалася 21-23 листопада 1996 р. в м. Києві на першому з'їзді німців України. В його роботі взяли участь 168 делегатів – етнічних німців – з усіх регіонів України [885, арк. 190]. Головною метою з'їзду було створення вищого представницького органу німців України – Фольксрату та затвердження Концепції програми етносоціального відродження і розвитку німецької меншини в Україні. Було визначено, що Фольксрат – постійно діючий орган вищого форуму самоорганізації німецької національної меншини України З'їзду (Фолькстагу) німців України [885, арк. 191]. Фольксрат намагався репрезентувати інтереси всіх етнічних німців (тобто не членів організації, а громадян України) та домагався того, щоб його рішення були обов'язковими для всіх етнічних німців. Такий підхід розцінювався як спроба відновити інститут «фольксдойче», як засіб управління етнічними німцями за кордоном з боку Німеччини [885, арк. 193]. Суперечило законодавству України й те, що керівництво Фольксрату наполягало на тому, щоб здійснити прямі контакти та зв'язки з урядами Німеччини та інших держав від імені всіх етнічних німців України, тобто громадян України, що згідно з Конституцією України було компетенцією лише державних органів влади [885, арк. 194]. Хоча Фольксрат і не був юридично оформлений вже 7 квітня 1997 р. ВР Криму прийняла постанову про результати I з'їзду (Фолькстагу) німців Криму та доручила Правовій службі Секретаріату ВР Криму розробити і внести на розгляд Президії ВР

Криму Положення про консультативну раду з питань національностей при ВР Криму [1003, арк. 67].

Політизація етнічності була помітною й у середовищі румун та молдован України. Зокрема, на початок 1990 р. у Чернівецькій області нараховувалося 90,4 тис. румун, або 10% від загальної кількості населення за даними перепису 1979 р. Після українців це була найчисельніша нація в області. Понад 87% її представників мешкало в Глибоцькому і Сторожинецькому районах Чернівецької області. При цьому специфіка національної структури в області була чітко відображена у складі виборних органів, громад, організацій. Пропорційність представництва зберігалася у різних національних груп в місцевих Радах народних депутатів. Так, на початок 1990-го року серед депутатів місцевих Рад налічувалося 1196 румунів (10,4%) [1064, арк. 42]. А вже 5 лютого 1990 р. ініціативна група з 10 чоловік (9 з яких румуни за національністю) на чолі з С. М. Мальницькою та В. П. Лиляком звернулися у міськраду м. Герца з проханням дозволити провести мітинг. Їх вимогою було виокремити Герцаївську зону, де мешкають переважно румуни, в окремий район області. Серед населення побутувала також думка, що «можливо Герца знову віддати Румунії, щоб його привели до ладу». Висловлювались подібні думки і вимоги про перейменування населених пунктів [1064, арк. 42–49].

Вже 21 грудня 1992 року Міністерством юстиції України був зареєстрований Християнсько-демократичний альянс румун в Україні, головою якого було обрано К. В. Олару [928, арк. 154]. Альянс мав бути представницьким органом румун на рівні вищих і місцевих органів державної влади України. Вже на початок 1994 року у Чернівецькій області діяло 6 громадських об'єднань національних меншин: Товариство австро-німецької культури, польське ім. А. Міцкевича, Єврейська рада Буковини, Російське культурне товариство ім. А. Сахарова, Товариство румунської культури ім. М. Емінеску, Християнсько-демократичний альянс румун в Україні. У той же час серед 11 представників Президента у районах за

національністю були 1 молдованин, 2 румуни. Окрім того, із 15 голів Рад народних депутатів було 3 румуни, 1 росіянин [927, арк. 247].

У середовищі румунів України спостерігалися спроби створити напруження навколо нібито зневажених прав представників румунської національності у питаннях освіти, праці, юридичного захисту, нагніталися пристрасті навколо територіальної цілісності держави та її кордонів [927, арк. 248], стверджувалося про «дискримінацію румун на Буковині та існування «історичного права» Румунії на Чернівецьку область. Діяльність таких організацій Румунії, як «Союз румунів Буковини», «За Бесарабію та Буковину», «Герцаївський край», «Рада національного об'єднання» використовувалася як засіб «непрямого культурно-психологічного проникнення», щоб прив'язати Північну Буковину до державного організму Румунії, спираючись передовсім на згадані товариства [1008, арк. 35].

Проте на сепаратистські тенденції румунських товариств активно реагували органи державної влади. З метою запобігання проявам сепаратизму серед національних меншин Буковини 5-6 березня 1997 р. у м. Чернівцях відбувся Всеукраїнський семінар на тему: «Актуальні проблеми міжетнічних стосунків та задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин України» [933, арк. 34]. Його організаторами виступили Державний комітет національностей та міграції й Управління у справах національностей та міграції Чернівецької області. Окрім того, до його роботи було запрошено близько 50 учасників, у тому числі й керівники національно-культурних товариств. Відзначимо, що після пленарного засідання семінару відбувся «круглий стіл» на тему: «Органи державної влади та громадські об'єднання національних меншин в Україні: функціонування й налагодження механізмів співпраці». У обговоренні доповідей пленарного засідання і проблематики «круглого столу» взяли участь керівники багатьох національно-культурних товариств, відзначаючи налагодження співпраці громадських об'єднань з органами виконавчої влади на місцях [965, арк. 155].

Станом на 1997 рік серед 4153 депутатів Чернівецької обласної, міських, районних, селищних і сільських Рад 477 (11,5 %) були румунами і 147 (3,5%) молдованами. У Чернівецькій обласній раді частка румунів і молдован становила 18%, у Герцаївській районній раді цієї області – 95%, Новоселицькій – 63,3%, Глибоцькій – 50%, Сторожинецькій – 30%. Серед голів 283 районних, міських, селищних і сільських рад налічувалося 37 румунів і 22 молдованина (разом – 22,8% при 19,5 % румунів і молдован у загальній чисельності області) (Табл. 96). Окрім того, Герцаївську і Глибоцьку районні державні адміністрації очолювали представники румунського населення. Також 3 румуни були обрані депутатами районних рад Закарпаття. Більше того, голова Християнсько-демократичного альянсу румун України К. В. Олару був членом дорадчої ради представників всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин при Держкомнацміграції України [967, арк. 235].

Поряд з цим, в результаті місцевих виборів 29 березня 1998 року представництво румунської національної меншини до місцевих рад в місцях їх компактного проживання в цілому відповідало їх питомій вазі у складі населення Чернівецької та Закарпатської областей. Так, у Герцаївському районі, де 96% населення складали румуни, у новому складі райради 96% депутатів також були румунами. До Чернівецької обласної ради обрано 15 румунів [959, арк. 229].

Поліетнічне населення Одеської області також було представлене у місцевих представницьких органах та органах державної влади. На початок 1995 року в Одеській області серед 73 депутатів облради за національністю було 25 росіян, 3 болгарина, 1 молдованин [1001, арк. 230], 10 євреїв, 3 білоруси, 1 німець. Серед 5282 депутатів сільських Рад, за національністю було 385 росіян, 628 болгар, 473 молдованина, 4 євреї, 77 гагаузів, 76 білорусів, 2 поляки, 1 ром, 4 німці, 10 албанців. Для вивчення ситуації в галузі міжнаціональних відносин області, її прогнозування та впливу на суспільно-політичні процеси при Одеському держуніверситеті було створено

центр регіональних етнополітичних досліджень «Стабільність і добросусідство» [1001, арк. 231], (Табл. 99). А у 1996 р. в Одеській області було створено відділ у справах національностей та міграції, у 1998 році реорганізований в комітет з питань національностей та міграції [966, арк. 87].

Загальне збільшення рівня політизації етнічності в Україні зумовлювало те, що у другій половині 1990-х рр. постала потреба координації дій Державного комітету національностей та міграції з місцевими органами влади, що мало сприяти зростанню моніторингу міжетнічних стосунків [1037, арк. 24]. 7 травня 1996 р. при Державному комітеті національностей та міграції України було створено дорадчу Раду з представників Всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин. Водночас після створення Ради реалізація державної політики у сфері забезпечення прав національностей вступила в новий етап свого розвитку. Зокрема, вона дала поштовх роботі дорадчих органів із представників національних меншин при органах місцевого самоуправління та сприяла налагодженню їхньої співпраці зі структурними підрозділами Держкомнацміграції на місцях. Таким чином, вдалося розробити ефективний механізм, коли гарантовані права національних меншин були забезпечені в залежності від рівня їхньої самоорганізації і відповідно визначеного ними самими обсягу прав. Суть механізму полягала в тому, якщо меншина мала єдину систему національного самоуправління на всеукраїнському рівні, то вона отримувала можливість взаємодіяти із центральним органом виконавчої влади, в іншому випадку, вона співпрацювала, як правило, з державними органами обласного рівня [1033, арк. 155].

Загалом, представництво національних меншин в областях, районних Радах народних депутатів, місцевому самоврядуванні у другій половині 1990-х років більш виразно спостерігалось в місцях компактного проживання осіб, які належали до національних меншин. Так, росіяни найбільше представництво мали в Запорізькій обласній Раді народних депутатів (37% від загальної кількості депутатів), Херсонській (35%), Одеській (34%),

Луганській (34%), Донецькій (32%), Харківській (29%), Київській міській (23,5%). Угорці, які найбільш компактно проживали в Закарпатській області також мали значне представництво. Зокрема, серед депутатів Закарпатської обласної Ради народних депутатів вони становили 15%, а в складі Берегівської районної Ради – 66% [969, арк. 129–130]. Ці дані свідчать про відсутність дискримінації за етнічними ознаками в Україні.

Звинувачення української влади в «насильницькій українізації» не мали під собою обґрунтованих доказів, оскільки у місцях компактного проживання національних меншин саме їхні представники в основному впливали на прийняття ключових рішень на місцевому рівні. А протидія владних структур сепаратистським тенденціям свідчила про розбудову Української державності та відповідала світовим практикам.

Отже, попри проблеми економічного розвитку Українська держава в 1990-х рр. доклала чимало зусиль для розв'язання назрілих проблем національних меншин. При цьому вимоги щодо пропорційного представлення національних меншин у місцевих представницьких органах відносно кількості найчисельніших етнічних груп не відповідали світовій практиці, а у місцях компактного проживання реалізувалися в рамках діючого виборчого законодавства України. При цьому органи місцевої влади та самоврядування активно співпрацювали із організаціями національних меншин, налаштованими на конструктивну роботу. У той же час вдавалося успішно протидіяти сепаратистським виступам, яке мало б покладатися на правоохоронні органи. А співпраця місцевих органів влади і представників національних меншин у культурно-освітній сфері залишалася доволі вдалою, чому сприяв високий рівень толерантності українського населення.

ВИСНОВКИ

1. Проведений історіографічний аналіз дозволив стверджувати про відсутність комплексного дослідження ролі національних меншин України в етнополітичних процесах наприкінці 1980-х – впродовж 1990-х років із використанням міждисциплінарного підходу на засадах соціо-гуманітаристики. Наукові пошуки вітчизняних дослідників переважно стосувалися вивчення історії окремих національних меншин: росіян, поляків, німців, євреїв, кримських татар. При цьому акцент в основному робився на їх участі у процесі суверенізації України. Водночас в полі зору дослідників перебувало повернення кримських татар на історичну батьківщину і їх інтеграція в українське суспільство, процес політизації етнічності на теренах України тощо. В окремих наукових студіях оцінювалися прорахунки та здобутки у сфері української етнополітики. Мала місце спроба в основному російських авторів «обґрунтувати» необхідність посилити російський вплив в Україні задля «захисту інтересів російського і російськомовного населення» в умовах «насильницької українізації». У цьому контексті йшлося про «випадковість» утворення Української держави «внаслідок доброї волі Російської Федерації».

За останні десятиліття вітчизняна та зарубіжна історична і політична наука збагатилася науковими розробками на якісно новому теоретико-методологічному рівні, що дало можливість сформулювати та дослідити поставлену проблему на основі широкої джерельної бази та новітніх методологічних підходів. Йдеться насамперед про визначення впливу суспільно-політичного та економічного життя України на політизацію національних меншин 1990-х років XX ст., формування пріоритетів української етнополітики, діяльність керівництва держави у сфері етнополітичного менеджменту, співпраця організацій національних меншин із владними структурами.

2. Політизація етнічності в Україні зумовлювалася як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Водночас відновлення Української держави потребувало вирішення низки першочергових економічних та соціальних проблем, які дісталися молодій державі після розпаду СРСР. На початку 1990-х років Україна перебувала в затяжній економічній кризі, зумовленій руйнуванням економічних зв'язків після розпаду СРСР, відмовою Російської Федерації здійснити розподіл активів СРСР, тиском Європейських країн та США стосовно набуття Україною статусу без'ядерної держави.

Під впливом міжнародних фінансових організацій, Росії, через несаможиттєвість в прийнятті рішень, Україна була втягнута в розбудову «дикого капіталізму» із недосконалою конкуренцією, обмеженням соціальних витрат та проблемами у відтворенні робочої сили. Країна не була пристосована до ринкових відносин, оскільки їм не відповідала її відтворювальна і галузева структура. Упродовж тривалого часу стан економіки України характеризувався від'ємним сальдо платіжного балансу, погіршенням ситуації у сфері управління державним боргом, погіршенням кредитного рейтингу держави, падінням ВВП, руйнуванням експортної бази держави та зменшенням надходження валютної виручки від експортної діяльності вітчизняних підприємств, підвищенням спекулятивного попиту на готівковому та безготівковому валютному ринку, низьким рівнем офіційних валютних резервів НБУ.

Нав'язування Україні у сфері економічного реформування ідеології неоконсервативної школи із визнанням базової монетаристської економічної політики М. Фрідмена загострювало соціальні проблеми. Зростання рівня інфляції, поширення безробіття, погіршення соціального забезпечення породжували стрімке збідніння населення, сумніви у здатності українського керівництва подолати економічну кризу. Водночас в умовах високого рівня етатизації населення, обтяженого радянською ідентичністю, політизація етнічності обумовлювалася ностальгією за радянським минулим та нездатністю адаптуватися до нових умов економічної діяльності. Водночас

поступова олігархізація української економіки, розподіл економічних ресурсів серед родинно-земляцьких угруповань змушував представників національних меншин, особливо у місцях компактного проживання, об'єднуватися задля захисту власних інтересів не лише в культурно-просвітницькій сфері, а й в економічній.

3. Характер зовнішньополітичних впливів на формування пріоритетів української етнополітики впродовж досліджуваного періоду по різному визначалося в радянський та пострадянський періоди. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років політизація етнічності зумовлювалася насамперед прагненням національних меншин протистояти згубним наслідкам формування міфічного радянського народу із знищенням національної ідентичності. Проте таке прагнення використовувалося й представниками вищого радянського керівництва для створення перешкод суверенізації України. З цією метою на українських теренах було утворено три великих «зони напруги», які включали Крим – з політизацією кримських татар та російського населення півострова; Закарпаття – де було розіграно карту політичного русинства, та Донбас – пропагувалася необхідність захисту росіян та російськомовного населення з відвертою політизацією мовного питання і нав'язуванням думки про необхідність відновлення СРСР.

У таких умовах використання організацій національних меншин у якості груп тиску на українську владу мотивувалося й прагненням іноземних держав забезпечити реалізацію своїх інтересів на українських землях. За підтримки Російської Федерації частина організацій національних меншин проводила антиукраїнські заходи, у тому числі й спрямовані на роздмухування сепаратистських настроїв.

Організації національних меншин нерідко використовувалися для посилення зовнішнього впливу на українських землях з метою дестабілізації ситуації в Україні та формування уявлення про «розколотість» українського соціуму. Численні проросійські організації неодноразово виступали проти суверенітету та територіальної цілісності України, подаючи свою діяльність

як захист російського і російськомовного населення в умовах «насильницької українізації».

4. Характер і спрямованість етнополітичного менеджменту Української держави визначалася поліетнічністю населення та виокремленням на її теренах конфліктних «зон напруги». Викладена в Конституції України модель етнокультурного плюралізму із визначенням української політичної нації державно-політичною спільнотою етносів із рівними можливостями, правами і обов'язками сприяла залученню національних меншин до політичної діяльності задля захисту власних інтересів.

Формування української політичної нації виступало для поліетнічного українського суспільства одним із варіантів подолання міжетнічних конфліктів. Саме виважений вибір етнонаціональної політики дозволяв упродовж 1990-х років уникати в Україні масштабних конфліктів на міжнаціональному ґрунті і сформував атмосферу відносно комфортного співіснування представників різних етносів за досить низького рівня міжетнічного неприйняття. Поступово із середовища лідерів організацій національних меншин було виокремлено найбільш впливових і конструктивних політиків, які залучалися до роботи владних органів, що сприяло подоланню найбільш «гострих кутів» у сфері етнополітики.

Такий формат співпраці також сприяв виявленню лідерів, готових до конструктивної співпраці, що підтверджувалося досвідом політичної діяльності представників української полонії, болгарської, єврейської національних меншин. Водночас мала місце і неконструктивна позиція кримських татар, угорців, словаків Закарпаття, німецької національної меншини, яка перешкоджала співпраці з вищим українським керівництвом в силу неодноразових сепаратистських висловлювань та дій, спроб нав'язати свої вимоги поза правовим полем держави. Водночас у практиці взаємодії Української держави і органів самоврядування кримськотатарського народу не була окресленій стратегія інтеграції репатріантів в українське суспільство. Економічний супровід процесу репатріації кримських татар не став

ефективним за відсутності компромісної формули розв'язання земельної проблеми. Усе це загострювало соціальну напругу на півострові і виводило назрілі проблеми з регіонального на загальнодержавний рівень. Водночас затягування вирішення земельного питання радикалізувало кримсько-татарський рух, що використовувалася іноземними державами для дестабілізації обстановки в Криму.

Тривале перебування АР Крим поза правовим полем без чіткого розмежування владних повноважень, відповідно до Конституції та законів України, стимулювало поширення сепаратистських виступів. Характерно, що найбільші перепони повноцінній адаптації кримських татар чинили переважно проросійські сили в Україні.

На низьку ефективність роботи української влади щодо соціальної адаптації кримських татар впливала відсутність законодавчого визначення статусу депортованих і поняття «облаштування», оскільки коло громадян, які могли набути статусу депортованих не обмежувалося в часі та чисельності. Це загострювало проблему фінансового забезпечення депортованих народів збільшувало навантаження на державний бюджет і автоматично призводило до невиконання частини державних програм, що породжувало антиукраїнські настрої.

Реалізація державних програм у гуманітарній сфері облаштування депортованих хоча й забезпечила в цілому національно-культурне відродження кримськотатарського народу, але не сформувала масштабного українського інформаційного простору в Криму. Курултай і меджліс були рішуче налаштовані на створення національної автономії як основи державності кримськотатарського народу. І хоча лідери меджлісу змогли подолати спробу розколу у своїх рядах, зберегти формальну єдність і певною мірою вгамувати радикальні настрої, водночас українська влада виявилася неспроможною об'єктивно оцінити політичні процеси у кримськотатарському русі та налагодити з ним ефективну системну взаємодію.

5. Налагодження співпраці з організаціями національних меншин шляхом проведення численних круглих столів, конференцій, обговорень дозволяло своєчасно виявити спірні питання, забезпечуючи зворотній зв'язок між урядовими структурами та організаціями національних меншин. Демократичність української етнополітики виявлялася й у процесі формування виборних органів, оскільки їх етнічний склад фактично відбивав питому вагу представників тих чи інших національних меншин у поселенській структурі населення держави. Водночас органами влади неодноразово відкидалися пропозиції відходу від демократичних принципів формування владних органів із запровадженням квотного представництва національних меншин у них, що відповідало загальноприйнятим у світі стандартам, насамперед, у сфері протидії сепаратизму та поширенню регіональної самоідентифікації.

6. Специфіка формування поселенської структури України та існування лише загальноукраїнських партій обмежувала права національних меншин щодо створення власних партійних структур і спонукали їхніх представників входити до загальноукраїнських партій. Подібна практика яскраво виявилася вже в роботі Народного Руху України. Водночас на місцевому рівні, в умовах компактного проживання національних меншин, формування представницьких органів відбувалося переважно із їхнього середовища, що є свідченням відсутності в Україні расової чи етнічної дискримінації. Водночас проблемою української етнополітики стало часте переформатування органів, які здійснювали безпосередні контакти із організаціями національних меншин і забезпечували реалізацію рішень у сфері етнополітики. Це призводило до втрати ділових контактів, руйнування досягнутих домовленостей та появи проблем у сфері розподілу коштів держбюджету, виділених на потреби національних меншин.

7. Як показав історичний досвід, багатовекторна зовнішня політика України виявилася хибною і призвела до тимчасової втрати частини українських земель на півдні і сході в результаті агресивних дій Російської

Федерації. А загравання з електоратом під час проведення виборчих кампаній з педалюванням мовного питання діяло на руку агресору, одночасно сприяючи поширенню регіональної ідентичності, або ж навіть збереженню радянської ідентичності у частини населення Сходу та Півдня України. Антиукраїнська діяльність Комуністичної партії України також виявилася одним із засобів протидії формуванню української політичної нації та способом культивування переконань про «розколотість» українського суспільства.

Виділення інтересів і потреб російського населення України (як правило, вигаданих у рамках політичної боротьби) серед потреб інших національних меншин, з одного боку, ставило під сумнів статус росіян в Україні як національної меншини, а з іншого – створювало небезпечний прецедент для поширення сепаратистських настроїв. Водночас незадоволення частини росіян статусом національної меншини в Україні використовувалося, зокрема й для формування антиукраїнських настроїв та політизації етнічності.

Спостерігалася тенденція, що росіяни, які проживали в Україні, попри всі зусилля влади, ідентифікували себе насамперед як мешканці певної території, не вважаючи себе передусім громадянами України. Ними негативно сприймалися реформи української влади, спрямовані на модернізацію суспільних відносин, розбудову громадянського суспільства. Не оцінюючи критично здобутки і прорахунки Російської Федерації на шляху державного будівництва, такі люди прагнули до територіального об'єднання із Росією.

8. На часі формування концепції української етнополітики та державних програм підтримки етнічних груп залежно від реального їх становища. Політичні та економічні контакти представників національних меншин поза межами України мали б використовуватися для налагодження і розширення зовнішньополітичних зв'язків України та зовнішньоекономічної діяльності держави. Прозорість економічної політики та направленість реформ на деолігархізацію української економіки можуть сприяти формуванню

потужного середнього класу, соціальних ліфтів, які забезпечуватимуть більш ефективно включення національних меншин до розбудови Української державності.

Зовнішні загрози національній безпеці України, передусім енергетична та військова з боку Російської Федерації, спонукають до комплексних заходів у сфері модернізації етнополітики, оскільки толерантність українського суспільства, яка забезпечувала відсутність міжетнічної ворожнечі упродовж 1990-х років, виявилася вразливою до зовнішньополітичного впливу, орієнтованого на деструктивні дії в рамках гібридної війни саме в умовах досить низького рівня міжетнічного неприйняття. Тому, слід переглянути нормативно-правову базу в частині відповідальності за сепаратистські дії, насамперед деякими представниками національних меншин в рамках закладеної в Конституції ідеологічної багатоманітності.

В умовах глобалізації та реалізації частиною країн власних глобальних цивілізаційних та квазіцивілізаційних проєктів нав'язувана ідеологічна багатоманітність може бути використана для дестабілізації ситуації в Україні.

Саме тому, на основі використання методу аналізу ієрархій можна стверджувати, що раціональним вирішенням проблем національних меншин може бути регіональний рівень, оскільки їх переведення на загальнодержавний рівень вимагає не лише значно більших ресурсів, а й формує певні стереотипи поведінки, установки історичної пам'яті та переконання у політичній свідомості, які стоять на заваді формування української політичної нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА І.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління, м. Києва (ЦДАВО).

Фонд Р-1. Верховна Рада України.

Опис 28. Центральна виборча комісія по виборах до ВР УРСР, з 1991-України.

1. Од.3б. 174. Спр. № 08-2/15, том 1. Аналітичні дані про кандидатів у народні депутати на вибори 27 березня 1994 року. Арк. 1–5.
2. Од.3б. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Аналітичні дані про кандидатів у народні депутати України на повторні вибори 10 грудня 1995 року, станом на 10 грудня 1995 року. Арк. 33–36.
3. Од.3б. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Аналітичні дані про кандидатів у народні депутати України на повторні вибори 7 квітня 1996 року, станом на 7 квітня 1996 року. Арк. 4–6.
4. Од.3б. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Аналітичні дані про кандидатів у народні депутати України на повторні вибори 20 листопада 1994 року, станом на 20 листопада 1994 року. Арк. 92–95.
5. Од.3б. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Аналітичні дані про кандидатів у народні депутати України на повторні вибори 24 липня 1994 року. Арк. 144–147.
6. Од.3б. 180. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №1. Аналітичні дані про народних депутатів України станом на 25 квітня 1997 року. Арк. 5–8.
7. Од.3б. 198. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 березня 1994 р. – вибори народних депутатів України. Арк. 186.
8. Од.3б. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 березня 1994 року – вибори народних депутатів України. Кандидат у народні депутати України по

Глибоцькому виборчому округу № 434. Попеску Іван Васильович. Арк. 5–8, 58.

9. Од.Зб. 197. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 березня 1994 р. – вибори народних депутатів України. Кандидат у народні депутати України по Деснянському виборчому округу № 439. Степанов Олександр Петрович. Арк. 127.
10. Од.Зб. 196. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 березня 1994 р. Кандидат у народні депутати України по Чаплинському виборчому округу № 403. Самойлик Катерина Семенівна. Арк. 34.
11. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 березня 1994 року – вибори народних депутатів України. Кандидат у народні депутати України по Чернігівському виборчому округу № 450. Долженко Геннадій Петрович. Арк. 117.
12. Од.Зб. 183. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Бобринев Александр Васильевич. Арк. 33.
13. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы в Верховный Совет Украины, 1994, март, 27. Кандидат в народные депутаты Украины Кузнецов Павел Сергеевич. Арк. 182.
14. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы Верховного Совета. Феодосийский избирательный округ № 34. Предвыборная программа кандидата в народные депутаты Украины Дорошевского М.В. Арк. 152.
15. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 45.
16. Од.Зб. 202. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 182.
17. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 160.

18. Од.Зб. 197. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 137.
19. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 156.
20. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 70.
21. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 41.
22. Од.Зб. 197. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 247.
23. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 10.
24. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 116.
25. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 138.
26. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 163.
27. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 70.

28. Од.Зб. 194. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 127.
29. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 168.
30. Од.Зб. 202. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 123.
31. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 256.
32. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України. 24 липня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 197.
33. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 24 липня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 23.
34. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 24 липня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 30.
35. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 86.
36. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 125.
37. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 145.

38. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 135.
39. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 252.
40. Од.Зб. 193. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 61.
41. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 206.
42. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 22.
43. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 березня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 126.
44. Од.Зб. 196. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 24 липня 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 94.
45. Од.Зб. 188. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 марта 1994 р. Облікова картка кандидата у народні депутати України. Арк. 185.
46. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 марта 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 124.
47. Од.Зб. 189. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 27 марта 1994 р. Облікова картка кандидата у народні депутати України. Арк. 103.

48. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины, 27 марта 94. Первомайский избирательный округ № 246. Кризский Юрий Алексеевич. Арк. 126.
49. Од.Зб. 194. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины, 27 марта 94. Перевальский избирательный округ № 255. Петренко Дмитрий Дмитриевич. Арк. 128.
50. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины. 10 декабря 1995 г. Сакский избирательный округ № 33. Кандидат в народные депутаты Украины видвинут конференцией Коммунистической партии Крыма. Дроботов Анатолий Иванович. Арк. 175.
51. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 10 грудня 1995 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 93.
52. Од.Зб. 188. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины, 27 марта 94. Жовтневый избирательный округ № 237. Илюшин Владимир Алексеевич. Арк. 45.
53. Од.Зб. 191. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины, 27 марта 94. Краснодонский избирательный округ № 243. Левченко Анатолий Иванович. Арк. 78.
54. Од.Зб. 188. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины, 27 марта 94. Рубежанский избирательный округ № 248. Иоффе Юлий Яковлевич. Арк. 68.
55. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины, 27 марта 94. Северодонецкий избирательный округ № 250. Динейкин Григорий Иванович. Арк. 46.
56. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 20 листопада 1994 р. Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 146.

57. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вибори народних депутатів України, 20 ноября 1994 р., Облікова картка кандидата в народні депутати України. Арк. 77.
58. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Выборы народных депутатов Украины, 27 марта 94. Старобельский избирательный округ № 259 Донченко Юрий Григорьевич. Арк. 139.
59. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 48.
60. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 63.
61. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 67.
62. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 76.
63. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 86.
64. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 110.
65. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 135.
66. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 156.
67. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 169.
68. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Вибори Президента України. Облікова картка. Арк. 194.
69. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Вибори Президента України. 12 вересня 1991. Облікова картка. Арк. 173.
70. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Вибори Президента України. 19 вересня 1991 року. Облікова картка. Арк. 3.

71. Од.Зб. 126. Спр. № 23-2/9. Вибори Президента України 1 грудня 1991 року. Облікова картка кандидата у Президенти України. Арк. 73.
72. Од.Зб. 123. Спр. № 23-2/5. Вибори Президента України 1 грудня 1991 року. Протокол Центральної виборчої комісії по виборах Президента України та з всеукраїнського референдуму. Про результати виборів Президента України. Арк. 1.
73. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Вінницькому виборчому округу № 2. Арк. 2.
74. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Волинському виборчому округу № 3. Арк. 3.
75. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Дніпропетровському виборчому округу № 4. Арк. 8.
76. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Донецькому виборчому округу № 5. Арк. 9.
77. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Житомирському виборчому округу № 6. Арк. 11.
78. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Закарпатському виборчому округу № 7. Арк. 12.

79. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Запорізькому виборчому округу № 8. Арк. 13.
80. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Івано-Франківському виборчому округу № 9. Арк. 14.
81. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Київському виборчому округу № 11. Арк. 16.
82. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Київському міському виборчому округу № 26. Арк. 31.
83. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Кіровоградському виборчому округу № 10. Арк. 15.
84. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Кримському виборчому округу № 1. Арк. 1.
85. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Львівському виборчому округу № 13. Арк. 18.
86. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол

окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Миколаївському виборчому округу № 14. Арк. 19.

87. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Одеському виборчому округу № 15. Арк. 20.
88. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Полтавському виборчому округу № 16. Арк. 21.
89. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Рівненському виборчому округу № 17. Арк. 22.
90. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Сумському виборчому округу № 18. Арк. 23.
91. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Тернопільському виборчому округу № 19. Арк. 24.
92. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Харківському виборчому округу № 20. Арк. 25.
93. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Херсонському виборчому округу № 21. Арк. 26.

94. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Хмельницькому виборчому округу № 22. Арк. 27.
95. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Черкаському виборчому округу № 23. Арк. 28.
96. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Чернівецькому виборчому округу № 24. Арк. 29.
97. Од.Зб. 260. Спр. № 05-5/15-2. Вибори Президента України 26 червня 1994 року. Повторне голосування 10 липня 1994 року. Протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування по Чернігівському виборчому округу № 25. Арк. 30.
98. Од.Зб. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Виборчі округи України, в яких проводились повторні вибори народних депутатів України 7 квітня 1996 року. Арк. 3.
99. Од.Зб. 124. Спр. № 23-2/6. Висновки по заяві Українського республіканського товариства російської культури «Русь» на право представлення кандидата в Президенти України. Арк. 83.
100. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Вінницька область, Замостянський №24. Арк. 39.
101. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Вінницька область, Могилів-Подільський №27. Арк. 42.
102. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Вінницька область, Староміський №25. Арк. 40.
103. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Вінницька область, Хмільницький №28. Арк. 43.

104. Од.3б. 188. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Вінницька, Староміський № 49. Арк. 224.
105. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Волинська область, Ковельський №42. Арк. 57.
106. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Волинська область, Луцький №40. Арк. 55.
107. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Волинська область, Луцький-Центральний №41. Арк. 56.
108. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Волинська область, Нововолинський №43. Арк. 58.
109. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Волинська область, Турійський №48. Арк. 63.
110. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Антрацитівський №54. Арк. 69.
111. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Антрацитівський №66. Арк. 81.
112. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Артемівський №50. Арк. 65.
113. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Біловодський №67. Арк. 82.
114. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Брянківський №55. Арк. 70.
115. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Ватутінський №51. Арк. 66.
116. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Жовтневий №52. Арк. 67.
117. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Кам'янобрідський №53. Арк. 68.
118. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Комунарський №56. Арк. 71.

119. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Краснодонський №57. Арк. 72.
120. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Краснолуцький №58. Арк. 73.
121. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Ленінський №49. Арк. 64.
122. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Лисичанський №59. Арк. 74.
123. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Лутугінський №68. Арк. 83.
124. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Перевальський №69. Арк. 84.
125. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Попаснянський №70. Арк. 85.
126. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Ровеньківський №61. Арк. 76.
127. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Рубіжанський №62. Арк. 77.
128. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Сватівський №71. Арк. 86.
129. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Свердловський №63. Арк. 78.
130. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Сєверодонецький №64. Арк. 79.
131. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Старобільський №73. Арк. 88.
132. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Ворошиловградська область, Стахановський №65. Арк. 80.
133. Од.Зб. 124. Спр. № 23-2/6. В Центральную избирательную комиссию. Заявление. Арк. 74.

134. Од.Зб. 203. Спр. № 08-2/26-1. В Центральную избирательную комиссию по выборам народных депутатов Украины. В окружную избирательную комиссию по Раднянскому избирательному округу № 376 «О нарушениях закона о выборах народных депутатов Украины при повторном голосовании по Раднянскому избирательному округу № 376 г. Харькова 9.04.94 г.». Арк. 21–23.
135. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Громадяни, що самі висунули себе претендентами. Арк. 1–5.
136. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Амур-Нижньодніпровський №75. Арк. 90.
137. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Бабушкінський №76. Арк. 91.
138. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Баглійський №84. Арк. 99.
139. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Васильківський №100. Арк. 115.
140. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Вузівський №77. Арк. 92.
141. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Горняцький №88. Арк. 103.
142. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Держинський №89. Арк. 104.
143. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Дніпровський №85. Арк. 100.
144. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Довгинцівський №90. Арк. 105.
145. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Жовтневий №78. Арк. 93.
146. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Заводський №86. Арк. 101.

147. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Західно-Донбаський №98. Арк. 113.
148. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Індустріальний №79. Арк. 94.
149. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Кіровський №80. Арк. 95.
150. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Красногвардійський №81. Арк. 96.
151. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Ленінський №74. Арк. 89.
152. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Нікопольський №96. Арк. 111.
153. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Новомосковський №102. Арк. 117.
154. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Новомосковський міський №97. Арк. 112.
155. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Павлоградський №103. Арк. 118.
156. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Південний №104. Арк. 119.
157. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Першотравенський №99. Арк. 114.
158. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Солонянський №105. Арк. 120.
159. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Тернівський №93. Арк. 108.
160. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Дніпропетровська область, Центрально-Міський №94. Арк. 109.
161. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Довідка. Про результати перевірки протоколів окружних виборчих комісій та підписних листів на

підтримку претендента на кандидата у Президенти України Толкачова Ю. О. Арк. 111.

162. Од.Зб. 203. Спр. № 08-2/26-1. Довідка. Про результати розгляду заяв, надісланих до Центральної виборчої комісії щодо дотримання Закону про вибори народних депутатів України по Радянському виборчому округу №376 м. Харкова. Арк. 18–20.
163. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Амвросіївський №147. Арк. 162.
164. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Артемівський №117. Арк. 132.
165. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Будьоннівський №109. Арк. 124.
166. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Волноваський №148. Арк. 163.
167. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Ворошиловський №110. Арк. 125.
168. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Горлівський-Калінінський №118. Арк. 133.
169. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Горлівський-Микитівський №119. Арк. 134.
170. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Горлівський-Центральний №120. Арк. 135.
171. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Дебальцівський №121. Арк. 136.
172. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Дзержинський №122. Арк. 137.
173. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Добропільський №123. Арк. 138.
174. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Дружківський №124. Арк. 139.

175. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Єнакіївський №125. Арк. 140.
176. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Калінінський №111. Арк. 126.
177. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Київський №112. Арк. 127.
178. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Кіровський №113. Арк. 128.
179. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Костянтинівський №126. Арк. 141.
180. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Краматорський №127. Арк. 142.
181. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Красноармійський №149. Арк. 164.
182. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Красноармійський міський №129. Арк. 144.
183. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Краснолиманський №130. Арк. 145.
184. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Куйбишевський №114. Арк. 129.
185. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Ленінський №108. Арк. 123.
186. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Макіївський-Гірницький №131. Арк. 146.
187. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Макіївський-Советський №132. Арк. 147.
188. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Макіївський-Центральний №133. Арк. 148.
189. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Макіївський-Червоногвардійський №134. Арк. 149.

190. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Маріупольський-Жовтневий №135. Арк. 150.
191. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Маріупольський-Іллічівський №136. Арк. 151.
192. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Маріупольський-Орджонікідзевський №137. Арк. 152.
193. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Маріупольський-Приморський №138. Арк. 153.
194. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Маріупольський-Центральний №139. Арк. 154.
195. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Мар'їнський №150. Арк. 165.
196. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Новоазовський №151. Арк. 166.
197. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Новокраматорський №128. Арк. 143.
198. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Петровський №115. Арк. 130.
199. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Пролетарський №116. Арк. 131.
200. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Селидівський №140. Арк. 155.
201. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Слов'янський міський №141. Арк. 156.
202. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Сніжнянський №142. Арк. 157.
203. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Торезький №143. Арк. 158.
204. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Донецька область, Харцизький №144. Арк. 159.

205. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Донецька область, Шахтарський №145. Арк. 160.
206. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Донецька область, Ясинуватський №146. Арк. 161.
207. Од.3б. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. До Центральної виборчої комісії по виборах Президента України від громадянина України, Шаїнського Володимира Борисовича, 1948 р.н., мешкаючого по адресі Київ-71, вул. Ярославська 10, кв. 21. Заява. Арк. 140.
208. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Богунський №153. Арк. 168.
209. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Корольовський №154. Арк. 169.
210. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Коростенський №157. Арк. 172.
211. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Малинський №163. Арк. 178.
212. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Новоград-Волинський №158. Арк. 173.
213. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Овруцький №164. Арк. 179.
214. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Промисловий №155. Арк. 170.
215. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Житомирська область, Червоноармійський №166. Арк. 181.
216. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Закарпатська область, Берегівський №169. Арк. 184.
217. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Закарпатська область, Виноградівський №170. Арк. 185.
218. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Закарпатська область, Іршавський №171. Арк. 186.

219. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Закарпатська область, Перечинський №173. Арк. 188.
220. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Закарпатська область, Свалявський №175. Арк. 190.
221. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Закарпатська область, Ужгородський №167. Арк. 182.
222. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Бердянський №188. Арк. 203.
223. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Жовтневий №179. Арк. 194.
224. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Заводський №180. Арк. 195.
225. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Запорізький №191. Арк. 206.
226. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Кам'янсько-Дніпровський №192. Арк. 207.
227. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Комунарський №181. Арк. 196.
228. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Ленінський №178. Арк. 193.
229. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Мелітопольський №193. Арк. 208.
230. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Мелітопольський міський №187. Арк. 202.
231. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Орджонікідзевський №183. Арк. 198.
232. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Пологівський №194. Арк. 209.
233. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Запорізька область, Шевченківський №185. Арк. 200.

234. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Измаильский избирательный округ № 305. Кандидат в народные депутаты. Крук Юрий Борисович. Арк. 136.
235. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Івано-Франківська область, Центральний №197. Арк. 212.
236. Од.Зб. 262. Спр. № 08-5/17. International Foundation for Electoral Systems / Міжнародна Фундація Виборчих Систем / Кандидат в Президенти України Валерій Георгійович Бабич. Загальна кількість зібраних підписів. Арк. 8.
237. Од.Зб. 262. Спр. № 08-5/17. International Foundation for Electoral Systems / Міжнародна Фундація Виборчих Систем / Кандидат в Президенти Володимир Лановий. Загальна кількість зібраних підписів. Арк. 17.
238. Од.Зб. 262. Спр. № 08-5/17. International Foundation for Electoral Systems / Міжнародна Фундація Виборчих Систем / Передвиборча програма. Вільна, демократична, процвітаюча Україна! Арк. 22–23.
239. Од.Зб. 262. Спр. № 08-5/17. International Foundation for Electoral Systems / Міжнародна Фундація Виборчих Систем / Тези з Передвиборчої програми. Арк. 12.
240. Од.Зб. 262. Спр. № 08-5/17. International Foundation for Electoral Systems / Міжнародна Фундація Виборчих Систем / Тези з Передвиборчої програми. Арк. 15.
241. Од.Зб. 262. Спр. № 08-5/17. International Foundation for Electoral Systems / Міжнародна Фундація Виборчих Систем / Тези з Передвиборчої програми. Арк. 18.
242. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в депутаты Украины. Верховного Совета Украины. По Нахимовскому избирательному округу № 46 г. Севастополя. Зачесов Вадим Александрович. Арк. 257.
243. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины. Драгоmareцкий Сергей Дмитриевич. Ильичевский избирательный округ № 295. Арк. 164.

244. Од.Зб. 188. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Алуштинскому избирательному округу № 28. Карпачова Нина Ивановна. Арк. 186.
245. Од.Зб. 198. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Бердянскому избирательному округу № 185. Тодоров Євгеній Семенович. Арк. 198.
246. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Железнодорожному избирательному округу № 24. Жумикин Альберт Петрович. Арк. 147.
247. Од.Зб. 182. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Заводскому избирательному округу № 178. Анисимов Леонид Александрович. Арк. 82.
248. Од.Зб. 191. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Каменско-Днепровском избирательном округу № 191. Лунев Григорий Алексеевич. Арк. 134.
249. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Киевскому избирательному округу № 25. Миримский Лев Юльевич. Арк. 78.
250. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Красногвардейскому избирательному округу № 39. Егудин Владимир Ильич. Арк. 31.
251. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Ленинскому избирательному округу № 181. Кужель Александра Владимировна. Арк. 171.
252. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Ленинскому избирательному округу № 40. Пшеничная Ольга Николаевна. Арк. 138.
253. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Мелитопольскому избирательному округу № 186. Угаров Геннадий Юрьевич. Арк. 11.

254. Од.Зб. 194. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Симферопольскому избирательному округу № 42. Пименова Наталия Петровна. Арк. 231.
255. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Ялтинскому избирательному округу № 35. Франчук Игорь Анатольевич. Арк. 94.
256. Од.Зб. 189. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат от трудового коллектива Бахчисарайской центральной районной больницы Коген Юрий Борисович. Арк. 104.
257. Од.Зб. 182. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати Алексеев Володимир Геннадійович по Індустріальному виборчому округу № 369. Арк. 46.
258. Од.Зб. 198. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України від Бабушкінського виборчого округу № 74, Тютін Вячеслав Олександрович. Арк. 209.
259. Од.Зб. 196. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України від Гірницького виборчого округу № 86, Селіфонтьєв Сергій Іванович. Арк. 106.
260. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України від Жовтневого виборчого округу № 76, Михайленко Сергій Михайлович. Арк. 89.
261. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України від Кіровського виборчого округу № 78, Меркушов Віктор Тимофійович. Арк. 68.
262. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України, 24 липня 1994 р., Дудченко Микола Петрович, по Славутському виборчому округу № 408 Арк. 198.
263. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України по Богунському виборчому округу № 154, Мозер Георгій

- Едуардович. Висунутий трудовим колективом торговельного взуттєвого об'єднання «Крок». Арк. 145.
264. Од.Зб. 202. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати Верховної Ради України по Коростенському виборчому округу № 157, Яценко Володимир Михайлович. Арк. 183.
265. Од.Зб. 196. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Малиновскому избирательному округу № 297, Севрюков Владимир Васильевич. Арк. 95.
266. Од.Зб. 197. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины по Шевченковскому избирательному округу № 184, Судницин Федор Семенович. Арк. 248.
267. Од.Зб. 193. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України по Октябрському виборчому округу № 319, Носов Владислав Васильович. Арк. 95.
268. Од.Зб. 191. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України по Олександрійському виборчому округу № 234, Мармазов Євген Васильович. Арк. 23, 230
269. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України по Олександрійському міському виборчому округу № 227, Чеботарьов Валентин Павлович. Арк. 24.
270. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України, Попов Дмитро Антонович, Біляївський виборчий округ № 308. Арк. 71.
271. Од.Зб. 197. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат у народні депутати України, Суслов Виктор Иванович, по Люботинскому избирательному округу № 383 Арк. 274.
272. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Кандидат в народные депутаты Украины, Рычагов Григорий Васильевич. Арк. 207.
273. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 7 квітня 1996 року вибори народних депутатів України. Кандидат у народні депутати України по

Дарницькому виборчому округу № 5. Черновецький Леонід Михайлович. Арк. 104.

274. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Баришівський №215. Арк. 230.
275. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Білоцерківський №216. Арк. 231.
276. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Білоцерківський міський №208. Арк. 223.
277. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Бориспільський №209. Арк. 224.
278. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Броварський №210. Арк. 225.
279. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Васильківський №211. Арк. 226.
280. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Вишгородський №217. Арк. 232.
281. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Володарський №218. Арк. 233.
282. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Макарівський №221. Арк. 236.
283. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Обухівський №223. Арк. 238.
284. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Переяслав-Хмельницький №213. Арк. 228.
285. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Таращанський №224. Арк. 239.
286. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Київська область, Фастівський №214. Арк. 229.
287. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. І. Кіровоградська область, Кіровський №226. Арк. 241.

288. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Кіровоградська область, Ленінський №225. Арк. 240.
289. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Кіровоградська область, Маловисківський №232. Арк. 247.
290. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Кіровоградська область, Новоархангельський №233. Арк. 248.
291. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Кіровоградська область, Олександрійський №235. Арк. 250.
292. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Кіровоградська область, Олександрійський міський №228. Арк. 243.
293. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. Кіровоградська область, Світловодський №229. Арк. 244.
294. Од.3б. 124. Спр. № 23-2/6. Комуністична партія Радянського союзу. Центральний Комітет Компартії України, XXVIII/5, 29. VI. 1990 р. Про програмні принципи діяльності Комуністичної партії України. Арк. 32–63.
295. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Алуштинський №243. Арк. 3.
296. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Бахчисарайський №251. Арк. 11.
297. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Білогірський №252. Арк. 12.
298. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Джанкойський №244. Арк. 4.
299. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Євпаторійський №245. Арк. 5.
300. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Залізничний №240. Арк. 1.
301. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Керченський №246. Арк. 6.

302. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Красногвардійський №253. Арк. 13.
303. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Красноперекопський №247. Арк. 7.
304. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Ленінський №254. Арк. 14.
305. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Нижньогірський №255. Арк. 15.
306. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Роздольненський №256. Арк. 16.
307. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Сакський №248. Арк. 8.
308. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Сімферопольський №257. Арк. 17.
309. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Феодосійський №249. Арк. 9.
310. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Центральний №242. Арк. 2.
311. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Кримська область, Ялтинський №250. Арк. 10.
312. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Артемівський №259. Арк. 19.
313. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Дрогобицький №265. Арк. 25.
314. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Залізничний №260. Арк. 20.
315. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Ленінський №258. Арк. 18.
316. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Миколаївський №274. Арк. 34.

317. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Мостиський №275. Арк. 35.
318. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Самбірський №266. Арк. 26.
319. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Стрийський №267. Арк. 27.
320. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Червоноармійський №263. Арк. 23.
321. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Червоноградський №268. Арк. 28.
322. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Львівська область, Шевченківський №264. Арк. 24.
323. Од.Зб. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. 23-2/15-16 29.08.91. 255710, м. Ірпінь, с. Буча, вул. Центральна, 39, гр. Лосєву Б.Г. Арк. 170.
324. Од.Зб. 193. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 березня – вибори народних депутатів України. Всі на вибори! Кандидат у народні депутати України по Броварському виборчому округу № 209 – Новиков Олександр Васильович. Арк. 84.
325. Од.Зб. 193. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 березня – вибори народних депутатів України. Кандидат у народні депутати України по Баришівському виборчому округу № 214 – Нідзієв Олександр Іванович. Арк. 62.
326. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 1994, март, 27, воскресение. Кандидат в народные депутаты Украины по Гагаринскому избирательному округу № 44 г. Севастополя – Шеренин Юрий Леонидович. Арк. 125.
327. Од.Зб. 194. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 – марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Артемовскому избирательному округу № 147 – Панасовский Олег Григорьевич. Арк. 46.

328. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Горловскому-Калининскому избирательному округу № 118 – Красняков Евгений Васильевич. Предвыборная программа. Арк. 114.
329. Од.Зб. 196. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Горловскому-Никитовскому избирательному округу № 119 – Сикалов Валерий Иванович. Арк. 217.
330. Од.Зб. 184. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Горловскому-Центральному избирательному округу № 120 – Вишневецкий Георгий Васильевич. Предвыборная программа. Арк. 69.
331. Од.Зб. 196. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Дзержинскому избирательному округу № 121 – Самофалов Геннадий Григорьевич. Арк. 83.
332. Од.Зб. 202. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Енакиевскому округу № 124 – Яковенко Александр Николаевич. Арк. 124.
333. Од.Зб. 183. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Кировскому-Шахтерскому избирательному округу № 112 – Болдырев Юрий Александрович. Предвыборная программа. Арк. 88.
334. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Краснолиманскому избирательному округу № 130 – Хунов Анатолий Исмаилович. Арк. 161.
335. Од.Зб. 189. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по

Куйбышевскому избирательному округу № 113 – Кожевников Борис Михайлович. Арк. 115.

336. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Макеевскому-Горняцкому избирательному округу № 131 – Моисеенко Владимир Николаевич. Арк. 157.
337. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Мариупольскому-Орджоникидзевскому округу № 137 – Шестаков Виктор Петрович. Арк. 136.
338. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Новокраматорскому округу № 128 – Шеховцов Алексей Дмитриевич. Арк. 146.
339. Од.Зб. 182. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Пролетарскому избирательному округу № 116 – Ампилогов Владимир Федорович. Предвыборная программа. Арк. 69.
340. Од.Зб. 194. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 – марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Харцызскому избирательному округу № 143 – Пейгалайнен Анатолий Владимирович. Арк. 106.
341. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Шахтерскому избирательному округу № 144 – Шамарин Александр Николаевич. Арк. 23.
342. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы в Верховный Совет Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Юнокоммунаровскому избирательному округу № 125 – Чечетов Михаил Васильевич. Арк. 129.

343. Од.Зб. 202. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта 94, выборы народных депутатов Украины. Артемовский избирательный округ № 235 – Ягоферов Анатолий Николаевич. Арк. 102.
344. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта выборы народных депутатов Украины. Беловодский избирательный округ № 253 – Черенков Александр Павлович. Арк. 71.
345. Од.Зб. 197. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта 94 выборы народных депутатов Украины. Ватутинский избирательный округ № 236 – Степанов Петр Степанович. Арк. 138.
346. Од.Зб. 201. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта выборы народных депутатов Украины. 296 Киевский избирательный округ. Кандидат в депутаты – Шишкин Виктор Иванович. Арк. 169.
347. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта 1994 года – вибори народных депутатов Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Киевскому избирательному округу № 11 – Звягильский Ефим Леонидович. Арк. 278.
348. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта 94, Выборы народных депутатов Украины. Антрацитовский избирательный округ № 241 – Еськов Валентин Андреевич. Арк. 87.
349. Од.Зб. 182. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы народных депутатов Украины. Лисичанский избирательный округ № 245 – Анненков Егор Иванович. Арк. 93.
350. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта 1994 года – выборы народных депутатов Украины. Кандидат в народные депутаты Украины по Заводскому избирательному округу № 283 – Емельянов Владимир Михайлович. Арк. 54.
351. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта выборы народных депутатов Украины. Станично-Луганский избирательный округ № 258 – Уланов Валентин Николаевич. Арк. 23.

352. Од.3б. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 27 марта – выборы народных депутатов Украины. 301 Таировский избирательный округ. Кандидат в депутаты –Евдокимов Валерий Александрович. Арк. 10.
353. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Артемівський №1. Арк. 13.
354. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Ватутінський №3. Арк. 15.
355. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Гагарінський №4. Арк. 16.
356. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Голосіївський №5. Арк. 17.
357. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Дарницький №6. Арк. 18.
358. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Залізничний №7. Арк. 19.
359. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Індустріальний №8. Арк. 20.
360. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Ленінградський №9. Арк. 21.
361. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Лівобережний №10. Арк. 22.
362. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Печерський №12. Арк. 24–25.
363. Од.3б. 109.Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Подільський №13. Арк. 26.
364. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Радянський №16. Арк. 29–30.
365. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Святошинський №17. Арк. 31.
366. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Троєщинський №19. Арк. 33.
367. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Харківський №20. Арк. 34.
368. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Центральний №21. Арк. 35.
369. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Київ, Червоноармійський №22. Арк. 37.
370. Од.3б. 136. Спр. № 23-2/9, том I. м. Львів, вул. Кондратюка, 13 / 23-2/15-18 29.08.91. 290004 / гр. О. М. Курилову. Арк. 157.
371. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Севастополь, Балаклавський №237. Арк. 252.
372. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Севастополь, Гагарінський №238. Арк. 253.
373. Од.3б. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Севастополь, Ленінський №236. Арк. 251.

374. Од.Зб. 109. Спр. № 08-2/26, том. I. м. Севастополь, Нахімовський №239. Арк. 254.
375. Од.Зб. 203. Спр. № 08-2/26-1. Межрегіональний блок реформ Гринев-Кучма. Інформаційно-аналітичний бюллетень, випуск №1. Арк. 110.
376. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Доманівський №289. Арк. 49.
377. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Заводський №283. Арк. 43.
378. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Корабельний №284. Арк. 44.
379. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Ленінський №282. Арк. 42.
380. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Миколаївський №290. Арк. 50.
381. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Первомайський №287. Арк. 47.
382. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Снігурівський №292. Арк. 52.
383. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Миколаївська область, Центральний №285. Арк. 45.
384. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Мирошніченко Юрій Алексеевич. Кандидат в народні депутати України. Програма кандидата. Арк. 111.
385. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Волинська область. Арк. 5.
386. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Дніпропетровська область. Арк. 5–7.
387. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Донецька область. Арк. 7–9.

388. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Житомирська область. Арк. 10.
389. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Закарпатська область. Арк. 10–11.
390. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Запорізька область. Арк. 11–12.
391. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Київська область. Арк. 13.
392. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Кіровоградська область. Арк. 14.
393. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Луганська область. Арк. 14–16.
394. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Львівська область. Арк. 16–17.
395. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Миколаївська область. Арк. 17–18.
396. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Одеська область. Арк. 18–19.
397. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Полтавська область. Арк. 19–20.
398. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Республіка Крим. Арк. 2–3.
399. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Рівненська область. Арк. 20.
400. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Тернопільська область. Арк. 21.
401. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Харківська область. Арк. 21–23.
402. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Херсонська область. Арк. 23–24.

403. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Хмельницька область. Арк. 24.
404. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Чернівецька область. Арк. 25.
405. Од.Зб. 181. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23, том №2. Народні депутати, вересень 1994 року / Чернігівська область. Арк. 25–26.
406. Од.Зб. 187. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Неділя 27 березня 1994 р. Кандидат в народные депутаты Украины по Днепровскому избирательному округу № 394. Ельяшкевич Александр Сергеевич. Выдвинут трудовым коллективом акционерного банка «Херсонинвестбанк» и зарегистрирован окружной избирательной комиссией по Днепровскому избирательному округу № 394. Арк. 42.
407. Од.Зб. 191. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. 20 ноября 1994 года – Выборы народных депутатов Украины. Кандидат в народные депутаты Украины от Красногвардейского избирательного округа № 79 – Литвин Вадим Валентинович. Арк. 78.
408. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата. Арк. 104.
409. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата. Арк. 116.
410. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата. Арк. 128.
411. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата. Арк. 162.
412. Од.Зб. 190. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата. Арк. 242.
413. Од.Зб. 196. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата. Арк. 24.
414. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата України. Арк. 80.

415. Од.3б. 185. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Облікова картка народного депутата України. Арк. 198.
416. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Жовтневий №294. Арк. 54.
417. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Білгород-Дністровський №303. Арк. 63.
418. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Біляївський №307. Арк. 67.
419. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Болградський №308. Арк. 68.
420. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Іванівський №310. Арк. 70.
421. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Ізмаїльський №304. Арк. 64.
422. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Іллічівський №295. Арк. 55.
423. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Київський №296. Арк. 56.
424. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Комінтернівський №312. Арк. 72.
425. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Ленінський №293. Арк. 53.
426. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Малиновський №297. Арк. 57.
427. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Морський №306. Арк. 66.
428. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Приморський №298. Арк. 58.
429. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Суворовський №299. Арк. 59.

430. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Таїровський №300. Арк. 60.
431. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Татарбунарський №315. Арк. 75.
432. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Центральний №301. Арк. 61.
433. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Одеська область, Чорноморський №302. Арк. 62.
434. Од.Зб. 203. Спр. № 08-2/26-1. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Гринев Володимир Борисович, по Радянському виборчому округу № 376. Арк. 7.
435. Од.Зб. 186. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Демин Олег Алексеевич, по Коминтерновському виборчому округу № 371. Арк. 237.
436. Од.Зб. 188. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Іванов Василь Олексійович, по Харківському виборчому округу № 393. Арк. 23.
437. Од.Зб. 188. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Кашляков Николай Дмитреевич, по Октябрському виборчому округу № 368. Арк. 213.
438. Од.Зб. 192. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Мухін Володимир Васильович, по Київському виборчому округу № 370. Арк. 253.
439. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Пустовойтовський Володимир Семенович, по Первомайському виборчому округу № 384. Арк. 58, 127.
440. Од.Зб. 195. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Райковський Броніслав Станіславович, по Чугуївському виборчому округу № 385. Арк. 174.

441. Од.Зб. 198. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Таранов Олег Вадимович, по Комсомольському избирательному округу № 372. Арк. 44.
442. Од.Зб. 200. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Окружна виборча комісія. Кандидат у народні депутати України – Чупахін Олександр Михайлович, по Куп'янському виборчому округу № 381. Арк. 257.
443. Од.Зб. 194. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Павленко Едуард Іванович. Кандидат в народные депутаты Украины. Арк. 11.
444. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах. / Вінницька область Арк. 110.
445. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Ворошиловградська область. Арк. 18–22.
446. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах. / Ворошиловградська область Арк. 112–113.
447. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах. / Волинська область Арк. 111.
448. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Дніпропетровська область. Арк. 23–29.
449. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Дніпропетровська область Арк. 114–115.
450. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Донецька область. Арк. 30–38.
451. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Донецька область. Арк. 116–118.
452. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Житомирська область. Арк. 39–41.
453. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Житомирська область. Арк. 119.
454. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Закарпатська область. Арк. 120.

455. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Запорізька область.
Арк. 45–47.
456. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Запорізька область
Арк. 121.
457. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Київська область.
Арк. 123.
458. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Кіровоградська
область. Арк. 56–57.
459. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Кіровоградська
область. Арк. 124.
460. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Кримська область.
Арк. 59–62.
461. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Кримська область.
Арк. 126.
462. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Львівська область.
Арк. 63–68.
463. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / м. Київ. Арк. 108–
109.
464. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / м. Севастополь. Арк.
125.
465. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Миколаївська
область. Арк. 69–70.
466. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Миколаївська
область. Арк. 128.
467. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Одеська область.
Арк. 71–74.
468. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Одеська область Арк.
129–130.
469. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Полтавська область.
Арк. 75–78.

470. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Полтавська область.
Арк. 131.
471. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Ровенська область.
Арк. 79–81.
472. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Сумська область.
Арк. 82–84.
473. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Сумська область.
Арк. 133.
474. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Тернопільська
область. Арк. 85–86.
475. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Тернопільська
область. Арк. 134.
476. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Харківська область.
Арк. 87–92.
477. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Харківська область.
Арк. 135–136.
478. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Херсонська область.
Арк. 93–94.
479. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Хмельницька
область. Арк. 95–97.
480. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Хмельницька
область. Арк. 138.
481. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Черкаська область.
Арк. 98–100.
482. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Черкаська область.
Арк. 139.
483. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Чернівецька область.
Арк. 101–102.
484. Од.3б. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Чернігівська область.
Арк. 103–104.

485. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. По виборчих округах / Чернігівська область. Арк. 141.
486. Од.Зб. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Повторні вибори народних депутатів України 10 грудня 1995 року. Виборчі округи, в яких проводились повторні вибори народних депутатів України 10 грудня 1995 року. Арк. 31–32.
487. Од.Зб. 197. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Повторні вибори народного депутата України 10 грудня 1995 року. Кандидат в народні депутати України по Подільському виборчому округу №13 – Славов Микола Антонович. Арк. 10.
488. Од.Зб. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Повторні вибори народних депутатів України 20 листопада 1994 року. Виборчі округи, в яких проводились повторні вибори народних депутатів України 20 листопада 1994 року. Арк. 90–91.
489. Од.Зб. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Повторні вибори народних депутатів України 24 липня 1994 року. Виборчі округи, в яких проводились повторні вибори народних депутатів України 24 липня 1994 року. Арк. 140–143.
490. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Полтавська область, Комсомольський №319. Арк. 79.
491. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Полтавська область, Кременчуцький-Автозаводський №320. Арк. 80.
492. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Полтавська область, Кременчуцький-Крюківський №321. Арк. 81.
493. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Полтавська область, Ленінський №316. Арк. 76.
494. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Полтавська область, Лохвицький №328. Арк. 88.
495. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Полтавська область, Лубенський №322. Арк. 82.

496. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Полтавська область, Октябрський №318. Арк. 78.
497. Од.Зб. 185. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Предвыборная программа Едуарда Гурвица. Арк. 207.
498. Од.Зб. 199. Спр. № 08-2/26, 23-26, 23-23. Программа кандидата в народные депутаты Украины – Цушко Василия Петровича. Арк. 196.
499. Од.Зб. 126. Спр. № 23-2/9. Протокол № 3 загальних зборів особового складу військової частини 75110 від 17 вересня 1991 року. Арк. 1.
500. Од.Зб. 133. Спр. № 23-2/25, том 2. Протокол собрания трудового коллектива Полтавского консервного завода ОПС от 19 сентября 1991 г. Арк. 173.
501. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати виборів народних депутатів України 27 березня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Донецька обл. (продовження). Арк. 55–59.
502. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати виборів народних депутатів України 27 березня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Луганська обл. (продовження). Арк. 107–114.
503. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Вінницька обл. Арк. 207.
504. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Дніпропетровська обл. Арк. 212–215.
505. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за

- телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Донецька обл. Арк. 217–222.
506. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Житомирська обл. Арк. 223.
507. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Закарпатська обл. Арк. 225.
508. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Запорізька обл. Арк. 227–228.
509. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Івано-Франківська обл. Арк. 230.
510. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Київська обл. Арк. 231–232.
511. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Кіровоградська обл. Арк. 234–235.
512. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Луганська обл. Арк. 236–238.

513. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. м. Севастополь. Арк. 206.
514. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Одеська обл. Арк. 243–245.
515. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Полтавська обл. Арк. 247.
516. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Республіка Крим (продовження). Арк. 203–205.
517. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Харківська обл. Арк. 255–258.
518. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Херсонська обл. Арк. 259–260.
519. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Чернівецька обл. Арк. 265.
520. Од.Зб. 176. Спр. № 08-2/25. Результати повторного голосування по виборах народних депутатів України 2-3, 9-10 квітня 1994 року (за

телеграфними повідомленнями окружних виборчих комісій) / По виборчих округах. Чернігівська обл. Арк. 266–267.

521. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Ровенська область, Володимирецький №335. Арк. 95.
522. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Ровенська область, Жовтневий №333. Арк. 93.
523. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Ровенська область, Костопільський №339. Арк. 99.
524. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Ровенська область, Ленінський №332. Арк. 92.
525. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Ровенська область, Ровенський №340. Арк. 100.
526. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Ровенська область, Сарненський №341. Арк. 101.
527. Од.3б. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Список зареєстрованих кандидатів у народні депутати України на повторні вибори 7 квітня 1996 року (за протоколами окружних виборчих комісій, що надійшли до Центрвиборчкому), станом на 2 березня 1996 року. Арк. 14–30.
528. Од.3б. 177. Спр. № 08-2/15, 23/15. Список зареєстрованих кандидатів у народні депутати України на повторні вибори 7 квітня 1996 року (за протоколами окружних виборчих комісій, що надійшли до Центрвиборчкому), станом на 12 березня 1996 року. Арк. 13.
529. Од.3б. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Алчевський виборчий округ №240 (Луганська область). Арк. 6–7.
530. Од.3б. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Антрацитівський виборчий округ №241 (Луганська область). Арк. 7.
531. Од.3б. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Антрацитівський сільський виборчий округ №252 (Луганська область). Арк. 17–18.
532. Од.3б. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Артемівський виборчий округ №235 (Луганська область). Арк. 1.

533. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Бахмацький виборчий округ №443 (Чернігівська область). Арк. 195–196.
534. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Білгород-Дністровський виборчий округ №304 (Одеська область). Арк. 67–69.
535. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Біловодський виборчий округ №253 (Луганська область). Арк. 18.
536. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Біляївський виборчий округ №308 (Одеська область). Арк. 71–72.
537. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Болградський виборчий округ №309 (Одеська область). Арк. 72.
538. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Брянківський виборчий округ №242 (Луганська область). Арк. 7–8.
539. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Буський виборчий округ №272 (Львівська область). Арк. 34–36.
540. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Валківський виборчий округ №388 (Харківська область). Арк. 146.
541. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ватутінський виборчий округ №236 (Луганська область). Арк. 1–2.
542. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Великолепетинський виборчий округ №399 (Херсонська область). Арк. 156.
543. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Великоолександрівський виборчий округ №400 (Херсонська область). Арк. 156–157.
544. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Вересневий виборчий округ №333 (Рівненська область). Арк. 91–92.
545. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Вижницький виборчий округ №433 (Чернівецька область). Арк. 185–186.
546. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Вовчанський виборчий округ №389 (Харківська область). Арк. 147.

547. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Вознесенський виборчий округ №288 (Миколаївська область). Арк. 51–52.
548. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Володимирецький виборчий округ №336 (Рівненська область). Арк. 94–95.
549. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Волочиський виборчий округ №410 (Хмельницька область). Арк. 166–167.
550. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Вузівський виборчий округ №366 (Харківська область). Арк. 121–122.
551. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Галицький виборчий округ №260 (Львівська область). Арк. 22–24.
552. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Галицький виборчий округ №356 (Тернопільська область). Арк. 112–113.
553. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Глибоцький виборчий округ №434 (Чернівецька область). Арк. 186–187.
554. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Глухівський виборчий округ №345 (Сумська область). Арк. 104–105.
555. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Городоцький виборчий округ №273 (Львівська область). Арк. 36.
556. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Городоцький виборчий округ №411 (Хмельницька область). Арк. 167–168.
557. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Гощанський виборчий округ №337 (Рівненська область). Арк. 95–96.
558. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Дергачівський виборчий округ №390 (Харківська область). Арк. 147–148.
559. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Деснянський виборчий округ №439 (Чернігівська область). Арк. 190–191.
560. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Деснянський виборчий округ №450 (Чернігівська область). Арк. 199–200.

561. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Держинський виборчий округ №367 (Харківська область). Арк. 122–124.
562. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Дніпровський виборчий округ №394 (Херсонська область). Арк. 150–151.
563. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Жовківський виборчий округ №276 (Львівська область). Арк. 38–40.
564. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Жовтневий виборчий округ №237 (Луганська область). Арк. 2–4.
565. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Жовтневий виборчий округ №294 (Одеська область). Арк. 57.
566. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Жовтневий виборчий округ №368 (Харківська область). Арк. 124–125.
567. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Заводський виборчий округ №283 (Миколаївська область). Арк. 46–47.
568. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Заводський виборчий округ №405 (Хмельницька область). Арк. 160–161.
569. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Замковий виборчий округ №334 (Рівненська область). Арк. 92–93.
570. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Зарічний виборчий округ №343 (Сумська область). Арк. 101–103.
571. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Зміївський виборчий округ №391 (Харківська область). Арк. 148–149.
572. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Золотоніський виборчий округ №420 (Черкаська область). Арк. 174.
573. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Іванівський виборчий округ №311 (Одеська область). Арк. 73.
574. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Іванівський виборчий округ №402 (Херсонська область). Арк. 158–159.
575. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ізмаїльський виборчий округ №305 (Одеська область). Арк. 69–70.

576. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Іллічівський виборчий округ №295 (Одеська область). Арк. 57–58.
577. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Індустріальний виборчий округ №369 (Харківська область). Арк. 125–127.
578. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Кам'янець-Подільський виборчий округ №407 (Хмельницька область). Арк. 163–164.
579. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Кам'янобрідський виборчий округ №238 (Луганська область). Арк. 4.
580. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Канівський виборчий округ №421 (Черкаська область). Арк. 175–176.
581. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Київський виборчий округ №296 (Одеська область). Арк. 58–59.
582. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Київський виборчий округ №317 (Полтавська область). Арк. 76–78.
583. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Київський виборчий округ №370 (Харківська область). Арк. 127–128.
584. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Кілійський виборчий округ №312 (Одеська область). Арк. 73–74.
585. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ковпаківський виборчий округ №344 (Сумська область). Арк. 103–104.
586. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Козелецький виборчий округ №446 (Чернігівська область). Арк. 197–198.
587. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Комінтернівський виборчий округ №313 (Одеська область). Арк. 74–75.
588. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Комінтернівський виборчий округ №371 (Харківська область). Арк. 128–130.
589. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Комсомольський виборчий округ №320 (Полтавська область). Арк. 81.

590. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Комсомольський виборчий округ №372 (Харківська область). Арк. 130–131.
591. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Конотопський виборчий округ №346 (Сумська область). Арк. 105–106.
592. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Корабельний виборчий округ №284 (Миколаївська область). Арк. 47–48.
593. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Королевецький виборчий округ №351 (Сумська область). Арк. 109.
594. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Котовський виборчий округ №306 (Одеська область). Арк. 70.
595. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Красноградський виборчий округ №392 (Харківська область). Арк. 149.
596. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Краснодонський виборчий округ №243 (Луганська область). Арк. 8–9.
597. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Краснолуцький виборчий округ №244 (Луганська область). Арк. 9–11.
598. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Кременчуцький-Автозаводський виборчий округ №321 (Полтавська область). Арк. 81–82.
599. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Кременчуцький-Крюковський виборчий округ №322 (Полтавська область). Арк. 82–83.
600. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Куп'янський виборчий округ №381 (Харківська область). Арк. 141–142.
601. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Левандівський виборчий округ №262 (Львівська область). Арк. 24–25.
602. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ленінський виборчий округ №239 (Луганська область). Арк. 4–6.
603. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ленінський виборчий округ №285 (Миколаївська область). Арк. 48–49.

604. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ленінський виборчий округ №318 (Полтавська область). Арк. 78–79.
605. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ленінський виборчий округ №373 (Харківська область). Арк. 131–133.
606. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ленінський виборчий округ №431 (Чернівецька область). Арк. 182–183.
607. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Летичівський виборчий округ №414 (Хмельницька область). Арк. 169.
608. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Лисичанський виборчий округ №245 (Луганська область). Арк. 11–12.
609. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Личаківський виборчий округ №263 (Львівська область). Арк. 25–26.
610. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Лутугінський виборчий округ №254 (Луганська область). Арк. 18–19.
611. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів (Львівська область). Арк. 23–44.
612. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Люботинський виборчий округ №383 (Харківська область). Арк. 142–143.
613. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Малиновський виборчий округ №297 (Одеська область). Арк. 59–60.
614. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / (Миколаївська область). Арк. 46–56.
615. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Миколаївський виборчий округ №291 (Миколаївська область). Арк. 54–55.
616. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Миколаївський міський виборчий округ №286 (Миколаївська область). Арк. 49–50.
617. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Морський виборчий округ №307 (Одеська область). Арк. 71.
618. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Московський виборчий округ №374 (Харківська область). Арк. 133–134.

619. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Новгород-Сіверський виборчий округ №448 (Чернігівська область). Арк. 198–199.
620. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Новобузький виборчий округ №292 (Миколаївська область). Арк. 55–56.
621. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Новозаводський виборчий округ №440 (Чернігівська область). Арк. 192–193.
622. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Новокаховський виборчий округ №398 (Херсонська область). Арк. 155–156.
623. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Новосельський виборчий округ №438 (Чернівецька область). Арк. 189–190.
624. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Октябрський виборчий округ №319 (Полтавська область). Арк. 79–81.
625. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Орджонікідзевський виборчий округ №375 (Харківська область). Арк. 134–135.
626. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Оржицький виборчий округ №330 (Полтавська область). Арк. 88–89.
627. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Охтирський виборчий округ №347 (Сумська область). Арк. 106.
628. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Первомайський виборчий округ №246 (Луганська область). Арк. 12–13.
629. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Первомайський виборчий округ №289 (Миколаївська область). Арк. 52–53.
630. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Первомайський виборчий округ №384 (Харківська область). Арк. 143–144.
631. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Перевальський виборчий округ №255 (Луганська область). Арк. 19–20.
632. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Першотравневий виборчий округ №432 (Чернівецька область). Арк. 184–185.

633. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Південний виборчий округ №264 (Львівська область). Арк. 26–27.
634. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Північний виборчий округ №298 (Одеська область). Арк. 60–61.
635. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Подільський виборчий округ №357 (Тернопільська область). Арк. 113–114.
636. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Придніпровський виборчий округ №418 (Черкаська область). Арк. 171–172.
637. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Прилуцький виборчий округ №442 (Чернігівська область). Арк. 194–195.
638. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Приморський виборчий округ №299 (Одеська область). Арк. 62–63.
639. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Радянський виборчий округ №376 (Харківська область). Арк. 135–136.
640. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Рівненський виборчий округ №341 (Рівненська область). Арк. 99–100.
641. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ровеньківський виборчий округ №247 (Луганська область). Арк. 13.
642. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Роменський виборчий округ №348 (Сумська область). Арк. 106–107.
643. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Рубіжанський виборчий округ №248 (Луганська область). Арк. 13–14.
644. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Савранський виборчий округ №314 (Одеська область). Арк. 75.
645. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Салтівський виборчий округ №377 (Харківська область). Арк. 137–138.
646. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Сватівський виборчий округ №256 (Луганська область). Арк. 20.
647. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Свердловський виборчий округ №249 (Луганська область). Арк. 14–15.

648. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Сєверодонецький виборчий округ №250 (Луганська область). Арк. 15–16.
649. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Славутський виборчий округ №408 (Хмельницька область). Арк. 164–165.
650. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Слов'яносербський виборчий округ №257 (Луганська область). Арк. 20–21.
651. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Снігурівський виборчий округ №293 (Миколаївська область). Арк. 56.
652. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Сокальський виборчий округ №280 (Львівська область). Арк. 43–44.
653. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Соснівський виборчий округ №419 (Черкаська область). Арк. 172–173.
654. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Станично-Луганський виборчий округ №258 (Луганська область). Арк. 21.
655. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Старобільський виборчий округ №259 (Луганська область). Арк. 21–22.
656. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Стахановський виборчий округ №251 (Луганська область). Арк. 16–17.
657. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Суворовський виборчий округ №396 (Херсонська область). Арк. 153–154.
658. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Сумський виборчий округ №353 (Сумська область). Арк. 110–111.
659. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Таїровський виборчий округ №301 (Одеська область). Арк. 64–65.
660. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Тарутинський виборчий округ №315 (Одеська область). Арк. 75–76.
661. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Татарбунарський виборчий округ №316 (Одеська область). Арк. 76.

662. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Тростянецький виборчий округ №354 (Сумська область). Арк. 111–112.
663. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Уманський виборчий округ №423 (Черкаська область). Арк. 176–177.
664. Од.Зб. 174. Спр. № 08-2/15, том 1. Список кандидатів у народні депутати, які балотувалися на виборах 27 березня 1994 року. Арк. 276–239.
665. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Фрунзевський виборчий округ №378 (Харківська область). Арк. 138–139.
666. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Харківський виборчий округ №393 (Харківська область). Арк. 149–150.
667. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Херсонський виборчий округ №397 (Херсонська область). Арк. 154–155.
668. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Хорольський виборчий округ №332 (Полтавська область). Арк. 90–91.
669. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Центральний виборчий округ №287 (Миколаївська область). Арк. 50–51.
670. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Центральний виборчий округ №302 (Одеська область). Арк. 65–67.
671. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Центральний виборчий округ №406 (Хмельницька область). Арк. 161–163.
672. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Цюрюпинський виборчий округ №404 (Херсонська область). Арк. 160.
673. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Чемеровецький виборчий округ №416 (Хмельницька область). Арк. 170.
674. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Червоноградський виборчий округ №270 (Львівська область). Арк. 31–33.

675. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Червонозаводський виборчий округ №379 (Харківська область). Арк. 139–140.
676. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Чигиринський виборчий округ №428 (Черкаська область). Арк. 180–181.
677. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Чорноморський виборчий округ №303 (Одеська область). Арк. 67.
678. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Чугуївський виборчий округ №385 (Харківська область). Арк. 144–145.
679. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Шепетівський виборчий округ №409 (Хмельницька область). Арк. 165–166.
680. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Шосткинський виборчий округ №349 (Сумська область). Арк. 108.
681. Од.Зб. 175. Спр. № 08-2/15, том 2. Список кандидатів / Ямпільський виборчий округ №355 (Сумська область). Арк. 112.
682. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Білопільський №349. Арк. 109.
683. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Глухівський №344. Арк. 104.
684. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Зарічний №342. Арк. 102.
685. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Ковпаківський №343. Арк. 103.
686. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Кролевецький №350. Арк. 110.
687. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Охтирський №346. Арк. 106.
688. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Роменський №347. Арк. 107.

689. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Сумський №352. Арк. 112.
690. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Шосткинський №348. Арк. 108.
691. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Сумська область, Ямпільський №354. Арк. 114.
692. Од.Зб. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Так і живемо. Наші інтерв'ю. Самовисуванець. Арк. 88.
693. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Тернопільська область, Підволочиський №361. Арк. 121.
694. Од.Зб. 203. Спр. № 08-2/26-1. Україна. Межрегіональний блок реформ. Из материалов Первой конференции (Харьков, 21 января 1994 г.). Гринев-Кучма, Харьков. Арк. 112.
695. Од.Зб. 124. Спр. № 23-2/6. «Утверждаю» Председатель правления Украинского Фонда культуры Б. Олейник. Принят Учредительной конференцией 17 марта 1990 г. Зам. Председателя Общества В.А. Елецкий. Устав. Украинского республиканского общества русской культуры «Русь». Арк. 75–80.
696. Од.Зб. 203. Спр. № 08-2/26-1. Фонд Возрождения и Развития Харькова. 30 вопросов Владимиру Гриневу – человеку и политику. Харьков – 1994. Арк. 116–121.
697. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Богодухівський №384. Арк. 144.
698. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Вузівський №366. Арк. 126.
699. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Готвальдівський №387. Арк. 147.
700. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Дергачівський №388. Арк. 148.

701. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Держинський №367. Арк. 127.
702. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Жовтневий №368. Арк. 128.
703. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Ізюмський №379. Арк. 139.
704. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Індустріальний №369. Арк. 129.
705. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Київський №370. Арк. 130.
706. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Комінтернівський №371. Арк. 131.
707. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Комсомольський №372. Арк. 132.
708. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Куп'янський №380. Арк. 140.
709. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Ленінський №365. Арк. 125.
710. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Московський №373. Арк. 133.
711. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Орджонікідзевський №374. Арк. 134.
712. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Радянський №375. Арк. 135.
713. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Салтівський №376. Арк. 136.
714. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Фрунзенський №377. Арк. 137.
715. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Харківський №392. Арк. 152-153.

716. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Червонозаводський №378. Арк. 138.
717. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Харківська область, Чугуївський №382. Арк. 142.
718. Од.3б. 203. Спр. № 08-2/26-1. Харьковчане мои земляки. Арк. 124.
719. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Білозерський №397. Арк. 157.
720. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Великолепетиський №398. Арк. 158.
721. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Генічеський №400. Арк. 160.
722. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Комсомольський №394. Арк. 154.
723. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Новокаховський №396. Арк. 156.
724. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Новотроїцький №401. Арк. 161.
725. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Скадовський №402. Арк. 162.
726. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Херсонська область, Суворовський №395. Арк. 155.
727. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Хмельницька область, Ізяславський №411. Арк. 171.
728. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Хмельницька область, Кам'янець-Подільський №405. Арк. 165.
729. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Хмельницька область, Славутський №406. Арк. 166.
730. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Хмельницька область, Старокостянтинівський №413. Арк. 173.
731. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Хмельницька область, Центральний №404. Арк. 164.

732. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Хмельницька область, Шепетівський №407. Арк. 167.
733. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Хмельницька область, Ярмолинецький №415. Арк. 175.
734. Од.3б. 137. Спр. № 23-2/9, том 2. Центральна виборча комісія от гр. Страхова Павла Тимофійовича Арк. 85.
735. Од.3б. 136. Спр. № 23-2/9, том 1. Центральній виборчій комісії по виборах Президента України. Жіляєва Анатолія Михайловича. Заява. Арк. 118.
736. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Черкаська область, Придніпровський №416. Арк. 176.
737. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Черкаська область, Смілянський №419. Арк. 179.
738. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Черкаська область, Соснівський №417. Арк. 177.
739. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Черкаська область, Уманський міський №420. Арк. 180.
740. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернівецька область, Глибоцький №433. Арк. 193.
741. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернівецька область, Новоселицький №435. Арк. 195.
742. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернівецька область, Першотравневий №431. Арк. 191.
743. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернівецька область, Сторожинецький №436. Арк. 196.
744. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернігівська область, Деснянський №438. Арк. 198.
745. Од.3б. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернігівська область, Козелецький №444. Арк. 204.

746. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернігівська область, Менський №445. Арк. 205.
747. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернігівська область, Новозаводський №439. Арк. 199.
748. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернігівська область, Ніжинський №440. Арк. 200.
749. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернігівська область, Ріпкинський №449. Арк. 209.
750. Од.Зб. 110. Спр. № 08-2/26, том. II. Чернігівська область, Чернігівський №450. Арк. 210.
751. Од.Зб. 111. Спр. № 08-2/46. Якісний склад обраних народних депутатів Української РСР. Арк. 149–151.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління, м. Київ (ЦДАВО).

Фонд 5225. Центральна виборча комісія.

Опис 2 додатковий. Документи з виборів народних депутатів України (протоколи окружних виборчих комісій, постанови, протокольні рішення ЦВК та документи до них). Стенограми засідань ЦВК, фінансові звіти окружних виборчих комісій про витрачання коштів, передбачених кошторисом витрат на підготовку і проведення виборів народних депутатів України.

752. Спр. 1 (№ 21-05). Центральний державний архів вищих органів державної влади та управління. Протоколи засідань, постанови, протокольні рішення Центральної виборчої комісії та документи до них. Стенограми засідань. Постанови №№ 25-28, 30-44. Дата 30.04.99-21.05.99. На 242 арк. Зберігати постійно. Арк. 108–242.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління, м. Київ (ЦДАВО).

Фонд 5225. Центральна виборча комісія.

Опис 2. Документи партій та об'єднань щодо намірів участі у виборах народних депутатів, витяги з протоколів вищих представницьких органів політичних партій про формування списку кандидатів у депутати. Документи про утворення виборчих округів і зміну їх меж та перейменування, списки виборчих округів із зазначенням найменувань, центрів, округів територіальних меж і кількості виборців. Документи про обраних народних депутатів 29 березня 1998 р. в одномандатних виборчих округах (заяви, біографічні відомості, декларації, передвиборні програми). Документи про реєстрацію кандидатів у народні депутати України та відмови від реєстрації. Реєстрації в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі (протоколи окружних виборчих комісій, списки зареєстрованих кандидатів у народні депутати України). Протоколи, постанови, протокольні рішення та стенограми засідань ЦВК, окружних виборчих комісій про результати виборів. Документи про перевірку діяльності виборчих комісій щодо цільового використання коштів, що асигнуються з Державного бюджету України та фінансового забезпечення підготовки і проведення виборів та референдумів; окружні виборчі комісії (1-225); облікові картки кандидатів та передвиборчі бланки.

753. Од.3б. 27. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості про кандидата у народні депутати України. Арк. 81.

754. Од.3б. 33. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 65.

755. Од.3б. 33. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 130.

756. Од.3б. 33. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 193.
757. Од.3б. 33. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 203.
758. Од.3б. 33. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 226.
759. Од.3б. 33. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 238.
760. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 38.
761. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 49.
762. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 104.
763. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 125.
764. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 146.
765. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 157.

766. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 184.
767. Од.3б. 34. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 213.
768. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 7.
769. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 17.
770. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 27.
771. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 42.
772. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 69.
773. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 127.
774. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 142.
775. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 157.

776. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 162.
777. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 178.
778. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 188.
779. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 193.
780. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 199.
781. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 204.
782. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 220.
783. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 230.
784. Од.3б. 35. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 246.
785. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 1.

786. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 6.
787. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 11.
788. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 17.
789. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 43.
790. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 59.
791. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 64.
792. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 75.
793. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 146.
794. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 151.
795. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 225.

796. Од.3б. 36. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 230.
797. Од.3б. 37. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 17.
798. Од.3б. 37. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 22.
799. Од.3б. 37. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості про кандидата в депутати по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 38.
800. Од.3б. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Биканова Олександра Олексійовича. Арк. 86.
801. Од.3б. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Бірюкова Геннадія Стефановича. Арк. 197.
802. Од.3б. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Болотського Сергія Володимировича. Арк. 203.
803. Од.3б. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Борисової Ольги Василівни. Арк. 19.
804. Од.3б. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Буліна Юрія Васильовича. Арк. 52.
805. Од.3б. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Бушина Миколи Івановича. Арк. 222–223.

806. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Васильєва Олександра Модестовича. Арк. 96.
807. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Веретенникова Віктора Олександровича. Арк. 175.
808. Од.Зб. 22. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 78.
809. Од.Зб. 23. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 6.
810. Од.Зб. 23. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 219.
811. Од.Зб. 24. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 1–234.
812. Од.Зб. 24. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 6.
813. Од.Зб. 25. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 6.
814. Од.Зб. 25. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 26–237.
815. Од.Зб. 26. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Комуністичної партії України. Арк. 21–206.

816. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Власюка Олексія Миколайовича. Арк. 174.
817. Од.Зб. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Волинко Миколи Миколайовича. Арк. 46.
818. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Гарматіна Володимира Захаровича. Арк. 154.
819. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Голомоза Микола Федоровича. Арк. 113.
820. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Голубкова Олександра Захаровича. Арк. 233.
821. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Дворкіса Дмитра Володимировича. Арк. 73–74.
822. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Демурова Руслана Дзамбулатовича. Арк. 6.
823. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Дробишевського Миколи Едуардовича. Арк. 178.
824. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Доляра Григорія Янкелевича. Арк. 24.
825. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Єльяшкевича Олександра Сергійовича. Арк. 95.

826. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Єфременко Юрія Григоровича. Арк. 79.
827. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Заплатинського Володимира Михайловича. Арк. 121.
828. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Зароченцева Геннадія Олексійовича. Арк. 101.
829. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Ільїна Володимира Олександровича. Арк. 40.
830. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Кириченка Петра Миколайовича. Арк. 165.
831. Од.Зб. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Кисельова Сергія Володимировича. Арк. 15.
832. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Кісель Рімми Василівни. Арк. 73.
833. Од.Зб. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Клепікова Вячеслава Федоровича. Арк. 154.
834. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Клочкова Анатолія Михайловича. Арк. 192.

835. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Кобець Людмили Михайлівни. Арк. 1.
836. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Ковальова Євгенія Вікторовича. Арк. 11.
837. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Кузьміна Володимира Анатолійовича. Арк. 91.
838. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Кушнарєва Артура Сергійовича. Арк. 141.
839. . Од.Зб. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Левкіна Олександра Яковича. Арк. 245.
840. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Лисенка Антона Михайловича. Арк. 49.
841. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Ломакіна Павла Васильовича. Арк. 6.
842. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Михайленко Сергія Михайловича. Арк. 241.
843. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Міхільова Олександра Дмитровича. Арк. 35.
844. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Мішустіна Віталія Яковича. Арк. 55.

845. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Мкртчяна Юріка Степановича. Арк. 110.
846. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Монастирського Дмитра Борисовича. Арк. 141.
847. Од.Зб. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Мусієнко Седи Місаківни. Арк. 117.
848. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Павлова Володимира Олексійовича. Арк. 164.
849. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Пінчука Анатолія Миколайовича. Арк. 223.
850. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Плютинського Володимира Антоновича. Арк. 84.
851. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Погребняка Олександра Дмитровича. Арк. 149.
852. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, по Одеській області – Локайчук Валерій Федорович. Арк. 32.
853. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, по Одеській області – Федоренко Андрія Володимировича. Арк. 127.

854. Од.3б. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Привалова Сергія Олексійовича. Арк. 150.
855. Од.3б. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Прокопчука Федора Миколайовича. Арк. 117.
856. Од.3б. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Проскурко Віталія Ігоровича. Арк. 83.
857. Од.3б. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Пустовойтова Євгена Анатолійовича. Арк. 29.
858. Од.3б. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Рожевського Анатолія Миколайовича. Арк. 50.
859. Од.3б. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Сакадинської Тамари Федорівни. Арк. 217.
860. Од.3б. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Сакуліна Сергія Миколайовича. Арк. 149.
861. Од.3б. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Сафронова Станіслава Олександровича. Арк. 123–124.
862. Оп. 2. Од.3б. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Селіфонтьєва Сергія Івановича. Арк. 231.

863. Од.Зб. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Сібільова Михайла Миколайовича. Арк. 30.
864. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Спесивцевої Людмили Володимирівни. Арк. 45.
865. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Ставицького Віктора Михайловича. Арк. 28.
866. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Сташевського Андрія Анатольовича. Арк. 241.
867. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Судницина Федора Семеновича. Арк. 189.
868. Од.Зб. 21. Спр. № 02-06, том 5. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Федорова Євгенія Михайлівна. Арк. 81.
869. Од.Зб. 18. Спр. № 02-06, том 2. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Чернишової Олени Юріївни. Арк. 240.
870. Од.Зб. 19. Спр. № 02-06, том 3. Біографічні відомості кандидата у народні депутати України по багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі – Шутова Михайла Михайловича. Арк. 203.
871. Од.Зб. 22. Спр. № 02-06, том 1. Від 12 грудня 1997 р. № 21. Вибори народних депутатів України 29 березня 1998 р. Список кандидатів у народні депутати України для участі у виборах по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу від Комуністичної партії України. Арк. 4–32.

872. Од.Зб. 122. Спр. № 02-23, том 1. Вибори народних депутатів України, 29 березня 1998 р. Протокол окружної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. Арк. 1–2.
873. Од.Зб. 20. Спр. № 02-06, том 4. Довідка-об’єктивка. Арк. 135.
874. Од.Зб. 17. Спр. № 02-06, том 1. Зареєстровано Постановою Центральної виборчої комісії № 9. Вибори народних депутатів України 29 березня 1998 р. Список кандидатів у народні депутати України для участі у виборах по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу від політичної партії Всеукраїнське об’єднання «Громада». Арк. 6–61.
875. Од.Зб. 33. Спр. № 02-06, том 1. Зареєстровано Постановою Центральної виборчої комісії від 15 грудня № 26. Вибори народних депутатів України 29 березня 1998 р. Список кандидатів у народні депутати України для участі у виборах по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу від Народно-демократичної партії. Арк. 5–27.
876. Од.Зб. 32. Спр. № 02-06, том 6. Новий шлях України. Виборча Програма Народного Руху України. Арк. 89–108.
877. Од.Зб. 126. Спр. № 02-26. Облікові картки народних депутатів України, обраних 29 березня 1998 р. у багатомандатному загальнодержавному та в одномандатних виборчих округах. Арк. 1–9.
878. Од.Зб. 26. Спр. № 02-06, том 5. Трудящим – радянську владу! Суспільству – соціалізм, Україні – добровільний союз рівноправних братніх народів! Передвиборна програма Комуністичної партії України. Арк. 221–224.
879. Од.Зб. 27. Спр. № 02-06, том 1. Україна. Центральна виборча комісія. Документи про реєстрацію списку кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі від Народного Руху України (заява, список, біографічні відомості, декларації, передвиборча програма та ін.). Почато, листопад 1997 р. Закінчено, грудень 1997 р. На 250 аркушах.

880. Од.Зб. 126. Спр. № 02-26. Україна. Центральна виборча комісія. Облікові картки народних депутатів України обраних 29 березня 1998 р. у багатомандатному загальнодержавному та в одномандатних виборчих округах, літери А-Мартіно. Почато, березень 1998 р. Закінчено, квітень 1998 р. На 223 аркушах.
881. Од.Зб. 127. Спр. № 02-26. Україна. Центральна виборча комісія. Облікові картки народних депутатів України, обраних 29 березня 1998 р. у багатомандатному загальнодержавному та в одномандатних виборчих округах, літери Мартіно-Я. Почато, березень 1998 р. Закінчено, квітень 1998 р. На 220 аркушах.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління, м. Київ (ЦДАВО).

Фонд 5252. Державний комітет України у справах національностей та релігій та його попередники: Державний комітет України у справах національностей та міграції, Державний комітет України у справах релігій (об'єднаний фонд) Київ.

Опис 1. Справ постійного зберігання за 1991-2000 рр.; 09.07.1991-26.04.1993 Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України; 26.04.1993-25.07.1994 Міністерство України у справах національностей та міграції; 25.07.1994-26.12.1995 Міністерство України у справах національностей, міграції та культів; 26.12.1995-26.07.1996 Міністерство України у справах національностей та міграції; 26.07.1996-15.12.1999 Державний комітет у справах національностей та міграції; Накази з основної діяльності; Листування з Кабінетом Міністрів України, Адміністрацією Президента України і Верховною Радою України з питань основної діяльності комітету; Протоколи колегії та документи до них (постанови, доповіді, довідки, інформації); Штатний розпис; Звіт про фінансово-господарську діяльність; Ліквідаційний баланс комітету.

882. Од.Зб. 54. Адміністрація Президента України (24. 05. 95., 9-312/1, 1-15/1009 від 12.05.95). Арк. 216–219.
883. Од.Зб. 95. Адміністрація Президента України (22.01.97, 9-118/1). Арк. 29–30.
884. Од.Зб. 41. Академія Наук України. Президенту України Л. Д. Кучмі. Щодо культурно-політичної інтеграції Криму в Україні (6/675-2, 19.08.94). Арк. 90–93.
885. Од.Зб. 75. Аналітична довідка про І-й з'їзд німців України. Арк. 190–195.
886. Од.Зб. 63. Асоціація національних товариств і общин Криму. № 10 от 10.11.1995 г. Предложения Президенту Украины Кучме Л. Д. от Ассоциации национальных обществ и общин Крыма. Арк. 149.
887. Од.Зб. 10. Верховній Раді України заступнику голови комісії з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин А. А. Корнєєву. Про результати розгляду листа кримських татар. (01.04.1992. № 4-113/1). Арк 29–30.
888. Од.Зб. 15. Верховный Совет Украины. Служебная записка по некоторым вопросам проблем возвращения депортированных народов в Крым. Арк. 27–28.
889. Од.Зб. 111. Вибори-98 і національні меншини. Арк. 75–78.
890. Од.Зб. 20. Виконуючому обов'язки Прем'єр-міністра України Ю. Л. Зв'ягільському, Міністрові фінансів України Г. О. П'ятаченку. Про прискорення фінансування будівництва житла для депортованих осіб, (№ 21722/53 від 3.11.1993), (12.11.93, 13-364/2). Арк. 58.
891. Од.Зб. 10. Витяг зі стенограми сесії Верховної Ради України «Про створення при Комісії у справах національностей експертної групи для кваліфікації проявів міжнаціональної ворожнечі та посилення правового нагляду з боку правових органів за діяльністю політичних і громадських організацій» 20 травня 1992 р. Осадчук П. І., 207. Арк 44–46.

892. Од.3б. 51. Віце-прем'єр-міністру України Дурдинцю В. В. Про підсумки масового паломництва брацлавських хасидів до м. Умані в 1995 році, на № 466/КВ від 25.09.1995 року (10.10.95, 11-556/2, 16717/19 від 14.09.95 р.). Арк. 17–20.
893. Од.3б. 34. Віце-прем'єр-міністрів України І. Ф. Курасу (27.12.4. 9-204/2). Арк. 65–66.
894. Од.3б. 52. Віце-прем'єр-міністрів України І. Ф. Курасу. (9-599/2; 3.11.95). Арк. 2–4.
895. Од.3б. 75. Віце прем'єр-міністрів України І. Ф. Курасу, 25 листопада 96, 9-1120/2. Арк. 113–114.
896. Од.3б. 53. Віце-прем'єр-міністру України І. Ф. Курасу. (18.12.95, 9-671/2). Арк. 79–81.
897. Од.3б. 63. Віце-прем'єр-міністру України І. Ф. Курасу. (16.01.96, 9-25/2). Арк. 121–122.
898. Од.3б. 75. Віце прем'єр-міністрів України І. Ф. Курасу, 20 листопада 96, 9-1103/2. «Про створення Змішаної міжурядової українсько-польської комісії з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин». Арк. 90–91.
899. Од.3б. 69. Віце-прем'єр-міністрів України І. Ф. Курасу 6 червня 96 р. 13-358\2. На виконання доручення Кабінету Міністрів України від 29 березня 1996 року (№ 21374/34). Арк. 28.
900. Од.3б. 15. Віце-прем'єр-міністру України М. Г. Жулинському від 15.02.1993 р. №5-37/2. Арк. 99–100.
901. Од.3б. 15. Віце-прем'єр-міністру України М. Г. Жулинському. Про доручення з питань реалізації національної політики (від 19.02. 1993 р., № 3-44/2). Арк. 134–135.
902. Од.3б. 15. Віце-прем'єр-міністру України М. Г. Жулинському. Про поліпшення житлових умов Чілачаві Р. Ш. (від 25.01.1993 р., № 2-20/2). Арк. 54.

903. Од.Зб. 15. Віце-прем'єр-міністру України М. Г. Жулинському. Про проведення I Всеукраїнської конференції керівників національно-культурних товариств (від 26.02.1993 р. № 6-52/2). Арк. 195–198.
904. Од.Зб. 28. Віце-прем'єр-міністрові України М. Г. Жулинському. Про проект Положення про Українську частину Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин, (4.04.94. 7-144/2). Арк. 1.
905. Од.Зб. 17. Віце-прем'єр-міністру України М. Г. Жулинському. Про роботу Комітету у справах національностей при КМУ у першому півріччі 1993 р. та створення нового Міністерства. (20.08.1993, №7-182/2). Арк 180–183.
906. Од.Зб. 7. Віце-прем'єр-міністру України О. І. Слєпичеву, (01.04.1992 № 7-111/2). Арк. 76–77.
907. Од.Зб. 46. Віце-прем'єр-міністру України Член-кореспонденту НАН України І. Ф. Курасу, (№ 1-П 3.04.95 р.). Арк. 153–154.
908. Од.Зб. 54. Глава Адміністрації Президента України. 12.05.95 № 1-15/1009 Міністерство закордонних справ України, Міністерство України у справах національностей, міграції і культів, Міністерство економіки України. Арк. 221 а.
909. Од.Зб. 103. Депутатський запит про дотримання вимог закону про мови. Арк. 89–90.
910. Од.Зб. 103. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Віце-прем'єр-міністрові України В. А. Смолію, (24.02.1998 № 11-278/2). Арк. 142–143.
911. Од.Зб. 119. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Віце-прем'єр-міністрові України В. А. Смолію. Про проведення V Світового конгресу русинів, (02.03.1999 № 13-383/10). Арк. 50–51.
912. Од.Зб. 120. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Кабінет Міністрів України, (01.04.1999 р. № 9-606/10). Арк. 6.

913. Од.Зб. 74. Державний комітет України у справах національностей та міграції, 17 жовтня 1996 р. (№15-946/2), Кабінет Міністрів України. Відділ контролю. Арк. 172.
914. Од.Зб. 125. Державний комітет України у справах національностей та міграції. (26.02.1999 р. № 9-358/9). Керівнику Управління гуманітарної політики Адміністрації Президента України Ю. П. Богуцькому. Арк. 50–52.
915. Од.Зб. 91. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Кабінет Міністрів України. Копія: Рада Міністрів АРК. Арк. 70.
916. Од.Зб. 125. Державний комітет України у справах національностей та міграції. (31.08.1999 р. № 9-1653/9). На виконання доручення Адміністрації Президента України (№ 5/6-03/199 від 09.08.99 р.) Заступнику Глави Адміністрації Президента України Матвієнку В. Я. Арк. 221–222.
917. Од.Зб. 122. Державний комітет України у справах національностей та міграції. (15.07.1999 р. № 13-1402/10 на № 24343/2 від 01.02.99 р.) Кабінет Міністрів України. Арк. 63.
918. Од.Зб. 122. Державний комітет України у справах національностей та міграції. (06.07.1999 р. № 13-1337/10 на № 611-р від 28.10.98 р.). Про стан і тенденції економічного і соціального розвитку Закарпатської області у II кв. 1999 рр. Кабінету Міністрів України. Арк. 15–16.
919. Од.Зб. 121. Державний комітет України у справах національностей та міграції. (29.03. 1999 р. №13-569/10 на №25151 від 16.12.98 р.). Прем'єр-міністру України В. П. Пустовойтенку. Про проект Положення про визначення національно-культурної автономії. Арк. 66.
920. Од.Зб. 100. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Наказ від 27.04.1998 р. №38 м. Київ. Про створення Української частини Українсько-молдовської міжвідомчої дорадчої комісії. Арк. 125.
921. Од.Зб. 60. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Наказ (02.12.1996, №7), м. Київ. Арк. 19–20.

922. Од.Зб. 83. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Наказ (07.05.1997 р. № 13) м. Київ. Про створення атестаційної комісії. Арк. 25–26.
923. Од.Зб. 95. Державний комітет України у справах національностей та міграції. (24.02.1997 №11-403). Народним депутатам України М. Горбатюку, Ю. Оробцю, Т. Кияку. Арк. 88–90.
924. Од.Зб. 106. Державний комітет у справах національностей та міграції (10.07.1998 р. № 10-1106/10). Начальнику управління взаємодії з комітетами ВРУ та громадсько-політичними організаціями КМУ А. М. Качуру. Арк. 167.
925. Од.Зб. 116. Державний комітет України у справах національностей та міграції. Постанова Колегії «4» березня 1999 р. м. Київ № 1 Про підсумки роботи Держкомнацміграції у 1998 році та План роботи на 1999 р. Арк. 7–8.
926. Од.Зб. 112. Державний комітет України у справах національностей та міграції. (06.07.1998 р. № 9-1089/8). Про проект Концепції освіти національних меншин України. Народному депутатові України В. Г. Алексєєву. Арк. 14–15.
927. Од.Зб. 28. Довідка про виконання Закону «Про національні меншини в Україні» у Чернівецькій області. Арк. 243–248.
928. Од.Зб. 97. Довідка про діяльність Всеукраїнських громадських об'єднань національних меншин України, запрошених для участі у зустрічі з Президентом України. Арк. 151–155.
929. Од.Зб. 54. Довідка. Про міжетнічну ситуацію та забезпечення Україною національно-культурних та освітніх потреб національних меншин Республіки Крим. Арк. 109–114.
930. Од.Зб. 106. Довідка про соціально-економічну та суспільно-політичну ситуацію в Закарпатській області. Станом на 1 липня 1998 року. Арк. 171–182.

931. Од.Зб. 75. Довідка про підготовку до Першого з'їзду німців України та проекти документів до нього. Арк. 42–47.
932. Од.Зб. 95. Довідка про сучасне становище угорської меншини в Україні. Арк. 114–118.
933. Од.Зб. 101. До виступу Першого заступника голови Держкомнацміграції на підсумковій Колегії 5.02.98 р. Арк. 33–43.
934. Од.Зб. 122. Додаток до листа Держкомнацміграції від (26.08.99 р.). Графік виїздів у серпні-грудні 1999 р. в. регіони України Голови та заступників Голови Державного комітету у справах національностей та міграції. Арк. 216–217.
935. Од.Зб. 100. Додаток № 1 до наказу №1 від 05.01.98 р. Кадровий резерв Державного комітету України у справах національностей та міграції на заміщення посад 1-П категорій. Арк. 8а–8г.
936. Од.Зб. 9. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 29.12.1992 р. Склад Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму. Арк. 264.
937. Од.Зб. 40. Додаток №1 до постанови колегії №7/1 від 25.10.95. Першому заступнику Міністра у справах національностей, міграції та культур О. В. Гашицькому. Доповідна записка. Про діяльність Федерації польських Організацій в Україні. Арк. 134–137.
938. Од.Зб. 89. Додаток 1. Пропозиції щодо чисельності у розрізі кожного регіону. Арк. 54.
939. Од.Зб. 121. Додаток 2. Узагальнені пропозиції до складу комісії з розробки рекомендацій щодо напрямів вирішення проблем рома/циган. Арк. 262–265.
940. Од.Зб. 116. До засідання колегії Держкомнацміграції 30 червня 1999 року. Арк. 56–60.
941. Од.Зб. 108. До питання забезпечення прав і свобод росіян в Україні в контексті українсько-російських відносин (Аналітична записка). Арк. 43–51.

942. Од.Зб. 6 До президії Верховної Ради України. Арк. 100–101.
943. Од.Зб. 123. До рейтингу кандидатів у Президенти України. Арк. 105.
944. Од.Зб. 122. Закон України «Про місцеві державні адміністрації». Арк. 196–210.
945. Од.Зб. 8. Закон України «Про національні меншини в Україні». Арк. 262–265.
946. Од.Зб. 7. Замечания Крымских обществ армян, болгар, греков и немцев к проекту закона Украины «О реабилитации и обеспечении прав национальных меньшинств, которые подверглись насильственному переселению с территории Украины». Арк.115–118.
947. Од.Зб. 122. Заступнику Міністра Кабінету Міністрів України Т. В. Мотренку, (26.08.99 № 8-1630/10). Арк. 214–215.
948. Од.Зб. 5. Затверджене наказом Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України від 13 лютого 1992 р. Положення «Про Державний дослідницький та культурологічний центр національних культур». Арк. 2–4.
949. Од.Зб. 28. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України (1994 р.), м. Київ. Положення про українську частину Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Арк. 3–6.
950. Од.Зб. 120. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України (1999 р.). Положення про Міжвідомчу координаційну раду з питань етнополітики України при КМУ. Арк. 8–9.
951. Од.Зб. 42. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 1995 р. Положення про Українську частину Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури. Арк. 95–98.
952. Од.Зб. 125. Затверджено Указом Президента України (1999 р.). Склад Ради представників громадських організацій національних меншин України при Президентові України. Арк. 224–227.

953. Од.Зб. 93. «Затверджую» Віце-прем'єр-міністр України В. А. Смолій, 1997 року. Склад Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму. Арк. 173–176.
954. Од.Зб. 109. Звіт делегації України про результатами першого засідання Змішаної міжурядової українсько-румунської комісії з питань забезпечення прав національних меншин. Арк. 244–248.
955. Од.Зб. 122. Звіт про роботу Державного комітету України у справах національностей та міграції за серпень 1999 року. Арк. 227–232.
956. Од.Зб. 68. Ініціатива (№ 13-186/2, 05.05. 1996 р.). Кабінет Міністрів України. Німці в Україні. Арк. 1–2.
957. Од.Зб. 43. Інформаційно-аналітична доповідь: Про напрямки та підсумки роботи Міністерства України у справах національностей, міграції та культів за 1994 р. Арк. 2–11.
958. Од.Зб. 125. Інформація. Про другу сесію III Курултаю кримськотатарського народу. Арк. 243–245.
959. Од.Зб. 104. Інформація. Про забезпечення прав румунської національної меншини в Україні (за даними Мінкультури, Міносвіти, Мінінформації, Чернівецької обласної державної адміністрації). Арк. 229–235.
960. Од.Зб. 68. Інформація. Про засідання Ради голів громадських об'єднань національних меншин при Міністерстві України у справах національностей та міграції по підтримці нової Конституції України. Арк. 35–39.
961. Од.Зб. 78. Інформація. Про засідання Ради представників громадських об'єднань національних меншин при Міністерстві України у справах національностей та міграції. м. Київ 28.05.1996 р. Арк. 47–50.
962. Од.Зб. 76. Інформація. Про напрямки та підсумки діяльності Державного Комітету у справах національностей та міграції у 1996 р. Арк. 208–219.
963. Од.Зб. 102. Інформація. Про напрями та підсумки діяльності Державного комітету України у справах національностей та міграції у 1997 р. Арк. 97–109.

964. Од.Зб. 69. Інформація. Про напрямки та підсумки роботи Міністерства України у справах національностей та міграції у другому кварталі 1996 року. Арк. 186–193.
965. Од.Зб. 87. Інформація. Про проведення у м. Чернівцях Всеукраїнського семінару працівників структурних підрозділів Держкомнацміграції України в обласних державних адміністраціях та керівників громадських об'єднань національних меншин України. Арк. 154–156.
966. Од.Зб. 101. Інформація. Про стан виконання Закону України «Про національні меншини в Україні» в Запорізькій та Одеській областях. Арк. 87–90.
967. Од.Зб. 95. Інформація. Про стан забезпечення політичних, культурних та інших прав румунської меншини в Україні. Арк. 234–240.
968. Од.Зб. 87. Інформація. Про стан облаштування депортованих кримських татар та осіб інших національностей в Автономній Республіці Крим і проблеми їхнього вирішення (інформаційно-аналітична довідка). Арк. 48–55.
969. Од.Зб. 96. Інформація. Про фактичне та правове становище національних меншин в Україні. Арк. 126–133.
970. Од.Зб. 53. Інформація. Про хід виконання Закону «Про національні меншини в Україні» в Закарпатській області. Арк. 169–174.
971. Од.Зб. 110. Інформація щодо виконання Держкомнацміграції України Програми Кабінету Міністрів України. Арк. 93–98.
972. Од.Зб. 29. Інформація щодо ходу виконання протокольного рішення зустрічі віце-прем'єр-міністра М. Г. Жулинського з керівниками національно-культурних товариств. Арк. 66–69.
973. Од.Зб. 34. І. Ф. Курасу. Про преміювання керівництва Міністерства України у справах національностей, міграції та культів за підсумками роботи у 4 кварталі 1994 року, (20.12.4. 14-192/2). Арк. 38–39.

974. Од.Зб. 123. Кабінет Міністрів України, Заступнику Міністра Кабінету Міністрів України Т. В. Мотренку. На виконання доручення Кабінету Міністрів України від 06.08.99 р. (16.09.99. 8-1751\10). Арк. 51–52.
975. Од.Зб. 123. Кабінет Міністрів України. Заступнику Міністра Кабінету Міністрів України Т. В. Мотренку. На виконання доручення Кабінету Міністрів України від 06.08.99 р. (08.10.99. 8-1912\10). Арк. 127–128.
976. Од.Зб. 71. Кабінет Міністрів України, 12 липня 1996 р. (№ 58-1831/98) Міністру України у справах національностей та міграції В. Б. Євтуху. Арк. 41.
977. Од.Зб. 15. Кабінет Міністрів України, (№21162/8 від 26.12.1992 р.) Про записку з проблем повернення депортованих народів в Крим. Арк. 18–19.
978. Од.Зб. 28. Кабінет Міністрів України. До Указу Президента України (від 14.04.94 р. № 165/94). Міністерство у справах національностей та міграції. Ємцю О. І. Арк. 134.
979. Од.Зб. 91. Кабінет Міністрів України. Для службового користування. Окреме доручення. Особисто! Рада Міністрів АРК (Франчуку А. Р.). Держкомнацміграції (Євтуху В. Б.). Арк. 69.
980. Од.Зб. 16. Кабінету Міністрів України. Інформація про роботу Комітету у справах національностей у березні 1993 року від 22 лютого 1993 р., №3/20 (29.03.93, №3-85/2). Арк. 21–22.
981. Од.Зб. 16. Кабінету Міністрів України. Копія прес-службі Кабінету Міністрів України. Інформація про роботу Комітету у справах національностей у квітні 1993 р. (26.04.1993, №3-110/2). Арк. 85–86.
982. Од.Зб. 8. Кабінету Міністрів України Пехоті В. Ю. від 29.05.1992 р., №5-159/2. Арк. 75.
983. Од.Зб. 2. Кабінету Міністрів України. Про проект Закону України «Про національні меншини в Україні». Арк. 57.
984. Од.Зб. 8. Кабінету Міністрів України «Про проект Угоди про принципи співробітництва між Україною та естонською республікою по

забезпеченню прав національних меншин» від 5 червня 1992 р. №10471/1. Арк. 138–142.

985. Од.Зб. 111. Керівники національно-культурних товариств та об'єднань національних меншин України, які балотувалися до Верховної Ради України, обласних, міських і районних рад депутатів. Арк. 79–83.
986. Од.Зб. 5. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Наказ від 13.02.1992 р., №1 «Про державний дослідницький та культурологічний центр національних культур». Арк. 1-а.
987. Од.Зб. 13. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Наказ №4 від 04.05.1993 р. «Про ліквідацію Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України». Арк. 24.
988. Од.Зб. 13. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Наказ №1 від 16.02.1993 р. «Про Раду представників громадських об'єднань національних меншин України». Арк. 1–5.
989. Од.Зб. 5. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Наказ від 15.04.1992 р., №3 «Про створення творчої групи по підготовці концепції розвитку культур національних меншин України». Арк. 6.
990. Од.Зб. 5. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Наказ від 06.07.1992 р., №5 «Про членів Правління Українсько-німецького Фонду». Арк. 8.
991. Од.Зб. 5. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Наказ від 05.05.1992 р., №4 «Про членів правління Фонду депортованих народів Криму». Арк. 7.
992. Од.Зб. 5. Комітет у справах національностей при Кабінеті Міністрів України. Наказ від 06.07.1992 р., №6 «Про членів правління Фонду розвитку культур національних меншин України». Арк. 9.
993. Од.Зб. 10. Крым. Кезлев/Евпатория, зал горсанэпидемстанции. ВС Украины. Комиссии по законодательству и законности. ВС КАССР. Обращение от 26.01.1992. Арк. 33–35.

994. Од.Зб. 106. Міністерство закордонних справ України (26.06.98 / №15-1034/10). Віце прем'єр-міністру України В. А. Смолію. Арк. 118.
995. Од.Зб. 77. Міністерство України у справах національностей та міграції, 7 березня 1996 р. № 9-197/1. Главі адміністрації Президента України Д. В. Табачнику. Арк. 54.
996. Од.Зб. 26. Міністерство України у справах національностей та міграції. Наказ 7.12.1994. № 5, м. Київ. Про проведення у Донецьку регіонального семінару голів громадських об'єднань національних меншин, працівників облвиконкомів. Арк. 6.
997. Од.Зб. 27. На протокол засідання Кабінету Міністрів України № 5 від 17.02. 93 р. Кабінет Міністрів України. Про проведену роботу Міністерством України у справах національностей та міграції в січні 1994 р. (27.01.94, 14-32/2). Арк. 71–73.
998. Од.Зб. 6. Народний Рух України. Рада національностей. Голові ВРУ Л. Кравчуку. Арк. 96.
999. Од.Зб. 9. Народний Рух України. Секретаріат. 20 липня 1992 р. № 514. Прем'єр-міністру України В. П. Фокіну. Арк. 6–7.
1000. Од.Зб. 6. Обращение участников республиканской конференции Общества немцев Украины к Верховному Совету и Кабинету Министров Украины, 06.10.1991 р. Арк. 27–28.
1001. Од.Зб. 45. Постанова Кабінету Міністрів від 31.03.95, 9-262/2. Віце-прем'єр-міністрові України І. Ф. Курасу. Про стан виконання Закону України «Про національні меншини в Україні» в Одеській області. (28.04.95 На № 235). Арк. 229–235.
1002. Од.Зб. 40. Постанова Колегії Міністерства України у справах національностей, міграції та культів від 9 червня, м. Київ № 4/1. Про роботу Управління у справах національних меншин. Арк. 46–47.
1003. Од.Зб. 96. Постановление Верховного Совета Крыма О результатах I съезда (Фолькстага) немцев Крыма. Арк. 67.

1004. Од.Зб. 69. Пояснювальна записка до проекту «Державної програми розвитку культур національних меншин в Україні на період до 2000 року». Арк. 42–43.
1005. Од.Зб. 126. III. Пояснювальний меморандум Лорда Понсонбі. Арк. 207–220.
1006. Од.Зб. 7. Правда Украины. «Время возвращать долги, – немцев на исторические места их поселения». Арк. 191.
1007. Од.Зб. 7. Председателю республиканского комитета по делам депортированных народов Слепичеву Олегу Ивановичу. Арк. 39–40.
1008. Од.Зб. 56. Президенту України Л. Д. Кучмі. (З №11-638/1 від 24.11.95 30.11.95, 1-14/529 від 20.09.95). Арк. 33–36.
1009. Од.Зб. 10. Президенту України Л. М. Кравчуку від 08.06.1992, № 14-3/109. Про діяльність донського козацтва в Україні. Арк. 52.
1010. Од.Зб. 7. Прем'єр-міністру України В. П. Фокіну, 15.04.1992 р. №6-126/2, Про С. А. Ізидінова. Арк. 165.
1011. Од.Зб. 2. Прем'єр-міністру України Фокіну В. П. «Про створення центру національних культур». Арк. 48–50.
1012. Од.Зб. 7. Програма перебування в Україні урядової делегації ФРН (27-28 лютого 1992 рр.). Арк. 20–21.
1013. Од.Зб. 7. Проект. Кабінет Міністрів України. Розпорядження, 1992 р. Про створення Фонду депортованих народів України. Арк. 13–14.
1014. Од.Зб. 15. Проект концепції «Основи державної політики України в галузі міжнаціональних відносин». Арк. 150–160.
1015. Од.Зб. 120. Проект. Постанова (1999 р.). Про створення при Кабінеті Міністрів України Міжвідомчої координаційної ради з питань етнополітики України. Арк. 7.
1016. Од.Зб. 50. Проект. Типове Положення про управління обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації у справах національностей, міграції та культів. Арк. 156–160.

1017. Од.Зб. 125. Проект. Указ Президента України. Про Раду представників громадських організацій національних меншин України. Арк. 223.
1018. Од.Зб. 91. Про підсумки роботи Держкомнацміграції у I півріччі 1997 р. та шляхи усунення недоліків у його діяльності. Арк. 34–45.
1019. Од.Зб. 119. Пропозиції Держкомнацміграції України щодо шляхів вирішення русинської проблеми. Арк. 4–8.
1020. Од.Зб. 73. Пропозиції Міністерства України у справах національностей та міграції до плану заходів, спрямованих на ідеологічне забезпечення статусу Кримського півострова як складової, невід'ємної частини України. Арк. 96–98.
1021. Од.Зб. 42. Протокол засідання Кабінету Міністрів України №5 від 17.02.93 Кабінет Міністрів України. Про роботу Міністерства України у справах національностей, Міграції та культів у січні 1995 р. (2.02.5, 15-77/2). Арк. 3–4.
1022. Од.Зб. 84. Протокол № 1 засідання підсумкової колегії Державного комітету України у справах національностей та міграції від 5 лютого 1997 року. Арк. 1–8.
1023. Од.Зб. 116. Протокол № 1 засідання підсумкової колегії Державного комітету України у справах національностей та міграції. Арк. 1–6.
1024. Од.Зб. 44. Протокол Першого засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури. Арк. 7–11.
1025. Од.Зб. 7 «Про Фонд депортованих народів України». Арк. 15–18.
1026. Од.Зб. 16. Рада Міністрів. Віце-прем'єр з гуманітарних питань Жулинський М.Г. Київ, 27 березня 1993 р. Арк. 81.
1027. Од.Зб. 49. Рада національних товариств України 31 липня 1995 року, № 49 Президенту України Л. Д. Кучмі, прем'єр-міністру України Є. К. Марчуку. Арк. 143–145.
1028. Од.Зб. 125. Рада національних товариств України, 18 червня 1999 р. № 10. Президенту України Л. Д. Кучмі. Арк. 201–202.

1029. Од.Зб. 106. Рада національних товариств України 02 червня 1998 року № 18 Президенту України Л. Д. Кучмі, Прем'єр-міністру України В. Пустовойтенку. Арк. 218–219.
1030. Од.Зб. 112. Резолюція всекрымской конференции Общества ветеранов и активистов национального движения крымскотатарского народа с участием представителей общественных организаций Крыма. 25 июля 1998 г., г. Симферополь. Арк. 106–107.
1031. Од.Зб. 47. Резолюция митинга крымских татар, посвященного бедственному положению крымскотатарского народа, депортированного в 1944 г. из Крыма. Арк. 170–171.
1032. Од.Зб. 123. Рейтинг кандидатів у Президенти України в розрізі регіонів за оцінкою Держкомнацміграції України (Назва міністерства, відомства), 01.10.1999. Арк. 104.
1033. Од.Зб. 90. Роль і функції Держкомнацміграції як центрального органу виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин. Арк. 155–158.
1034. Од.Зб. 16. Склад республіканської комісії у справах депортованих народів Криму. Арк. 72–74.
1035. Од.Зб. 7. Список запрошених на засідання правління Українсько-німецького фонду, 3–4 квітня 1992 р., Арк 89–90.
1036. Од.Зб. 112. Становище національних меншин, які сповідують мусульманську релігію, та деякі пропозиції щодо запобігання негативного впливу ісламського фактора на внутрішньополітичні процеси в Україні (Інформаційно-аналітична довідка). Арк. 153–158.
1037. Од.Зб. 84. Тези виступу Голови Держкомнацміграції на Колегії, 5.02.97 р. Арк. 23–30.
1038. Од.Зб. 64. Угода Між Департаментом національних відносин при Уряді Республіки Молдова і Міністерством України у справах національностей та міграції про співробітництво з питань національних відносин. Арк. 174–178.

1039. Од.Зб. 74. Указ Президента України «Про ліквідацію Фонду розвитку культур національних меншин України». Арк. 200.
1040. Од.Зб. 64. Указ Президента України Про створення Міністерства України у справах національностей та міграції. Арк. 59.
1041. Од.Зб. 7. Указ Президента України «Про утворення Українсько-німецького фонду». Арк. 233–234.
1042. Од.Зб. 64. Україна Автономна Республіка Крим. Уряд Автономної Республіки Крим. м. Сімферополь. (11.01.96 № 01-04/26). Вице-премьер-министру Украины. Курасу И.Ф. Арк. 110.
1043. Од.Зб. 106. УНРЗ. Українська народна рада Закарпаття № 054 від 31.05.1998 р. Заява Об'єднання демократичних партій і громадських організацій області. Українська Народна Рада Закарпаття з приводу нового штабу міжнародних та внутрішніх антиукраїнських сил на Українському Закарпатті. Арк. 238–241.
1044. Од.Зб. 15. Управління справами Кабінету Міністрів України. Соломоненку О. І. від 27.01.1993 р., № 7-25/2. Арк. 67.
1045. Од.Зб. 7. УРСР, Рада Міністрів Кримської АРСР, Комітет у справах національностей, (30.03.1992 №01-05/199). Арк. 120.
1046. Од.Зб. 122. Фінансування заходів, пов'язаних із поверненням та облаштуванням депортованих кримських татар та осіб інших національностей в Автономній Республіці Крим (разом з м. Севастополем) та облаштування німців, які повернулися в південні області України, за рахунок Державного бюджету України. Арк. 173.
1047. Ф. 5252, Оп. 1. Справ постійного зберігання за 1991-2000 рр. Передмова. Арк. 1–8.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ (ЦДАГО).

Фонд. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ (1918-1991).

Опис 32.

1048. Спр. 2559. Антисионистский Советской общественности. Члену Политбюро Секретарю ЦК Компартии Украины тов. Ельченко Ю.Н., 13 ноября 1989 г. Арк. 2.
1049. Спр. 2558. АН УРСР Інститут соціальних і економічних проблем зарубіжних країн. До Пленуму ЦК КПРС. Деякі прогнози з проблем міжнаціональних відносин. Арк. 2–8.
1050. Спр. 2559. Две платформы сионистов в еврейском культурном движении. Арк. 3–21.
1051. Спр. 2542. Заява Міжрегіональної депутатської групи народних депутатів СРСР. Арк. 18.
1052. Спр. 2873. Інформація про оперативний стан в республіці на 9 годину, 6 березня 1990 р. Арк. 140–141.
1053. Спр. 2874. Інформація про оперативну обстановку в республіці на 9 годину 16 липня 1990 року. Арк. 131–133.
1054. Спр. 2874. Інформація про оперативну обстановку в республіці на 9 годину 30 серпня 1990 року. Арк. 192–194.
1055. Спр. 2874. Інформація про оперативну обстановку в республіці на 9 годину 16 червня 1990 року. Арк. 92–94.
1056. Спр. 2874. Інформація про оперативну обстановку в республіці на 9 годину 30 червня 1990 року. Арк. 106–109.
1057. Спр. 2558. Комуністична партія Радянського Союзу. Одеський обласний комітет Компартії України №АБ 168, 4 вересня 1989 р.; Центральний Комітет Компартії України. Замечания и приложения по проекту платформы КПСС «Национальная политика партии в современных условиях». Арк. 145–148.
1058. Спр. 2558. Комуністична партія Радянського Союзу. Херсонський обласний комітет Компартії України №151/02, 25 серпня 1989 р.; ЦК Компартії України. Приложения и замечания выказанные коммунистами, трудящимися Херсонской области в ходе обсуждения

проекта платформи КПСС «Национальная политика партии в современных условиях». Арк. 130–131.

1059. Спр. 2649. Критичні зауваження і пропозиції висловлені на Пленумі ЦК КПУ 18 жовтня 1989 р., з питань компетенції Ради Міністрів УРСР. Арк. 104.
1060. Спр. 2650. Национальный состав членов и кандидатов в члены КПСС. Арк. 62-64.
1061. Спр. 2558. Общество венгерской культуры Закарпатья. Береговская районная организация, №18/89. Постановление Пленума. Ковач З., 05.09.1989 г. Выписка из Протокола №4. Арк. 156.
1062. Спр. 2558. Общество венгерской культуры Закарпатья. Береговская районная организация, №16/89. Постановление Пленума. Ковач З. (05.09.1989 г.). Политбюро ЦК КПСС г. Москва; Политбюро ЦК КПУ г. Киев. Арк. 155.
1063. Спр. 2921. Приложение. О практике работы Одесского обкома партии по осуществлению решений ЦК ККПСС, ЦК Компартии Украины в сфере национальной политики. Арк. 3–9.
1064. Спр. 2770. «Про деякі аспекти роботи з румунським населенням у Чернівецькій області. (05.02.1990 р.) Арк. 42–49.
1065. Спр. 2872. Про стан суспільно-політичної обстановки в республіці у серпні 1990 р. Таємно. (31.08.1990). Арк. 151–158.
1066. Спр. 2535. Пропозиції з принципових положень нового Статуту КПСР, що забезпечить розвиток внутрішньопартійної демократії. (15.01. 1990). Арк. 282–286.
1067. Спр. 2751. Секретаріат ЦК КПУ. Деякі пропозиції по активізації роботи комуністів у Верховній Раді УРСР. (01.11.1990). Арк. 195–199.
1068. Спр. 2900. С. І. Гуренко, першому секретарю ЦК Компартії України, народним депутатам СРСР, народним депутатам Української РСР, кандидатам економічних наук. Конституційні основи статусу

суверенності України в оновленій федерації Радянської Республіки. Арк. 56–59.

1069. Спр. 2542. Список народних депутатів СРСР, від Української РСР, що підписали Заяву Міжрегіональної депутатської групи. На 22 грудня 1989 року. Арк. 13–17.
1070. Спр. 2746. ЦК КПУ. Інформація про попередні висновки виборів республіканських і місцевих Рад народних депутатів у Кримській області, місцевих Рад народних депутатів Вінницької області. – 12 березня 1990 року. Арк. 76–82.
1071. Спр. 2555. ЦК КПРС про деякі тенденції розвитку політичної ситуації в республіці, (04. 05. 1989 р.). Арк. 22–25
1072. Спр. 2921. ЦК Компартії України. Про курултай (з'їзд) кримськотатарського народу. Арк. 25–27.
1073. Спр. 2746. ЦК КПУ. Про початок голосування на виборах народних депутатів УРСР і місцевих Рад 4 березня 1990 року. (04.03.1990). Арк. 2–3.
1074. Спр. 2770. ЦК КПУ «Про створення державного комітету у справах національностей». (21.03.1990 р.). Арк. 76–77.
1075. Спр. 2873. ЦК КПУ про суспільно-політичну ситуацію в республіці з 15 по 22 січня 1990 р. Арк. 51–56.
1076. Спр. 2540. Якісний склад висунутих кандидатів у народні депутати УРСР. (12. 12. 1989). Арк. 136.
1077. Спр. 2540. Якісний склад висунутих кандидатів у народні депутати УРСР станом на 15 грудня 1989 р. Арк. 149.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ (ЦДАГО).

Фонд 270. Народний рух України (НРУ, Рух), м. Київ (1989 – по теперішній час).

Опис 1. 1989-1998.

1078. Спр. 5. Виступаючі на 3'їзді. Арк. 45–51.
1079. Спр. 85. Документи II Всеукраїнських зборів Народного Руху України, 25-28 жовтня 1990 року. Документи, Київ 1990. Арк. 1–36.
1080. Спр.4. Запрошені. Арк. 7.
1081. Спр. 5. Засідання Ради націй. Арк. 90.
1082. Спр. 16. Лист. Арк. 60–64.
1083. Спр. 16. Лист бібліотекаря з м. Біла Церква. Арк. 66.
1084. Спр. 16. Лист до ініціативної групи по створенню Народного Руху України за перебудову. Копія: в редакції газети «Літературна Україна», 25 2601, Київ, 60, МСП, бульвар Лесі Українки, 20. Арк. 35–38.
1085. Спр. 23. Лист. Працівники науково-дослідного та проектно-технологічного інституту важкого машинобудування м. Краматорська Ярмач М. Л., та ін. Арк. 64.
1086. Спр. 16. Лист. Художник Орест Хом, м. Львів. (05.02.1989). Арк. 14–15.
1087. Спр. 126. Мукачеве Закарпатської області, 14 листопада. Арк. 28.
1088. Спр.4. Національно-культурні товариства. Арк. 10–11.
1089. Спр. 5. Об'яви Координаційного Комітету Ради Національностей. Арк. 88.
1090. Спр. 16. Перебудова повинна поглиблюватись. Арк. 135–137.
1091. Спр. 5. Принципи та зміст діяльності Народного Руху України за перебудову. Арк. 1–20.
1092. Спр. 16. Програма Народного Руху за перебудову / Проект після обговорення на засіданні ініціативної групи ІТФ. Арк. 154–157.
1093. Спр. 5. Програма Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову, К., 1989. Арк. 28–29.
1094. Спр. 16. Пропозиції та зауваження до проекту Програми Народного Руху України від українського клубу «Курінь», осередку Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, при Київському Державному університеті. Арк. 20–23.
1095. Спр. 5. Рада Націй. Арк. 81.

1096. Спр. 118. Рада національностей Народного Руху України. Положення про Раду національностей НРУ. Арк. 1–2.
1097. Спр. 126. Резолюція I Всеукраїнського Міжнаціонального Конгресу. Арк. 25–26.
1098. Оп.1, Спр.4. Список членів організаційного комітету Установчого З'їзду Народного Руху України. Відомості про розподіл мандатів делегатів З'їзду. Списки установ і організацій, представники яких запрошувались на З'їзд (17.08.1989). Національність. Арк. 6.
1099. Спр. 5. Статут Народного Руху України за перебудову. Проект. Арк. 21–26.
1100. Спр. 5. Статут Народного Руху України за перебудову. Проект. Арк. 21–27.
1101. Спр. 16. Телепередача: «Це стосується кожного», Кравчуку Л. М., копія: Поповичу М.В. Арк. 94.
1102. Спр. 126. Ужгород, 17 листопада. Арк. 28–30.
1103. Спр.4. Установчий З'їзд Народного Руху України за перебудову. (17.08.1989). Арк. 3.

Офіційні документи.

1104. Декларація прав національностей України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; Декларація від 01.11.1991 № 1771-XII. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> (дата звернення 29.12.2013) – Назва з екрана.
1105. Засідання сорокове. Сесійний зал Верховної Ради України. 26 березня 1992 року. 10 година. Головує Перший заступник Голови Верховної Ради України Дурдинець В. В [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk11/BUL15/260392_40.htm (дата звернення 27.03.2015) – Назва з екрана.
1106. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки: прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради

Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 р. – Київ : Політвидав України, 1980. – 44 с.

1107. Конституція України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 10 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк, А. І. Осауленко, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – Київ : АТ «Книга», 1997. – 334 с.
1108. Об отмене Постановления Верховного Совета Крыма от 9 апреля 1997 года N 1138-1 «О результатах I съезда (Фолькстага) немцев Крыма. Решение. Верховная Рада Автономной Республики Крым [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/krym/show/rb0208002-98> (дата звернення 23.06.2015) – Назва з екрана.
1109. Питання Міністерства України у справах національностей та міграції. Постанова КМУ від 26 червня 1993 р. N 487 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/487-93-%D0%BF> (дата звернення 27.12.2013) – Назва з екрана.
1110. Положення про Раду представників кримськотатарського народу. Указ Президента України від 7.04.2000 р. № 573 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/573/2000>. – Назва з екрана.
1111. Постанова Верховної Ради України. Про обрання постійної Комісії Верховної Ради України з питань державного будівництва, діяльності Рад і самоврядування. Документ 34/94-вр, поточна редакція (редакція від 12. 12. 1996, підстава 601/96-вр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34/94-вр> (дата звернення 27.03.2015) – Назва з екрана.
1112. Про введення в дію Закону Української РСР «Про відновлення Кримської Радянської Соціалістичної Республіки» та про поповнення складу Верховної Ради Кримської АРСР. Постанова Верховної Ради Української РСР / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут

- законодавства. Закони України, том 1 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк та ін. – Київ : АТ «Книга», 1996. – 461 с.
1113. Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних рад. Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 7 / ред. кол. : В.Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк, А. І. Осауленко, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – Київ. : АТ «Книга», 1997. – 515 с.
1114. Про вибори депутатів місцевих Рад народних депутатів Української РСР. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 27 жовтня 1989 року, № 8305-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/8305-11> (дата звернення 16.06.2015) – Назва з екрана.
1115. Про вибори народних депутатів Української РСР. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 27 жовтня 1989 року, № 8304-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/8304-11> (дата звернення 16.06.2015) – Назва з екрана.
1116. Про вибори народних депутатів України. Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 6 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк, А. І. Осауленко, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – Київ : АТ «Книга», 1996. – С. 80–102.
1117. Про вибори народних депутатів України. Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 13 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк, А. І. Осауленко, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – Київ : АТ «Книга», 1998. – С. 147–182.
1118. Про вибори Президента України. Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 17 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, М. І. Єрофєєв, В. В. Медведчук,

- М. Ф. Верменчук, Є. В. Назаренко, В. І. Орленко, В. Ф. Сіренко, Л. Є. Горьовий, А. О. Шепель, С. І. Шимон, М. О. Теплюк, Ф. П. Шульженко, О. І. Ющик. – Київ : АТ «Книга». – 1999. – С. 69–102.
1119. Про вибори Президента Української РСР. Постанова Верховної Ради Української РСР. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 33, ст. 450 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1299-12> (дата звернення 27.12.2013) – Назва з екрана.
1120. Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України». Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, 1997. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/210/97-вр> (дата звернення 16.06.2015) – Назва з екрана.
1121. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про вибори Президента Української РСР». Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> (дата звернення 29.12.2013) – Назва з екрана.
1122. Про Всеукраїнський та місцеві референдуми. Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 11 / ред. кол. : В.Ф. Опришко, Л.Є. Горьовий, А.Р. Мацюк та ін. – Київ : АТ «Книга», 1996. – 527 с.
1123. Про затвердження Порядку надання довготермінового безвідсоткового державного кредиту на індивідуальне житлове будівництво для депортованих осіб, які повернулися в Україну на постійне проживання : постанова Кабінету Міністрів України від 9.08.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-99-п>. – Назва з екрана.
1124. Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим : постанова Кабінету Міністрів України від 11.08.1995 р.

- № 636 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/636-95-п>. – Назва з екрана.
1125. Про звернення громадян. Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада, 1996. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/uk/nac.zak/19541.html> (дата звернення 16.06.2015) – Назва з екрана.
1126. Про місцеві державні адміністрації. Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, 1999. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення 16.06.2015) – Назва з екрана.
1127. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування. Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 1 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк та ін. – Київ : АТ «Книга», 1996. – 461 с.
1128. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада, 1997. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення 16.06.2015) – Назва з екрана.
1129. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 12 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк, А. І. Осауленко, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – Київ : АТ «Книга», 1997. – С. 180–228.
1130. Про освіту. Закон Української радянської соціалістичної республіки від 23.05.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення 08.01.2014) – Назва з екрана.
1131. Про особливості участі громадян України з числа депортованих з Криму у виборах депутатів місцевих Рад в Автономній Республіці Крим.

Закон України / Офіційне видання. Верховна Рада України: інститут законодавства. Закони України, том 8 / ред. кол. : В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьовий, А. Р. Мацюк, А. І. Осауленко, М. О. Теплюк, О. І. Ющик. – Київ : АТ «Книга», 1997. – 406 с.

1132. Розпорядження Голови Верховної Ради України. Про створення депутатської робочої групи для проробки питань, пов'язаних з ратифікацією Верховною Радою України Договору про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь та набуттям Україною без'ядерного статусу [Електронний ресурс] / Розпорядження № 2562-XII від 20.07.1992. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basegi/ua-rmeuou.htm> (дата звернення 27.03.2015) – Назва з екрана.
1133. Стан дотримання та захист прав національних меншин в Україні. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. [Електронний ресурс] / Київ: Б.в., 2006. – Режим доступу: http://www.first-ombudsman.org.ua/ua/images/stories/07022011/S_Dopovid_3.pdf. 94 с. (дата звернення 16.06.2015) – Назва з екрана.

Опубліковані документи.

1134. Депортовані кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці : зб. док. Автономної Республіки Крим (1989–1999 рр.). – Київ : Б.в., 1999. – С. 79.
1135. Держава, влада та громадянське суспільство в документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 рр.) / Керівник проекту – М. С. Кармазіна; довідковий матеріал – М. С. Кармазіна, Т. А. Бевз; упорядники – Т. А. Бевз (координатор проекту), Д. В. Веденєєв, П. П. Гай-Нижник, О. М. Любовець, С. В. Полтавець, О. М. Собачко, В. Д. Яремчук. – Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 808 с.
1136. ІПіЕНД НАН України / Парламент України: вибори 98 (документи, статистика, бібліографія) / І. Курас, Е. Афонін, І. Воронов,

В. Котигоренко, Ю. Левенець, Г. Любовець, О. Рафальський та ін. – Київ: Парламент. вид., 1998 р. – 309 с.

1137. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: зб. док. і матеріалів; [редкол.: І. Ф. Курас, М. І. Панчук, Р. Я. Пиріг, Л. П. Польовий]. – Київ : Наук. думка, 1994. – 558 с.
1138. Про мови в Українській РСР. Закон Української радянської соціалістичної республіки від 28.10.1989 р. [Електронний ресурс] / В. Шевченко, М. Хоменко. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/publication/content/11126.htm> (дата звернення 29.12.2013) – Назва з екрана.

ЛІТЕРАТУРА II.

Монографії.

1139. Гах Й. М. Незалежній Україні – 15 років : монографія / Й. М. Гах, В. І. Савич, Н. Є. Яцук. – Івано-Франківськ : ІМЕ «Галицька академія», 2006. – 288 с.
1140. Василенко С. Д. Європейський процес і Україна / С. Д. Василенко. – Одеса : Політ. ун., 1996. – 136 с.
1141. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи : монографія / НАН України; Ін-т держави і права / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Б.в., 2001. – 656 с.
1142. Донбас в етнополітичному вимірі. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – С. 221–260.
1143. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 396 с.
1144. Закарпаття в етнополітичному вимірі. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 682 с.
1145. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / О. Я. Калакура. – Київ : Знання України, 2007. – 508 с.

1146. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В. О. Котигоренко. – Київ : Світогляд, 2004. – С. 584.
1147. Котигоренко В.О. Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації / В. О. Котигоренко. – Київ : Світогляд, 2005. – 222 с.
1148. Кресіна І. О. Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні : монографія / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, Л. І. Лойко, О. М. Стойко, В. А. Явір, К. М. Вітман, А. І. Кіссе, С. А. Асланов, Д. І. Грицяк, К. О. Голденштейн ; за ред. І. О. Кресіної. – Київ : Логос, 2011. – 400 с.
1149. Кульчицький С. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні / С. Кульчицький; НАН України; Ін-т історії. – Київ : Б.в., 2001. – 159 с.
1150. Кульчицький С. В. Україна і Росія в історичній ретроспективі. – В. 3 т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес / С. В. Кульчицький, Б. О. Парахонський. – Київ : Наук. думка, 2004. – 327 с.
1151. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. – Київ : ІПіЕНД, 2000. – С. 284–300. – +3 вклейки.
1152. Попович М. В. Європа – Україна: праві і ліві / М. В. Попович. – Київ : Київ. братство, 1996. – 108 с.
1153. Шевчук В. П. Історія української державності : курс лекцій / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко – Київ : Б.в., 1999. – 480 с.

Іноземні видання.

1154. Камінський А. На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні / А. Камінський. – Мюнхен : 1990. – 623 с.
1155. Квітковський Д. Боротьба за українську ідею : зб. публіцист. творів / упоряд. і ред. В. Верига. – Детройт – Нью-Йорк. – Торонто : 1993. – 604 с.

1156. Прокоп М. Напередодні незалежної України / М. Прокоп. – Нью-Йорк. – Львів : НТШ, 1993. – 502 с.
1157. Амиантов А. А. Актуальные проблемы становления и развития парламентаризма в СНГ: сравнительный анализ на примере России и Украины: дисс. канд. полит. наук / А. А. Амиантов. – Москва : 2008. – С. 15.
1158. Гузенкова Т. С. Верховная Рада в 1991 – 2001 гг. (Историческое становление новейшего украинского парламентаризма): дисс. докт. ист. наук / Т. С. Гузенкова. – Москва : 2002. – 409 с.
1159. История России: XX век. – В 2 т. – Т. 2: 1939-2007. – Москва : Астрель: АСТ, 2009. – С. 761.
1160. Кувалдин В. Президентская и парламентская республика как форма демократического транзита (российский и украинский опыт в мировом контексте) / В. Кувалдин. – Полис, 1998. – № 5. – С. 134–138.
1161. Смирнов А. История Южной Руси / А. Смирнов. – Москва : АЛГОРИТМ, 2008. – 352 с.
1162. Съедин Н. А. Особенности становления и развития парламентаризма в России и Украине: дисс. канд. полит. наук / Н. А. Съедин. – Москва : 2002. – 196 с.
1163. Тишков В. Этнический конфликт в контексте обществоведческих теорий [Электронный ресурс] / В. Тишков. – Режим доступа: www.impulse.kz/mif/Obch/teor.html. – Назва з екрана.
1164. Широкоград А. Россия и Украина. Когда заговорят пушки... / А. Широкоград. – Москва : АСТ: АСТ Москва, 2008. – 429 с.
1165. Democratic changes and authoritarian reactions in Russia, Ukraine, Belarus and Moldova / Eds. K. Dawisha, B. Parrott. – Cambridge: UP, 1997. – XVIII – 386 p.
1166. Zhukova T. Ukraina i omvandling: Folkomflyttningar och etniska relationer / T. Zhukova. – Stockholm: CEIFO, 1996. – 92 p.

1167. Magocsi P. R. History of Ukraine. – Seattle: University of Washington Press, 1996. – 784 p.
1168. Motyl Alexander J. Dilemmas of Independence. Ukraine After Totalitarianism. – N.Y., 1993. – 287 p.
1169. Motyl A. Sovietology, rationality, nationality: coming to grips with nationalism in the USSR. – New-York, 1990 – 343 p.
1170. Nahaylo B. The Ukrainian resurgence / B. Nahaylo. – London: Hurst, 1999. – XIX – 608 p.
1171. Potekhin O. Ukraine at the cross – roads/O.Potekhin. – Stockholm: Olof Palme Intern. Center, 1996. – 54 p.
1172. Tatur Melanie. The Making of Regions in Post – Socialist Europe – The Impact of Culture, Economic Structure and Institutions: Case Studies from Poland, Hungary, Romania and Ukraine / Melanie Tatur. –Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2004. –XIV–759 p.
1173. Ukraine in the World. Studies in the International Relations and Security Structure of Newly Independent State. – Cambridge, 1998. – 362 p.
1174. Ukraine: From Chernobyl to Sovereignty / Ed. By R. Solchanyk. – London, 1991. – 284 p.
1175. William M. Reisinger. Political Values in Russia, Ukraine and Lithuania: Sources and Implications for Democracy/ William M. Reisinger, Arthur H. Miller, Vicki L. Hesli and Kristen Hill //British Journal of Political Science. – Vol. 24. – No. 2. – 1994. – P. 183–223.
1176. Wilson A. Ukrainian nationalism in the 1990s: A minority faith / A. Wilson. – New York: Cambridge UP, 1997. – 300 p.;
1177. Wilson A. The Ukrainians: Unexpected nation / A.Wilson. – New Haven; London: Yale UP, 2000. – XVIII – 366 p.
1178. Wolczuk K. The moulding of Ukraine: The constitutional politics of state formation / K.Wolczyk. – Budapest: Central European University, 2001. – XXI – 315 p.

Наукові збірники, матеріали конференцій.

1179. Антонюк О. Етнічний довідник: у трьох частинах (ч. III) Етнополітика в Україні / О. Антонюк, О. Беренштейн, А. Булан, О. Данильченко, В. Євтух, М. Задорожна, Л. Квітковська, К. Кейданський Ю. Лагунов, Н. Макаренко, Т. Пилипенко, А. Подольський, В. Устименко та Б. Чирко; [Центр етносоціологічних та етнополіт. дослідж. Ін-ту соціології НАН України; за ред. В. Євтуха, Л. Аза, І. Кураса, Б. Чирка. – ч. III. – Київ : Фенікс, 1997. – 85 с.
1180. Гуманітарні аспекти інтеграції кримськотатарського народу в українське суспільство. Матеріали «круглого столу» 5 травня 1999 року. Київ, Україна. – Київ : УНЦПД, 1999. – 115 с.
1181. Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення : наук. збірник / під ред. В. Смолія, О. Ресента, Ю. Терещенка та ін. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. – 432 с.
1182. Законодавче забезпечення прав кримських татар в Україні. Питання та перспективи. Матеріали «круглого столу» 3 червня 1999 року. Київ, Україна. – Київ : УНЦПД, 1999. – 76 с.
1183. Кримські татари і українське суспільство: проблеми політичної та соціальної інтеграції. Матеріали конференції 26 – 27 листопада 1998 року. Київ, Україна. – Київ : УНЦПД, 1998. – 124 с.
1184. Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ». Політичний та юридичний аспекти питання. Матеріали «круглого столу» 5 лютого 1999 року. Київ, Україна. – Київ : УНЦПД, 1999. – 120 с.
1185. Майборода О. «Політичне русинство». Закарпатська версія периферійного націоналізму / О. Майборода / Центр досліджень національної безпеки при Національному і університеті «Києво-Могилянська академія», Київ : Б.в., 1999. – 25 с.

1186. Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали другої Всеукр. наук. конф. (11 – 12 вересня 1996 р., м. Одеса). – Одеса : Б.в., 1996. – 56 с.
1187. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали третьої Всеукр. наук. конф. (10 – 11 вересня 1998 р., м. Одеса). – Одеса: Б.в., 1998. – 72 с.
1188. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали четвертої Всеукр. наук. конф. (14 – 15 вересня 2000 р., м. Одеса). – Одеса, Б.в., 2000. – 152 с.
1189. Народний Рух України: місце в історії та політиці. Тези доповідей першої Всеукр. наук. конф. (14 – 16 вересня 1994 р., м. Одеса). – Київ : Б.в., 1994. – 96 с.
1190. Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство : зб. матеріалів семінару Київ. проекту Ін. Кеннана та Ін. політ. і етнонац. досліджень НАН України, 13 – 14 трав. 2004 р. – Київ : Стилос, 2004. – 88 с.
1191. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.) / за ред. М. Кармазіної. – Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 588 с.
1192. Соціально-економічні аспекти інтеграції кримських татар. Матеріали «круглого столу» 17 березня 1999 року. Київ, Україна. – Київ : УНЦПД, 1999. – 83 с.

Наукові публікації.

1193. Антонюк О. В. Державна етнополітика в УРСР [Електронний ресурс] / О. В. Антонюк. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/1999/4/2.pdf> – С. 15–28 (дата звернення 04.01.2014) – Назва з екрана.
1194. Асланов С. А. Деякі аспекти дослідження державної етнонаціональної політики в Україні / С. А. Асланов // Актуальні питання законодавчого

регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 129–135.

1195. Бабін Б. Проблема національних квот у виборчому праві України – історія і сучасність [Електронний ресурс] / Б. Бабін. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2005_2/visnyk_st_15.pdf (дата звернення 29.05.2015) – Назва з екрана.
1196. Барановська Н. В. Національно-культурні товариства у життєвому просторі держави [Електронний ресурс] / Н. В. Барановська. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6441-0/5.pdf> (дата звернення 10.06.2015) – Назва з екрана.
1197. Бисага Ю. М. Законодавче забезпечення прав національних меншин в Україні // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки. Матеріали міжнародного круглого столу / Ю. М. Бисага. – 21 грудня 2011 р., м. Ужгород : «Ліра», 2012. – 328 с.
1198. Бондаренко С. Роль Народного Руху України у національно-політичному житті українського народу наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / С. Бондаренко. – Режим доступу: file:///C:/Users/US/Downloads/Ues_2012_9_10.pdf (дата звернення 12.09.2015) – Назва з екрана.
1199. Бурдяк В. Розвиток державної етнонаціональної політики в сучасній Україні / В. Бурдяк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Вип. 40. – Київ : Б.в., 2008. – С. 132–143.
1200. Валецький О. Л. Десятиріччя державної незалежності: аналіз політики трансформації посттоталітарного суспільства та стратегічні завдання на

майбутнє / О. Л. Валецький // Актуальні проблеми державного управління : наук. зб. № 2 (10). – Харків : Б.в., 2001. – С. 7–17.

1201. Василечко А. В. Правові засади взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та національно-культурних товариств на регіональному рівні / А. В. Василечко // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах полі етнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 314–319.
1202. Гаврада Н. Інституційна складова реалізації державної етнополітики: центральний та регіональний виміри [Електронний ресурс] / Н. Гаврада. – Режим доступу: <http://buktolerance.com.ua/?p=2187> (11.11.2014) – Назва з екрана.
1203. Говрат М. В. Деякі аспекти дослідження державної етнонаціональної політики в Україні / М. В. Говрат, Є. М. Навроцька // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород: Ліра, 2012. – С. 136–146.
1204. Гордіна Н. Вплив політики гласності на формування настроїв населення УРСР (1986-1991) [Електронний ресурс] / Н. Гордіна. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/istorija/articles/The_influence_of_the_policy_of_glasnost_on_the_forming_of_public_mood_in_Ukrainian_SSR_1986_1991__15305.pdf С. 6-10. (дата звернення 04.01.2014) – Назва з екрана.
1205. Грамчук А. В. Вплив світових тенденцій на становлення громадянського суспільства в Україні / А. В. Грамчук // Політологічний вісник : зб. наук. праць Київ. нац. ун. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Б.в., 2000. – С. 29–34.
1206. Грамчук А. В. Об'єктивні умови формування громадянського суспільства в сучасній Україні / А. В. Грамчук // Актуальні проблеми

політики : зб. наук. праць Одеської національної юридичної академії, Вип. 9. – Одеса: Юрид. літ., 2000. – С. 136–141.

1207. Грамчук А. В. Основные мировые тенденции и их влияние на становление гражданского общества в Украине в постсоветский период / А. В. Грамчук // Динамизм социальных процессов в постсоветском обществе : материалы междунар. семинара Луганского гос. пед. ун. им. Т.Г. Шевченко совместно с Женевским междунар. центром исследования социал. и полит. проблем, Вип. 1. – Луганск – Женева, 2000. – С. 268–274.
1208. Громовчук М. І. Права іноземців та осіб без громадянства на свободу світогляду та віросповідання в Україні: актуальні питання / М. І. Громовчук // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 230–234.
1209. Гузинець Ю. І. Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз та оцінки / Ю. І. Гузинець // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах полі етнічного регіону: аналіз оцінки. Матеріали міжнародного круглого столу. 21 грудня 2011 р. – Ужгород : «Ліра», 2012. – С. 13–21.
1210. Демартино А. Роль національного фактору у виборі політичних пріоритетів (спроба етнополітичного аналізу Верховної Ради України) / А. Демартино // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: матеріали науково-практичної конференції – Львів : ЛФ УАДУ, 2001. – Ч. 2. – С. 156–160.
1211. Жупан Є. Є. Проблемні питання русинської спільноти в Україні / Є. Є. Жупан // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах

- поліетнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 163–170.
1212. Зінич В. Розселення й облаштування депортованих національних меншин – важлива складова етнонаціональної політики держави / В. Зінич // Наукові записки: Курасівські читання-2005 / Серія «Політологія і етнологія»; – Вип. 30, кн. 1 – Київ : ІПіЕНД, 2006. – С. 161–173.
1213. Казуро Н. Україна як центр «нової Східної Європи» / Н. Казуро // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць. – Київ : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – Вип. 5. – С. 427–429.
1214. Калакура О. Гармонізація життєдіяльності польської меншини в Україні як чинник українсько-польського партнерства / О. Калакура // Наукові записки : зб. сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – Київ : Ін. політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. – С. 288–299.
1215. Калакура О. Об'єднання національних меншин як чинник формування громадянського суспільства / О. Калакура // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: матеріали науково-практичної конференції – Львів : ЛФ УАДУ, 2001. – Ч. 2. – С. 161–166.
1216. Калакура О. Польська етнічна група в процесі становлення громадянського суспільства в Україні / О. Калакура // Наукові записки : зб. сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 14. – Київ : ІПіЕНД, 2000. – С. 175–185.
1217. Кічера Н. В. Проблеми правового становища русинів у Закарпатті / Н. В. Кічера // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 171–183.

1218. Котигоренко В. Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні [Електронний ресурс] / В. Котигоренко. – Режим доступу: [tp://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=34&c=600](http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=34&c=600) (дата звернення 11.11.2014) – Назва з екрана.
1219. Ленгер Я. І. Захист прав національних меншин у контексті правової реформи в Україні / Я. І. Ленгер // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 221–225.
1220. Лемак В. В. Національні меншини в межах демократичного правопорядку: досвід України / В. В. Лемак // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах полі етнічного регіону: аналіз оцінки: матеріали міжнародного круглого столу. – 21 грудня 2011 р. – Ужгород : «Ліра», 2012. – С. 21–32.
1221. Липчук О. Сучасні концептуальні підходи щодо проблем захисту прав етнонаціональних меншин / О. Липчук // Наукові записки : зб. сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – Київ : Ін. політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. – С. 208–218.
1222. Луцишин Г. І. Національні меншини та політичний процес в Україні [Електронний ресурс] / Г. І. Луцишин. – Режим доступу: <http://www.westukr.itgo.com/Lucyshyn.html> (дата звернення 31.01.2014) – Назва з екрана.
1223. Ляшенко О. До питання про перспективи адміністративно-територіальної реформи в Україні: досвід автономізації Криму та Закарпаття / О. Ляшенко // Наукові записки : зб. сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 29 – Київ : Ін. політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. – С. 253–265.
1224. Ляшенко О. О. Кримськотатарські політичні організації у виборчих кампаніях 1994-2002 рр. / О. О. Ляшенко // Проблеми інтеграції

кримських репатріантів в українське суспільство : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 13-14 травня 2004 р. – Київ : Світогляд, 2004. – С. 225–234.

1225. Ляшенко О. Русинський партикуляризм в сучасній Україні: витоки, ідеологія, прояв / О. Ляшенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 37. – Київ : Б.в., 2008. – С. 211–232.
1226. Ляшенко О. Участь етнополітичних партій у політичному процесі в Україні / О. Ляшенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Вип. 2 (46). – Київ : ІПЕНД, 2010. – С. 117–138.
1227. Нагірний В. Політизація російської етнічності в Україні: спроба організаційного оформлення / В. Нагірний // Наукові записки : зб. сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 14. – Київ : ІПіЕНД, 2000. – С. 166–174.
1228. Надольська В. Німці Волині: етапи розвитку діаспори і сучасне національно-культурне відродження [Електронний ресурс] / В. Надольська. – Режим доступу: http://www.history.univ.kiev.ua/ethnology/journal/ethnic_history_16/16_19.pdf С. 114–119. (дата звернення 27.12.2013) – Назва з екрана.
1229. Остапець Ю. О. Угорська меншина Закарпаття: суспільно-політичний та культурний розвиток / Ю. О. Остапець, І. І. Скиба // Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки : матеріали круглого столу – 21 грудня 2011 р. – Ужгород : «Ліра», 2012. – С. 51–68.
1230. Павлов О. Структуризація сільських територій за етнічною ознакою / О. Павлов // Наукові записки : зб. сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – Київ : Ін. політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. – С. 266–275.

1231. Панчук М. Етнополітика України: досвід десятиліття / М. Панчук, О. Рафальський // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: матеріали науково-практичної конференції. Ч. 2. – Львів: ЛФ УАДУ, 2001. – С. 130–138.
1232. Панчук М. І. Політологічні розвідки / М. І. Панчук. – Київ : Парламентське вид-во, 2012. – 424 с.
1233. Польовий Л. П. Державотворення і сучасні етнічні процеси в Україні / Л. П. Польовий // Матеріали науково-практичної конференції «Міжетнічні відносини в Закарпатті: історія, сучасні проблеми», 16 грудня 1993 року. – Ужгород : «Патент», 1994. – С. 22–32.
1234. Удовенко Г. Й. Політико-правові та соціально-економічні чинники інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство / Й. Г. Удовенко // Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 13-14 травня 2004 р. – Київ : Світогляд, 2004. – С. 20–24.
1235. Устименко В. М. Етнополітичний аспект кримськотатарської проблеми / В. М. Устименко // Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 13-14 травня 2004 р. – Київ : Світогляд, 2004. – С. 354–364.
1236. Семко В. Л. Проблема кримських татар у баченні етнічних росіян Криму [Електронний ресурс] / В. Л. Семко. – Режим доступу: <http://cidct.info/uk/publications/Panchuk/12.html> (дата звернення 22.01.2014) – Назва з екрана.
1237. Фірсов Р. М. Формування цілей та завдань Кримськотатарського національного руху. Україна, 1990-91 рр. / Р. М. Фірсов // Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 13-14 травня 2004 р. – Київ : Світогляд, 2004. – С. 161–180.

1238. Чубаров Р. Кримська автономія. Витоки і перші роки становлення на новому етапі. (1991-1992) [Електронний ресурс] / Р. Чубаров, Ю. Тищенко. – Режим доступу: <http://cidct.info/uk/studii/2-3/5.html> (дата звернення 16.01.2014) – Назва з екрана.
1239. Чубаров Р. А. Щодо деяких питань законодавчого врегулювання процесу відновлення та забезпечення прав кримськотатарського народу в Україні / Р. А. Чубаров // Проблеми інтеграції кримських репатріантів в українське суспільство : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Київ, 13-14 травня 2004 р. – Київ : Світогляд, 2004. – С. 30–34.
1240. Шипка Н. П. Легітимація політичної суб'єктності національних меншин в Україні [Електронний ресурс] / Н. П. Шипка // Військово-науковий вісник. Вип. 10. – 2008. – С. 229–240. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnv_2008_10_20.pdf – Назва з екрана.
1241. Яніцька С. П. Державотворчі процеси в Україні в умовах незалежності / С. П. Яніцька // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. – Київ : Б.в., 2002. – С. 22–27.
1242. Грамчук А. В. Особливості становлення громадянського суспільства в Україні: теорія і практика : автореф дис... канд. політ. наук / А. В. Грамчук. – Одеса : 2001. – С. 14.

Періодичні видання.

1243. Александрова О. Україна – Європа: навіки разом? / О. Александрова // Критика. – 1998. – № 11. – С. 3–14.
1244. Бжежинський Зб. План для Європи / Зб. Бжежинський // Спостерігач. – 1995. – №4. – С. 36–40.
1245. Время. – 1991. 27 – нояб.
1246. Глотова Т. Все это было бы смешно... / Т. Глотова // Вечерний Донецк. – 1991. – 24 апр.

1247. Горинь М. Два роки незалежності. Що далі? / М. Горинь // Розбудова держави. – 1993. – № 8. – С. 6–14.
1248. Грибенко Е. Народное движение Луганщины / Е. Грибенко // Ворошиловградская правда. – 1989. – 2 дек.
1249. Дергачов О. Україна у сучасних геополітичних перетвореннях / О. Дергачов // Політична думка. – 1998. – № 2. – С. 186–200.
1250. Ермаков М. В долгах, как в шелках / М. Ермаков // Социалистический Донбасс. – 1991. – 20 апр.
1251. Значит дело его живет. Заметки с одного митинга // Социалистический Донбасс. – 1991. – 23 апр.
1252. Ильюшенко В. Ситуация усложняется / В. Ильюшенко // Вечерний Донецк. – 1991. – 22 марта.
1253. Козакевич Є. Розширення НАТО та європейська політика України / Є. Козакевич // Політична думка. – 1999. – № 1-2. – С. 87–102.
1254. Круглашов А. Інтеграційні орієнтири України: декларації та реалії / А. Круглашов // Віче. – 1998. – № 9. – С. 55–70.
1255. Куписок Б. Площадь Октябрьская: 17, 18, 19 апреля / Б. Куписок // Социалистический Донбасс. – 1991. – 20 апр.
1256. Літературна Україна. – 1997. – 6 лют.
1257. Мельниченко Г. Имею мнение / Г. Мельниченко // Вечерний Донецк. – 1991. – 13 марта.
1258. Нужны неотложные меры // Вечерний Донецк. – 1991. – 22 марта.
1259. Обновленному Союзу, суверенной Украине – да! // Вечерний Донецк. – 1991. – 18 марта.
1260. Рудич Ф. М. Україна в геополітичному контексті / Ф. М. Рудич // Віче. – 1998. – № 11. – С. 3–19.
1261. Серебрякова Н. Обстановка сложная / Н. Серебрякова // Вечерний Донецк. – 1991. – 13 марта.
1262. Серебрякова Н. Тревога нарастает / Н. Серебрякова // Вечерний Донецк. – 1991. – 20 марта.

1263. Скажем – да! // Вечерний Донецк. – 1991. – 5 марта.
1264. Тищенко С. Быть или не быть демократическому правовому государству СССР / С. Тищенко // Социалистический Донбасс. – 1991. – 24 апр.
1265. Толстов С. Після «холодної війни» / С. Толстов // Політика і час. – 1999. – № 2. – С. 3–15.
1266. Чорновіл В. Національна інтелігенція і українська політика (Виступ на Конгресі української інтелігенції 11.11.1995 р., Київ) / В. Чорновіл // Слово і час. – 1996. – № 2. – С. 24–27.

Інтернет-ресурси.

1267. Офіційна Україна сьогодні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dovidka.com.ua/user/?code=38687>.
1268. Офіційна Україна сьогодні. Пейгалайнен Анатолій Володимирович [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dovidka.com.ua/user/?code=47281> (дата звернення 27.03.2015).

ДОДАТКИ

Додаток А

Резолюція всекрымской конференції Общества ветеранов и активистов национального движения крымскотатарского народа с участием представителей общественных организаций Крыма. 25 июля 1998 г., г. Симферополь.

«Конференція постановила:

Звернутися до керівництва Автономної республіки Крим (АРК): 1) рекомендувати основні пропозиції співдоповіді «Інтеграція кримських татар в Економіку Криму» уряду АРК; 2) із представників громадських організацій створити суспільно-державний контрольний орган при Верховній Раді (ВР) АРК з функціями контролю затрат бюджетних коштів на капіталовкладення і соціальні потреби, а також ресурсів, що надходять по лінії гуманітарної допомоги і Червоного Хреста для кримських татар [1030, арк. 106]; 4) створити Раду Старійшин при ВР АРК із представників кримських татар, караїмів, кримчаків та інших національних груп; 6) забезпечити представництво кримських татар в усіх структурах державної влади та державного управління народним господарством пропорційно їх чисельності. Конференція Постановила звернутися до Президента України, ВРУ та КМУ прийняти закони: 1) Про повну реабілітацію репресованого крымскотатарского народу і відновлення всіх його прав; 2) Відновити державність крымскотатарского народу в статусі, визначеному директором ВЦІК і СНК РСФСР від 18.10.1921 року; 3) Прийняти державну програму з облаштування нині проживаючих у Криму і по поверненні тих, що залишилися кримських татар з місць заслань та їх облаштування на Батьківщині; 4) Про доповнення до Закону «Про громадянство України»: забезпечуючого для депортованих кримських татар і їх нащадків громадянство України автоматично по приїзду їх на Батьківщину» [1030, арк. 107].

Таблиця 1

Списки кандидатів у народні депутати на виборах 1990 р. по м. Київ, де були представлені національні меншини

п.н	Одномандатний виборчий округ м. Києва	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Артемівський в.о. №1	26	4	0
2.	Ватутінський в.о. №3	10	2	0
3.	Гагарінський в.о. №4	8	1	1 вірм.
4.	Голосіївський в.о. №5	12	1	0
5.	Дарницький в.о. №6	12	3	0
6.	Залізничний в.о. №7	22	7	1 вірм.
7.	Індустріальний в.о. №8	13	4	0
8.	Ленінградський в.о. №9	5	1	0
9.	Лівобережний в.о. №10	10	2	0
10.	Печерський в.о. №12	32	6	1 болг., 1 татар., 1 євр.
11.	Подільський в.о. №13	5	1	0
12.	Промисловий в.о. №15	3	1	0
13.	Святошинський в.о. №17	14	3	0
14.	Троєщинський в.о. №19	7	2	0
15.	Харківський в.о. №20	12	2	1 євр.
16.	Центральний в.о. №21	22	5	0
17.	Червоноармійський в.о. №22	16	4	0
18.	Всього	229	49	6

Посилання: [353, арк. 13; 354, арк. 15; 355, арк. 16; 356, арк. 17; 357, арк. 18; 358, арк. 19; 359, 20; 360, арк. 21; 361, арк. 22; 362, арк. 24–25; 363, арк. 26; 364, арк. 29; 365, арк. 31; 366, арк. 33; 367, арк. 34; 368, арк. 35; 369, арк. 37].

Таблиця 2

Списки кандидатів у народні депутати на виборах 1990 р. по Вінницькій області, де були представлені національні меншини

п.н	Одномандатні виборчі округи Вінницької області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Замостянський в.о. №24	6	2	0
2.	Староміський в.о. №25	6	1	0
3.	Могилів-Подільський в.о. №24	4	1	0
4.	Хмільницький в.о. №28	4	1	0
5.	Всього	20	5	0

Посилання: [100, арк. 39; 102, арк. 40; 101, арк. 42; 103, арк. 43].

Таблиця 3

Національний склад кандидатів у народні депутати від Волинської області, 1990 р.

П.н	Одномандатні виборчі округи Волинської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Луцький в.о. №40	11	1	0
2.	Луцький-Центральний в.о. №41	21	2	1 білор.
3.	Ковельський в.о. №42	11	1	0
4.	Нововолинський в.о. №43	7	2	0
5.	Турійський в.о. №48	6	1	1 пол.
6.	Всього	56	7	2

Посилання; [106, арк. 55; 107, арк. 56; 105, арк. 57; 108, арк. 58; 109, арк. 63].

Таблиця 4

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Ворошиловградська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Ворошиловградської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №49	9	4	1 білор.
2.	Артемівський в.о. №50	6	3	0
3.	Ватутінський в.о. №51	4	3	0
4.	Жовтневий в.о. №52	4	1	0
5.	Кам'янобрідський в.о. №53	9	4	0
6.	Антрацитівський в.о. №54	11	4	1 білор.
7.	Брянківський в.о. №55	4	1	1 євр.
8.	Комунарський в.о. №56	4	1	0
9.	Краснодонський в.о. №57	4	4	0
10.	Краснолуцький в.о. №58	6	2	0
11.	Лисичанський в.о. №59	5	2	1 вірм.
12.	Ровеньківський в.о. №61	10	5	1 вірм.
13.	Рубіжанський в.о. №62	5	1	0
14.	Свердловський в.о. №63	7	2	1 білор.
15.	Сєверодонецький в.о. №64	12	7	0
16.	Стахановський в.о. №65	8	1	1 білор., 1 литов.
17.	Антрацитівський в.о. №66	6	3	0
18.	Біловодський в.о. №67	2	1	0
19.	Лутугінський в.о. №68	5	2	0
20.	Перевальський в.о. №69	6	3	0
21.	Попаснянський в.о. №70	4	2	0
22.	Сватівський в.о. №71	3	2	0
23.	Старобільський в.о. №73	3	1	0
24.	Всього	133	59	8

Посилання: [121, арк. 64; 112, арк. 65; 115, арк. 66; 116, арк. 67; 117, арк. 68; 110, арк. 69; 114, арк. 70; 118, арк. 71; 119, арк. 72; 120, арк. 73; 122, арк. 74; 126, арк. 76; 127, арк. 77; 129, арк. 78; 130, арк. 79; 132, арк. 80; 111, арк. 81; 113, арк. 82; 123, арк. 83; 124, арк. 84; 125, арк. 85; 128, арк. 86; 131, арк. 88].

Таблиця 5

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Дніпропетровська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Дніпропетровської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №74	10	8	0
2.	Амур-Нижньодніпровський в.о. №75	3	0	1 пол.
3.	Бабушкінський в.о. №76	18	2	0
4.	Вузівський в.о. №77	15	6	1 білор.
5.	Жовтневий в.о. №78	4	2	0
6.	Індустріальний в.о. №79	5	3	0
7.	Кіровський в.о. №80	6	4	1 болгар., 1 євр.
8.	Красногвардійський в.о. №81	9	3	0
9.	Баглійський в.о. №84	7	2	0
10.	Дніпровський в.о. №85	3	1	0
11.	Заводський в.о. №86	5	1	0
12.	Горняцький в.о. №88	7	1	0
13.	Дзержинський в.о. №89	5	1	0
14.	Довгинцівський в.о. №90	6	2	0
15.	Тернівський в.о. №93	3	1	0
16.	Центрально-Міський в.о. №94	5	1	0
17.	Нікопольський в.о. №96	5	1	0
18.	Новомосковський міський в.о. №97	4	2	0
19.	Західно-Донбаський в.о. №98	10	4	1 білор.
20.	Першотравенський в.о. №99	12	8	1 білор.
21.	Васильківський в.о. №100	1	1	0
22.	Новомосковський в.о. №102	3	1	0
23.	Павлоградський в.о. №103	6	1	0
24.	Південний в.о. №104	3	1	0
25.	Солонянський в.о. №105	2	1	0
26.	Всього	167	58	6

Посилання: [151, арк. 89; 136, арк. 90; 137, арк. 91; 140, арк. 92; 145, арк. 93; 148, арк. 94; 149, арк. 95; 150, арк. 96; 138, арк. 99; 143, арк. 100; 146, арк. 101; 141, арк. 103; 142, арк. 104; 144, арк. 105; 159, арк. 108; 160, арк. 109; 152, арк. 111; 154, арк. 112; 147, арк. 113; 157, арк. 114; 139, арк. 115; 153, арк. 117; 155, арк. 118; 156, арк. 119; 158, арк. 120].

Таблиця 6

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Донецька область**

п.п.	Одномандатні виборчі округи Донецької області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №108	4	2	1 болг.
2.	Будьонівський в.о. №109	1	1	0
3.	Ворошиловський в.о. №110	9	5	0
4.	Калінінський в.о. №111	7	6	0
5.	Київський в.о. №112	7	0	1 євр.
6.	Кіровський в.о. №113	6	1	1 грек
7.	Куйбишевський в.о. №114	7	3	0
8.	Петровський в.о. №115	8	4	0
9.	Пролетарський в.о. №116	8	5	0
10.	Артемівський в.о. №117	6	2	0
11.	Горлівський-Калінінський в.о. №118	7	5	0
12.	Горлівський-Микитівський в.о. №119	4	3	1 білор.
13.	Горлівський-Центральний в.о. №120	14	10	0
14.	Дебальцівський в.о. №121	8	5	0
15.	Дзержинський в.о. №122	5	2	0
16.	Добропільський в.о. №123	6	1	0
17.	Дружківський в.о. №124	8	2	1 євр.
18.	Єнакіївський в.о. №125	7	4	1 білор.
19.	Костянтинівський в.о. №126	5	1	0
20.	Краматорський в.о. №127	5	3	0
21.	Новокраматорський в.о. №128	9	4	0
22.	Красноармійський міський в.о. № 129	12	4	0
23.	Краснолиманський в.о. №130	3	1	0
24.	Макіївський-Гірницький в.о. №131	3	1	1 вірм.
25.	Макіївський-Советський в.о. №132	4	1	0
26.	Макіївський-Центральний в.о. №133	8	1	1 євр.
27.	Макіївський-Червоногвардійський в.о. №134	9	4	1 білор., 1 євр.
28.	Маріупольський-Жовтневий в.о. №135	4	1	1 грек
29.	Маріупольський-Іллічівський в.о. №136	4	2	0
30.	Маріупольський-Орджонікідзевський в.о. №137	5	1	0
31.	Маріупольський-Приморський в.о. №138	8	1	0
32.	Маріупольський-Центральний в.о. №139	14	6	2 євр.
33.	Селидівський в.о. №140	3	1	0
34.	Слов'янський в.о. №141	8	2	0
35.	Сніжнянський в.о. №142	8	3	0
36.	Торезький в.о. №143	5	2	0
37.	Харцизький в.о. №144	10	4	1 нім.
38.	Шахтарський в.о. №145	8	2	0
39.	Ясинуватський в.о. №146	4	2	0
40.	Амвросіївський в.о. №147	4	2	0
41.	Волноваський в.о. №148	4	1	0

Продовження Табл. 6

42.	Красноармійський в.о. №149	4	1	0
43.	Мар'їнський в.о. №150	2	2	0
44.	Новоазовський в.о. №151	3	2	0
45.	Всього	273	116	13

Посилання: [185, арк. 123; 165, арк. 124; 167, арк. 125; 176, арк. 126; 177, арк. 127; 178, арк. 128; 184, арк. 129; 198, арк. 130; 199, арк. 131; 164, арк. 132; 168, арк. 133; 169, арк. 134; 170, арк. 135; 171, арк. 136; 172, арк. 137; 173, арк. 138; 174, арк. 139; 175, арк. 140; 179, арк. 141; 180, арк. 142; 197, арк. 143; 182, арк. 144; 183, арк. 145; 186, арк. 146; 187, арк. 147; 188, арк. 148; 189, арк. 149; 190, арк. 150; 191, арк. 151; 192, арк. 152; 193, арк. 153; 194, арк. 154; 200, арк. 155; 201, арк. 156; 202, арк. 157; 203, арк. 158; 204, арк. 159; 205, арк. 160; 206, арк. 161; 163, арк. 162; 166, арк. 163; 181, арк. 164; 195, арк. 165; 196, арк. 166].

Таблиця 7

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Житомирська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Житомирської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Богунський в.о. №153	12	4	3 білор., 1 узб., 1 нім.
2.	Корольовський в.о. №154	9	1	0
3.	Промисловий в.о. №155	9	4	0
4.	Коростенський в.о. №157	10	2	0
5.	Новоград-Волинський в.о. №158	3	1	1 пол.
6.	Малинський в.о. №163	6	1	0
7.	Овруцький в.о. №164	4	0	1 білор.
8.	Червоноармійський в.о. №166	7	1	0
9.	Всього	60	14	7

Посилання: [208, арк. 168; 209, арк. 169; 214, арк. 170; 210, арк. 172; 212, арк. 173; 211, арк. 178; 213, арк. 179; 215, арк. 181].

Таблиця 8

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Закарпатська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Закарпатської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ужгородський в.о. №167	18	6	0
2.	Берегівський в.о. №169	7	0	4 угор.
3.	Виноградівський в.о. №170	10	0	2 угор., 1 євр.
4.	Іршавський в.о. №171	6	1	0
5.	Перечинський в.о. №173	10	0	2 угор.
6.	Свалявський в.о. №175	4	2	0
7.	Всього	55	9	8

Посилання: [221, арк. 182; 216, арк. 184; 217, арк. 185; 218, арк. 186; 219, арк. 188; 220, арк. 190].

Таблиця 9

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Запорізька область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Запорізької області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №178	4	4	0
2.	Жовтневий в.о. №179	8	3	0
3.	Заводський в.о. №180	8	3	1 болг.
4.	Комунарський в.о. №181	8	1	0
5.	Орджонікідзевський в.о. №183	11	3	0
6.	Шевченківський в.о. №185	4	2	0
7.	Мелітопольський міський в.о. №187	4	3	0
8.	Бердянський в.о. №188	2	1	0
9.	Запорізький в.о. №191	2	1	0
10.	Кам'янсько-Дніпровський в.о. №192	10	5	0
11.	Мелітопольський в.о. №193	9	2	0
12.	Пологівський в.о. №194	2	1	0
13.	Всього	80	29	1

Посилання: [228, арк. 193; 223, арк. 194; 224, арк. 195; 227, арк. 196; 231, арк. 198; 233, арк. 200; 230, арк. 202; 222, арк. 203; 225, арк. 206; 226, арк. 207; 229, арк. 208; 232, арк. 209].

Таблиця 10

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Івано-Франківська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Івано-Франківської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Центральний в.о. №197	10	1	1 осет.

Посилання: [235, арк. 212].

Таблиця 11

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Тернопільська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Тернопільської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Підволочиський в.о. №361	5	1	0

Посилання: [693, арк. 121].

Таблиця 12

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Київська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Київської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Білоцерківському міському в.о. №208	8	3	0
2.	Бориспільський в.о. №209	12	1	0
3.	Броварський в.о. №210	7	2	0
4.	Васильківський в.о. №211	6	2	0
5.	Переяслав-Хмельницький в.о. №213	17	1	0
6.	Фастівський в.о. №214	9	1	1 пол.
7.	Баришівський в.о. №215	7	1	0
8.	Білоцерківський в.о. №216	8	1	0
9.	Вишгородський в.о. №217	8	1	1 вірм.
10.	Володарський в.о. №218	5	1	0
11.	Макарівський в.о. №221	5	1	1 білор.
12.	Обухівський в.о. №223	14	1	0
13.	Таращанський в.о. №224	10	0	1 болг.
14.	Всього	116	13	4

Посилання: [276, арк. 223; 277, арк. 224; 278, арк. 225; 279, арк. 226; 284, арк. 228; 286, арк. 229; 274, арк. 230; 275, арк. 231; 280, арк. 232; 281, арк. 233; 282, арк. 236; 283, арк. 238; 285, арк. 239].

Таблиця 13

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Кіровоградська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Кіровоградської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №225	19	4	0
2.	Кіровський в.о. №226	6	2	0
3.	Олександрійський міський в.о. №228	7	3	0
4.	Світловодський в.о. №229	4	1	0
5.	Маловисківський в.о. №232	3	1	0
6.	Новоархангельський в.о. №233	4	0	1 болг.
7.	Олександрійський в.о. №235	2	1	0
8.	Всього	45	12	1

Посилання: [288, арк. 240; 287, арк. 241; 292, арк. 243; 293, арк. 244; 289, арк. 247; 290, арк. 248; 291, арк. 250].

Таблиця 14

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
по м. Севастополь**

п.н	Одномандатні виборчі округи м. Севастополя	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №236	9	7	1 євр.
2.	Балаклавський в.о. №237	6	5	0
3.	Гагарінський в.о. №238	8	6	0
4.	Нахімовський в.о. №239	5	3	0
5.	Всього	28	21	1

Посилання: [373, арк. 251; 371, арк. 252; 372, арк. 253; 374, арк. 254].

Таблиця 15

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Кримська область**

п.п	Одномандатні виборчі округи Кримської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Залізничний в.о. №240	8	3	0
2.	Центральний в.о. №242	8	5	1 пол.
3.	Алуштинський в.о. №243	10	6	1 болг.
4.	Джанкойський в.о. №244	5	2	1 татар., 1 адиг., 1 вірм.
5.	Євпаторійський в.о. №245	4	0	1 білор.
6.	Керченський в.о. №246	8	5	1 євр.
7.	Красноперекопський в.о. №247	4	4	0
8.	Сакський в.о. №248	10	10	0
9.	Феодосійський в.о. №249	14	7	2 білор.
10.	Ялтинський в.о. №250	9	7	1 пол.
11.	Бахчисарайський в.о. №251	7	2	0
12.	Білогірський в.о. №252	3	2	0
13.	Красногвардійський в.о. №253	4	1	1 чех
14.	Ленінський в.о. №254	6	2	0
15.	Нижньогірський в.о. №255	3	3	0
16.	Роздольненський в.о. №256	4	3	1 білор.
17.	Сімферопольський в.о. №257	3	2	0
18.	Всього	110	65	12

Посилання: [300, арк. 1; 310, арк. 2; 295, арк. 3; 298, арк. 4; 299, арк. 5; 301, арк. 6; 303, арк. 7; 307, арк. 8; 309, арк. 9; 311, арк. 10; 296, арк. 11; 297, арк. 12; 302, арк. 13; 304, арк. 14; 305, арк. 15; 306, арк. 16; 308, арк. 17].

Таблиця 16

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Львівська область**

п.п	Одномандатні виборчі округи Львівської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №258	11	2	1 груз.
2.	Артемівський в.о. №259	6	1	0
3.	Залізничний в.о. № 260	7	1	0
4.	Червоноармійський в.о. №263	6	1	0
5.	Шевченківський в.о. №264	6	1	0
6.	Дрогобицький в.о. №265	4	1	0
7.	Самбірський в.о. №266	11	2	0
8.	Стрийський в.о. №267	11	1	0
9.	Червоноградський в.о. №268	8	1	0
10.	Миколаївський в.о. №274	5	1	0
11.	Мостиський в.о. №275	8	2	0
12.	Всього	84	15	1

Посилання: [315, арк. 18; 312, арк. 19; 314, арк. 20; 320, арк. 23; 322, арк. 24; 313, арк. 25; 318, арк. 26; 319, арк. 27; 321, арк. 28; 316, арк. 34; 317, арк. 35].

Таблиця 17

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Миколаївська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Миколаївської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №282	5	1	1 болг.
2.	Заводський в.о. №283	10	6	0
3.	Корабельний в.о. №284	5	3	0
4.	Центральний в.о. №285	5	3	0
5.	Первомайський в.о. №287	6	1	0
6.	Арбузинський в.о. №288	7	2	0
7.	Доманівський в.о. №289	6	1	0
8.	Миколаївський в.о. №290	4	1	0
9.	Снігурівський в.о. №292	6	1	0
10.	Всього	54	19	1

Посилання: [379, арк. 42; 377, арк. 43; 378, арк. 44; 383, арк. 45; 381, арк. 47; 376, арк. 49; 290, арк. 50; 382, арк. 52].

Таблиця 18

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Одеська область**

п.п	Одномандатні виборчі округи Одеської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №293	9	2	1 болг.
2.	Жовтневий в.о. №294	9	4	0
3.	Іллічівський в.о. №295	9	3	1 болг.
4.	Київський в.о. №296	5	1	0
5.	Малиновський в.о. №297	5	3	0
6.	Приморський в.о. №298	11	4	2 білор.
7.	Суворовський в.о. №299	6	3	0
8.	Таїровський в.о. №300	3	1	0
9.	Центральний в.о. №301	9	3	2 євр.
10.	Чорноморський в.о. №302	7	1	1 білор.
11.	Білгород-Дністровський в.о. №303	9	3	1 болг.
12.	Ізмаїльський в.о. №304	10	8	1 болг.
13.	Морський в.о. №306	3	1	0
14.	Біляївський в.о. №307	3	1	0
15.	Болградський в.о. №308	2	0	1 болг., 1 гагауз
16.	Іванівський в.о. №310	6	2	0
17.	Комінтернівський в.о. №312	2	1	0
18.	Татарбунарський в.о. №315	3	1	1 болг.
19.	Всього	111	42	12

Посилання: [425, арк. 53; 416, арк. 54; 422, арк. 55; 423, арк. 56; 426, арк. 57; 428, арк. 58; 429, арк. 59; 430, арк. 60; 432, арк. 61; 433, арк. 62; 417, арк. 63; 421, арк. 64; 427, арк. 66; 418, арк. 67; 419, арк. 68; 420, арк. 70; 424, арк. 72; 431, арк. 75].

Таблиця 19

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Полтавська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Полтавської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №316	8	3	0
2.	Октябрський в.о. №318	7	1	0
3.	Комсомольський в.о. №319	4	0	1 білор.
4.	Кременчуцький-Автозаводський в.о. №320	6	3	0
5.	Кременчуцький-Крюківський в.о. №321	8	1	0
6.	Лубенський в.о. №322	16	1	0
7.	Лохвицький в.о. №328	7	1	0
8.	Всього	56	10	1

Посилання: [493, арк. 76; 496, арк. 78; 490, арк. 79; 491, арк. 80; 492, арк. 81; 495, арк. 82; 494, арк. 88].

Таблиця 20

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Рівненська область**

п.п	Одномандатні виборчі округи Рівненської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №332	10	3	0
2.	Жовтневий в.о. №333	18	5	0
3.	Володимирецький в.о. №335	8	1	0
4.	Костопільський в.о. №339	7	1	0
5.	Ровенський в.о. №340	10	0	1 вірм.
6.	Сарненський в.о. №341	3	1	0
7.	Всього	56	11	1

Посилання: [524, арк. 92; 522, арк. 93; 521, арк. 95; 523, арк. 99; 525, арк. 100; 526, арк. 101].

Таблиця 21

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Сумська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Сумської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Зарічний в.о. №342	14	2	0
2.	Ковпаківський в.о. №343	12	3	1 пол., 1 євр., 1 вірм.
3.	Глухівський в.о. №344	4	2	1 пол.
4.	Охтирський в.о. №346	7	1	0
5.	Роменський в.о. №347	6	1	0
6.	Шосткинський в.о. №348	7	5	0
7.	Білопільський в.о. №349	3	0	1 болг.
8.	Кролевецький в.о. №350	5	2	0
9.	Сумський в.о. №352	4	1	0
10.	Ямпільський в.о. №354	4	1	0
11.	Всього	66	18	5

Посилання: [684, арк. 102; 685, арк. 103; 683, арк. 104; 687, арк. 106; 688, арк. 107; 190, арк. 108; 682, арк. 109; 686, арк. 110; 689, арк. 112; 691, арк. 114].

Таблиця 22

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Харківська область**

п.п	Одномандатні виборчі округи Харківської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський в.о. №365	11	4	0
2.	Вузівський в.о. №366	7	2	1 вірм.
3.	Дзержинський в.о. №367	5	1	1 білор.
4.	Жовтневий в.о. №368	5	4	1 білор.
5.	Індустріальний в.о. №369	5	4	0
6.	Київський в.о. №370	4	3	1 вірм.
7.	Комінтернівський в.о. №371	6	2	0
8.	Комсомольський в.о. №372	4	1	0
9.	Московський в.о. №373	10	2	0
10.	Орджонікідзевський в.о. №374	3	2	1 білор.
11.	Радянський в.о. №375	18	10	0
12.	Салтівський в.о. №376	4	1	0
13.	Фрунзевський в.о. №377	8	2	0
14.	Червонозаводський в.о. №378	8	1	0
15.	Ізюмський в.о. №379	4	1	0
16.	Куп'янський в.о. №380	6	2	1 білор.
17.	Чугуївський в.о. №382	7	2	0
18.	Богодухівський в.о. №384	7	1	0
19.	Готвальдівський в.о. №387	11	2	0
20.	Дергачівський в.о. №388	8	2	1 євр.
21.	Харківський в.о. №392	2	1	1 євр.
22.	Всього	143	49	8

Посилання: [709, арк. 125; 698, арк. 126; 701, арк. 127; 702, арк. 128; 704, арк. 129; 705, арк. 130; 706, арк. 131; 707, арк. 132; 710, арк. 133; 711, арк. 134; 712, арк. 135; 713, арк. 136; 714, арк. 137; 716, арк. 138; 703, арк. 139; 708, арк. 140; 717, арк. 142; 697, арк. 144; 699, арк. 147; 700, арк. 148; 715, арк. 152].

Таблиця 23

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Херсонська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Херсонської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Дніпровський в.о. №393	3	1	0
2.	Комсомольський в.о. №394	11	1	1 євр.
3.	Суворовський в.о. №395	20	3	1 євр.
4.	Новокаховський в.о. №396	6	1	0
5.	Білозерський в.о. №397	7	0	1 євр.
6.	Великопетиський в.о. №398	4	2	0
7.	Генічеський в.о. №400	2	2	0
8.	Новотроїцький в.о. №401	2	0	1 білор.
9.	Скадовський в.о. №402	5	1	0
10.	Всього	60	11	4

Посилання: [722, арк. 154; 726, арк. 155; 723, арк. 156; 719, арк. 157; 720, арк. 158; 721, арк. 160; 724, арк. 161; 725, арк. 162].

Таблиця 24

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Хмельницька область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Хмельницької області	Всього кандидатів	З росіян них	Інші національності
1.	Центральний в.о., №404	11	2	1 пол.
2.	Кам'янець-Подільський в.о. №405	7	2	1 чечен.
3.	Славутський в.о. №406	3	0	1 татар.
4.	Шепетівський в.о. №407	11	1	1 груз.
5.	Ізяславський в.о. №411	9	1	0
6.	Старокостянтинівський в.о. №413	2	1	0
7.	Ярмолинецький в.о. №415	4	1	0
8.	Всього	47	8	4

Посилання: [731, арк. 164; 728, арк. 165; 729, арк. 166; 732, арк. 167; 727, арк. 171; 730, арк. 173; 733, арк. 175].

Таблиця 25

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Черкаська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Черкаської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Придніпровський в.о. №416	9	1	1 болг.
2.	Соснівський в.о. №417	14	4	0
3.	Смілянський в.о. №419	7	2	1 білор.
4.	Уманський в.о. №420	13	2	1 білор.
5.	Всього	34	8	2

Посилання: [736, арк. 176; 738, арк. 177; 737, арк. 179; 739, арк. 180].

Таблиця 26

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Чернівецька область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Чернівецької області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
6.	Першотравенський в.о. №431	13	1	1 євр.
7.	Глибоцький в.о. №433	4	1	3 рум.
8.	Новоселицький в.о. №435	2	1	0
9.	Стороженецький в.о. №436	5		1 рум.
10.	Всього	24	3	5

Посилання: [742, арк. 191; 740, арк. 193; 741, арк. 195; 743, арк. 196].

Таблиця 27

**Національний склад кандидатів у народні депутати УРСР, 1990 р.,
Чернігівська область**

п.н	Одномандатні виборчі округи Чернігівської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Деснянський в.о. №438	8	1	0
2.	Новозаводський в.о. №439	14	4	0
3.	Ніжинський в.о. №440	6	2	0
4.	Козелецький в.о. №444	4	1	0
5.	Менський в.о. №445	5	1	0
6.	Ріпкинський в.о. №449	4	1	0
7.	Чернігівський в.о. №450	2	1	0
8.	Всього	43	11	0

Посилання: [744, арк. 198; 747, арк. 199; 748, арк. 200; 745, арк. 204; 746, арк. 205; 749, арк. 209; 750, арк. 210].

Таблиця 28

Результати виборів народних депутатів УРСР та депутатів місцевих рад народних депутатів 4 березня 1990 року. I тур голосування

п.п	П.І.Б кандидата	Партій-ність	Національ-ність	Виборчий округ
1.	Саввін О.М.	КПУ	рос.	Староміський в.о. №25, Вінницька обл.
2.	Маслов М.І.	КПУ	рос.	Хмільницький в.о. №28, Вінницька обл.
3.	Юффе Ю.Я.	КПРС	євр.	Брянківський в.о. №55, Ворошиловградська обл.
4.	Ляхов І.А.	КПРС	рос.	Біловодський в.о. №67, Ворошиловградська обл.
5.	Чулаков Є.Р.	КПРС	рос.	Васильківський в.о. №100, Дніпропетровська обл.
6.	Меньшов В.О.	КПРС	рос.	Південний в.о. №104, Дніпропетровська обл.
7.	Сівцов М.П.	КПРС	рос.	Солонянський в.о. №105, Дніпропетровська обл.
8.	Смирнов Ю.К.	КПРС	рос.	Краснолиманський в.о. №130, Донецька обл.
9.	Ясинський В.В.	КПРС	рос.	Селидівський в.о. №140, Донецька обл.
10.	Спаський О.М.	КПРС	рос.	Мар'їнський в.о. №150, Донецька обл.
11.	Федоров В.Г.	КПРС	рос.	Новоград-Волинський в.о. №158, Житомирська обл.
12.	Воробйов О.К.	КПРС	рос.	Пологівський округ №194, Запор. обл.
13.	Мармазов Є.В.	КПРС	рос.	Олександрійський в.о. №235, Кіровоградська обл.
14.	Куніцин С.В.	КПРС	рос.	Красноперекопський в.о. №247, Кримська обл.
15.	Багров М.В.	КПРС	рос.	Нижньогірський в.о. №255, Кримська обл.
16.	Македонський І.І.	КПРС	рос.	Болградський в.о. №308, Одеська обл.
17.	Снігірьов М.М.	КПРС	рос.	Комінтернівський в.о. №312, Одеська обл.
18.	Єршов А.В.	КПУ	рос.	Сарненський в.о. №341, Рівненська обл.
19.	Батюшко С.В.	КПУ	білор.	Орджонікідзевський в.о. №374, Харківська обл.
20.	Стрельников В.К.	КПУ	рос.	Харківський в.о. №392, Харківська обл.
21.	Шариков Б.І.	КПРС	рос.	Великопететиський в.о. №398, Херсонська обл.
22.	Петін В.М.	КПРС	рос.	Генічеський в.о. №400, Херсонська обл.
23.	Стус В.І.	КПРС	рос.	Глибоцький в.о. №433, Чернівецька обл.
24.	Дмитрієва Є.І.	КПРС	рос.	Новоселицький в.о. №435, Чернівецька обл.
	Всього	24 депутати від національних меншин		

Посилання: [444, арк. 110; 445, арк. 19–21; 448, арк. 28; 450, арк. 34, 36, 38; 452, арк. 40; 455, арк. 47; 458, арк. 57; 460, арк. 60, 62; 467, арк. 74; 471, арк. 81; 476, арк. 88, 92; 478; арк. 94; 483, арк. 101–102].

Таблиця 29

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., м. Києва та Волинської області**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національ- ність	П.І.П
1.	Залізничний в.о. №7	КПРС	рос.	Духов Б.І.
2.	Троєщинський в.о. №19	КПРС	рос.	Мокроусов А.О.
3.	Турійський в.о. №48	КПРС	рос.	Бабанський Ю.В.
4.	Всього			4

Посилання: [463, арк. 108–109; 447, арк. 111].

Таблиця 30

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Ворошиловградська область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національність	П.І.Б
1.	Ленінський в.о. №49	КПРС	рос.	Дідоренко Е.О.
2.	Артемівський в.о. №50	КПРС	рос.	Ягоферов А.М.
3.	Ватутінський в.о. №51	КПРС	рос.	Квасов В.І.
4.	Жовтневий в.о. №52	КПРС	рос.	Тихонов В.М.
5.	Комунарський в.о. №56	КПРС	рос.	Дорофєєв В.М.
6.	Ровеньківський в.о. №61	КПРС	рос.	Базілянський Л.Л.
7.	Рубіжанський в.о. №62	КПРС	рос.	Сальніченко В.М.
8.	Сватівський в.о. №71	КПРС	рос.	Хананов Е.А.
9.	Старобільський в.о. №73	КПРС	рос.	Попов М.М.
10.	Всього			9

Посилання: [446, арк. 112–113].

Таблиця 31

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Дніпропетровська область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національ- ність	П.І.Б
1.	Ленінський в.о. № 74	КПРС	росіянин	Протасов В.І.
2.	Вузівський в.о. №77	КПРС	росіянин	Павлов В.О.
3.	Індустріальний в.о. №79	КПРС	росіянин	Веретенніков В.О.
4.	Кіровський в.о. №80	КПРС	росіянин	Сметанін В.І.
5.	Красногвардійський в.о. №81	КПРС	росіянин	Кучма Л.Д.
6.	Заводський в.о. №86	КПРС	росіянин	Істратенко М.В.
7.	Довгинцівський в.о. №90	КПРС	росіянин	Рябченко М.А.
8.	Першотравенський в.о. №99	КПРС	росіянин	Медведєв В.Г.

Посилання: [449, арк. 114–115].

Таблиця 32

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Донецька область**

п.н	Виборчий округ	Партій- ність	Національ- ність	П.І.Б
1.	Ленінський №108	КПРС	рос.	Следнев В.П.
2.	Калінінський №111	КПРС	рос.	Серебрянников Ю.П.
3.	Київський №112	КПРС	євр.	Зв'ягільський Ю.Л.
4.	Кіровський №113	КПРС	рос.	Гусев В.І.
5.	Горлівський-Центральний №120	КПРС	рос.	Локтев С.В.
6.	Дебальцівський №121	КПРС	рос.	Панасовський О.Г.
7.	Добропільський №123	КПРС	рос.	Сивкова Л.М.
8.	Краматорський №127	КПРС	рос.	Богатирьова Р.В.
9.	Новокраматорський №128	б/п	рос.	Шеховцов О.Д
10.	Красноармійський міський №129	КПРС	рос.	Васильев В.І.
11.	Маріупольський-Іллічівський №136	КПРС	рос.	Під'яблонський М.І.
12.	Харцизький №144	б/п	нім.	Пауль В.Й.
13.	Авмросіївський №147	КПРС	рос.	Родигін В.М.
14.	Волноваський №148	КПРС	рос.	Толстоухов А.В.
15.	Всього			14

Посилання: [451, арк. 116-118].

Таблиця 33

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Житомирська область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національність	П.І.Б
1.	Богунський в.о. №153	КПРС	білор.	Зайко Я.Я.
2.	Коростенський в.о. №157	КПРС	рос.	Яценко В.М.
3.	Овруцький в.о. №164	КПРС	білор.	Бондарев В.П.
4.	Всього			3

Посилання: [453, арк. 119].

Таблиця 34

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Запорізька область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національ- ність	П.І.Б
1.	Ленінський №178	б/п	рос.	Романчук В.М.
2.	Комунарський №181	КПРС	рос.	Короленко Є.С.
3.	Орджонікідзевський №183	КПРС	рос.	Дубовський А.І.
4.	Мелітопольський міський №187	КПРС	рос.	Сичов В.О.
5.	Всього			4

Посилання: [456, арк. 121].

Таблиця 35

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Кіровоградська область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національ- ність	П.І.Б
1.	Кіровський №226	КПРС	рос.	Шишкін В.І.
2.	Олександрівський міський №228	КПРС	рос.	Павленко Ф.О.
3.	Маловисківський №232	КПРС	рос.	Крючков В.Д.
4.	Всього			3

Посилання: [459, арк. 124].

Таблиця 36

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., м. Севастополь**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національність	П.І.Б
1.	Ленінський №236	КПРС	рос.	Ступников Ю.І.
2.	Балаклавський №237	КПРС	рос.	Некрасов В.П.
3.	Гагарінський №238	КПРС	рос.	Ванєєв Г.І.
4.	Нахімовський №239	КПРС	рос.	Кондряков О.М.
5.	Всього			4

Посилання: [464, арк. 125].

Таблиця 37

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Кримська область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національність	П.І.Б
1.	Центральний №242	КПРС	рос.	Терехов В.П.
2.	Джанкойський №244	КПРС	рос.	Пшеничніков А.Є.
3.	Євпаторійський №245	КПРС	білор.	Курашик В.В.
4.	Керченський №246	КПРС	євр.	Аптер Я.М.
5.	Сакський №248	КПРС	рос.	Цеков С.П.
6.	Ялтинський №250	КПРС	рос.	Спис М.М.
7.	Ленінський №254	КПРС	рос.	Демидов Г.В.
8.	Роздольненський №256	КПРС	рос.	Гаврилов А.В.
9.	Всього			8

Посилання: [461, арк. 126].

Таблиця 38

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Одеська область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національ- ність	П.І.Б
1.	Ленінський №293	КПРС	рос.	Горін Е.О.
2.	Жовтневий №294	КПРС	рос.	Романов Ю.С.
3.	Приморський №298	КПРС	рос.	Остроущенко С.В.
4.	Центральний №301	КПРС	євр.	Резнік Б.Я.
5.	Білгород-Дністровський №303	КПРС	рос.	Гальцев П.С.
6.	Ізмаїльський №304	КПРС	рос.	Дунтау О.М.
7.	Всього			6

Посилання: [468, арк. 129].

Таблиця 39

Результати повторного голосування по виборах народних депутатів Української РСР 10-18 березня 1990 р., Сумська область

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національність	П.І.Б
1.	Ковпаківський №343	КПРС	рос.	Воробйов О.М.
2.	Глухівський №344	КПРС	рос.	Грабін В.В.
3.	Шосткінський №348	КПРС	рос.	Сербін Ю.С.
4.	Ямпільський №354	КПРС	рос.	Ананьєв В.І.
5.	Всього			4

Посилання: [473, арк. 133].

Таблиця 40

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., Харківська область**

п.н	Виборчий округ	Партійність	Національність	П.І.Б
1.	Вузівський №366	КПРС	рос.	Мещеряков В.Ф.
2.	Дзержинський №367	б/п	білор.	Сухоруков В.О.
3.	Жовтневий №368	КПРС	рос.	Саніна В.Н.
4.	Індустріальний №369	КПРС	рос.	Гриньов В.Б.
5.	Київський №370	б/п	вірм.	Алтунян Г.О.
6.	Московський №373	КПРС	рос.	Гайсінський Ю.О.
7.	Салтівський №376	КПРС	рос.	Кушнар'ов Є.П.
8.	Всього			7

Посилання: [477, арк. 135].

Таблиця 41

**Результати повторного голосування по виборах народних депутатів
Української РСР 10-18 березня 1990 р., по інших областях**

п.п	Виборчий округ, область	Партій- ність	Національ- ність	П.І.Б
1.	Закарпатський №167, Закарпатська обл.	КПРС	рос.	Єліашевич І.В.
2.	Бориспільський №209, Київська обл.	КПРС	рос.	Макеєнко В.В.
3.	Заводський №283, Миколаївська обл.	КПРС	рос.	Мороз О.В.
4.	Центральний №285, Миколаївська обл.	КПРС	рос.	Матвєєв В.Й.
5.	Ленінський №316, Полтавська обл.	КПРС	рос.	Васін Є.М.
6.	Октябрський №318, Полтавська обл.	б/п	рос.	Носов В.В.
7.	Центральний №404, Хмельницька обл.	КПРС	рос.	Науменко М.В.
8.	Соснівський №417, Черкаська обл.	КПРС	рос.	Ємельянов О.С.
9.	Ніжинський №440, Чернігівська обл.	КПРС	рос.	Асєєв Г.С.
10.	Менський №445, Чернігівська обл.	КПРС	рос.	Куянов В.В.
11.	Всього			10

Посилання: [454, арк. 120; 457, арк. 123; 466, арк. 128; 470, арк. 131; 480, арк. 138; 482, арк. 139; 485, арк. 141].

Таблиця 42

**Кількість обраних представників від національних меншин до Верховної
Ради України у 1990 р. (по областях)**

п.н	Область	рос.	білор.	євр.	болг.	вірм.	нім.
1.	Донецька	17		1			1
2.	Ворошиловградська	10		1			
3.	Кримська	10	1	1			
4.	Дніпропетровська	9					
5.	Запорізька	7					
6.	Одеська	6		1	1		
7.	Харківська	6	2			1	
8.	Кіровоградська	4					
9.	Сумська	4					
10.	м. Севастополь	4					
11.	Вінницька	3					
12.	Херсонська	3					
13.	Житомирська	2	2				
14.	Миколаївська	2					
15.	Черкаська	2					
16.	Чернігівська	2					
17.	Полтавська	2					
18.	м. Київ	2					
19.	Волинська	1					
20.	Закарпатська	1					
21.	Ровенська	1					
22.	Хмельницька	1					
23.	Чернівецька	1					
24.	Київська	1					
25.	Всього	100	5	4	1	1	1

Посилання: [751, арк. 149–151].

Таблиця 43

Національний склад кандидатів у народні депутати, які балотувалися на виборах 27 березня 1994 року

п.н	Одномандатний виборчий округ м. Києва	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Артемівський в.о. №1	18	3	0
2.	Ватутінський в.о. №2	24	2	1 пол.
3.	Гагарінський в.о. №3	18	3	0
4.	Голосіївський в.о. №4	24	2	1 ін.н.
5.	Дарницький в.о. №5	21	6	0
6.	Залізничний в.о. №6	19	2	0
7.	Індустріальний в.о. №7	27	5	1 пол., 1 білор., 1 болг.
8.	Ленінградський в.о. №8	31	6	1 білор., 1 євр.
9.	Лівобережний в.о. №9	23	3	1 пол., 2 євр.
10.	Оболонський в.о. №10	23	3	0
11.	Печерський в.о. №11	28	3	1 євр.
12.	Південному в.о. №12	17	3	0
13.	Подільський в.о. №13	13	1	1 євр.
14.	Прирічний в.о. № 14	16	5	0
15.	Промисловий в.о. №15	17	5	0
16.	Радянський в.о. №16	20	4	0
17.	Русанівський в.о. №17	15	5	0
18.	Святошинський в.о. №18	25	5	0
19.	Сирецький в.о. №19	15	1	1 осет.
20.	Троєщинський в.о. №20	23	2	1 білор.
21.	Харківський в.о. №21	17	1	1 корейнка
22.	Центральний в.о. №22	19	6	0
23.	Червоноармійський в.о. №23	22	1	1 молд., 1 груз., 1 євр.
24.	Всього	475	98	18

Посилання: [664, арк. 28–61].

Таблиця 44

Національний склад кандидатів у народні депутати, які балотувалися на виборах 27 березня 1994 року, Кримська область

п.н	Одномандатні виборчі округи Кримської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
19.	Залізничний в.о. №24	4	1	0
20.	Київському в.о. №25	6	4	0
21.	Ростовському №26	4	2	0
22.	Центральний в.о. №27	4	3	0
23.	Алуштинський в.о. №28	6	2	0
24.	Джанкойський в.о. №29	8	4	0
25.	Євпаторійський в.о. №30	8	4	1 білор.
26.	Керченський в.о. №31	6	1	0
27.	Красноперекопський в.о. №32	8		0
28.	Сакський в.о. №38	7	5	1
29.	Феодосійський в.о. №34	7	5	
30.	Ялтинський в.о. №35	9	5	1 білор.
31.	Бахчисарайський в.о. №36	7	3	1 татар., 1 ін.н.
32.	Білогірський в.о. №37	2	1	0
33.	Кіровський в.о. №38	6	2	1 татар.
34.	Красногвардійський в.о. №39	5	2	1 татар.
35.	Ленінський в.о. №40	8	1	1 татар.
36.	Роздольненський в.о. №41	8	4	
37.	Сімферопольський в.о. №42	4	2	0

Посилання: [664, рак. 61–69].

Таблиця 45

**Національний склад кандидатів у народні депутати, які
балотувалися на виборах 27 березня 1994 року, м. Севастополь**

п.н	Одномандатні виборчі округи м. Севастополя	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
6.	Балаклавський в.о. №43	5	2	
7.	Гагарінський в.о. №44	10	6	1 болг.
8.	Ленінський в.о. №45	5	4	0
9.	Нахімовський в.о. №46	10	6	0.
10.	Всього	30	18	1

Посилання: [664, арк. 70–72].

Таблиця 46

Національний склад кандидатів у народні депутати, які балотувалися на виборах 27 березня 1994 року, Вінницька область

п.н	Одномандатні виборчі округи Вінницької області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Замостянський в.о. №47	12	1	1 пол.
2.	Ленінському в.о. №48	18	3	0
3.	Староміський в.о. №49	10	2	1 пол.
4.	Могилів-Подільський в.о. №1	8		1 євр.
5.	Хмільницький в.о. №52	16	1	0
6.	Бершадський в.о. №54	10	1	1 молд.
7.	Гайсинський в.о. №56	16	1	0
8.	Немирівський в.о. №58	13	1	0
9.	Тростянецький в.о. №60	7	1	0
10.	Всього	110	11	4

Посилання: [664, арк. 72–79, 81–82].

Таблиця 47

**Національний склад кандидатів у народні депутати, які
балотувалися на виборах 27 березня 1994 року, Волинська область**

п.п	Одномандатні виборчі округи Волинської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
2.	Луцький-Центральний в.о. №65	20	2	0
3.	Володимир-Волинський №66	17	1	0
4.	Богунський №67	9	1	0
5.	Горохівському №69	15		1 євр.
6.	Всього	61	4	1

Посилання: [664, арк. 86; 107, арк. 56; 664, арк. 87–91].

Таблиця 48

Національний склад кандидатів у народні депутати, які балотувалися на виборах 27 березня 1994 року, Дніпропетровська область

п.н	Одномандатні виборчі округи Дніпропетровської області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
27.	Ленінський в.о. №80	17	2	0
28.	Амур-Нижньодніпровський в.о. №73	6	2	0
29.	Бабушкінський в.о. №74	11	3	1 білор.
30.	Вузівський в.о. №75	18	4	1 азер., 1 євр., 1 вірм.
31.	Жовтневий в.о. №76	21	6	0
32.	Кіровський в.о. №78	13	5	0
33.	Красногвардійський в.о. №79	11	4	0
34.	Баглійський в.о. №83	9	3	0
35.	Петровський в.о. №81	7	3	0
36.	Самарський в.о. №82	12	3	0
37.	Заводський в.о. №85	15	4	1 білор.
38.	Гірницький в.о. №86	15	5	0
39.	Дзержинський №87	15	3	0
40.	Довгинцівський в.о. №88	15	3	0
41.	Інгулецький в.о. №89	11	2	0
42.	Кривбасівський в.о. №90	18	2	0
43.	Тернівський в.о. №91	17	2	0
44.	Центрально-міський в. о. №92	25	5	1 євр.
45.	Марганецький в.о. №93	15	3	0
46.	Нікопольський в.о. №94	16	7	0
47.	Новомосковський в.о. №95	17	2	1 латиш
48.	Павлоградський в.о. №96	15	4	0
49.	Західно-Донбаський в.о. №97	16	6	2 білор.
50.	Нікопольський міський в.о. №101	10	3	0
51.	Петропавлівський в.о. №103	7	1	0
52.	П'ятихатський в. о. №104	6	2	0
53.	Всього	358	48	7

Посилання: [664, арк. 93–121].

Таблиця 49

Національний склад кандидатів у народні депутати, які балотувалися на виборах 27 березня 1994 року, Донецька область

п.п	Одномандатні виборчі округи Донецької області	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
46.	Будьоннівський №107	10	6	0
47.	Ворошиловський №108	19	9	1 євр.
48.	Калінінський №109	16	9	1 ін.н.
49.	Київський №110	13	7	1 євр.
50.	Кіровський №111	13	4	1 білор., 1 ін.н.
51.	Кіровський-Шахтарський №112	11	1	1 ін.н.
52.	Куйбишевський №113	13	5	1 тат., 1 вірм., 1 ін. н.
53.	Ленінський №114	6	1	0
54.	Петровський №115	11	2	0
55.	Пролетарському №116	18	8	1 білор.
56.	Артемівський №117	8	3	0
57.	Горлівський-Калінінський №118	11	2	1 білор.
58.	Горлівський-Микитівський №119	11	6	0
59.	Горлівський-Центральний №120	18	9	1 татар.
60.	Дзержинський №121	8	3	1 білор.
61.	Добропільський №122	15	2	0
62.	Дружківський №123	11	1	0
63.	Єнакіївський №124	10	4	0
64.	Юнокомунарівський №125	10	4	0
65.	Костянтинівський №126	10	3	0
66.	Краматорський №127	10	4	0
67.	Новокраматорському №128	16	4	1 євр., 1 білор.
68.	Красноармійський №129	15	6	1 білор.
69.	Краснолиманський №130	4	0	1 адиг.
70.	Макіївський-Гірницький №131	9	7	0
71.	Макіївський-Советський №132	12	5	0
72.	Макіївський-Центральний №133	10	3	0
73.	Макіївський-Червоногвардійський №134	11	5	0
74.	Маріупольський-Жовтневий №135	17	7	0
75.	Маріупольський-Іллічівський №136	8	2	0
76.	Маріупольський-Орджонікідзевський №137	11	4	0
77.	Маріупольський-Приморський №138	11	4	0
78.	Селидівський №139	14	6	0
79.	Слов'янський №140	18	4	0
80.	Сніжнянський №141	12	3	0
81.	Торезький №142	9	4	0
82.	Харцизький №143	18	8	1 ін.н.
83.	Шахтарському №144	13	5	0
84.	Ясинуватський №145	8	2	1 ін.н.
85.	Амвросіївський №146	11	4	1 морд., 1 ест., 1 біл.
86.	Артемівський №147	6	4	0
87.	Володарський №149	15	6	2 ін. нац.
88.	Краноармійський №150	9	3	0
89.	Мар'їнський №151	7	1	1 євр., 1 ін.н.
90.	Новоазовський №152	13	2	1 ін. н.
91.	Слов'янський №153	11	4	1 білор.
92.	Всього	539		меншин 244

Посилання: [664, арк. 121–161].

Таблиця 50

**Національний склад кандидатів у народні депутати на виборах 1994
р. від Житомирської області**

п.н	Виборчий округ	українці	росіяни	інші національності
1.	Богунський №154	8	6	2, пол., 1 нім.
2.	Корольовський №155	12	2	1 пол., 1 груз.
3.	Коростенський №157	6	1	0
4.	Новоград-Волинський №158	9	0	1 пол.
5.	Баранівський №160	8	0	1 бурят, 1 пол.
6.	Овруцький №164	11	0	1 пол.
7.	Всього	54	9	9

Посилання: [664, арк. 161–174].

Таблиця 51

**Національний склад кандидатів у народні депутати від
Закарпатської області, 1994 р.**

п.н	Виборчий округ	українці	росіяни	інші національності
1.	Ужгородський міський №167	20	2	2 угор., 1 ін. нац.
2.	Мукачівський №168	16	0	1 білор.
3.	Берегівський №169	4	0	2 угор.
4.	Виноградівський №170	12	1	1 угор.
5.	Рахівський №172	6	0	1 рум.
6.	Ужгородський №175	11	0	1 угор.
7.	Хустський №176	15	1	0
8.	Всього	75	4	9

Посилання: [664, арк. 174, 176–177, 179, 183].

Таблиця 52

Національний склад кандидатів у народні депутати від Запорізької області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Жовтневий №177	18	4	1 ін. нац.
2.	Заводський №178	14	6	0
3.	Комунарський №179	15	3	0
4.	Левандівський №180	8	2	0
5.	Ленінський №181	28	15	1 болг.
6.	Орджонікідзевський №182	19	6	1 вірм.
7.	Хортицький №183	12	5	0
8.	Шевченківський №184	13	5	0
9.	Бердянський міський №185	11	4	1 казах
10.	Мелітопольський міський №186	13	7	0
11.	Токмацький №187	10	1	0
12.	Бердянський №188	6	2	0
13.	Василівський №189	9	2	0
14.	Кам'янсько-Дніпровський №191	10	5	1 латиш
15.	Мелітопольський №192	12	1	0
16.	Приазовський №194	8	1	0
17.	Всього	206	69	5

Посилання: [664, арк. 184–199].

Таблиця 53

**Національний склад кандидатів у народні депутати від Івано-
Франківської області, 1994 р.**

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Центральний №196	13	1	0
2.	Калуський №197	14	1	0
3.	Рожнятівський №203	8	1	0
4.	Всього	35	3	0

Посилання: [664, арк. 203, 209].

Таблиця 54

Національний склад кандидатів у народні депутати від Київської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Білоцерківський №207	12	3	0
2.	Бориспільський №208	24	3	0
3.	Броварський №209	15	2	0
4.	Ірпінський №211	20	2	0
5.	Переяслав-Хмельницький №212	14	1	0
6.	Фастівський №213	12	1	1 білор., 1 пол.
7.	Баришівський №214	13	2	1 білор.
8.	Білоцерківський №215	6	3	0
9.	Вишгородський №216	19	1	1 білор., 1 пол.
10.	Володарський №217	11	1	0
11.	Києво-Святошинський №219	24	4	0
12.	Обухівський №222	20	0	1 білор.
13.	Таращанський №223	11	1	0
14.	Всього	201	24	6

Посилання: [664, арк. 212–229].

Таблиця 55

Національний склад кандидатів у народні депутати від Кіровоградської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Індустріальний №224	16	6	1 ін.н.
2.	Центральний №225	16	2	0
3.	Олександрівський №227	9	3	0
4.	Світловодський №228	14	2	0
5.	Бобринецький №229	9	1	0
6.	Гайворонський №230	15	2	0
7.	Маловисківський №231	12	1	0
8.	Норвоукраїнський №233	12	1	0
9.	Олександрійський №234	8	1	0
10.	Всього	111	19	1

Посилання: [664, арк. 230–239].

Таблиця 56

Національний склад кандидатів у народні депутати від Луганської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Артемівський №235	12	6	0
2.	Ватутінський №236	14	5	1 чуваш
3.	Жовтневий №237	20	8	1 євр.
4.	Кам'янобрідський №238	10	2	0
5.	Ленінський №239	17	9	0
6.	Алчевський №240	14	5	1 євр.
7.	Антрацитівський №241	8	6	1 білор.
8.	Брянківський № 242	11	4	0
9.	Краснодонський №243	18	7	1 білор.
10.	Краснолуцький №244	19	8	0
11.	Лисичанський №245	12	6	0
12.	Первомайський №246	14	3	0
13.	Ровеньківський №247	10	2	0
14.	Рубіжанський №248	11	4	1 білор.
15.	Свердловський №249	14	8	0
16.	Сєвєродонецький №250	16	6	1 білор.
17.	Стахановський №251	14	7	1 ін. нац.
18.	Антрацитівський сільський №252	4	1	0
19.	Біловодський №253	7	2	0
20.	Лутугінський №254	10	3	0
21.	Перевальський №255	12	3	1 татар.
22.	Сватівський №256	4	1	0
23.	Слов'яносербський №257	12	3	1 білор.
24.	Станично-Луганський №258	9	3	0
25.	Старобільський №259	10	4	0
26.	Всього	329	116	10

Посилання: [532, арк. 1; 541, арк. 1–2; 564, арк. 2–4; 579, арк. 4; 602, арк. 4–6; 529, арк. 6–7; 530, арк. 7; 538, арк. 7–8; 596, арк. 8–9; 597, арк. 9–11; 608, арк. 11–12; 628, арк. 12–13; 641, арк. 13; 643, арк. 13–14; 647, арк. 14–15; 648, арк. 15–16; 656, арк. 16–17; 531, арк. 18; 535, арк. 18; 610, арк. 18–19; 631, арк. 19–20; 646, арк. 20; 650, арк. 20–21; 654, арк. 21; 655, арк. 22].

Таблиця 57

Національний склад кандидатів у народні депутати від Львівської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Галицький №260	20	1	0
2.	Левандівський №262	17	2	0
3.	Личаківський №263	10	1	0
4.	Південний №264	11	1	0
5.	Червоноградський №270	15	1	0
6.	Буський №272	16	1	0
7.	Городоцький №273	10	1	0
8.	Жовківський №276	17	1	1 пол.
9.	Сокальський №280	9	1	0
10.	Всього	126	10	1

Посилання: [551, арк. 23; 601, арк. 25; 609, арк. 26; 633, арк. 27; 674, арк. 33; 539, арк. 36; 555, арк. 36; 563, арк. 40; 652, арк. 44].

Таблиця 58

Національний склад кандидатів у народні депутати від Миколаївської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Заводський №283	16	4	0
2.	Корабельний №284	11	2	0
3.	Ленінський №285	17	7	0
4.	Миколаївський міський №286	13	6	1 латиш
5.	Центральний №287	17	4	1 євр.
6.	Вознесенський №288	10	1	0
7.	Первомайський №289	16	1	1 євр.
8.	Миколаївський №291	12	2	0
9.	Новобузький №292	12	1	0
10.	Снігурівський №293	11	0	1 ін.н.
11.	Всього	135	28	4

Посилання: [567, арк. 46–47; 592, арк. 48; 603, арк. 48–49; 616, арк. 50; 669, арк. 50–51; 547, арк. 52; 629, арк. 53; 615, арк. 54; 620, арк. 55; 651, арк. 56].

Таблиця 59

**Національний склад кандидатів у народні депутати від Одеської області,
1994 р.**

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Жовтневий №294	11	7	1 євр.
2.	Іллічівський №295	14	5	0
3.	Київський №296	14	4	1 татар.
4.	Малиновський №297	12	3	0
5.	Північний №298	16	4	0
6.	Приморський №299	24	11	1 євр.
7.	Суворовський №300	11	4	1 болг.
8.	Таїровський №301	18	10	2 євр.
9.	Центральний №302	21	11	1 білор., 1 болг.
10.	Чорноморський №303	10	2	0
11.	Білгород-Дністровський №304	17	5	0
12.	Ізмаїльський №305	17	7	2 болг.
13.	Котовський №306	10	2	1 болг.
14.	Морський №307	8	1	0
15.	Біляївський №308	11	2	1 болг.
16.	Болградський №309	6	0	2 болг., 1 ін. нац.
17.	Іванівський №311	8	0	1 болг.
18.	Кілійський №312	8	2	2 болг.
19.	Комінтернівський №313	14	2	1 білор.
20.	Савранський №314	6	1	0
21.	Тарутинський №315	8	1	1 молдов.
22.	Татарбунарський №316	5	2	0
23.	Всього	269	86	20

Посилання: [565, арк. 57; 576, арк. 57–58; 581, арк. 58–59; 613, арк. 60; 634, арк. 61; 638, арк. 62–63; 659, арк. 64–65; 670, арк. 65–67; 677, арк. 67; 534, арк. 68; 575, арк. 69–70; 594, арк. 70; 617, арк. 71; 536, арк. 71–72; 537, арк. 72; 573, арк. 73; 584, арк. 74; 587, арк. 75; 644, арк. 75; 660, арк. 76; 661, арк. 76].

Таблиця 60

Національний склад кандидатів у народні депутати від Полтавської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Київський №317	26	5	0
2.	Ленінський №318	18	4	1 білор.
3.	Октябрський №319	22	3	0
4.	Комсомольський №320	6	1	1 білор.
5.	Кременчуцький-Автозаводський №321	6	2	1 білор.
6.	Кременчуцький-Крюковський №322	12	3	0
7.	Оржицький №330	11	1	0
8.	Хорольський №332	14	1	0
9.	Всього	115	20	3

Посилання: [582, арк. 77–78; 604, арк. 78–79; 624, арк. 80; 589, арк. 81; 598, арк. 81–82; 599, арк. 82–83; 626, арк. 88; 668, арк. 90].

Таблиця 61

Національний склад кандидатів у народні депутати від Рівненської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Вересневий №333	18	4	0
2.	Замковий №334	19	2	0
3.	Володимирецький №336	13	1	0
4.	Гощанський №337	18	1	0
5.	Рівненський №341	20	0	1 пол., 1 чуваш, 1 білор.
6.		88	8	3

Посилання: [544, арк. 91–92; 569, арк. 92–93; 548, арк. 94; 557, арк. 95; 640, арк. 100].

Таблиця 62

**Національний склад кандидатів у народні депутати від Сумської області,
1994 р.**

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Зарічний №343	20	2	0
2.	Ковпаківський №344	20	4	1 євр.
3.	Глухівський №345	11	1	0
4.	Конотопський №346	16	2	1 євр.
5.	Охтирський №347	6	1	0
6.	Роменський №348	11	1	0
7.	Шосткинський №349	13	1	0
8.	Королевецький №351	7	1	0
9.	Сумський №353	8	1	0
10.	Тростянецький №354	9	2	0
11.	Ямпільський №355	6	1	0
12.	Всього	127	17	2

Посилання: [570, арк. 102; 585, арк. 103–104; 554, арк. 105; 591, арк. 105; 627, арк. 106; 642, арк. 107; 680, арк. 108; 593, арк. 109; 658, арк. 111; 662, арк. 111; 681, арк. 112].

Таблиця 63

Національний склад кандидатів у народні депутати від Харківської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Вузівський №366	18	8	0
2.	Дзержинський №367	22	7	1 мордв., 3 євр., 2 білор.
3.	Жовтневий №368	19	10	0
4.	Індустріальний №369	19	8	1 євр.
5.	Київський №370	22	12	1 білор.
6.	Комінтернівський №371	23	8	1 білор.
7.	Комсомольський №372	21	7	1 євр., 1 чуваш
8.	Ленінський №373	23	7	1 євр.
9.	Московський №374	19	6	1 білор.
10.	Орджонікідзевський №375	11	5	0
11.	Радянський №376	15	4	1 євр., 1 вірм.
12.	Салтівський №377	16	7	0
13.	Фрунзевський №378	20	9	0
14.	Червонозаводський №379	18	7	0
15.	Куп'янський №381	10	2	1 осет.
16.	Люботинський №383	13	6	0
17.	Первомайський №384	12	6	1 євр.
18.	Чугуївський №385	14	2	1 пол.
19.	Валківський №388	13	1	0
20.	Вовчанський №389	13	3	0
21.	Дергачівський №390	5	1	0
22.	Зміївський №391	14	3	0
23.	Красноградський №392	11	3	0
24.	Харківський №393	14	3	1 мордв.
25.	Всього	385	135	19

Посилання: [550, арк. 121–122; 561, арк. 123–124; 566, арк. 124–125; 577, арк. 125–127; 583, арк. 127–128; 588, арк. 128–130; 590, арк. 130–131; 605, арк. 131–133; 618, арк. 133–134; 625, арк. 134–135; 639, арк. 135–136; 645, арк. 137–138; 665, арк. 138–139; 675, арк. 139–140; 600, арк. 141–142; 612, арк. 143; 630, арк. 143–144; 678, арк. 144–145; 540, арк. 146; 546, арк. 147; 558, арк. 147; 571, арк. 148; 595, арк. 149; 666, арк. 149–150].

Таблиця 64

Національний склад кандидатів у народні депутати від Херсонської області, 1994 р.

п.п	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Дніпровський №394	11	3	1 білор.
2.	Комсомольський №395	20	6	1 болг.
3.	Суворовський №396	14	2	1 білор.
4.	Херсонський №397	14	2	0
5.	Новокаховський №398	14	3	1 євр.
6.	Великопетинський №399	7	1	0
7.	Великоолександрівський №400	10	2	0
8.	Іванівський №402	14	1	0
9.	Цюрюпинський №404	11	2	0

Посилання: [562, арк. 151; 657, арк. 153; 667, арк. 154–155; 622, арк. 155; 542, арк. 156; 543, арк. 156–157; 574, арк. 158; 672, арк. 160].

Таблиця 65

Національний склад кандидатів у народні депутати від Хмельницької області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Заводський №405	15	3	0
2.	Центральний №406	18	2	1 болг.
3.	Кам'янець-Подільський №407	23	1	1 білор., 1 пол.
4.	Славутський №408	12	2	0
5.	Шепетівський №409	10	1	1 груз.
6.	Волочиський №410	14	1	0
7.	Городоцький №411	10	1	0
8.	Летичівський №414	7	0	1 білор.
9.	Чемеровецький №416	8	0	1 пол.
10.	Всього	117	11	6

Посилання: [568, арк. 161; 671, арк. 162; 578, арк. 163–164; 649, арк. 164–165; 679, арк. 165–166; 549, арк. 166; 556, арк. 167; 607, арк. 169; 673, арк. 170].

Таблиця 66

Національний склад кандидатів у народні депутати від Черкаської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Придніпровський №418	12	0	1 татар., 1 вірм.
2.	Соснівський №419	20	3	0
3.	Золотоніський №420	15	1	0
4.	Канівський №421	18	1	0
5.	Уманський №423	16	5	0
6.	Чигиринський №428	12	2	1 білор.
7.	Всього	93	12	3

Посилання: [636, арк. 171; 653, арк. 172–173; 572, арк. 174; 580, арк. 175; 663, арк. 176–177; 676, арк. 180].

Таблиця 67

Національний склад кандидатів у народні депутати від Чернівецької області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Ленінський №431	23	2	2 рум.
2.	Першотравневий №432	16	2	2 рум.
3.	Вижницький №433	15	0	1 молд.
4.	Глибоцький №434	11	0	6 рум.
5.	Новосельський №438	12	1	1 рум., 1 молд.
6.	Всього	77	5	13

Посилання: [632, арк. 184; 545, арк. 185; 553, арк. 186–187; 623, арк. 190].

Таблиця 68

Національний склад кандидатів у народні депутати від Чернігівської області, 1994 р.

п.н	Виборчий округ	Всього кандидатів	З них росіян	Інші національності
1.	Деснянський №439	20	4	0
2.	Новозаводський №440	20	2	0
3.	Прилуцький №442	16	3	1 рум., 1 ін. нац
4.	Бахмацький №445	10	1	0
5.	Козелецький №446	8	1	0
6.	Новгород-Сіверський №448	10	1	0
7.	Деснянський №450	16	3	0
8.	Всього	100	15	2

Посилання: [559, арк. 190–191; 621, арк. 192; 637, арк. 194–195; 533, арк. 195; 586, арк. 197; 619, арк. 199; 560, арк. 199–200].

Таблиця 69

Народні депутати (не української національності) обрані 27 березня, 2-3 та 9-10 квітня 1994 року

Область	Кількість та Національність	Всього
Донецька область	1 адиг., 18 рос., 1 євр.	20
Луганська область	11 рос., 1 чуваш	12
Республіка Крим	4 рос., 1 караїм	5
м. Севастополь	2 рос.	2
Вінницька область	1 пол., 1 рос.	2
Дніпропетровська область	2 рос.	2
Житомирська область	1 нім., 1 рос.	2
Закарпатська область	1 угор.	1
Запорізька область	6 рос.	6
Івано-Франківська область	1 рос.	1
Київська область	2 рос.	2
Кіровоградська область	2 рос.	2
Миколаївська область	3 рос.	3
Одеська область	1 болг., 1 молд., 1 євр., 5 рос.	8
Полтавська область	1 білор., 1 рос.	2
Харківська область	11 рос.	11
Херсонська область	1 білор.	1
Чернівецька область	1 рум.	1
Чернігівська область	2 рос.	2
Всього		84

Посилання: [501, арк. 55, 58–59; 505, арк. 221–222; 502, арк. 114; 512, арк. 238; 516, арк. 205; 513, арк. 206; 503, арк. 207; 504, арк. 215; 506, арк. 223; 507, арк. 225; 508, арк. 228; 509, арк. 230; 510, арк. 231–232; 511, арк. 234–235; 1267; 514, арк. 243, 245; 515, арк. 247; 517, арк. 258; 518, арк. 259; 519, арк. 265; 520, арк. 267].

Таблиця 70

Кандидати у народні депутати, які балотувалися на перевиборах 7 квітня 1996 року, по округах, в яких вибори виявилися не результативними

п.н	Округ, місто / регіон	Укр.	Рос.	Інші національності
1.	Ватутінський №2, м. Київ	3	2	0
2.	Дарницький №5, м. Київ	4	2	0
3.	Лівобережний №9, м. Київ	5	1	0
4.	Оболонський №10, м. Київ	4	1	0
5.	Південний №12, м. Київ	3	2	0
6.	Прирічний №14, м. Київ	5	1	0
7.	Харківський №21, м. Київ	4	1	0
8.	Центральний №22, м. Київ	2	3	0
9.	Нахімовський №46, м. Севастополь	3	1	0
10.	Ленінський №48, Вінницька область	6	1	0
11.	Корольовський №155, Житомирська область	65	1	0
12.	Левандівський №262, Львівська область	4	1	0
13.	Центральний №287, Миколаївська область	2	1	0
14.	Суворовський №300, Одеська область	3	3	0
15.	Центральний №302, Одеська область	2	1	1 євр.
16.	Зарічний №343, Сумська область	3	1	0
17.	Ковпаківський №344, Сумська область	1	2	0
18.	Дзержинський №367, Харківська область	3	2	1 литов.
19.	Радянський №376, Харківська область	3	3	0
20.	Херсонський №397, Херсонська область	6	0	1 євр.
21.	Заводський №405, Хмельницька область	4	2	0
22.	Соснівський №419, Черкаська область	3	0	1 татар.
23.	Всього	136	32	4

Посилання: [528, арк. 13; 527, арк. 15–30].

Таблиця 71

**Депутати обрані на парламентських виборах 1994 р. станом на 25
квітня 1997 р.**

За національністю	Кількість	У %
українці	315	75,72%
росіяни	82	19,71%
євреї	6	1,44%
білоруси	2	0,48%
болгари	2	0,48%
поляки	2	0,48%
молдовани	1	0,24%
чуваші	1	0,24%
адигейці	1	0,24%
румуні	1	0,24%
угорці	1	0,24%
німці	1	0,24%
караїми	1	0,24%
Всього: 416 народних депутатів, з них 101 (24,28 %) від національних меншин		

Посилання: [6, арк. 5–6].

Таблиця 72

Контент-аналіз передвиборчих програм кандидатів у народні депутати від національних меншин на виборах 1994 р.

1.	ПІБ / нац. / парт. / округ	Основні тези з передвиборчих програм
2.	Алексєєв В.Г., рос., член Громадянського конгресу України, Індустріальний виборчий округ №369	«федеративний устрій України; надання російській мові статусу другої державної мови; укладання Економічного союзу з РФ та країнами СНД без мит тощо». «реалізація даної програми відкриває шлях для утворення рівноправного взаємовигідного союзу України, Росії та Білорусії і тих, хто бажає до них приєднатися» [257, арк. 46].
3.	Болдирєв Ю.О., рос., Кіровський-шахтарський виборчий округ №112	«об'єднати Україну та Росію необхідно якомога швидше, увійти в банківський, платіжний та митний союз з РФ та Білоруссю, а потім і в рубльову зону; підписати Договір про колективну безпеку СНД, а в подальшому заключити з РФ та Білоруссю військовий і політичний союз; законодавчо наділити області великими регіональними повноваженнями та закріпити федеративно-земельний устрій країни; надати статус державної українській та російській мовам, заключити з РФ та Білоруссю договори про подвійне громадянство» [333, арк. 88].
4.	Ампілогов В.Ф., рос., Пролетарський виборчий округ №116	«перехід до федерально-земельного устрою країни; право на отримання подвійного громадянства; статус державних повинні мати українська та російська мова; відмова від ядерної зброї та поглиблення економічної співпраці з Росією, ліквідація прикордонних та митних бар'єрів; негайне підписання Україною Положення СНД та Договору про економічний союз» [339, арк. 69].
5.	Анісімов Л.О., Заводський виборчий округ №178	«розпалювання міжнаціональної ворожнечі, приниження особистості за мовними ознаками неприпустимо; без'ядерна Україна; консолідація усіх проживаючих в Україні; двомов'я та подвійне громадянство – основний фактор, що сприяє консолідації суспільства» [247, арк. 82].
6.	Анненков Є.І., рос., Лисичанський виборчий округ №245	«відродження братського союзу колишнього СРСР; різке зниження затрат на національну гвардію, інших неконституційних воєнізованих формувань, згортання ринкових відносин, прийняття законів про подвійне громадянство, про дві державні мови – українську та російську, а в місцях кампактного проживання інших національностей – про визнання і їх мови як державної; визнання незаконним Біловезької змови, встановлення єдиного економічного простору в межах колишнього СРСР, відродження єдиних збройних сил. Голосуючи за цю програму ви голосуєте за програму комуністів» [349, арк. 93].

Продовження Табл. 72

7.	Бобриньов О.В., рос., член КПУ	«відміна Біловезького договору та відновлення СРСР на базі єдиного економічного простору, кордонів, кредитно-фінансової сфери, збройних сил; перегляду Україною та РФ рішення 1954 року про передачу Криму до складу України, що різко би ослабило соціальну напругу як у Севастополі, так і на півострові в цілому; ліквідацію інституту президентської влади в Україні; конкретної переробки проекту Конституції України, де буде гарантовано російсько-українське державне двомов'я та подвійне громадянство; винесення на всеукраїнський референдум питання про державний устрій» [12, арк. 33].
8.	Вишневецький Г.В., рос., член КПУ, Горлівський-Центральний виборчий округ №120	«надати російській мові, поряд з українською, статусу другої державної мови, а мовам інших етнічних груп в місцях їх компактного проживання – статусу офіційної мови; відновити зв'язки з РФ та іншими союзними республіками, знищити кордони між країнами СНД; відновити на принципово нових і виключно добровільних засадах союз братніх народів незалежних держав, що утворилися на теренах колишнього СРСР [330, арк. 69].
9.	Долженко Г.П., рос., член КПУ, Чернігівський виборчий округ №450	«ліквідація президентської форми правління; денонсування Біловезької змови; побудова союзу братніх республік, що утворилися на теренах колишнього СРСР; надання російській мові статусу другої державної на рівні з українською» [24, арк. 116; 11, арк. 117].
10.	Донченко Ю.Г., рос., член КПУ, Старобільський виборчий округ №259	«планова економіка, одержавлення, об'єднання у спільний союз з країнами СНД; знищення президентської форми правління» [25, арк. 138; 58, арк. 139].
11.	Дорошевський М.В., рос., член КПУ	«встановлення України повноправним членом СНД; проведення референдуму про добровільне входження незалежних держав в оновлений союз на конфедеративній основі; ввести Україну в економічний простір СНД; у разі входження в конфедерацію російська мова має бути визнана як мова міжнаціонального спілкування братських країн; подвійне громадянство; проти західної культури; зміцнення інституту президентської Республіки Крим; відродження слов'янської культури, історичної та культурної спадщини України, Росії та інших народів, що проживають в багатонаціональній Україні» [14, арк. 152].

Продовження Табл. 72

12.	Драгомарецький С.Д., рос., член КПУ, Іллічівський виборчий округ №295	у сфері національної політики складалася з гасел «ліквідація усіх форм національної дискримінації, у тому числі, й за мовною ознакою; надання російській мові статусу другої державної, входження в СНД, припинити насаджування культу русофобії, американізму, неповноцінності слов'янських народів, у тому числі, й українського, піднесення зрадництва у героїство» [26, арк. 163; 243, арк. 164].
13.	Дроботов А.І., рос., член КП Криму, Сакський виборчий округ №33	«зміцнення дружби між народами, надання допомоги для повернення в Крим і облаштування депортованих народів» [50, арк. 175].
14.	Єськов В.А., член КПУ, рос., Антрацитівський виборчий округ №241	«знищення інституту президентства, відновлення Рад, зміцнення братської дружби з колишніми країнами СРСР, надання російській мові статусу другої державної, заборонити націоналізм, незаконні воєнізовані формування, припинити американізацію духовного життя населення» [35, арк. 86; 348, арк. 87].
15.	Левченко А.І., рос., член КПУ, Краснодарський виборчий округ №243	«планова економіка, встановлення зв'язків з країнами СРСР, входження в рубльову зону, ліквідація мит, відновлення Радянського союзу, возз'єднання народів Росії та України, федеральний устрій, надання російській мові державного статусу та відновлення Конституції 1978 р.» [53, арк. 78].
16.	Мармазов Є.В., член КПУ, рос., Олександрійський виборчий округ №234	виступала за «ліквідацію інституту президентства; відновлення союзу братерських народів, що утворилися на теренах колишнього СРСР; відновлення зв'язків з РФ та прибрати мито з СНД; Донецький край повинен мати статус вільної економічної зони із залученням іноземних інвестицій, новітніх технологій, автоматизації, захист соціальної сфери» [263, арк. 23, 230].
17.	Іванов В.О., рос., член КПУ, Харківський виборчий округ №393	«відновлення Радянської влади; відновлення зв'язків з колишніми республіками СРСР; боротися з націоналістичними силами» [436, арк. 23].
18.	Ільюшин В.О., рос., член КПУ, від Жовтневого виборчого округу №237	«ті сили, які зараз правлять нами – лже-демократи, капіталізатори, націоналісти-бандерівці. Ми пропонуємо відновити планову економіку, відновлення СРСР, як мінімум – відновлення єдиної російсько-української держави» [52, арк. 45].
19.	Жумикін А.П., рос., член КП Криму, Залізничний виборчий округ №24	«розвиток та зміцнення суспільно-політичних, економічних і культурних зв'язків з народами СНД, відновлення союзної держави; політичне зближення з країнами СНД, особливо РФ; збереження системи Рад народних депутатів; введення подвійного громадянства; зміцнення державності в Криму; захист громадян від націоналізму та шовінізму; надання російській мові статусу другої державної мови України; відновлення союзної держави, входження в економічний простір СНД тощо» [56, арк. 146; 246, арк. 187].

Продовження Табл. 72

20.	Зачосов В.О., КП Криму, рос., Нахімовський виборчий округ №46	«відновлення союзної держави на теренах СРСР, починаючи зі зміцнення культурних, економічних відносин та воєнного союзу з РФ, ліквідація мит; відміна Біловезьких домовленостей та відмова Росії та України від актів 1954 р. по Криму; збереження єдиного Чорноморського флоту, боротьба з націоналізмом, планова економіка» [242, арк. 257].
21.	Карпачова Н.І., рос., Алуштинський виборчий округ №28	«відновлення внутрішніх зв'язків з колишніми країнами СРСР, перш за все з Росією; федеративний устрій України з наданням Криму та іншим регіонам економічної самостійності; державний статус російської мови поруч з українською, право громадянам Криму на подвійне громадянство» [45, арк. 185; 244, арк. 186].
22.	Миримський Л.Ю., євр., Київський виборчий округ №25.	«за мир і злагоду в Криму; самостійність Криму, в першу чергу – економічну, сильну армію. Севастополь і Крим неподільні! Чорноморський флот має бути фактором стабільності РФ, України та Республіки Крим! Соціальний захист усіх прошарків населення; при вирішенні питання про повну незалежність і самостійність Криму зобов'язуюсь вийти зі складу ВРУ» [57, арк. 77; 249, арк. 78].
23.	Кашляков М.Д., рос., Октябрьський виборчий округ №368	основний наголос у передвиборчій програмі робив на відновлення економічних зв'язків з республіками колишнього СРСР, особливо РФ та Білорусією; відновлення союзу [437, арк. 213].
24.	Кожевников Б.М., рос., член КПУ, Куйбишевський виборчий округ №113	«планова економіка, всебічний розвиток української національної культури, повноцінне існування культур усіх громадян України, друга державна мова – російська, створення в кожному регіоні шкіл з викладанням на мові нації чи народності, що компактно проживають у цій місцевості» [335, арк. 115].
25.	Красняков Є.В., рос., член КПУ, Горлівський-Калінінський виборчий округ №118	«відновлення зв'язків з РФ та колишніми країнами СРСР; закріпити дві державні мови: українську та російську, а в окремих районах офіційних статус можуть мати й інші мови» [408, арк. 104; 328, арк. 114].
26.	Кризький Ю.О., член КПУ, Первомайський виборчий округ №226	«розвивати самостійну економіку Донбасу, вийти в рубльову зону; одержавлення банківської сфери і не тільки; вийти в єдину енергетичну систему; повернути владу радам, розширення прав місцевої влади, ввести російську мову як другу державну; боротьба за возз'єднання України з РФ та Білоруссю, ввести подвійне громадянство, заборонити проведення політики націоналізму; зміцнювати склад міліції та прокуратури, відновити єдині збройні сили в рамках СНД, заборонити незаконні воєнізовані формування (УНА-УНСО)» [48, арк. 126].

Продовження Табл. 72

27.	Уланов В.М., член КПУ, рос., Станично-Луганський виборчий округ №258	«планова економіка, припинення приватизації; відновлення економічних зв'язків з колишніми республіками СРСР, входження в рубльову зону, владу Радам, розширення повноважень органів місцевого самоуправління; відновлення союзу братніх народів, гарантуючого суверенітет України, на першому етапі возз'єднання народів України та Росії; федеральний устрій України; надання російській мові статусу державної на рівні з українською; подвійне громадянство, забезпечення доступу до ЗМІ усім партіям і рухам окрім, фашистських і расистських, створення колективної оборонної політики на основі СНД; ліквідація національної гвардії та інституту Президента, скорочення армії; визнання свободи віросповідань, крім релігій, що проповідують протиправні ідеї тощо» [351, арк. 23].
28.	Кузнцов П.С., рос., член КПУ, Краматорський виборчий округ №127	«ліквідація мит з країнами СНД, обмеження затрат на армію і будівництво військово-морського флоту; скорочення армії та ліквідація національної гвардії; командна економіка; зміцнення приватного бізнесу; повне рівноправ'я усіх націй та народностей, що населяють Україну і вважають її своєю батьківщиною; вільний вибір мови навчання і спілкування; надання російській мові статусу другої державної; знищення президентської форми правління та перетворення України в Радянську республіку; встановлення федеративного устрою України; особливий статус відносин з РФ» [13, арк. 182].
29.	Мірошніченко Ю.О., рос., член КПУ	«змінити соціально-економічний курс держави на посилення зв'язків з РФ в усіх сферах життя; збереження та вдосконалення радянської форми народовладдя, боротьба з націоналізмом та шовінізмом, розвиток с/г, соціальний захист, «всі ці питання можна вирішити добровільно, мирно, шляхом поради з народами СРСР об'єднатися знову в любій формі в єдину батьківщину» [384, арк. 111].
30.	Панасовський О.Г., рос., член КПУ, Артемівський виборчий округ №147	спрямована на різні верстви виборців. Основними її гаслами були: «відродження і підйом економіки України для забезпечення високого рівня життя народу; правова держава, парламентська республіка, федеративно-земельний устрій України з урахуванням культурно-етнічних та господарсько-економічних здібностей регіону; поділ на 3 гілки влади; встановлення в Україні двомов'я – друга російська; обов'язкове входження України в Економічний союз СНД; [...]; єдині професійні збройні сили, сформовані на контрактній основі, що підкоряються єдиному колективному органу управління СНД, для захисту зовнішніх кордонів та інтересів СНД [327, арк. 46].

Продовження Табл. 72

31.	Пейгалайнен А.В., рос., член КПУ, Харцизький виборчий округ №143	«народовладдя, справедливість, Союз; відновлення Союзу; розширення зв'язків з братніми республіками без мит, кордонів, проти приватизації; землю селянам, все для трудящих, державне житло; проти армії на основі націоналізму; проти реабілітації ОУН-УПА; за статус російської мови як другої державної, поруч з українською, статус офіційних мов етнічних груп в місцях їх компактного проживання; подвійне громадянство» [340, арк. 106].
32.	Петренко Д.Д., рос., член КПУ, Перевальський виборчого округу №255	відновлення економічних зв'язків з дружніми республіками; ліквідувати президентство в Україні; зміцнити народовладдя через Ради; надати російській мові статус другої державної» [28, арк. 127; 49, арк. 128].
33.	Райковський Б.С., пол., член КПУ, Чугуївський виборчий округ №385	«збереження Рад народних депутатів; відродження Союзу братніх народів; захист робітників; входження України в СНД, відродження культурних, наукових та господарських зв'язків з РФ та СНД, ліквідацію кордонів, врятування і зміцнення вітчизняної духовності, всебічного розвитку національної культури, вживання заходів проти її комерціалізації, американізації; подвійне громадянство, російській мові статусу другої державної...» [440, арк. 174].
34.	Черенков О.П., рос., член КПУ, Біловодський виборчий округ №253	«відновлення і закріплення завоювань соціалізму; планово-ринкову соціальну економіку; відродження економічного і політичного союзу країн СНД, зупинку приватизації, широке функціонування Рад, розпуск незаконних військових формувань, ввести подвійне громадянство, надати російській мові статус другої державної» [27, арк. 70; 344, арк. 71].
35.	Хунов А.І., адиг., член КПУ, Краснолиманський виборчий округ №130	«насильницька українізація вже призвела до протистояння України і Криму, західних областей і східних. Проводиться геноцид по відношенню до власного народу». Вихід з ситуації він вбачав в утвердженні незалежності і суверенітету України, перспективному зміцненні історичних зв'язків з країнами СНД, в першу чергу Росією; прийняття Закону про дві мови, реальному здійсненню рівності всіх націй; ринкова економіка, створення власної енергетичної бази України тощо [17, арк. 160; 334, арк. 161].
36.	Тодоров Є.С., рос., член ЦК КПУ, Бердянський виборчий округ №185	виступав за державну монополію на економіку, різні форми господарювання, припинення приватизації, широка соціальна програма; російській мові статус другої державної поряд з українською, подвійне громадянство тощо [245, арк. 198].

Продовження Табл. 72

37.	Ричагов Г.В., рос., член Соціально-демократичної партії України, Татарбунарський виборчий округ №316	«створення економічного союзу з РФ впритул до створення єдиної рубльової зони; рівноправ'я в офіційному використанні української та російської мови, визнання усіх національних груп рівноправними громадянами України, припинення пропаганди національної ворожнечі у ЗМІ; проти приватизації; розвиток села» [41, арк. 206; 272, арк. 207].
38.	Шестаков В.П., рос., член КПУ, Маріупольський-Орджонікідзевський виборчий округ №137	«відновлення єдиної союзної федеративної держави з абсолютно рівними правами всіх народів, що населяють державу; спільні кордони має захищати єдина сильна армія, єдина економіка, рубльова зона; соціальні гарантії трудящим; захищати владу Рад; російській мові в Україні статус другої державної поряд з українською і кожна людина самостійно мала право обирати мову спілкування; регіональне самоуправління і культурну самостійність регіонів в мажах єдиної федеративної держави тощо» [38, арк. 135; 337, арк. 136].
39.	Піменова Н.П., рос., член Компартії, Сімферопольський виборчий округ №242	«відновлення єдиного Союзу братніх народів; зміцнення економічної самостійності Криму; власний бюджет; відновити економічні зв'язки з РФ та країнами СНД; протидія націоналізму та шовінізму; розвиток с/г, реалізацію прав усім громадянам незалежно від раси, національності та віросповідання; намагатися надати ефективну державну допомогу, тим хто повертається з місць депортації, спільними зусиллями РФ та Узбекистану; вдосконалення та розвиток вітчизняної науки, культури, мистецтва» [254, арк. 231].
40.	Павленко Е.І., рос., член КП Криму, Центральний виборчий округ №27	«відновлення Радянського союзу, приєднати туди Україну, відмінити Біловезькі домовленості, відновити радянську символіку, припинити міжнаціональні конфлікти, розвивати радянську систему влади, націоналізувати ЗМІ, забезпечити доступ до них усім партіям і рухам, окрім фашистських і расистських; роззброїти незаконно створені збройні формування» тощо [443, арк. 11].
41.	Єгудін В.І., євр., від АРК Красногвардійський виборчий округ №39	орієнтувався на «федеративний устрій України; забезпечення гарантій рівноправного розвитку в Україні двох державних мов: української та російської; зміцнення зв'язків з РФ та СНД на основі рівного партнерства; підвищення ролі республіки Крим у справі єднання України та Росії; вирішення проблем повернення та облаштування всіх депортованих громадян, розвиток національної культури» [34, арк. 30; 250, арк. 31].
42.	Франчук І.А., рос., б/п, Ялтинський виборчий округ №35	«єдність слов'янських народів – майбутнє Батьківщини! Ялта європейський курорт; відміна будь-яких обмежень в області культури і економіки з РФ та країнами СНД, ринкова економіка» [51, арк. 93; 255, арк. 94].

Продовження Табл. 72

43.	Коген Ю.Б., караїм, Бахчисарайський виборчий округ №36	«підтримка політики економічного і політичного союзу з РФ та іншими країнами СНД, поруч з українською валютою вільна рубльова зона; надання допомоги депортованим народам, що повертаються на батьківщину, для облаштування інфраструктури в Бахчисараї» [47, арк. 103; 256, арк. 104].
44.	Шеренін Ю.Л., рос., б/п, Гагарінський виборчий округ №44	«входження України в єдиний економічний простір і заключення політичних союзів з країнами СНД та прибрати мита; припинити розгул націоналізму, національна приналежність виключне право людини, а не держави; введення російської мови як другої державної в Україні; збереження Чорноморського флоту як гаранта безпеки південних кордонів України, Росії та Грузії; створення робочих місць, конкурентного середовища, вдосконалення законодавства, безкоштовна медицина, освіта» тощо [46, арк. 124; 326, арк. 125].
45.	Пшенична О.М., рос., Ленінський виборчий округ №40	«безкоштовна освіта, розвиток культури і науки, надання переваги на право вибору навчального закладу по місцю проживання, мови навчання і виховання; посилення соціального забезпечення; міжнаціональні відносини мають будуватися на принципі рівноправ'я народів і національних груп; забезпечення державної підтримки повернення громадян депортованих з Криму, створення їм необхідних життєвих умов; розвиток с/г, ліквідація митних кордонів між Україною і країнами СНД, що з нею межують; економічний союз Криму з Україною, РФ та країнами СНД» [252, арк. 138].
46.	Мозер Г.Е., нім., Богунський виборчий округ №154	«підвищення економіки, приборкання зростання цін; єдиний економічний простір союзу братніх народів СРСР, прискорити входження України в економічний союз країн СНД з урахуванням її національних інтересів і волі народу; відміна податків, боротьба з корупцією, відновлення системи народного контролю за профспілками та трудового самоуправління, економічна незалежність» [263, арк. 145].
47.	Моїсеєнко В.М., рос., Макіївський- Гірницький виборчий округ №131	«прийняття Постанови ВР «Про всебічне сприяння розвитку народного руху «за возз'єднання СРСР»; про російську мову як другу державну; про розпуск та притягнення до відповідальності осіб, винних в існуванні в Україні незаконних збройних формувань; закон про відміну посади Президента; закону про розпуск національної гвардії; реформування українських ЗМІ з подачею в них духовних і культурних цінностей радянського народу України. У зовнішній політиці: замінити спрямування наших зусиль з Заходу на Схід та Південь, відродження зв'язків народів СРСР». Подібною до згаданої є передвиборча програма кандидата в депутати по Куп'янському виборчому округу № 381, Чупахіна О. М., росіянина, члена СоцПУ та Шамаріна О.М., кандидата по Шахтарському виборчому округу № 144, росіянина, члена КПУ [19, арк. 156; 336, арк. 157; 31, арк. 256; 442, арк. 257; 42, арк. 22; 341, арк. 23].

Продовження Табл. 72

48.	Степанов П.С., чуваш, член КПУ, Ватутінський виборчий округ №236	«державна планова економіка, припинення приватизації, державна монополія, визнати недійсними Біловезькі домовленості, зміцнення зв'язків з РФ та колишніми республіками, ліквідація мит з РФ і Білоруссю, заборона націонал-екстремізму, прибічників «біологічної санації» не українців, пропаганди насильства та расизму» [18, арк. 137; 345, арк. 138].
49.	Яковенко О.М., рос., член КПУ, Єнакіївський виборчий округ №124	«відродження на добровільних засадах союзу незалежних держав утворених на теренах СРСР, попередження зіткнень громадян на націоналістичній основі, надання російській мові поруч з українською статусу другої державної мови, а мовам інших етнічних груп в місцях їх компактного проживання статусу офіційної мови, подвійне громадянство, зберегти систему Рад, відміну президентства» тощо [30, арк. 123; 332, арк. 124].
50.	Сікалов В.М., рос., член КПУ, Горлівський- Микитівський виборчий округ №119	«входження в економічний союз з колишніми республіками СРСР; ліквідація кордонів та мит; забезпечення рівноправ'я і розвитку усіх націй і народностей, надання російській мові статусу другої державної мови; заборону формувань і політичних партій націоналістичного типу, які проповідують націонал-фашизм, шовінізм, сіонізм» [329, арк. 217].
51.	Суслов В.І., рос., Люботинський виборчий округ №383	розвиток «правової держави, боротьба з корупцією, грошова реформа, встановлення прозорого кордону з РФ, збереження існуючих зв'язків з РФ, розвиток двомов'я, державний статус російської та української; відновлення телеканалів «Останкіно», російського телебачення та радіостанції «Маяк» [271, арк. 274].
52.	Мухін В.В., рос., Київський виборчий округ №370	«утворення економічного, політичного та військового союзу з РФ та іншими республіками колишнього СРСР; входження України в рубльову зону; введення російської мови як другої державної в Україні тощо» [39, арк. 252; 438, арк. 253].
53.	Зв'ягільський Ю.Л., євр., Київський виборчий округ №110	базувалася на ідеях стимулювання економічних зв'язків з РФ та країнами СНД, децентралізація влади тощо [347, арк. 278].

Таблиця 73

Контент-аналіз передвиборчих програм кандидатів у народні депутати від національних меншин на виборах 1994 р.

п.н	Кандидат у депутати	Основні тези з передвиборчих програм
1.	Гурвіц Е.Й., євр., Жовтневий виборчий округ №294	«парламент має враховувати у своїй законотворчій роботі багато національностей, економічні, історичні і культурні особливості різних регіонів України; захист інтересів військовослужбовців... Буду продовжувати роботу над створенням Одеської вільної економічної зони» [415, арк. 198; 497, арк. 207].
2.	Динейкін Г.І., рос., Севєродонецький виборчий округ №250	«ринкову економіку, відміну мит на ввезну продукцію та комплектуючі деталі з РФ та країн СНД; введення енергозберігаючих технологій у промисловості, введення нетрадиційних джерел енергії; утвердження російської мови як другої державної по Україні та регіонах» [15, арк. 45; 55, арк. 46].
3.	Меркушов В.Т., рос., Кіровський виборчий округ №78	національне питання не піднімалося. Головний акцент робився на фінансово-економічну стабілізацію, кредитно-фінансову політику, введення твердої національної грошової одиниці, ліквідацію митних та гуманітарних кордонів з країнами СНД, перш за все з РФ; конституційне забезпечення прав місцевого самоврядування, широкий соціальний захист, формування бюджету знизу, основні кошти повинні залишатися на місцях, розвиток транспорту, науки, освіти, медицини тощо [261, арк. 68].
4.	Дудченко М.П., рос., Славутський виборчий округ №408	«Україна має бути незалежною, демократичною державою в існуючих межах; створення у Чорному морі зони миру; вирішення проблем військових баз в Криму; Європейський курс» [32, арк. 197; 262, арк. 198].
5.	Дьомін О.О., рос., Комінтернівський виборчий округ №371	«відновлення зв'язків з РФ та СНД; ринкова економіка; ввести другу офіційну мову російську» [435, арк. 237].
6.	Євдокимов В.О., рос., б/п, Таїровський виборчий округ №301	«побудова країни на демократичних засадах, де Україна – європейська держава з ринковою економікою [352, арк. 10].
7.	Іоффе Ю.Я., євр., Рубіжанський виборчий округ №248	«демократичні принципи побудови українського суспільства; ринкова економіка; економічні реформи» [54, арк. 68].
8.	Єльяшкевич О.С., білор., Дніпровський виборчий округ №394	«проти федерального устрою країни та за інтеграцію України у світове співтовариство, перш за все в СНД; перетворення України в демократичну державу [21, арк. 41; 406, арк. 42].
9.	Ємельянов В.М., рос., Заводський виборчий округ №283	Програма побудована на засадах ринкової економіки, демократизму та федералізації [350, арк. 54].

Продовження Табл. 73

10.	Кв'ятковський І.В., пол., Староміський виборчий округ №49	передвиборча програма базувалася на демократичних засадах, залученні інвестицій; приватизації, фінансування освіти та широких соціальних гарантіях [104, арк. 224]. Схожа програма і в кандидата від Бабушкінського виборчого округу №74 – Тюніна В.О., росіянина, члена Партії праці [258, арк. 209].
11.	Крук Ю.Б., рос., Ізмаїльський виборчий округ №305	«Україна – нейтральна, миролюбива європейська держава; єдиний економічний простір з країнами СНД; розширення прав органів місцевого самоуправління; тісна економічна співпраця з придунайськими країнами; високі пільги військовим; 4) у галузі національної політики, освіти і культури: єдиний культурний простір з країнами СНД, надання російській мові статусу державного поруч з українською, рівноправний розвиток для кожної мови, носії яких живуть на території України; свобода віросповідання». Частково згадані принципи повторювалися у передвиборчій програмі кандидата від Мелітопольського виборчого округу № 186 – Угарова Г.Ю., росіянина, позапартійного. Зокрема, полягала у «розширенні повноваження місцевим бюджетам, ринкові реформи, для міста, мир у міжнародній сфері; орієнтація на СНД, формування культури України як культур усіх її народів» [410, арк. 128; 234, арк. 136; 23, арк. 10; 253, арк. 11].
12.	Цушко В.П., молдов.	У передвиборчій програмі, виступав за підтримку розвитку державної мови. Поряд з українською повинні розвиватися культура і мови національних меншин на рівні Декларації про права людини [498, арк. 196].
13.	Кужель О.В., рос., Ленінський виборчий округ №181	«держава, до якої ми прагнемо, має бути демократичною, незалежною, що підтримує вигідні стосунки з усіма країнами, у тому числі й нашим історичним партнером – Росією; розвиток ринкової економіки». Подібних принципів у передвиборчій програмі дотримувався Чеботарьов В.П., росіянин, позапартійний кандидат по Олександрійському міському виборчому округу № 227 [411, арк. 162; 251, арк. 171; 33, арк. 23; 269, арк. 24].
14.	Литвин В.В., рос., б/п, Красногвардійський виборчий округ №79	орієнтувалася на незахищені версти суспільства, оскільки в її основі лежали гасла високого соціального забезпечення [407, арк. 78].
15.	Луньов Г.О., рос., член Селянської партії	«перехід до політики економічного співробітництва та створення надійного економічного союзу з країнами СНД». В цілому програма носила місцевий соціально-економічний характер [248, арк. 134].
16.	Степанов О.П., рос., Деснянський виборчий округ №439	«формування демократичного суспільства, слов'янська єдність, збереження генофонду нації славних вікових традицій багатонаціонального народу України, котрий не може бути розшарований на більшість і меншість; економічна інтеграція і стратегічне партнерство з РФ та СНД, система регіонального управління, вільні економічні зони соціальне забезпечення тощо [9, арк. 127].

Продовження Табл. 73

17.	Нідзієв О.І., рос., Баришівський виборчий округ №214	носила демократичний характер. Її основними гаслами були енергозбереження, альтернативні джерела; система національної школи, відродження села, розвиток оборонного комплексу та армії тощо [40, арк. 61; 325, арк. 62].
18.	Новиков О.В., рос., Броварський виборчий округ №209	програма носила більш соціально-популістський характер. Акцент ставився на боротьбу зі злочинністю та корупцією, укріплення правоохоронних сил, контроль над чиновниками; приватизація, безкоштовна освіта та медицина; відновлення економічних зв'язків з країнами СНД тощо. Подібною була риторика передвиборчої програми у Черновецького Л.М., росіянина, кандидата від Дарницького виборчого округу № 5 [324, арк. 84; 273, арк. 104].
19.	Шеховцов О.Д., рос., б/п, Новокраматорський виборчий округ №128.	Піднімаючи питання мови він наголошував, що «кожна область в праві вирішувати, чи рівна на її території мова російська чи інша державній українській мові; якщо так, то обмеження придумані в Києві, на території області не діють, але державні чиновники у цьому випадку мають знати дві мови» [37, арк. 145; 338, арк. 146].
20.	Славов М.А., болг., Подільський виборчий округ №13	«розвиток економічних зв'язків як з країнами Заходу, так і з країнами СНД, але тільки на взаємовигідній і рівноправній основі, відкидаючи будь-який диктат як з боку РФ, так і Заходу» [487, арк. 10].
21.	Судницин Ф.С., рос., б/п, Шевченківський виборчий округ №184	«стабільні взаємовигідні відносини з РФ та країнами СНД, припинення приватизації, верховенство права, фінансування науки, культури, охорони здоров'я тощо, Україна має бути рідним домом для всіх народів, що проживають на її території, рівний розвиток усіх націй та народностей, збереження і розвиток національного спадку народів, що населяють Україну; сучасні збройні сили для ефективного захисту, щоб кожен громадянин міг з гордістю сказати «я – громадянин України» [22, арк. 247; 266, арк. 248].
22.	Носов В.В., росіянин, б/п, Октябрський виборчий округ №319	«культурне і духовне відродження народу на основі наукових знань, здорового злуду і національної самобутності; демократія, розподіл коштів на місця; ринкова економіка з державним контролем, поступова приватизація майна, встановлення не порушуючи суверенітету вигідних економічних відносин з країнами СНД, враховуючи досвід міжнародних договорів ЄС та Північноатлантичного договору, соціальне забезпечення населення» [267, арк. 95].
23.	Попов Д.А., болг., Біляївський виборчий округ №308	«реальне затвердження рівності всіх громадян, які живуть в Україні, незалежно від їх національності і віросповідання, недопущення націоналізму» [20, арк. 70; 270, арк. 71].

Продовження Табл. 73

24.	Пустовойтовський В.С., євр., Первомайський виборчий округ №384	«основу розвитку держави мають складати економічні реформи; патріотизм полягає не тільки в націоналізмі, бо Україна багатонаціональна держава; створення правової держави; міжнаціональна злагода; вільна суверенна процвітаюча Україна; налагодження зовнішньополітичних та економічних зв'язків з країнами СНД, енергозбереження» тощо. Схожа передвиборна програма у Севрюкова В.В., кандидата від Малиновського виборчого округу №297, росіянина. Подібні принципи були закладені в передвиборчій програмі Селіфонтьєва С.І., росіянина, позапартійного, кандидата у депутати від Гірницького виборчого округу № 86 [43, арк. 126; 439, арк. 58, 127; 44, арк. 94; 265, арк. 95; 259, арк. 106].
25.	Самофалов Г.Г., рос., Дзержинський виборчий округ №121	«відновлення технологічно необхідних виробничих зв'язків з виробництвами країн СНД, підвищити авторитет військово-службовців, у новій конституції закріпити парламентсько-президентську республіку з федеративно-земельним державним устроєм; економіка на основі усіх форм власності, ринкова економіка з державним регулюванням, захист робітників; розвиток аграрної сфери; військову політику, що дає змогу забезпечити на основі колективної безпеки, як складової частини загальноєвропейської і світової безпеки в цілому, а також створити сучасну армію на професійній основі; міжнаціональна політика на принципах рівноправ'я, невтручання у внутрішні справи, що сприяє збереженню економіки, безпеки та незалежності; національна політика на основі рівних умов для розвитку націй і народностей, що проживають в Україні, їх культур і мов з перевагою прав особистості, громадянина над правами нації, класу, соціальної групи, що забезпечує введення в державі системи офіційних мов – української, російської та інших з урахуванням специфіки регіону, розвиток національних культур [331, арк. 83].
26.	Таранов О.В., рос., б/п, Комсомольський виборчий округ №372	«ринкові реформи, відновити зв'язки з РФ та іншими країнами СНД, залучення до акціонерних товариств суміжних з РФ та СНД, ввести другою офіційно російську мову, залишивши державною українську тощо» [441, арк. 44].
27.	Чечетов М.В., рос., Юнокомунарський виборчий округ №125	Будучи прихильником ідеї федеративного устрою держави, вважав: «кожне федеративне утворення з урахуванням місцевої специфіки і національних особливостей проживаючих у ньому громадян без усіляких проблем вирішити мовну проблему. Проживаюче населення може навіть завдяки референдуму визначити мовний статус своєї території. В масштабах країни потрібно ввести дві державні мови – українську і російську. Зобов'язані інтегруватися в СНД» [342, арк. 129].

Продовження Табл. 73

28.	Попеску І.В., рум., Глибоцький виборчий округ №434	«суворе дотримання законів України «Про мови» та «Про національні меншини»; для забезпечення прав румуномовного населення області добиватися відкриття Румунського університету, спрощеного переходу кордону, перегляду міграційної політики; ринкова економіка; відновити старі економічні зв'язки, поступова приватизація; незалежна Україна, будучи багатонаціональною державою, повинна мати федеральний демократичний устрій з наданням великих повноважень регіонам; армія повинна створюватися за професійним та територіальним принципами; Чернівецька область повинна стати «вільною економічною зоною» зі своєю власною податковою та інвестиційною політикою, розвиток малого бізнесу тощо [8, арк. 58].
29.	Товт М.М., угор.	вважав, що «Україна повинна стати федеративною республікою з двопалатним парламентом з метою забезпечення у вищій палаті незалежно від кількісного співвідношення населення незалежне та рівне регіональне представництво. Закарпаттю потрібно надати статус спеціальної самоврядної території та вільної економічної зони, передбачити створення в місцях компактного проживання національних меншин національно-територіальних самоврядувань, повну культурну автономію для всіх національних меншин. Спеціальним законом слід реабілітувати тих, які після 1944 р. понесли моральну та матеріальну шкоду по вині держави з відшкодуванням матеріальних збитків з компенсаціями та чеками. «Представляючи інтереси всіх громадян виборчого округу, особливу увагу приділяти інтересам угорців не тільки округу, а і Закарпаття». Особливу увагу приділяти в системі освіти національних меншин збереженню рідної мови, народних традицій тощо, створити умови циганської народності міста та району для оволодіння нею народними ремеслами; охорона здоров'я, страхова медицина, довкілля» [7, арк. 186].

Таблиця 74

Рейтинг політичних партій по регіонах України на парламентських виборах 1998 р.

п.н	Область	Партія	Рейтинг у %
Комуністична партія України			
1.	Луганська	КПУ	41,6%
2.	АР Крим	КПУ	39,4%
3.	Дніпропетровська	КПУ	39,58%
4.	Миколаївська	КПУ	37,45%
5.	Харківська	КПУ	37,50%
6.	Кіровоградська	КПУ	36,45%
7.	Донецька	КПУ	35,11%
8.	Запорізька	КПУ	30,60%
9.	Волинська	КПУ	9,22%
10.	Рівненська	КПУ	7,42%
11.	Закарпатська	КПУ	6,35%
12.	Івано-Франківська	КПУ	5,37%
13.	Львівська	КПУ	4,56%
Народний Рух України			
14.	Львівська	НРУ	36,5%
15.	Тернопільська	НРУ	30,3%
16.	Рівненська	НРУ	29,23%
17.	Івано-Франківська	НРУ	27,10%
18.	АР Крим	НРУ	6,75%

Посилання: [889, арк. 76].

Таблиця 75

Політичні партії та блоки, які були представлені на парламентських виборах 1998 р.

п.н	Виборчі блоки та партії
1.	Виборчий блок партій: «партія праці і ліберальна партія-разом!»
2.	Партія регіонального відродження України
3.	Виборчий блок партій «Менше слів»
4.	Всеукраїнське об'єднання «Громада»
5.	Республіканська християнська партія
6.	Українська національна асамблея
7.	Партія захисників вітчизни
8.	Партія мусульман України
9.	Аграрна партія України
10.	Партія зелених України
11.	Комуністична партія України
12.	Партія «Союз»
13.	Виборчий блок партій «Вперед, Україна!»
14.	Виборчий блок партій «Блок демократичної партії – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)»
15.	виборчий блок партій «Трудова Україна»
16.	Соціал-демократична партія України
17.	Виборчий блок партій «Європейський вибір України»
18.	Виборчий блок партій «Національний фронт»
19.	Виборчий блок партій «СЛОН-Соціально-ліберальне об'єднання»
20.	Народний Рух України
21.	Всеукраїнська робітнича партія
22.	Партія національно-економічного розвитку України
23.	Народно-демократична партія
24.	Всеукраїнська партія жіночих ініціатив
25.	Християнсько-демократична партія України
26.	Виборчий блок Соціалістичної партії України і Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»
27.	Соціал-демократична партія (об'єднана)
28.	Партія «Реформи і порядок»
29.	Партія духовного, економічного і соціального прогресу
30.	Прогресивна соціалістична партія України

Посилання: [872, арк. 1–2].

Таблиця 76

**Національні меншини, які балотувалися на парламентських виборах 1998
р. від Всеукраїнського об'єднання «Громада»**

п.н	П.І.Б	Національність
1.	Дворкіс Д.В.	єврей
2.	Плютинський В.А.	поляк
3.	Сльяхкевич О.С.	білорус
4.	Мкртчян Ю.С.	вірменин
5.	Заплатинський В.М.	росіянин
6.	Привалов С.О.	росіянин
7.	Кириченко П.М.	росіянин
8.	Судницин Ф.С.	росіянин
9.	Селіфонтьєв С.І.	росіянин
10.	Михайленко С.М.	росіянин
11.	Кисельов С.В.	росіянин
12.	Сібільов М.М.	росіянин
13.	Волинко М.М.	росіянин
14.	Булін Ю.В.	росіянин
15.	Проскурко В.І.	росіянин
16.	Мусієнко С.М.	вірменка
17.	Клепиков В.Ф.	росіянин
18.	Бушин М.І.	росіянин
19.	Чернишова О.Ю.	росіянка
20.	Левкін В.О.	росіянин
21.	Кобец Л.М.	росіянка
22.	Ломакін П.В.	росіянин
23.	Міхільов О.Д.	росіянин
24.	Ільїн В.О.	росіянин
25.	Спесивцева Л.В.	росіянка
26.	Рожевський А.М.	росіянин
27.	Мішустін В.Я.	росіянин
28.	Голомоз М.Ф.	молдованин
29.	Федоренко А.В.	росіянин
30.	Погребняк О.Д.	росіянин
31.	Павлов В.О.	росіянин
32.	Веретенников В.О.	росіянин
33.	Клочков А.М.	росіянин
34.	Шутов М.М.	росіянин
35.	Пінчук А.М.	росіянин
36.	Пашков О.В.	росіянин
37.	Голубков О.З.	росіянин
38.	Борисова О.В.	росіянка
39.	Ставицький В.М.	росіянин
40.	Локайчук В.Ф.	росіянин
41.	Кісель Р.В.,	росіянка
42.	Єфременко Ю.Г.	росіянин
43.	Прокопчук Ф.М.	білорус
44.	Сафронов С.О.	росіянин

Продовження Табл. 76

45.	Станков О.П.	болгарин
46.	Кушнар'ов А.С.	росіянин
47.	Сакулін С.М.	росіянин
48.	Гарматін В.З.	росіянин
49.	Болотський С.В.	росіянин
50.	Сакадинська Т.Ф.	росіянка
51.	Сташевський А.А.	росіянин
52.	Ковальов Є.В.	росіянин
53.	Демуров Р.Д.	осетин
54.	Доляр Г.Я.	єврей
55.	Пустовойтов Є.А.	росіянин
56.	Лисенко А.М.	росіянин
57.	Федорова Є.М.	росіянка
58.	Биканов О.О.	росіянин
59.	Кузьмін В.А.	росіянин
60.	Васильєв О.М.	росіянин
61.	Зароченцев Г.О.	росіянин
62.	Монастирський Д.Б.	росіянин
63.	Власюк О.М.	росіянин
64.	Дробишевський М.Е.	білорус
65.	Бірюков Г.С.	росіянин
66.	Всього	65

Росіян – 54; білорусів – 3; вірмен – 2; євреїв – 2, молдован – 1; поляк – 1; осети – 1; болгарин – 1 [821, арк. 73; 850, арк. 84; 825, арк. 95; 845, арк. 110; 827, арк. 121; 854, арк. 150; 830, арк. 165; 867, арк. 189; 862, арк. 231; 842, арк. 241; 831, арк. 15; 863, арк. 30; 817, арк. 46; 804, арк. 52; 856, арк. 83; 847, арк. 117; 833, арк. 154; 805, арк. 222; 869, арк. 240; 839, арк. 245; 835, арк. 1; 841, арк. 6; 843, арк. 35; 829, арк. 40; 864, арк. 45; 858, арк. 50; 844, арк. 55; 819, арк. 113; 853, арк. 127; 851, арк. 149; 848, арк. 164; 807, арк. 175; 834, арк. 192; 870, арк. 203; 849, арк. 223; 820, арк. 233; 803, арк. 19; 865, арк. 28; 852, арк. 32; 832, арк. 73; 826, арк. 79; 855, арк. 117; 861, арк. 123; 873, арк. 135; 838, арк. 141; 860, арк. 149; 818, арк. 154; 802, арк. 203; 859, арк. 217; 966, арк. 241; 836, арк. 11; 822, арк. 6; 824, арк. 24; 857, арк. 29; 840, арк. 49; 868, арк. 81; 800, арк. 86; 837, арк. 91; 806, арк. 96; 828, арк. 101; 846, арк. 141; 816, арк. 174; 823, арк. 178; 801, арк. 197].

Таблиця 77

**Національні меншини, які балотувалися на парламентських виборах
1998 р. від Комуністичної партії України**

п.н	П.І.Б	Національність
1.	Строгов А.Н.	росіянин
2.	Матвєєв В.Й.	росіянин
3.	Грачев О.О.	росіянин
4.	Хара В.Г.	грек
5.	Аніщук В.В.	росіянин
6.	Чекалкін В.М.	росіянин
7.	Буйко Г.В.	росіянин
8.	Анненков Є.І.	росіянин
9.	Долженко Г.П.	росіянин
10.	Мармазов Є.В.	росіянин
11.	Чичканов С.В.	росіянин
12.	Самойлик К.С.	росіянка
13.	Бондарчук О.В.	росіянин
14.	Василенко А.С.	росіянин
15.	Борщевський В.В.	росіянин
16.	Панасовський О.Г.	росіянин
17.	Левченко А.І.	росіянин
18.	Сімонов В.Д.,	росіянин
19.	Кирил В.О.	молдованин
20.	Петров В.Б.	росіянин
21.	Дайнеко Л.І.	білорус
22.	Чичков В.М.	росіянин
23.	Варбанець І.М.	болгарин
24.	Петренко Д.Д.	росіянин
25.	Моїсеєнко В.М.	росіянин
26.	Райковський Б.С.	поляк
27.	Попов Г.Д.,	росіянин
28.	Донченко Ю.Г.	росіянин
29.	Федоренко Л.П.	росіянка
30.	Хунов А.І.	адигєсць
31.	Яковенко О.М.	росіянин
32.	Кожевніков Б.М.	росіянин
33.	Єськов В.А.	росіянин
34.	Красняков Є.В.	росіянин
35.	Яценко В.М.	росіянин
36.	Пейгалайнен А.В.	росіянин
37.	Штепа Н.П.	росіянка
38.	Черенков О.П.	росіянин
39.	Кузнєцов П.С.	росіянин
40.	Іванов В.Г.	росіянин
41.	Анастасієв В.О.	росіянин
42.	Соломатін Ю.П.	росіянин
43.	Бузов Б.Я.	росіянин
44.	Штепа В.Д.	росіянин
45.	Захаров В.Р.	росіянин

Продовження Табл. 77

46.	Букатов О.Є.	білорус
47.	Виноградов Є.Я.	росіянин
48.	Корнієнко В.І.	росіянин
49.	Політ А.А.	росіянин
50.	Марамзін Ф.А.	росіянин
51.	Сікалов В.І.	росіянин
52.	Александров В.Ф.	росіянин
53.	Щетинін І.Є.	росіянин
54.	Костюк Є.В.	росіянин
55.	Осетров Ю.М.	росіянин
56.	Копит М.Х.	білорус
57.	Уланов В.М.	росіянин
58.	Брель П.С.	білорус
59.	Пугачов Є.М.	росіянин
60.	Реуцька Є.В.	росіянка
61.	Киричок Т.В.	росіянка
62.	Могилевський І.П.	росіянин
63.	Смирнов В.М.	росіянин
64.	Виноградов М.М.	росіянин
65.	Луговський В.Я.	росіянин
66.	Плешаков А.В.	росіянин
67.	Кальчев Б.Ф.	гагауз
68.	Кліщенко Т.М.	росіянка
69.	Корнілов Ю.П.	росіянин
70.	Тітов В.Д.	росіянин
71.	Молоканов Ю.А.	росіянин
72.	Прокопець В.С.	росіянин
73.	Алімов О.М.	росіянин
74.	Крутякова С.О.	росіянка
75.	Кіслов В.В.	росіянин
76.	Щегленко В.Ф.	росіянин
77.	Макаришев Д.К.	росіянин
78.	Саприкін Л.І.	росіянин
79.	Чечоткін В.П.	росіянин
80.	Лешан Є.А.	росіянин
81.	Рушев Ю.Є.	росіянин
82.	Тітков С.І.	росіянин
83.	Всього	83

73 – росіян, 4 – білоруси, 1 грек, 1 молдован, 1 адигеєць, 1 – поляк, 1 – болгарин, 1 гагауз [808, арк. 78, 88, 98, 103, 113, 135, 161, 166, 171, 181, 191, 201, 206, 216, 226; 812, арк. 6; 809, арк. 6, 26, 31, 36, 42, 57, 114, 140, 166, 171, 176, 191, 196, 210; 810, арк. 219; 811, арк. 1, 6, 16, 21, 36, 41, 51, 61, 66, 90, 95, 101, 117, 127, 152, 182, 193, 199, 219, 224, 234; 813, арк. 6; 814, арк. 26, 32, 58, 68, 83, 88, 108, 113, 118, 155, 160, 181, 186, 191, 227, 232, 237; 815, арк. 21, 36, 67, 82, 110 а, 125, 160, 170, 186, 191, 196, 201, 206].

Таблиця 78

**Національні меншини, які балотувалися на парламентських виборах
1998 р. від Народно-демократичної партії**

п.н	П.І.Б	Національність
1.	Дьомін О.О.	росіянин
2.	Підгорний С.П.	росіянин
3.	Смельянов В.М.	росіянин
4.	Петров О.В.	росіянин
5.	Куніцин С.В.	росіянин
6.	Єхануров Ю.І.	бурят
7.	Борисов В.М.	росіянин
8.	Лушкін В.А.	росіянин
9.	Медведєв В.В.	росіянин
10.	Бородін В.І.	росіянин
11.	Кім Л.А.	корейка
12.	Казачук А.В.	росіянин
13.	Покроєв А.Г.	росіянин
14.	Комов В.В.	росіянин
15.	Серебряніков Ю.П.	росіянин
16.	Самохін В.М.	росіянин
17.	Кравцов О.О.	росіянин
18.	Орехова Т.Б.	росіянка
19.	Кривенко О.Є.	росіянка
20.	Пухов В.В.	росіянин
21.	Пилаєва Т.В.	росіянка
22.	Корник А.П.	росіянин
23.	Зомовін А.І.	росіянин
24.	Новіков О.А.	росіянин
25.	Білоусов В.Я.	німець
26.	Блинов В.М.	росіянин
27.	Кияновський А.О.	росіянин
28.	Чубунов В.Ф.	росіянин
29.	Мітянін М.Г.	росіянин
30.	Чернишов В.А.	росіянин
31.	Шемякін Л.П.	росіянин
32.	Долгіх О.В.	росіянин
33.	Заїчко В.О.	росіянин
34.	Мішин О.М.	росіянин
35.	Смірнов О.В.	росіянин
36.	Правдін В.В.	росіянин
37.	Кисельов О.В.	росіянин
38.	Корсаюцький Й.Б.	єврей
39.	Євдокимов В.В.	росіянин
40.	Коханова В.Ф.	росіянка
41.	Маштаков Д.Є.	руський
42.	Мещанінов О.П.	росіянин
43.	Галич О.Б.	росіянин
44.	Мостовий В.М.	росіянин
45.	Костельнікова Г.П.	росіянка

Продовження Табл. 78

46.	Наумов В.С.	росіянин
47.	Всього	46

З них: 42 – росіян, 1 бурят, 1 корейка, 1 єврей, 1 німець [754, арк. 65; 755, арк. 130; 576, арк. 193; 757, арк. 203; 758, арк. 226; 759, арк. 238; 760, арк. 38; 761, арк. 49; 762, арк. 104; 763, арк. 125; 764, арк. 146; 765, арк. 157; 766, арк. 184; 767, арк. 213; 768, арк. 7; 769, арк. 17; 770, арк. 27; 771, арк. 42; 772, арк. 69; 773, арк. 127; 774, арк. 142; 775, арк. 157; 776, арк. 162; 777, арк. 178; 778, арк. 188; 779, арк. 193; 780, арк. 199; 781, арк. 204; 782, арк. 220; 783, арк. 230; 784, арк. 246; 785, арк. 1; 786, арк. 6; 787, арк. 11; 788, арк. 17; 789, арк. 43; 790, арк. 59; 791, арк. 64; 792, арк. 75; 793, арк. 146; 794, арк. 151; 795, арк. 225; 796, арк. 230; 797, арк. 17; 798, арк. 22; 799, арк. 38].

Таблиця 79

Народні депутати обрані на парламентських виборах (разом з переобраними) 1998 р.

П.І.Б		
Абрамов Ф.М.	Варбанець І.М.	Донець Н.Г.
Агафонов М.І.	Василенко А.С.	Донченко Ю.Г.
Акопян В.Г.	Васильєв Г.А.	Дорогунцов С.І.
Александровська А.О.	Ващук К.Т.	Драголюнцев А.Д.
Алексеєв В.Г.	Ведмідь А.П.	Драч І.Ф.
Альошін В.І.	Вінський Й.В.	Дроботов А.І.
Альошин В.Б.	Вітренко Н.М.	Друзуюк С.О.
Ананко Є.П.	Власов В.Д.	Єдін О.Й.
Андресюк Б.П.	Волковський А.П.	Єльчанінов В.С.
Аніщук В.В.	Габер М.О.	Єльяшкевич, О.С.
Анненков Є.І.	Гаврилов І.О.	Ємець О.І.
Антоньєва Г.П.	Гавриш С.Б.	Єрмак А.В.
Арабаджи В.В.	Гаркуша О.М.	Єськов В.А.
Асадчев В.М.	Глухівський Л.Й.	Єхануров Ю.І.
Бабич В.Г.	Гмиря С.П.	Єщенко В.М.
Бабурін О.В.	Гнатюк Д.М.	Жеваго К.В.
Балашов Г.В.	Головатий С.П.	Жежук Н.К.
Бандурка О.М.	Голуб О.В.	Жир О.О.
Баранчик І.І.	Горбатов В.М.	Жердицький В.Ю.
Баулін П.Б.	Горбачов В.С.	Жовтіс О.І.
Безсмертний Р.П.	Гошовська В.А.	Жовтяк Є.Д.
Безугла Л.Я.	Грачев О.О.	Журавський В.С.
Бережний В.Г.	Григорович Л.С.	Задорожна Т.А.
Беспалий Б.Я.	Гриневецький С.Р.	Задорожній О.В.
Белоусова І.А.	Губський Б.В.	Заєць В.В.
Білас І.Г.	Гудима О.М.	Заєць І.О.
Білик А.Г.	Гурвіц Е.Й.	Заклунна В.Г.
Білорус О.Г.	Гуренко С.І.	Заплатинський В.М.
Білоус А.О.	Гуров В.М.	Зарубінський О.О.
Блохін О.В.	Гусак Л.Г.	Засуха Т.В.
Богатиренко А.А.	Гуцол М.В.	Зачосов Т.О.
Богословська І.Г.	Давидов В.В.	Зварич Р.М.
Бойко Б.Ф.	Дайнеко Л.І.	Звонарж А.Ю.
Бойчук І.В.	Данильчук О.Ю.	Звягільський Ю.Л.
Бокий І.С.	Дашутін Г.П.	Зінченко О.О.
Бондраєнко В.Д.	Дворкіс Д.В.	Зубов В.С.
Бондаренко О.Ф.	Деркач А.Л.	Іванов С.А.
Бондарчук О.В.	Джемілев М	Іоффе Ю.Я.
Борзих О.І.	Джоджик Я.І.	Іщенко О.І.
Борзов В.П.	Діброва В.Г.	Іщенко О.М.
Бортник В.Ф.	Діак І.В.	Кармазін Ю.А.
Борщевський В.В.	Довганчин Г.В.	Карпов О.М.
Бродський М.Ю.	Довгань К.В.	Кафарський В.І.
Буждиган П.П.	Довгань С.В.	Квят В.П.
Буйко Г.В.	Долженко Г.П.	Квятковський І.В.

Продовження Табл. 79

Буряк С.В.	Доманський А.І.	Кирил В.О.,
Кириленко В.А.	Крючков Г.К.	Мельник П.В.
Кириленко І.Г.	Кузнецов О.Б.	Мельников О.Б.
Кирильчук І.Г.	Кулик О.В.	Мельничук С.І.
Кириченко М.О.	Куньов І.П.	Мигович І.І.
Кириченко С.О.	Курикін С.І.	Миримський Л.Ю.
Кирюшин І.В.	Кухарчук М.А.	Мироненко В.А.
Ківалов С.В.	Кухарчук О.С.	Мичко М.І.
Кінах А.К.	Кучеренко В.М.	Місюра В.Я.
Кірімов І.З.	Кучеренко О.Ю.	Мішура В.Д.
Кіяшко С.М.	Кушнір О.Д.	Мкртчян Ю.С.
Клочко М.О.	Кушніров М.О.	Мовчан П.М.
Ключковський Ю.Б.	Лавриненко М.Ф.	Моїсеєнко В.С.
Ковалко М.П.	Лавринович О.В.	Мокроусов А.О.
Коваль В.С.	Лазаренко П.І.	Молчанов Б.Я.
Ковач М.М.	Лантух В.І.	Мороз О.О.
Кожевников Б.М.	Ларін С.М.	Морозов А.П.
Кожин Б.Б.	Левцун В.І.	Москвін С.О.
Козак Я.І.	Левченко А.І.	Мусієнко І.М.
Коліушко І.Б.	Лешан Є.А.	Мухін В.В.
Коломойцев В.Е.	Лимар Н.О.	Наливайко А.М.
Кондратевський С.М.	Литвак О.М.	Насалик І.С.
Кодратенко А.І.	Литюк А.І.	Настенко О.А.
Коновалюк В.І.	Лісогорський О.І.	Нечипорук В.П.
Кононенко Ю.С.	Луценко В.І.	Ніколаснко С.М.
Кононов В.М.	Лютікова І.І.	Новик А.М.
Константинов Є.С.	Мазур О.А.	Олійник Б.І.
Корнійчук І.В.	Мазуренко В.І.	Омеліч В.С.
Король В.М.	Макеєнко В.В.	Омельченко Г.О.
Корчинський А.І.	Малєвський О.Т.	Онопенко В.В.
Косаківський Л.Г.	Малолітко О.Т.	Онурфрійчук М.Я.
Косів М.В.	Мангул А.І.	Оплачко В.М.
Костенко Ю.І.	Манчуленко Г.М.	Осташ І.І.
Костинюк Б.І.	Марамзін Ф.А.	Охрімекно К.О.
Костицький В.В.	Марковська Н.С.	Павленко С.Г.
Костржевський Д.Б.	Мармазов Є.В.	Павличко Д.В.
Костусєв О.О.	Мартиненко М.В.	Павловський М.А.
Кочерга В.Г.	Мартиновський В.П.	Панасовський О.Г.
Кошинець В.В.	Мартинюк А.І.	Парубок О.Н.
Кравченко М.В.	Марченко В.Р.	Почесна Л.Я.
Кравчук Л.М.	Марченко О.А.	Пасєка М.С.
Красняков Є.В.	Марчук Є.К.	Пашковський Л.Б.
Кремень В.Г.	Масенко О.М.	Пейгалайнен А.В.
Креч Е.Е.	Матвєєв В.Г.	Пересунько С.І.
Криворучко Ю.З.	Матвєєв В.Й.	Песоцький М.Ф.
Кривошея С.В.	Матвієнко А.С.	Петренко В.О.

Продовження Табл. 79

Крук Ю.Б.	Матвієнков С.А.	Петренко Д.Д.
Круценко В.Я.	Медведчук В.В.	Петров О.В.
Мельнічук С.І.	Писаренко А.А.	Синенко С.І.
Мигович І.І.	Пінчук В.М.	Сирота М.Д.
Миримський Л.Ю.	Плужніков І.О.	Ситник К.М.
Мироненко В.А.	Плютинський В.А.	Сігал Є.Я.
Мичко М.І.	Плющ І.С.	Сімонов В.Д.
Місюра В.Я.	Подгорний С.П.	Сінченко С.Г.
Мішура В.Д.	Подобєдов С.М.	Сінько В.Д.
Мкртчян Ю.С.	Покотило Н.О.	Сіренко В.Ф.
Мовчан П.М.	Поліщук О.В.	Слободян О.В.
Моїсеєнко В.С.	Полюхович І.П.	Смірнов Є.Л.
Мокроусов А.О.	Поляков С.П.	Снігач А.П.
Молчанов Б.Я.	Понеділко В.І.	Сокерчак В.М.
Мороз О.О.	Пономаренко Г.Г.	Спіженко Ю.П.
Морозов А.П.	Попеску І.В.	Станков А.К.
Москвін С.О.	Попов Г.Д.	Старинець О.Г.
Мусієнко І.М.	Порошенко П.О.	Степанов М.В.
Мухін В.В.	Потімков С.Ю.	Степура М.В.
Наливайко А.М.	Правденко С.М.	Стецьків Т.С.
Насалик І.С.	Пустовойтов В.С.	Стецько Я.Й.
Настенко О.А.	Пухкал О.Г.	Стоженко В.Я.
Нечипорук В.П.	Пхиденко С.С.	Стоян О.М.
Ніколаєнко С.М.	Развадовський В.Й.	Стрижко Л.П.
Новик А.М.	Райковський Б.С.	Строгов А.Н.
Олійник Б.І.	Ратушний М.Я.	Супрун Л.П.
Омеліч В.С.	Раханський А.В.	Суркіс Г.М.
Омельченко Г.О.	Ременюк О.І.	Суслов В.І.
Онопенко В.В.	Ржавський О.М.	Сушкевич В.М.
Онуфрійчук М.Я.	Рибак В.В.	Табачник Д.В.
Оплачко В.М.	Рись С.М.	Танасов С.І.
Осташ І.І.	Роєнко В.Г.	Танюк Л.С.
Охрімекно К.О.	Романчук П.М.	Тарасюк І.Г.
Павленко С.Г.	Ромовська З.В.	Терентюк О.М.
Павличко Д.В.	Рябченко О.В.	Терещук В.В.
Павловський М.А.	Савенко М.М.	Терьохін С.А.
Панасовський О.Г.	Салигін В.В.	Тимошенко Ю.В.
Парубок О.Н.	Самойленко Ю.І.	Тихонов С.А.
Почесна Л.Я.	Самойлик К.С.	Тищенко П.В.
Пасека М.С.	Сас С.В.	Тіщенко О.В.
Пашковський Л.Б.	Сафронов С.О.	Ткаленко І.І.
Пейгалайнен А.В.	Сахно Ю.П.	Такаченко О.М.
Пересунько С.І.	Сацюк В.М.	Ткачук В.М.
Песоцький М.Ф.	Свирида О.М.	Ткачук В.А.
Петренко В.О.	Семенюк В.П.	Толочко П.П.
Петренко Д.Д.	Семиноженко В.П.	Тропін В.І.
Петров О.В.	Сидорчук М.Ю.	Трофименко Л.С.
Пилипчук І.М.	Сизенко Ю.П.	Турчинов О.В.
Пинзеник В.М.	Симоненко П.М.	Туш М.Н.

Продовження Табл. 79

Тягнибок О.Я.	Шишкін В.І.	
Удовенко Г.Й.	Шмаров В.М.	
Устенко П.І.	Шмідт Р.М.	
Федоренко Л.П.	Шпак О.Г.	
Федорин Я.В.	Шпиг Ф.І.	
Фіалковський В.О.	Шпігало В.Є.	
Філенко В.П.	Штепа В.Д.	
Філіпчук Г.Г.	Штепа Н.П.	
Франчук А.Р.	Шуфрич Н.І.	
Франчук І.А.	Шушкевич В.Г.	
Фурдичко О.І.	Щербань В.П.	
Хара В.Г.	Юхимець О.Ф.	
Хмельницький В.І.	Юхновський І.Р.	
Хмельовий А.П.	Юшко І.О.	
Хорошковський В.І.	Ющик О.І.	
Хунов А.І.	Яковенко Л.О.	
Цехмістренко В.Г.	Яковенко О.М.	
Цибенко П.С.	Янковський М.А.	
Цушко В.П.	Яценко В.	
Чаговець В.М.		
Чайка В.В.		
Чародєєв О.В.		
Чекалін В.М.		
Червоний В.М.		
Черенков О.П.		
Череп В.І.		
Черненко В.Г.		
Чернічко О.М.		
Черновецький Л.М.		
Черняк В.К.		
Чивюк М.В.		
Чиж І.С.		
Чичканов С.В.		
Чичков В.М.		
Чікал А.В.		
Чобіт Д.В.		
Чорновіл В.М.		
Чубаров Р.А.		
Чубатенко О.М.		
Чукмасов С.О.		
Шевченко В.Ф.		
Шевчук О.Б.		
Шевчук С.В.		
Шепа В.В.		
Шеховцов О.Д.		

З них 98 депутатів від національних меншин [877, арк. 1–9].

Таблиця 80

Ставлення до політичних лідерів у різних регіонах України (1994 р.)

Кандидат	Північний схід	Південь	Захід	Схід	Центр
Л. Кравчук	12%	8%	10%	5%	19%
Л. Кучма	12%	29%	3%	44%	15%
В. Гриньов	30%	15%	0%	17%	4%
В. Чорновіл	13%	13%	19%	6%	17%
О. Мороз	4%	2%	0%	1%	9%

Посилання: [375, арк. 110].

Таблиця 81

**Збір підписів В. Бабичем по регіонах на підтримку його кандидатури на
пост Президента України, 1994 р.**

Регіон	Кількість зібраних підписів
Волинь	1 678
Львів	2 638
Закарпаття	3 663
Івано-Франківськ	679
Тернопіль	787
Чернівці	4 568
Рівне	0
Житомир	1 736
Хмельницький	1 547
Вінниця	1 678
Київська область	3 062
м. Київ	17 001
Чернігів	1 687
Черкаси	3 967
Суми	2 164
Полтава	1 566
Кіровоград	1 553
Миколаїв	1 624
Одеса	2 691
Херсон	65
Дніпропетровськ	43 692
Харків	3 254
Луганськ	6 172
Донецьк	11 326
Запоріжжя	393
Республіка Крим	4 190
м. Севастополь	155
Всього	123 536

Посилання: [236, арк. 8].

Таблиця 82

Результати II туру президентських виборів 1994 р.

п.п	Регіон	Л. Кучма	Л. Кравчук
1.	Автономна Республіка Крим	1041671	103119
2.	Вінницька область	440079	564856
3.	Волинська область	83971	504908
4.	Дніпропетровська область	1314798	576169
5.	Донецька область	2006417	469677
6.	Житомирська область	345392	469677
7.	Закарпатська область	136847	382683
8.	Запорізька область	766906	267787
9.	Івано-Франківська область	35481	867658
10.	Кіровоградська область	315967	290473
11.	Київська область	363462	552225
12.	Луганська область	1290372	148225
13.	Львівська область	71 746	1 727 052
14.	Миколаївська область	330841	279806
15.	Одеська область	802683	351189
16.	Полтавська область	587760	371945
17.	Рівненська область	71 261	568195
18.	Сумська область	519940	221920
19.	Тернопільська область	29646	749499
20.	Харківська область	1078813	394244
21.	Херсонська область	402203	200253
22.	Хмельницька область	346465	504841
23.	Черкаська область	380835	422677
24.	Чернівецька область	176342	309176
25.	Чернігівська область	588081	203796
26.	м. Київ	359733	604231
27.	м. Севастополь	189 927	13502
28.	Всього	14 077 639	12 624 91

Посилання: [84, арк. 1; 73, арк. 2; 74, арк. 3; 75, арк. 8; 76, арк. 9; 77, арк. 11; 78, арк. 12; 79, арк. 13; 80, арк. 14; 83, арк. 15; 81, арк. 16; 85, арк. 18; 86, арк. 19; 87, арк. 20; 88, арк. 21; 89, арк. 22; 90, арк. 23; 91, арк. 24; 92, арк. 25; 93, арк. 26; 94, арк. 27; 95, арк. 28; 96, арк. 29; 97, арк. 30].

Таблиця 83

**Збір підписів на підтримку кандидатури на пост президента Ланового
В.Т. по регіонах України**

п.н	Регіон	Кількість голосів
1.	Волинь	3 030
2.	Львів	4470
3.	Закарпаття	772
4.	Івано-Франківськ	1 952
5.	Тернопіль	3 133
6.	Чернівці	2 784
7.	Рівне	0
8.	Житомир	2 788
9.	Хмельницький	2 217
10.	Вінниця	1811
11.	Київська область	1 713
12.	м. Київ	42 682
13.	Чернігів	793
14.	Черкаси	869
15.	Суми	2 654
16.	Полтава	1 567
17.	Кіровоград	3 435
18.	Миколаїв	2 250
19.	Одеса	7000
20.	Херсон	4 736
21.	Дніпропетровськ	7 320
22.	Харків	3 584
23.	Луганськ	1 673
24.	Донецьк	1 776
25.	Запоріжжя	3 740
26.	Республіка Крим	494
27.	м. Севастополь	0

Посилання: [237, арк. 17].

Таблиця 84

Національно-культурні товариства Ради національних товариств

п.п	Товариство	Голова товариства
1.	Всеукраїнське Товариство російської культури «Русь»	Єрмолова В.
2.	Єврейська рада України	Левітас І.
3.	«Фольксрат» – народна рада німців України	Гроут Г.
4.	Спілка поляків України	Костецький С.
5.	Демократична спілка угорців України	Товт М.
6.	Християнський альянс румунів України	Попеску І.
7.	Болгарська асоціація України	Кіссе А.
8.	Асоціація корейців України	Сін В.
9.	Всеукраїнське Товариство вірменської культури	Хачатурова В.
10.	Конгрес азербайджанців України	Алієв Т.
11.	Всеукраїнський татарський культурний центр «Туган-Тел»	Хуснутдінов К.
12.	Українсько-чеське культурно-освітнє товариство «Вишеград»	Мухіна Л.

Посилання: [1028, арк. 201–202].

Таблиця 85

**Рейтинг кандидатів у Президенти України в розрізі регіонів за оцінкою
Держкомнацміграції України станом на 10 жовтня 1999 р.**

в Автономній Республіці Крим						
національність	кандидат	кандидат	кандидат	кандидат	кандидат	кандидат
	Н. Вітренко	Л. Кучма	Є. Марчук	О Мороз	П. Симоненко	О. Ткаченко
українці	4	1	2	3	6	5
росіяни	3	2	5	4	1	6
кримські тат.	-	1	-	-	-	-
в Закарпатській області						
українці	2	1	5	3	4	6
угорці	5	1	2	4	6	3
в Чернівецькій області						
українці	4	1	2	3	6	5
румуні	-	1	-	-	-	-

(1,2,3,4,5,6 – місце) [1032, арк. 104].

Таблиця 86

**Кандидати від національних меншин, які претендували на пост
Президента України у 1991 р.**

п.н	Кандидат	Національність	Партійність
1.	Безим'яний Володимир Михайлович	рос.	позапартійний
2.	Бобилев Віктор Федотович	рос.	позапартійний
3.	Жіляєв Анатолій Михайлович	рос.	позапартійний
4.	Кеммель Віктор Володимирович	рос.	позапартійний
5.	Курілов Олександр Миколайович	рос.	позапартійний
6.	Лосев Борис Георгійович	рос.	позапартійний
7.	Лутковський Леонід Миколайович	рос.	позапартійний
8.	Мамчиць Ростислав Корнійович	рос.	позапартійний
9.	Пержинський Володимир Андрійович	пол.	позапартійний
10.	Савельєв Іван Юрійович	грек	позапартійний
11.	Сідоров Олександр Іванович	рос.	-
12.	Скібіцький Олександр Казімирович	пол.	позапартійний
13.	Страхов Павло Олексійович	рос.	позапартійний
14.	Толкачов Юрій Опанасович	рос.	позапартійний
15.	Шаїнський Володимир Борисович	євр.	ОСДПУ

Посилання: [59, арк. 48; 735, арк. 118; 65, арк. 135; 66, арк. 156; 370, арк. 157; 67, арк. 169; 323, арк. 170; 69, арк. 173; 68, арк. 194; 70, арк. 3; 60, арк. 63; 61, арк. 67; 62, арк. 76; 734, арк. 85; 63, арк. 86; 692, арк. 88; 64, арк. 110; 161, арк. 111; 207, арк. 140].

Таблиця 87

Політичні партії, які розглядали національне питання у своїх програмних документах на парламентських виборах 1990 року

п.н	Партія	Витяг з програми
1.	Українська республіканська партія (УРП)	«УРП виступає за введення республіканського громадянства і прийняття нового виборчого Закону, що буде враховувати інтереси усіх соціальних та національних прошарків населення [1135, с. 25]. Партія виступає проти асиміляції націй та створення наднаціональних спільнот [1135, с. 27].
2.	Українська народно-демократична партія (УНДП)	«право на утворення національно-культурних автономій в місцях компактного проживання єдиної національності мають представники усіх етнічних груп, включаючи й адміністративно-територіальну автономію за умови вільного визначення її на основі консенсусу» [1135, с. 39].
3.	Партія слов'янського відродження	«законодавча влада має належати Всеукраїнським народним зборам у складі: головної законодавчої палати – Ради представників і двох дорадчих палат – Ради Земель і Ради Національностей» [1135, с. 41].
4.	Демократична партія України (ДемПУ)	«Демократична партія ставить за мету досягнення державної незалежності України та побудову в ній демократичного й гуманного суспільства, де будуть створені умови для забезпечення добробуту народу, відродження й усебічного розвитку української та інших національних культур, свободи світогляду й віросповідання. Демократична партія виступає за те, щоб кожний громадянин України незалежно від національності, конфесійної належності, освітнього рівня, фаху, майнового стану, посади брав активну участь у побудові нової України. Усі громадяни суспільства є рівними перед правом. Виключаються будь-які станові, національні, конфесійні та партійні привілеї» [1135, с. 48–49].
5.	Комуністична партія України (КПУ)	Комуністи «послідовно виступають за подальше зміцнення братерства людей усіх національностей, які проживають на Україні, за збереження рівних прав і свобод громадян без огляду на їх національну належність. Комуністи розглядають національне самовизначення як особливу справу кожного громадянина [1135, с. 54]. Мають бути рішуче відкинуті щонайменші спроби нав'язувати ідею пріоритетності прав основної нації. Партія і надалі приділятиме першочергову увагу гармонізації міжнаціональних відносин, задоволенню духовних та інших потреб національних груп, сприятиме послідовному поєднанню національних та інтернаціональних цінностей. Партія засуджує антисемітизм [1135, с. 55].

Продовження Табл. 87

6.	Народна партія України (НПУ)	«партія дбає про відродження історії України, її культури, топоніміки, а також культур етнічних груп» [1135, с. 55–56].
7.	Об'єднана соціал-демократична партія України (ОСДПУ)	«представники будь-якого народу, які проживають на території республіки, мають рівні права як в економічній сфері, так і щодо прав людини, незалежно від статі, віку, расової чи національної належності. Представник будь-якого народу має повне право дотримуватися національних традицій, користуватися будь-якою мовою, сповідувати будь-яку релігію, чи не сповідувати ніякої» [1135, с. 68, арк. 69].
8.	Народний Рух України	«реалізація національно-культурних прав етнічних груп, що входять до українського народу, невіддільна від усвідомлення ними національного характеру української державності, визнання того, що Україна є споконвічною і єдиною у світі територією, де можливе повноцінне буття і розквіт української нації» [1135, с. 98, 101].
9.	Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України» (ВПО «ДСУ»)	«ДСУ виступає проти надання подвійного громадянства громадянам тих держав, які мають до України територіальні претензії. ДСУ вважає український та кримськотатарський народ корінними народами Криму. ДСУ вважає незаконною територіальну російську автономію в Криму і вимагає її скасування» [1135, с. 118–121].

Таблиця 88

**Представники від національних меншин, які були обрані народними
депутатами України 24 липня 1994 року**

Регіон	росіяни	інші національності
Республіки Крим	8	1 євр., 1 караїм
Вінницька область	1	1 пол.
Дніпропетровська область	5	0
Донецька область	17	1 євр., 1 адиг.
Житомирська область	1	1 нім.
Закарпатська область	0	1 угор.
Запорізька область	6	0
Київська область	2	0
Кіровоградська область	3	0
Луганська область	10	1 євр., 1 чуваш
Львівська область	0	0
Миколаївська область	2	0
Одеська область	6	1 болг., 1 молд., 1 євр.
Полтавська область	1	1 білор.
Рівненська область	0	0
Тернопільська область	0	0
Харківська область	6	1 євр., 1 пол.
Херсонська область	1	1 білор.
Хмельницька область	1	0
Чернівецька область		1
Чернігівська область	2	0
Всього: 88	72	16

Посилання: [398, арк. 2–3; 385, арк. 5; 386, арк. 5–7; 387, арк. 7–9; 388, арк. 10; 389, арк. 10–11; 390, арк. 11–12; 391, арк. 13; 392, арк. 14; 393, арк. 14–16; 394, арк. 16–17; 395, арк. 17; 396, арк. 18–19; 397, арк. 19; 399, арк. 20; 400, арк. 21; 401, арк. 23; 402, арк. 23; 403, арк. 24; 404, арк. 25; 405, арк. 25–26].

Таблиця 89

**Склад Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму
створеної у 1992 р.**

п.н	П.І.Б	Статус
1.	Безазієв Л.Р.	заступник голови Ради Міністрів Республіки Крим
2.	Данелян А.С.	депутат Верховної Ради Республіки Крим, голова вірменського національно-культурного товариства «Луйс»
3.	Джемільов Р.І.	голова Комітету у справах депортованих народів Ради Міністрів Республіки Крим
4.	Каражов Г.І.	депутат Верховної Ради Республіки Крим, голова Болгарського культурно-просвітницького товариства
5.	Кенже Р.А.	директор малого підприємства «КараДаг», член Меджлісу кримськотатарського народу
6.	Кнелъзен В.А	начальник управління у справах депортованих болгар, вірмен, греків та німців при Раді Міністрів Республіки Крим
Доповнений склад Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму 1997 р.		
7.	Аріфов Л.Я.	заступник голови Ради міністрів АРК
8.	Ізідінов С.А.	генеральний директор Фонду депортованих народів Криму
9.	Омеров С.А.	Консультант Програми ООН в АРК
10.	Ренпенінг В.К.	депутат ВР АРК, голова кримського товариства німців «Відергебурт»
11.	Халіков З.Р.	голова Державного комітету АРК у справах національностей та депортованих громадян

Посилання: [936, арк. 264; 953, арк. 173–175].

Таблиця 90

**Члени правління Українсько-німецького фонду від обласних осередків
німецьких товариств, 1992 р.**

п.н	П.І.Б	Регіон
1.	Приходченко В.В.	Донецька область
2.	Коваленко Ю.І, Кислер В.Г	Дніпропетровська область
3.	Карташов Є.Г, Гроут Г.Г.	Запорізька область
4.	Неклюдов Є.В., Зандер С.Ю.	Республіка Крим
5.	Попович Ю.В., Фукс Е.Г.	Миколаївська область
6.	Серов І.П., Шнайдер Й.П.	Одеська область
7.	Чабаненко В.О, Бонн В.І.	Херсонська область
8.	Плихун Б.О., Гофман В.А.	Черкаська область

Посилання: [1035, арк. 89–90; 1012, арк. 20–21].

Таблиця 91

Фінансування заходів, пов'язаних із поверненням та облаштуванням депортованих кримських татар та осіб інших національностей в Автономній Республіці Крим (разом з м. Севастополем) та облаштування німців, які повернулися в південні області України, за рахунок Державного бюджету України протягом 1991-1999 рр.

фінансування на облаштування депортованих (у млн. грн.)								
1991 р.	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.
262,0	199,20	51,5	29,57	14,9	10,67	14,31	8,98	5,58
капіталовкладення та соціально-культурні заходи (у млн. грн.)								
1991 р.	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.
168,0	159,40	42,78	25,41	12,73	8,47	8,26	7,31	3,22
94,0	39,80	8,72	4,16	2,17	2,20	6,05	1,67	2,36
Всього								
524,0	398,4	103,0	59,14	29,8	21,34	28,62	17,96	11,16

Фінансування за період 1991 – 1995 р. приведені в співставних цінах 1996 року [1046, арк. 173].

Таблиця 92

Кандидати від національних меншин, які брали участь у підсумковій колегії Державного комітету України у справах національностей та міграції 5 лютого 1997 р.

п.п	П.І.Б	Статус
1.	Товт М.М.	народний депутат України, голова підкомісії з питань національних меншин Комісії з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин
2.	Попеску І.В.	народний депутат України, голова підкомісії з питань міжнаціональних відносин Комісії з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин
3.	Умеров І.Р.	віце-прем'єр Уряду Автономної Республіки Крим
4.	Костецький С.Я.	голова Спілки поляків України
5.	Зісельс Й.С.	голова Асоціації єврейських організацій та общин України
6.	Лі С.Д.	заступник голови Асоціації корейців в Україні
7.	Ніженська Л.А.	заступник голови Федерації організацій польських в Україні
8.	Дорогий М.А.	голова Пушкінського товариства України
9.	Давида С.Л.	заступник голови Ради національних товариств України
10.	Єрмолова В.І.	голова товариства російської культури «Русь»
11.	Гроут Г.Г.	голова Ради представників всеукраїнських об'єднань національних меншин України при Держкомнацміграції
12.	Хідекелі А.Г.	заступник голови Асоціації єврейських організацій
13.	Хачатурова В.Ц.	голова Вірменського республіканського товариства

Посилання: [1022, арк. 1–2].

Таблиця 93

**Представники від національних меншин, які мали увійти до Ради
представників громадських організацій національних меншин України при
Президенту України**

п.н	П.І.Б	Національно-культурне товариство
1.	Абідов С.Т.	голова Київського товариства узбецької культури
2.	Алієва Т.М.	голова Азербайджанського громадсько-культурного центру України
3.	Балаян Б.С.	голова асоціації національно-культурних товариств і громад Криму
4.	Гайніш Й.Й.	голова Закарпатської культурно-освітньої організації «Матіце Словенська»
5.	Григориченко П.Д.	голова Форуму циган України
6.	Гроут Г.Г.	голова Товариства німців України «Відергебурт»
7.	Єрмолова В.І.	Українське товариство російської культури «Русь»
8.	Золотаренко В.П.	голова товариства ромської культури м. Києва
9.	Кирвел В.Е.	голова Естонського земляцтва в Україні
10.	Кіссе А.І.	президент Асоціації болгарських національно-культурних товариств та організацій України
11.	Ковач М.М.	голова Товариства угорської культури Закарпаття
12.	Костецький С.Я.	голова Спільки поляків України
13.	Мусієнко Т.Г.	голова Київського товариства караїмської культури
14.	Мухін Л.Ф.	голова Чеської національної ради України
15.	Олару К.В.	голова Християнсько-демократичного альянсу румун в Україні
16.	Пилипенко М.К.	голова Київського товариства білоруської культури
17.	Потапова А.В.	голова Всеукраїнського національно-культурного товариства «Русское собрание»
18.	Рамазанов Ш.Ш.	голова Дагестанського земляцтва у м. Києві
19.	Расулов Р.Р.	голова Всеукраїнського товариства месхетинських турків «Ватан»
20.	Сін В.Ч.	президент Асоціації корейців України
21.	Тамразов П.М.	президент Ассирійської асоціації України
22.	Товт М.М.	голова Демократичної спільки угорців України
23.	Фетеску А.С.	голова Всеукраїнської національно-культурної молдавської асоціації
24.	Халтагаров К.О.	голова Київського товариства бурятської культури
25.	Хачатуров В.Ц.	голова Центру вірменської культури «Наїрі»
26.	Хмельова Е.П.	голова Федерації польських організацій в Україні
27.	Холін О.І.	голова Спільки греків України
28.	Хуснутдінов К.М.	президент Всеукраїнського татарського культурного центру «Туган-Тел»
29.	Червоненко Є.А.	співголова Єврейської конфедерації України
30.	Чілачава Р.Ш.	президент Асоціації грузинсько-українських культурних взаємозв'язків ім. Давида Гурамішвілі
31.	Шаріпов О.М.	голова Київського товариства башкирської культури
32.	Янчук В.Ю.	голова литовського культурно-просвітницького товариства імені Майроніса

Посилання: [1017, арк. 223; 952, арк. 224–227].

Таблиця 94

Пропозиції щодо чисельності адміністративних установ з питань національних меншин у розрізі кожного регіону, станом (15.05.1997 р.)

АР Крим, обласні держадміністрації	Працює зараз в управлінні або відділах у справах національностей та міграції	Пропонується додатково ввести посаду
Вінницька	Відділ – 3	1
Волинська	Відділ – 2	1
Дніпропетровська	Відділ – 2	2
Донецька	Відділ – 2	2
Житомирська	Управління – 4	1
Закарпатська	Управління – 3	1
Запорізька	Управління – 2	1
Івано-Франківська	Управління – 2	1
Київська	Відділ – 1	1
Кіровоградська	Відділ – 2	1
Луганська	Управління – 2	2
Львівська	Відділ – 1	1
Миколаївська	Відділ – 3	1
Одеська	Управління – 5	2
Полтавська	Відділ – 3	1
Рівненська	Відділ – 2	1
Сумська	Відділ – 2	1
Тернопільська	Відділ – 2	1
Харківська	Відділ – 4	2
Херсонська	Відділ – 2	1
Хмельницька	Управління – 2	1
Черкаська	Відділ – 3	1
Чернівецька	Управління – 6	1
Чернігівська	Відділ – 2	1
М. Київ	Управління – 6	2
М. Севастополь	Управління – 6	2
АР Крим	-	-
М. Сімферополь	Управління – 5	3
Всього	79	35

Посилання: [938, арк. 54].

Таблиця 95

**Місця компактного проживання німецької національної меншини в
Україні, 1996 р.**

п.н	Область	Кількісний склад
1.	Дніпропетровська	6,4 тис.
2.	Донецька область	6,3 тис.
3.	Одеська область	3,6 тис.
4.	Закарпатська область	3,5 тис.
5.	Запорізька область	2,3 тис.
6.	Луганська область	2 тис.
7.	АРК Крим	2,4 тис.

Посилання: [956, арк. 1–2].

Таблиця 96

***Представництво національних меншин у місцевих органах влади
Чернівецької області станом на 1997 р.***

Чернівецька область	
Чернівецька обласна Рада	Частка румунів і молдован 18%
Герцаївська районна Рада	Частка румунів і молдован 95%
Новоселицька районна Рада	Частка румунів і молдован 63,3%
Глибоцька районна Рада	Частка румунів і молдован 50%
Строжинецька районна Рада	Частка румунів і молдован 30%
Серед голів 283 районних, міських, селищних і сільських Рад налічувалося 37 румунів і 22 молдованина (разом – 22,8% при 19,5 % у загальній чисельності області).	

Посилання: [967, арк. 234–240].

Таблиця 97

Зустріч керівників товариств Чернівецької області з метою об'єднання в Конфедерацію національних товариств західних областей України проведена 17 січня 1999 р.

п.н	Голова	Статус
1.	Попеску І.	Народний депутат України
2.	Константинович А.	голова Всеукраїнської науково-педагогічної асоціації «Арон Пумнул»
3.	Олару К.	голова Християнсько-демократичного альянсу румунів України
4.	Воронка О.	член президії Товариства румунської культури ім. М. Емінеску
5.	Тау Я.	директор Єврейського громадсько-культурного фонду
6.	Іванюк В., Фісанов В.	активісти «Русской общини» в м. Чернівцях, доценти Чернівецького державного університету ім. О. Федьковича
7.	Воронцов С.	староста міської організації «Русская община»

Посилання: [914, арк. 50].

Таблиця 98

**Національний склад Комуністичної партії в Одеській області наприкінці
1980-х рр.**

Одеська область						
укр.	рос.	болг.	євр.	молд.	гагаузи	білор.
52,5%	33,4%	4,2%	3,7%	2,6%	0,5%	1,2%
Болгари:						
Серед робітників апарату обкому партії складають 0,6%						
Серед секретарів міськкомів і райкомів партій – 2,6%						
Серед інструкторів партійних комітетів – 6,3%						
Серед голів колгоспів – 10%						

Посилання: [1063, арк. 4–5].

Таблиця 99

**Національний склад депутатів Одеської облради та сільських рад,
станом на 1995 р.**

Серед 73 депутатів Одеської обласної ради:	
росіяни	25
болгари	3
молдовани	1
євреї	10
білоруси	3
німці	1
Серед 5282 депутатів сільських Рад:	
росіяни	385
болгари	628
молдовани	473
євреї	4
гагаузи	77
білоруси	76
поляки	2
цигани	1
німці	4
албанці	10

Посилання: [1001, арк. 230–231].

Таблиця 100

**Національний склад Комісії з розробки рекомендацій щодо напрямів
вирішення проблем рома / циган в Україні**

П.І.Б	Статус
Адам А.Є.	голова культурно-просвітницького товариства циган Закарпаття «Романі яг»
Григориченко П.Д.	голова форуму циган України
Давида С.Л.	заступник голови правління Асоціації молодих ромів, редактор журналу «Рома в Україні»
Матюшенко І.І.	голова Харківського обласного національно-культурного товариства «Ромен»
Єрмошкін С.М.	голова Одеського Ромського конгресу, викладач кафедри української мови Одеського держуніверситету
Кондур А.Ф.	голова Асоціації ромів м. Ізмаїла, за рекомендацією Одеської облдержадміністрації

Посилання: [939, арк. 263–265].

Таблиця 101

**Особи з числа кримських татар, які балотувалися до Верховної Ради
Автономної Республіки Крим у 1998 р.**

п.н	Кандидат	Національно-культурне товариство
1.	Абажер І.І.	заступник голови Кримського республіканського товариства болгар
2.	Балаян Б.С.	голова Асоціації громадських об'єднань і громад Криму
3.	Каражов Г.І.	голова Кримського республіканського товариства болгар
4.	Ламброзо В.М.	заступник Кримського культурно-освітнього товариства кримчаків
5.	Лось А.П.	голова Руського товариства Криму
6.	Ренпенінг В.К.	голова Республіканського товариства німців Криму
7.	Сумуліді М.Г.	Голова Федерації греків Криму
8.	Темиргалієв І.Н.	заступник голови національно-культурного центру татар Поволжя, Уралу і Сибіру в Україні
9.	Баєв Гомер	заступник голови Національного руху кримських татар (НРКТ)

Посилання: [985, арк. 79–80].

Таблиця 102

Представники національно-культурних товариств, які балотувалися до органів місцевої влади Закарпаття у 1998 р.

Закарпатська область	
Дупко Ю.Ю.	голова Товариства угорської інтелігенції, до обласної ради
Гайніш Й.Й.	голова обласної культурно-освітньої організації «Матица словенська», до обласної ради
Адам Й.І.	голова Товариства циган Закарпаття «Рома», до обласної ради
Орос І.І.	голова Закарпатського угорськомовного педагогічного товариства, до обласної ради
Лазінець П.М.	голова Закарпатського угорськомовного наукового товариства, до обласної ради
Кінг Тибор	активіст Форуму угорських організацій Закарпаття, на голову Берегівської міської ради
Пап А.А.	голова культурного товариства циган Закарпаття «РомСом», до Ужгородської міської ради

Посилання: [985, арк. 81–82].

Таблиця 103

Керівники національно-культурних товариств та об'єднань національних меншин України, які балотувалися до Верховної Ради України, обласних, міських і районних рад депутатів у 1998 р.

<i>Миколаївська область</i>	
Шамян С.Р.	голова Миколаївського обласного товариства вірменської культури ім. Месропа Маштоца
Каймаразов М.Д.	голова обласної Ради національних товариств
Намазов А.М.	голова Миколаївського обласного товариства азербайджанської культури «Гардашлиг»
Атанасов О.С.	голова Тернівського товариства болгарської культури
<i>Одеська область</i>	
Каражеков Ф.П.	голова Асоціації болгарських національно-культурних товариств України
<i>Харківська область</i>	
Алтунян Г.П.	голова обласного товариства «Україна-Вірменія»
Буканєва В.А.	голова Харківського регіонального товариства «Русь»

Посилання: [985, арк. 82–83].